

श्रीभागचन्द्र ग्रन्थमाला न. २

॥ श्री विष्णवे नमः ॥

श्री कर्तागणेश्वरिण ज्ञान मन्दिर जगद्गुरु
'उपाध्यायजी श्रीमद्दिनयविजयजित्प्रणीता

॥ श्रीकल्पसूत्रसुबोधिकाटीका ॥

ष्य ग्रंथः श्रीजामनगरनिवासिश्रेष्ठिवर्यसौभाग्यचन्द्रस्य धर्मपत्न्या गगास्वरूपिण्या
केसराक्ष्यया स्वभर्तुं पुण्यार्थं मुद्रापयित्वा प्रमिद्धिं कारापितवसति ॥

विशाखा मसा १९६०

श्रीरं भण्ड २५००

सन् १९६३

मूल्यम् रु ६-०-०

स्थिताः साधव श्रेयोनिमित्तं आनन्दपुरे सभासमक्ष वाचनादनु संघसमक्षं पचभिरिदंसेनं वञ्चिः
 क्षणे श्रीकल्पसूत्र वाचयति । तत्र कल्पशब्देन साधूनां आचारः कथ्यते, तस्य च कल्पस्य दशज्ञेदा-
 स्तथा- ' आचेलककु १ देसिअ २ सिजायर ३ रायपिन ४ किइकम्मे ५ । वय ६ जिठ ७ पडिक-
 मणे ८ मासं ९ पळोसवणकप्पे १० ॥ १ ॥ व्याख्या-आचेलम्यमिति न विद्यते चेत्तं वल्ल यस्य
 स अचेलकस्तस्य ज्ञाव आचेलक्य विगतवञ्चत्वं इत्यर्थः. तच्च तीर्थेश्वरानाश्रित्य प्रथमांतिनजिनयोः
 शक्रोपनीतदेवद्वृज्यापगमे सर्वदा अचेलकत्वं, अन्येषां तु सर्वदा सचेलकत्वं " यच्च किरणावलीका-
 रेण चतुर्विंशतेरपि जिनानां शक्रोपनीतदेवद्वृज्यापगमे अचेलकत्वमुक्तं तर्चित्य । उत्सन्नेण थरहा
 फोसखिए संवच्चरं साह्विअ चीवरधारी दोरयत्ति जंबूद्वीपसइसिवचनात् " सफो अ लकमुल्लं,
 सुरहूसं ठवइ सब्वजिणल्लवे । वीरस्स वरिसमद्विअं, सयात्ति सेसाणं तस्स द्विइत्ति " सप्ततिगत-
 स्यानकवचनाच्चेत्ति ज्ञेयम् । साधून् आश्रित्य च अजितादिछाविंशतिजिनतीर्थसाधूनां ऋजुप्रा-
 ज्ञाना धदुमूढ्यविविधवर्णमद्यपरिजोगानुशासनात्वेन सचेलकमेव केपाचिच्च श्वेतमानोपेतवल्लधा-

॥ श्री विनाय नमः ॥

—श्रीमद्भिनयविजयोपाध्यायविरचिता—

॥ श्रीकल्पसूत्रसुबोधिकाध्यायः ॥

— श्रीकल्पसूत्रसुबोधिकाध्यायः —

प्रणम्य परमश्रेय—स्करं श्रीजगदीश्वरम् ॥ कल्पे सुबोधिकां कुर्वे । वृत्तिं बालोपकारिणीम् ॥ १ ॥
 यद्यपि बह्व्यष्टीकाः । कल्पे संत्येव निपुणगणगम्याः ॥ तदपि ममायं यत्नः । फलेग्रहिः स्वल्पमति-
 बोधात् ॥ २ यद्यपि ज्ञानुद्युतयः । सर्वेषां वस्तुबोधिका बह्वधः ॥ तदपि महीग्रहगानां । प्रदीपिकै-
 वोपकुरुते द्राग् ॥ ३ ॥ नास्यामर्थविशेषा । न शुक्तयो नापि पद्यपांक्रियम् ॥ केवलमर्थव्याख्या । वित-
 न्यते बालबोधाय ॥ ४ ॥ हास्यो न स्यां सद्भिः । कुर्वन्नेतामतीक्षणबुद्धिरपि ॥ यदुपदिशति त एव
 हि । शुभ्रे यथाशक्ति यतनीयम् ॥ ५ ॥

अत्र हि पूर्वं नवकल्पविहारक्रमेणोपागते योग्यक्षेत्रे सांप्रतं च परंपराय गुर्वादिष्टे क्षेत्रे चतुर्मासी-

रित्वेन अचेलकत्वमपि इति अनियतस्तेषा अयं कल्पः । श्रीऋषयजवीरतीर्थयतीनां च सर्वेषां अपि श्रेतमानोपेतजीर्णप्रायवह्यधारित्वेन अचेलकत्वमेव ।

ननु ! वह्यपरिजोगे सत्यपि कथ अचेलकत्वं इति चेदुच्यते, जीर्णप्रायतुच्छवह्ये सत्यपि अवस्र-
त्वं सर्वजनप्रसिद्धमेव । तथाहि-कृतपोतिका नदीमुत्तरंतो वदंति अस्माचिर्नमीभूय नदी उत्तीर्णा
इति । तथा सत्यपि वह्ये तंतुवायरजकार्दीश्च वदन्ति शीघ्रमस्माक वह्यं देहि वय नन्ना- स इति ।
एवं साधूनां वह्यसन्नावेऽपि अचेलकत्वं इति प्रथमः ॥ १ ॥

तथा' उद्देशिअत्ति' उद्देशिक आधाकर्मिक इत्यर्थः, साधुनिमित्तं कृतं अशनपानखादिमखादि-
मवह्य पाखवसतिप्रमुखं तच्च प्रथमचरमजिनतीर्थे एकं साधुं, एकं साधुसमुदाय, एकं उपाश्रयं वा
आश्रित्य कृतं तत्सर्वेषां साध्वादीनां न कल्पते । द्वाविंशतिजिनतीर्थे तु य साध्वादिकमाश्रित्य कृतं
तत् तस्यैव अकल्प्यं अन्येषां तु कल्पते इति द्वितीयः ॥ २ ॥

तथा' सिजायरत्ति' शय्यातरो वसतिस्वामी तस्य पिंकः अशन १ पान २ खादिम ३ खादिम ४ वह्य

५ पाल ६ कंबल ७ रजोहरण ८ सूची ९ पिण्णवक १० नखरदन ११ कर्णशोधनक १२ लक्षणो द्वा-
दशप्रकारः सर्वेषां जिनानां तीर्थेषु सर्वसाधूनां न कल्पते अनेषणीयप्रसंगवसतिदौर्बल्यादिबहुदो-
षसंज्ञवात् । अथ यदि साधवः समग्रां रात्रिं जाग्रति प्रातः प्रतिक्रमणं च अन्यत्र कुर्वन्ति तदा
मूलेपाश्रयस्वामी शय्यातरो न ज्वति यदि च तत्र निद्रायति प्रतिक्रमणं च अन्यत्र कुर्वन्ति तदा
द्वौ अपि शय्यातरौ ज्वतः । तथा तृणरुगलजसमह्वकपीठफलकशय्यासंस्तारकलेपादिवस्तूनि
चारित्रेच्छुः सोपधिकः शिष्यश्च शय्यातरस्यापि ग्रहीतुं कल्पते इति तृतीयः ॥ ३ ॥

‘ रायपिंडति ’ सेनापति १ पुरोहित २ श्रेष्टि ३ अमात्य ४ सार्थवाहलक्षणैः पंचजिः सह राज्यं
पालयन् मूर्खान्निषिक्तो यो राजा तस्य अशनादि चतुष्कं ४ वस्त्रं ५ पात्रं ६ कंबलं ७ रजोहरणं ८
चेति अष्टविधः पिंडः प्रथमचरमजिनसाधूनां निर्गच्छदागच्छत्सामन्तादिभिः साध्यायव्याघातस्या-
पशुकुनबुद्ध्या शरीरव्याघातस्य च संभवात् खाद्यलोत्रलघुत्वनिंदादिदोषसंज्ञवाच्च निषिद्धः, द्वि-
शतिजिनसाधूनां तु ऋतुप्राज्ञत्वेन पूर्वोक्तदोषाभावेन राजपिंडः कल्पते इति चतुर्थः ॥ ४ ॥

‘ किङ्कर्ममसि ’ कृतिकर्म बंदनक तत् द्विधा अच्युत्थानं द्वादशावर्त्तं च, तत्सर्वेषां अपि तीर्थेषु साधुभिः परस्परं यथादीक्षापर्यायेण विधेय । साध्वीनिश्च चिरदीक्षिताञ्जिरपि नवदीक्षितोऽपि साधुरेषु वद्य पुरुषप्रधानत्वात् धर्मस्य इति पंचमः ॥ ५ ॥

‘ वयसि ’ व्रतानि महाव्रतानि तानि च द्वात्रिंशत्तिजिनसाधूनां चत्वारि, यतस्ते एवं जानन्ति यत् अपरिग्रहीतायाः स्त्रिया जोगसम्भवात् । स्त्री अपि परिग्रहे प्रत्याख्याते स्त्री प्रत्याख्यातैव प्रथमचरमजिनसाधूनां तु तथाज्ञानाभावात् पच व्रतानि इति षष्ठः ॥ ६ ॥

‘ जिहृत्सि ’ ज्येष्ठो रत्नाधिकः स एव कल्पो वृद्धलघुत्पव्यवहार इत्यर्थः, तत्र आद्यांतिमजिनयतीनां उपस्थापनात् प्रारभ्य दीक्षापर्यायगणना, मध्यमजिनयतीनां च निरतिवारचारित्रत्वाद् दीक्षादिनादेव । अथ पितापुत्रमातादुहितृराजामात्यश्रेष्ठिवर्णिक्पुत्रादीनां सार्द्धं ग्रहीतदीक्षाणां उपस्थापने को विधिः ? उच्यते-यदि पित्रादयः पुत्रादयश्च समकमेव पद्ज्जीवनिकायाव्ययनयोगोऽद्दहनादिनियोग्यतां प्राप्तास्तदा अनुक्रमेणैवोपस्थापना । अथ स्तोक अतरं तदा कियद्विलम्बेनापि

पित्रादीनामेव प्रथममुपस्थापना, अन्यथा पुत्रादीनां वृद्धत्वेन पित्रादीनां अप्रीतिः स्यात् । तथा पुत्रादीनां सप्रज्ञत्वेन अन्येषां निष्प्रज्ञत्वेन महदंतरं तदा स पित्रादिरेवं प्रतिबोध्यः, ओ महाजाग ! स प्रज्ञोऽपि तत्र पुत्रः अन्येभ्यो बहुभ्यो लघुर्न विष्यति, तत्र पुत्रे ज्येष्ठे तत्रैव गौरवं, एवं प्रज्ञापितः स यदि अनुमन्यते तदा पुत्रादिः प्रथमं उपस्थापनीयः, नान्यथा इति सप्तमः ॥ ७ ॥

‘ पडिक्कमणेत्ति ’ अतिचारो नवतु मा वा परं श्रीऋषभवीरसाधूनां उभयं कालं अवश्यं प्रति-
 क्रमणं कर्तव्यमेव, शेषजिनमुनीनां च दोषे सति प्रतिक्रमणं, नान्यथा । तत्रापि मध्यमजिनयतीनां
 कारणसद्भावेऽपि दैवसिकरात्रिके एव प्रायः प्रतिक्रमणे न तु पाक्षिकचालुर्मासिकसांवरत्सरिकाणि ।
 तथा चोक्तं सप्ततिशतस्थानकंत्रथे—देसिय १ राइय २ पक्खिय ३ चउमासिय ४ संवच्छरीय २ ना-
 माजे । दुएहं पण पक्खिमणा, मज्झिमगाणं तु दो पढमा ॥ १ ॥ तं दुएहं सया दुकालं इथराणं
 कारणे इल्ल सुणियो इति अष्टमः ॥ ८ ॥

‘ मासत्ति ’ आद्यान्त्यजिनयतीनां मासकल्पमर्यादा नियता । दुर्जिह्वाशक्तिरोगादिकारणसद्भा-

वेऽपि शालापुरपाटककोणकपरावर्तेनापि सत्यापनीयैव परं शेषकाले मासादधिक न स्येय प्रतिवधल-
 युत्वप्रमुखवद्बुदोपसन्नवात् । मध्यमजिनयतीना तु ऋजुप्राज्ञानां पूर्वोक्तदोषाभावेन अनियतो मास-
 कल्पः, ते हि देशोना पूर्वकोटिं यावदपि एकत्र तिष्ठन्ति कारणे मासमध्येऽपि विहरन्ति इति नवमः ॥ ए ॥
 ' पल्लोसवणकप्पोत्ति ' परि सामस्त्येन उपणा वसनं पर्युषणा, तत्र पर्युषणाशब्देन सामस्त्येन
 वसनं वार्षिकं पर्वं च द्वय अपि कथ्यते, तत्र वार्षिकं पर्वं जाड्यपदसितपंचम्या कालकसूरेरनंतरं च-
 तुथ्यमिचेति । सामस्त्येन वसनलक्षणश्च पर्युषणाकल्पो द्विविधः साखंवनो निराखंवनश्च तत्र नि-
 राखंवनः कारणभाववान् इत्यर्थः, स द्विविधो जघन्य उत्कृष्टश्च । तत्र जघन्यस्तावत्सांवरसरिकप्रतिक्र-
 मणादारभ्य कार्तिकचतुर्मासप्रतिक्रमणं यात्रससति ३० दिनमान उत्कृष्टस्तु चातुर्मासिकः, अथ
 द्विविधो निराखंवनः स्यविरकल्पिकाना । जिनकल्पिकाना तु एको निराखंवनश्चातुर्मासिक एव ।
 साखंवनस्तु कार्षिक इत्यर्थः । यत्र क्षेत्रे मासकल्पः कृतस्तत्रैव चतुर्मासिककरणे चतुर्मासिकानंतरं
 च मासकल्पकरणे पाणमासिकः, अथमपि स्यविरकल्पिकानां एव । तथा पचकपचकष्टुब्धा यद्विज्ञा-

ताऽज्ञातादिविस्तरस्तु नात्र लिखितः, सांप्रतं संघाद्वाया तस्य विधेर्व्युच्चिन्नत्वात् विस्तरत्रयाच्च. विशेषे-
 षार्थिना च कल्पकिरणवल्यादयो विलोक्या एवं सर्वत्रापि ज्ञेयम् । अथैवं वर्णितस्वरूपपर्युषणाकल्पः
 प्रथमांतिमजिनयोस्तीर्थं नियतः शेषाणां तु अनियतः, यतस्ते दोषान्नावे एकस्मिन् क्षेत्रे देशोनां
 पूर्वकोटिं यावत्तिष्ठन्ति दोषसद्भावे तु न मासं अपि । एवं महाविदेहेऽपि द्वाविंशतिजिनवत्सर्वेषां
 जिनानां कल्पव्यवस्था ज्ञेया इति दशमः ॥ १० ॥

एते दशापि कल्पान् ऋषभवर्धमानतीर्थे नियता एव, द्वाविंशतिजिनतीर्थे तु आचिलक्यौ १ हेशिक २
 प्रतिक्रमण ३ राजपिण्ड ४ मास ५ पर्युषणा ६ लक्षणाः षट् कल्पा अनियताः. शेषास्तु शय्यातर
 १ चतुर्व्रत २ पुरुषज्येष्ठ ३ कृतिकर्म ४ लक्षणाश्चत्वारो नियता एवेति दशानां कल्पानां नियतानिय-
 तविभागः ॥

ननु एकस्मिन् मोक्षमार्गे साध्ये प्रथमचरमजिनसाधूनां द्वाविंशतिजिनसाधूनां च कथं आचा-
 रभेदः? उच्यते-जीवविशेषा एव तत्र कारणं, तथाहि-श्रीऋषभत्रतीर्थजीवा ऋजुजग्रास्तेषां धर्मस्या-

त्रयोधो दुर्लभो जडत्वात्, वीरतीर्थसाधूनां च धर्मस्य पावनं दुःकरं चक्रजरत्वात् । अजितादिजि-
 नतीर्थसाधूनां तु धर्मस्यावबोध पावनं च छयमपि सुकरं ऋजुप्राज्ञत्वात्तेन आचारो द्विधा कृतः ।
 अथ च दृष्टान्ता. प्रदर्शयते, यथा-केचित् प्रथमजिनयतयो वद्विर्भ्रुमेर्गुरुसमीपमागताः, पृष्ट्याश्च गुरुजि-
 नो मुनयो ज्ञप्तां इयती वेला क जाता, तेरुक्त स्वामिन् वयं नटं नृत्यतं विलोकयितुं स्थितास्ततो
 गुरुभिः कथितं इदं नटविलोकनं साधूनां न कल्पते, तेरपि तथेति श्रंगीकृतं. अथ अन्यदा ते एव
 सावधश्चिरेण ज्ञप्ताश्च आगतास्तथैव गुरुजिः पृष्ट्या प्रोचुः, प्रभो वयं नटीं नृत्यतीं निरीक्षितुं स्थि-
 तास्तदा गुरुजिरुचे, भो महाजागाः ! तदानीं जवता नटो निषिद्धो, नटे निषिद्धे च नटी सुतरां
 निषिद्धेन, ततस्तैर्निङ्गत्तं स्वामिन् ! इदं अस्माचिर्न ज्ञातं, अथैवं न करिष्यामः, अत्र च जगरत्वाद्भटे
 निषिद्धे नटी निषिद्धेवेति तेन ज्ञातं, ऋजुत्वाच्च सरल उत्तरं दत्तं, इति प्रथमः, अत्र द्वितीयोऽपि
 दृष्टान्तः-

यथा कोऽपि कुंकणदेशीयो वणिग् दृष्टत्वे प्रव्रजितः, स चैकदा ऐर्यापथिकीकायोत्सर्गे चिरं

स्थितो गुरुभिः पृष्टः, एतावद्दीर्घं कायोत्सर्गं किं विंशितं, स प्रत्युवाच, स्वामिन् जीवदया चिंतिता, कथमिति पुनर्गुरुभिः पृष्ट आह, पूर्वं गृहस्थावस्थायां क्षेत्रेषु वृद्धनिषूदनपूर्वकं लप्तानि धान्यानि बहून्यभूवन्, इदानीं मम पुत्रस्तु निश्चिंता यदि वृद्धनिषूदनं न करिष्यति तदा धान्याऽज्वनेन वराकाः कथं न विष्यति, इति ऋजुत्वात् स्वभिप्राये यथास्थिते निवेदिते गुरुभिः कथितं, महाभाग ! दुर्धर्तं जवता, अहो ! अयुक्तमेतद्यतीनां इत्युक्ते च मिथ्यादुःकृतं ददौ ॥

तथा वीरजिनयतीनां वक्रजरुत्वेऽपि दृष्टान्तद्वयं, तथा-केचिद्धीरतीर्थसाधवो नटं नृत्यन्तं विलोक्य गुरुसमीपमागता गुरुभिः पृष्टा निषिद्धाश्च नटावलोकनं प्रति, पुनरन्यदा नटीं नृत्यन्तीं विलोक्य आगता गुरुभिस्तथैव पृष्टा वक्रतया अन्यानि उत्तराणि ददुर्बाहं पृष्टाश्च सत्यं प्रोचुः, गुरुभिरुपालंजे च दत्ते सन्मुखं गुरुत्वेन उपालब्धवंतः, यदस्माकं तदा नटनिषेधसमये नटीनिषेधोऽपि कुतो न कृतः? जवतां एव अयं दोषः, अस्माभिः किं ज्ञायते, इति प्रथमो दृष्टान्तः--

तथा-कश्चिद्ध्यवहारिसुतः पित्रा बहुशः शिष्यमाणो जनकादीनां सन्मुखं जल्पनं न कर्त्तव्यं,

इति पितृवचनं वक्रतया मनसि दधार, अथैकदा सर्वेषु पुनः पुनः शिक्षयतं पितरं अथ शिक्षया-
मीति त्रिवित्य कपाटं दत्त्वा स्थितः, आगतेषु च पित्रादिषु द्वारोद्घाटनार्थं बहुशब्दकरणेऽपि न
वक्ति न चोद्घाटयति, चित्तुद्धंघनेन मध्ये प्रविष्टेन च पित्रा हसन् दृष्ट उपालब्धश्च कथयामास,
भवद्भिरेवोक्त धृष्टानां उत्तरं न देय, इति छितीयः ॥

अथाजितादियतीनां ऋजुप्राज्ञत्वे दृष्टांतः—यथा केचिदजितजिनयतयो नट निरीक्ष्य चिरेणा-
गता गुरुनिः पृष्टा यथास्थितं अकथयन्, गुरुनिश्च निपिज्ञाः, अथ अन्यदा ते बहिर्गताः नटीं नृ-
स्यंतीं विखोम्य प्राज्ञत्वात् विचारयामासुः, यदस्माक रागद्वेतुत्वाद् गुरुभिर्नटनिरीक्षणं निपिज्ञं, तर्हि
नटी तु अत्यंतरागकारणत्वात् सर्वथा निपिज्ञैवेति विचार्य नटीं नाखोकितवंतः ॥ ननु तर्हि द्वाविंश-
तिजिनयतीनां ऋजुप्राज्ञानां भवतु धर्मः, परं प्रथमजिनयतीनां ऋजुजगानां कृतो धर्मोऽनवबो-
धात्, तथा च वक्रजगानां वीरयतीनां तु सर्वथा धर्मस्य अभाव एव, मैवं, ऋजुजगानां प्रथमजिन-
यतीनां जरुत्वेन स्वधनासन्नविऽपि जावस्य विशुद्धत्वाद् भवति धर्मस्तथा वक्रजगानां अपि वीर-

जिनयतीनां ऋजुप्राज्ञापेक्षया अविशुद्धो भवति, परं सर्वथा धर्मो न भवतीति न वक्तव्यं, तथा वचने हि महान् दोषः, तदुक्तं—‘ जो भणश् नस्थि धम्मो । नय सामाहयं न चेत्र य वयाइं ॥ सो समणसंघवज्झो । कायवो समणसंघेण ’ ॥ १ ॥

तथा यो नियतमवस्थानलक्षणः सप्ततिदिनमानः पर्युषणकल्प उक्तः, सोऽपि कारणाऽभावे एव, कारणे तु तन्मध्येऽपि विहर्तुं कल्पते, तद्यथा—अशिवे १ ज्ञानप्राप्तौ २ । राज ३ रोग ४ प-
राभवे ॥ चतुर्मासकमध्येऽपि । विहर्तुं कल्पतेऽन्यतः ॥ १ ॥ असति स्थंमिले ५ जीवा—कुले ६ च
वसतो ७ तथा ॥ कुंशु ८ ष्वशौ ए तथा सर्पे १० । विहर्तुं कल्पतेऽन्यतः ॥ २ ॥ तथा एभिः कारणै-
श्चतुर्मासकात्परतोऽपि स्यातुं कल्पते, वर्षादविरते मेघे । मार्गं कर्दमदुर्गमे ॥ अतिक्रमेऽपि कार्तिक्या
—स्तिष्ठति मुनिसत्तमाः ॥ १ ॥ एवं अशिवादिदोषाऽभावेऽपि संयमनिर्वाहार्थं क्षेत्रगुणा अन्वेषणी-
यास्तच्च क्षेत्रं त्रिविधं, जघन्यं १ मध्यमं २ उत्कृष्टं च, तत्र चतुर्गुणयुक्तं जघन्यं, ते चामी—यत्र वि-
हारभूमिः सुलज्जा आसन्नो जिनप्रासाद इत्यर्थः १, यत्र स्थंमिलंशुद्धं निर्जीवं अनालोकं च २, यत्र

स्वान्यायभूमि. सुलजा अस्माध्यायादिरहिता ३, यक्ष त्रिका च सुलभा ४ त्रयोदशगुणं च उल्कृष्ट ते चाग्नी-यत्र ऋयान् कर्दमो न जवति १ यत्र बहवः संमूर्तिमा प्राणिनो न जवंति २ यत्र स्थम्बिनं निर्दोषं भजति ३ यत्र वसति. स्त्रीसंतर्नादिरहिता ४ यत्र गोरस प्रचुरं ५ यत्र जनममवायो महान् जद्रुश्च ६ यत्र वैद्याश्च जद्रुकाः ७ यत्र श्यौषधानि सुलजानि ८ यत्र गृहस्यगृहा. सकुंडुवा धनधान्यादिपूर्णाश्च ९ यत्र राजा जद्रुक. १० यत्र ब्राह्मणादिभ्यो मुनीनामपमान न स्यात् ११ यत्र भिक्षा सुलजा १२ यत्र स्वाध्यायः शुद्ध्यति १३ ॥ पूर्वोक्तचतुर्गुणादधिकं पचादिगुण त्रयोदशगुणाच्च न्यूनं द्वादशगुणपर्यंतं मध्यमं क्षेत्र, एवं च उत्कृष्टे क्षेत्रे, तदप्राप्तौ मध्यमे, तस्यापि अप्राप्तौ जघन्ये क्षेत्रे साप्रतं च गुर्वादिष्टे क्षेत्रे साधुनि पयुषणाकल्प. कर्तव्यः, अथ च दशप्रकारोऽपि कल्पो दोषात्रावेऽपि क्रियमाणस्तृतीयोपधत् द्वितकारको जवति, तथाहि-

केनचिद्भ्रूपतिना स्वपुत्रस्य अनागतचिकित्सार्थं त्रयो वैद्या आकारितास्तत्र प्रथमो वैद्य आह -सदीय श्यौषधं रोगसन्नावे रोगं हन्ति, रोगाभावे च दोष प्रकटयति, राहोक्त् सुसप्तसर्पोऽथापनतुल्ये-

नानेन औषधेन किं? द्वितीयः प्राह-मदीयमौषधं विद्यमानं व्याधिं हन्ति, रोगाऽजावे च न गुणं न दोषं च करोति, राजा प्राह-भस्मनि हुततुद्वयेन अनेनापि पर्याप्तं । तृतीयः प्राह-मदीयं औषधं रोगसद्भावे रोगं हन्ति, तदजावे च शरीरे सौंदर्यवीर्यतुष्टिपुष्टिं करोति, राङ्गोक्तं इदं औषधं समीचीनं तद्वदयमपि कल्पो दोषसद्भावे दोषं निराकरोति, दोषाऽजावे च धर्मं पुष्णाति.

तदेवं समुपस्थिते पर्युषणापर्वणि संगलनिमित्तं पंचत्रिरेव दिनैः कल्पसूत्रं वाचनीयं, तच्च यथा-देवेषु इंद्रः, तारासु चंद्रः. न्यायप्रवीणेषु रामः, सुरूपेषु कामः 'रूपवतीषु रंजा, वादित्रेषु प्रंभा, गजेषु ऐरावणः, साहसिकेषु रावणः, बुद्धिमत्सु अन्नयः; नीर्थेषु शत्रुंजयः, गुणेषु विनयः, धानुष्केषु धनंजयः, मंत्रेषु नमस्कारः, तरुषु सहकारस्तथा सर्वशाल्म्वेषु शिरोमणिजावं (कल्पसूत्रं) विभक्तिं, यतः-नार्हतः परमो देवो । न मुक्तेः परमं पदं ॥ न श्रीशत्रुंजयातीर्थं । श्रीकल्पान्न परं श्रुतं ॥

॥ १ ॥ तथायं कल्पः साक्षात्कल्पदुम एव, तस्य च पश्चानुपूर्व्या उक्तत्वात्, श्रीवीरचरित्रं बीजं, श्रीपार्श्वचरित्रं अंकुरः, श्रीनेमिचरित्रं स्कंधः, श्रीऋषभचरित्रं शाखालमूहः, स्थविरावली पुष्पाणि, सा-

मात्रारीज्ञान सौरज्य, फलं मोक्षप्राप्तिः ॥ किंच-

वाचनात्साहाय्यदानात् । सर्वद्विरश्रुतेरपि ॥ विधिनाराधितः कल्पः । शिवदोन्तर्नवाष्टकम् ॥
 १ ॥ एगगचित्ता जिणसासणस्मि । पन्नावणापूअपरायणा जे ॥ तिसत्तवारं निसुणंति कप्प । भवा-
 खवं गोअम ते तरन्ति ॥ २ ॥ मंत्राणा परमेष्टिमत्रमहिमा तीर्थेषु शत्रुंजयो । दाने प्राणिदया
 गुणेषु विनयो ब्रह्मत्रतेषु व्रतम् ॥ सतोषो नियमे तपस्सु च शमस्तत्त्वेषु सदर्शनं । सर्वज्ञोदितसर्वप-
 र्वसु तथा श्रीवार्धिकं पर्वं च ॥ ३ ॥

एवं च कल्पमहिमानं आकर्ष्य तपःपूजाप्रज्ञावनादिधर्मकार्येषु कष्टघनव्ययसाध्येषु आलस्य
 न विधेयं, सकलसामग्रीसहितस्यैव तस्य कल्पसूत्रश्रवणस्य वांछितफलप्रापकत्वात्, यथा बीज अपि
 दृष्टिवायुप्रचृतिसामग्रीसद्भावे एव फलनिष्पत्तौ समर्थं, नान्यथा. एवं अथ कल्पोऽपि देवगुरुपूजाप्र-
 ज्ञावनासाधर्मिकञ्चक्रिप्रमुखसामग्रीसद्भावे एव यथोक्तफलहेतुः, अन्यथा-‘ इच्छोवि नमुष्कारो । जि-
 णवरवत्सहस्स बद्धमाणस्स ॥ संसारसागराळं । तारेइ नरं व नारीं वा ॥ १ ॥ इति श्रुत्वा किञ्चित्प्र-

याससाब्दे कल्पश्रवणेऽपि आलास्यं भवेत् ॥

अथ पुरुषविश्वासे वचनविश्वास इति कल्पसूत्रस्य प्रणेता वक्तव्यः, स च चतुर्दशपूर्वविद्युगप्र-
धानश्रीभद्रबाहुस्वामी दशाश्रुतस्कंधस्य अष्टमाध्ययनतया प्रत्याख्यानप्रवादाभिधाननवमपूर्वात् उध्धु-
स्य कल्पसूत्रं रचितवान्, तत्र पूर्वाणि च, प्रथमं एकेन (१) हस्तिप्रमाणमर्षीपुंजेन लेख्यं, द्विती-
यं द्वाभ्यां (२) तृतीयं चतुर्भिः (४) चतुर्थं अष्टाभिः (८) पंचमं षोडशभिः (१६) षष्ठं द्वा-
त्रिंशता (३२) सप्तमं चतुःषष्ट्या (६४) अष्टमं अष्टाविंशत्यधिकशतेन (१२८) नवमं षट्पंचाशद-
धिकशतद्वयेन (१५६) दशमं द्वादशाधिकैः पंचत्रिः (५१२) एकादशमं चतुर्विंशत्यधिकेन
सहस्रेण (१०२४) द्वादशं अष्टचत्वारिंशदधिकया द्विसहस्र्या (२०४८) त्रयोदशमं पञ्चवत्यधिकया
चतुःसहस्र्या (४०९६) चतुर्दशं च अष्टसहस्र्या द्विनवत्युत्तरशताधिकया (८१९२) सर्वाणि पूर्वा-
णि षोडशत्रिः सहस्रेभ्यशीत्यधिकैस्त्रिः शतैश्च (१६३८३) हस्तिप्रमाणमर्षीपुंजैर्लेख्यानि.

तस्मान्महापुरुदप्रणितत्वेन मान्यं गंभीरार्थं च, यतः—‘सधनईणं जा हुजा । वालुआ

सन्वोदहीण जं उदयं ॥ ततो अणंतयुणितं । अतथो इक्कस्स सुचस्स ' ॥ १ ॥ मुखे जिह्वासहस्रं
स्यात् । हृदये केवलं यदि ॥ तथापि कल्पमाहात्म्यं । वक्तुं शक्यं न मानवैः ॥ २ ॥

अथ तस्य श्रीकल्पस्य वाचने श्रवणे च अधिकारिणो मुख्यवृत्त्या साधुसाध्यस्तत्रापि कालतो
रात्रौ विहितकालग्रहणादिविधीनां साधूनां वाचनं श्रवणं च, साष्वीनां च निशीथचूपपर्य्युक्तविधिना
दिवापि श्रवणम् । तथा श्रीबीरनिर्वाणादशीत्यधिकनवशत (७००) वर्षातिक्रमणे मतांतरेण च
त्रिनवत्यधिकनवशतवर्षा (९०३) तिक्रमे ध्रुवसेननृपस्य पुत्रमरणान्तस्य समाधिमाधातुमानंदपुरे स-
न्नासमकं समहोत्सवं श्रीकल्पसुत्रं वाचयितुमारब्धं । ततःप्रच्रुति चतुर्विधोऽपि संघः श्रवणोऽधि-
कारी, वाचने तु विहितयोगानुष्ठानसाधुरेव ॥

अथ अस्मिन् वार्षिकपर्वणि कल्पश्रवणवत् इमान्यपि पंच कार्याणि अवश्य कार्याणि तद्यथा-
चैत्यपरिपाटी (१) समस्तसाधुवंदनं (२) सांवत्सरिकप्रतिक्रमणं (३) मिथः साधर्मिककामण
(४) अष्टमं तपश्च (५) । एषां अपि कल्पश्रवणवद् वान्त्रितदायकत्वं अवश्यं कर्तव्यत्वं जिनानु-

ज्ञातत्वं च ज्ञेयं, तत्र अष्टमं तप उपवासखयात्मकं महाफलकारणं, रत्नत्रयवदान्यं, शब्दयत्रयोन्मूलनं, जन्मत्रयपावनं, कायवाङ्मानसदोषशोषकं, विश्वत्रयाग्रूपद्राप्रपकं, निःश्रेयसपदात्रिलाशुभैकरवश्यं कर्त्तव्यं, नागकेतुवत्, तथाहि—

चंद्रकांता नंगरी, तत्र विजयसेनो नाम राजा, श्रीकांताख्यश्च व्यवहारी, तस्य श्रीसखी भार्या, तथा च बहुप्रार्थित एकः सुतः प्रसूतः, स च बालक आसन्ने पशुषणापर्वणि कुटुंबकृतां अष्टम-
 वार्ती आकर्ण्य जातजातिस्मृतिः स्तन्यपोऽपि अष्टमं कृतवान्, ततस्तं स्तन्यपानमकुर्वाणं पशुषित-
 मालतीकुसुममिव म्लानं आलोक्य मातापितरौ अनेकान् उपायांश्चक्रतुः, क्रमाच्च मूर्धा प्राप्तं तं
 बालं मृतं ज्ञात्वा स्वजना श्रूमौ निक्षिपन्ति च, ततश्च विजयसेनो राजा तं पुत्रं तद्द्रुःखेन तत्पि-
 तरं च मृतं विज्ञाय तद्ग्नग्रहणाय सुजटान् प्रेषयामास. इतश्च अष्टमप्रजावात् प्रकंपितासनो धर-
 णेंद्रः सकलं तत्स्वरूपं विज्ञाय भूमिस्थं तं बालकं अमृतच्छटया आश्रास्य द्विजरूपं कृत्वा धनं शुक्ल-
 तस्तान् निवारयामास, तत् श्रुत्वा राजापि त्वरितं तत्रागत्योवाच, जो भूदेव परंपरागतं इदं

अस्माकं अपुत्रधनग्रहणं कथं निवारयसि, धरणोऽवादीत, राजन् जीवत्यस्य पुत्रः, कथं कुत्रास्तीति राजादिभिरुक्तं, ब्रूमेस्तं जीवतं बालकं साक्षात्कृत्य निधानमिव दर्शयामास, ततः सर्वैरपि सविस्मयेः स्वामिन् कस्त्व कोऽयमिति पृष्टे सोऽवदत्, अहं धरणेन्द्रो नागराजः, कृताष्टमतपसोऽस्य महत्त्मनः साहाय्यार्थं आगतोऽस्मि. राजादिभिरुक्तं स्वामिन् जातमात्रेण अनेन अष्टमतपः कथं कृतं ? धरणेन्द्र उवाच, राजन् अयं हि पुर्वमेव कश्चिच्छ्रुणिकपुत्रो बाल्येऽपि मृतमातृक आसीत्, स च अपरमात्रा-स्यतं पीड्यमानो मित्राय स्वं दुःखं कथयामास, सोऽपि त्वया पूर्वजन्मनि तपः न कृतं, तेनैव परा ज्ञवं लभसे, इत्युपदिष्टवान्, ततोऽसौ यथाशक्ति तपोनिरत आगामिन्यां पर्युषणायां अवश्य अष्टमं करिष्यामीति मनसि निश्चित्य तृणकुटीरे सुष्वाप. तदा च लब्धावसरया विमात्रा आसन्नप्र-दीपनकादग्निफलसल निक्षिप्तस्तेन च कुटीरके ज्वलिते सोऽपि मृतः, अष्टमध्यानाच्च अयं श्रीकां-तमद्देभ्यनन्दनो जातः, ततोऽनेन पूर्वजवचनितं अष्टमतपः सांप्रतं कृतं. तदसौ महापुरुषो लघुक-र्मोऽस्मिन् जवे मुक्तिगामी, यत्नात् पालनीयो जवतां अपि महते उपकाराय भविष्यतीति उक्त्या

नागराजः खहारं तत्कंठे निक्षिप्य स्वस्थानं जगाम ॥

ततः खजनैः श्रीकांतस्य मृतकार्यं विधाय तस्य नागकेतुरिति नाम कृतं, क्रमाच्च स बाढ्यादपि जितेंद्रियः परमश्रावको बभूव. एकदा च विजयसेनराजेन कश्चिद् अचौरोऽपि चौरकलंकेन हतो व्यंतरो जातः, समग्रनगरविघाताय शिलां रचितवान्, राजानं च पाद्ब्रह्मारेण रुधिरं वमंतं सिंहासनाद् भूमौ पातयामास. तदा स नागकेतुः कथं इमं संघप्रासादविध्वंसं जीवन् पश्यामीति बुध्या प्रासादशिखरमारुह्य शिलां पाणिना दधे. ततः स व्यंतरोऽपि तत्तपःशक्तिं असहमानः शिलां संहृत्य नागकेतुं नतवान्. तद्वचनेन नृपालमपि निरुपद्रवं कृतवान्. अन्यदा च स नागकेतुर्जिनैन्द्रपूजां कुर्वन् पुष्पमध्यस्थितसर्पेण दष्टोऽपि तथैवाऽऽभ्यग्रे जावनारूढः केवलज्ञानं आसादितवान्, ततः शासनदेवतार्पितमुनिवेषश्चिरं विहरतिस्व, एवं नागकेतुकथां श्रुत्वा अन्यैरपि अष्टमतपसि यतनीयं, इति नागकेतुकथा ॥

अथात्र श्रीकल्पसूत्रे श्रीणि वाच्यानि यथा—‘पुरिमचरिमाणकप्पो । मंगलं वरुमाणतित्थंमि ॥

इह परिकहिया जिणगण-हराइ धेरावलीचरिचं ॥ १ ॥ 'पुरिमचरिमाणत्ति' ऋषभवीरजिनयोः, 'कप्पत्ति' अय कल्प आचारः, यत् वृष्टिर्भवतु मा वा, परं अवश्य पर्युषणा कर्तव्या, उपलक्षणत्वात् कल्पसूत्र वाचनीय च, 'मंगलमिति' एकं अय आचारः, अपरं च मंगलं मंगलकारणं भवति, वर्धमानतीर्थे कस्मादेवं इत्याह-यस्मादिह परिकथितानि 'जिणत्ति' जिनानां चरितानि (१) 'गणहराइधेरावलीत्ति' गणधरादिस्थविरावली (२) 'चरित्ति' सामाचारी (३) तत्र प्रथ-माधिकारे जिनचरितेषु आसन्नोपकारितया प्रथमं श्रीवीरचरित्र वर्णयंत. श्रीभद्रबाहुस्वामिनो ज-घन्यमभ्यमवाचनात्मक प्रथमं सूत्रं रचयंति—

तस्मिन् काले अवसर्पिणीचतुर्थारकपर्यंतलक्षणे, षंकारः सर्वत्र वाक्यालंकारार्थः, विशिष्टः का-सविजाग समयस्तस्मिन् समये, भ्रमणस्तपोनिरतः, जगवंति जगवान्, अर्कयोनिवर्जितछादशजग-शब्दार्थवान् यदाहुः-जगोऽर्कं १ ज्ञान २ माहात्म्य ३ । यशो ४ वैराग्य ५ मुक्तिषु ६ ॥ रूप ७ वीर्य ८ प्रयत्ने ए च्छा ९० । श्री ११ धर्मे १२ श्रम्य १३ योनिषु १४ ॥ १ ॥ अल आयांतौ अर्थो वर्जनी-

यौ । ननु अंत्योऽर्थस्तु वर्ज्य एव, परं अर्कः कथं वर्ज्यः ? सत्यं, उपमानतया अर्को भवति, परं वत्प्रत्ययांतत्वेन अर्कवान् इत्यर्थो न लगतीति वर्जितः, महावीरसि कर्मवैरिपराजवसमर्थः श्रीवर्धमानस्वामीत्यर्थः, हस्तोत्तरा उत्तराफाद्युच्यः, गणनया ताभ्यो हस्तस्य उत्तरत्वात् ताः पंचसु स्थानेषु यस्य स पंचहस्तोत्तरो जगवान् ' होत्थसि ' अजवत् ॥ अथ षट्कल्याणकवादी आह—

ननु ' पंचहस्त्युत्तरे, साश्रुणा परिनिवृद्धे ' इति वचनेन महावीरस्य षट्कल्याणकत्वं संपन्नमेव, मैवं, एवं उच्यमाने असन्नेपं अरहा कोसलिषु पंच उत्तरासाढे, अनीश्रुद्धे होत्थसि जंबूद्वीपप्रज्ञसि वचनात् श्रीशुषभस्यापि षट्कल्याणकानि वक्तव्यानि स्युः, न च तानि त्वयापि तथोच्यंते, तस्माद्यथा पंच उत्तरासाढे इत्यत्र नक्षत्रसाम्यात् राज्यान्निषेको मध्ये गणितः, परं कल्याणकानि तु 'अनीश्रुद्धे' इत्यनेन सह पंचैव, तथात्रापि ' पंच हस्त्युत्तरे ' इत्यत्र नक्षत्रसाम्यात् गर्जापहारो मध्ये गणितः, परं कल्याणकानि तु ' साश्रुणा परिनिवृद्धे ' इत्यनेन सह पंचैव, तथा श्रीआचारांगटीकाप्रच्युतिषु ' पंच हस्त्युत्तरे ' इत्यत्र पंच वस्तून्धैव व्याख्यातानि, न तु कल्याणकानि, किंच श्रीहरि-

त्रयसूरिकृतयात्रापंचाशकस्य अभयदेवसूरिकृतायां टीकायां अपि-आपाढशुद्धपण्ड्यां गर्जसंक्रमः
 (१) चैत्रशुद्धत्रयोदश्यां जन्म (२) मार्गसितदशम्यां व्रतं (३) वैशाकशुद्धदशम्यां केवलं
 (४) कार्तिकामावास्यायां मोक्ष (५) एवं श्रीवीरस्य पंच कल्याणकानि उक्तानि. अथ यदि पष्ट
 स्यात्तदा तस्यापि दिनं उक्तं स्यात्, अन्यच्च नीचैर्गोत्रविपाकरूपस्य अतिनिधस्य आश्चर्यरूपस्य गर्भा-
 पहारस्यापि कल्याणकत्वकथनं अनुचितं । अथ ' पंचहृत्युत्तरे ' इत्यत्र गर्जापहरणं कथं उक्तं इति
 चेत् सत्यं, अत्र हि भगवान् देवानंदाकुक्षौ अत्रतीर्णः, प्रसूतवती च त्रिशलेति असंगतिः स्यात्, त-
 न्निवारणाय ' पंचहृत्युत्तरेति ' वचनं, इत्यल प्रसंगेन.

कल्याणकानि पंचैव । तथथा-पंचहस्तोत्तरत्वं भगवतो मध्यमवाचनया दर्शयति, उत्तराफा-
 ल्युनीषु च्युतः प्राणतान्निधानदशमदेवलोकात् च्युत्वा गर्जे उत्पन्नः, उत्तराफाल्युनीषु गर्भात् गर्ज
 संहृतः, देवानंदागर्जात्त्रिशलागर्जे मुक्त इत्यर्थः, उत्तराफाल्युनीषु जातः, उत्तराफाल्युनीषु मुक्तो जू-
 त्वा, तत्र द्रव्यतो मुक्तः केशलुचनेन, जावतो मुक्तो रागधेपाऽजावेन, अगारात् यद्वात् निष्क्रम्येति

शेषः, अनगारितां साधुतां ' पव्वंश्एत्ति ' प्रतिपन्नः, तथा उत्तराफाल्गुनीषु अनन्तं अनन्तवस्तुविषयं अनुपमं निर्वर्थाघातं त्रितिकटादित्रिरस्त्रलक्षितं, समस्तावरणरहितं कृत्स्नं सर्वपर्यायोपेतसर्ववस्तुज्ञापकं परिपूर्णं सर्वावयवसंपन्नं, एवंविधं यत् वरं प्रधानं केवलज्ञानं केवलदर्शनं च तत् उत्तराफाल्गुनीषु प्राप्तः, स्वातिनक्षत्रे मोक्षं गतो जगवान् ।

अथ विस्तरवाचनया श्रीवीरचरित्रं-तेणमित्यादि प्राग्वत्. यः स ग्रीष्मकालस्य चतुर्थो मासः, अष्टमः पक्षः, कोऽर्थः-आषाढशुक्लपक्षः, तस्य आषाढशुक्लपक्षस्य षष्टीरात्रौ महान् विचयो यत्र तन्महाविजयं पुष्पोत्तरनामकं, प्रवरेषु प्रधानेषु अन्यश्रेष्ठविमानेषु पुंरुरीकमिव श्वेतकमलमिव अतिश्रेष्ठं इत्यर्थः, तस्मात् महाविमानात्, किं विशिष्टात् ? विंशतिसागरोपमस्थितिकात्, तत्र हि देवानां विंशतिसागराणि उत्कृष्टा स्थितिर्भवति, जगवतोऽपि एतावत्येव स्थितिरासीत्.

अथ तस्माद्धिमानात् देवायुःक्षयेण देवगतिनामकर्मक्षयेण स्थितिवैक्रियशरीरेऽवस्थानं तस्याः क्षयेण पूर्णिकरणेन अंतररहितं च्यवं च्यवनं कृत्वा अस्मिन्नेव जंबूद्वीपनाम्नि द्वीपे भरतक्षेत्रे दक्षि-

एवमर्पणरते यत्र समये समये रूपरसादीनां हानिः स्यात् सावसर्पिणी, ततोऽस्यां अवसर्पिण्यां सुपम-
सुपमानान्नि चतुःकोटाकोटिसागरप्रमाणे प्रथमारके अतिक्रान्ते सुखमानान्नि त्रिकोटाकोटिसागरप्र-
माणे द्वितीयारके अतिक्रान्ते, सुखमदुःखमानान्नि द्विकोटाकोटिसागरप्रमाणे तृतीयारके व्यतिक्रान्ते
अतीते दुःखमसुखमानान्नि चतुर्थारके बहु व्यतिक्रान्ते किञ्चिद्दूने, तदेवाह—द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रोना
(४२०००) एका सागरकोटाकोटिश्वतुर्थारक प्रमाणं, तत्रापि चतुर्थारकस्य पचसप्तति (७५) वर्षेषु सार्द्धाष्ट-
मासाधिकेषु शेषेषु श्रीवीरावतारः, द्वासप्ततित्रयोणि च श्रीवीरस्यायुः, श्रीवीरनिर्वाणाच्च त्रिजिर्वर्षः सा-
र्द्धाष्टमासेश्चतुर्थारकसमाप्तिः, ततः पूर्वोक्ता या द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्री सा एकविंशतिपक्षविंशतित्रयं
सहस्रप्रमाणयोः पंचमारकपष्टारकयोः संघथिनी ज्ञेया, एकविंशतितीर्थकरेषु इद्ववाकुलसमुत्पन्नेषु
काश्यपगोत्रेषु द्वयोः मुनिसुव्रतनेम्योः हरिंशकुलसमुत्पन्नयोः गोतमगोत्रयोः, एवं च त्रयोविंशतो
तीर्थकरेषु अतीतेषु श्रमणो भगवान् महावीरः, किं विशिष्टः? चरमतीर्थकरः, पुनः किं विशिष्टः?
पूर्वतीर्थकरनिर्दिष्टः श्रीवीरो षड्विज्यतीत्येवं पूर्वजिनैः कथितः, ब्राह्मणकुंभग्रामनामके नगरे ऋष्यज-

दत्तस्य ब्राह्मणस्य, किं विशिष्टस्य ? कोडालैः समानं गोत्रं यस्य स तथा तस्य, कोकालगोत्रस्येत्यर्थः; तस्य ज्ञार्याया देवानंदाया ब्राह्मण्याः जालंधरस्य गोत्रायाः, कदा ? पूर्वरात्रापररात्रकालसमये मध्यरात्रे इत्यर्थः उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चंद्रयोगं प्राप्ते सति, कया, आहारापक्रांत्या, दिव्याहारत्यागेन दिव्यजवत्यागेन दिव्यशरीरत्यागेन कुक्षौ गर्भतया व्युत्क्रांत इति संबंधः ॥ अथ यदा श्रमणो जगवान् महावीरो गर्भे उत्पन्नस्तदा ज्ञानत्रयोपगत आसीत्, ततः च्योष्ये इति जानाति, च्यवनमभिव्यक्त्यालं जानातीत्यर्थः; च्यवमानो नो जानाति, एकसामयिकत्वात् च्युतोऽस्मीति च जानाति. तथा यस्यां रजन्यां श्रमणो जगवान् महावीरो देवानंदाया ब्राह्मण्या जालंधरस्य गोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया उत्पन्नः, तस्यां रजन्यां सा देवानंदा ब्राह्मणी शयनीये शय्यायां पट्यंकेनातिनिद्रायंती नातिजाग्रती, अत एव अल्पां निद्रां कुर्वती इमान् एतद्भूपान् वक्ष्यमाणस्वरूपान् उदारान् प्रशस्तान् कल्याणहेतून् शिवान् उपद्रवहरान् धन्यान् धन्यहेतून् मंगलकारकान् सश्रीकान् ईदृशान् चतुर्दशमहास्वप्नान् दृष्ट्वा जागरिता, तद्यथा-गय त्रसह सीह् अत्रिसेत्र । दाम ससि दिणयरं ज्ञयं कुंजं ॥

पउत्समर सागर विमाण-जवण रयणुच्चय सिद्धिं च ॥ १ ॥ गाथा सुबोधा, न वरं अन्नियेकः श्रियाः संवधी, पद्मोपलक्षितं सरः, विमान देवसंबंधि भवन ग्रहं, तत्र यः स्वर्गाद्वतरति, तन्माता विमानं पश्यति, यस्तु नरकादायाति तन्माता भवनमिति द्वयोरेकतरदर्शनाच्चतुर्दशैव स्वप्नाः. शिखी निर्धु-
मोऽग्निः ॥ ततः सा देवानंदा ब्राह्मणी इमान् एतद्रूपान् उदारान् प्रशस्तान् यावत्शब्देन पूर्वपा-
नोऽनुसरणीयः, यथोक्तान् चतुर्दशमहास्त्रान् दृष्ट्वा जागरिता सती हृष्टा विस्मय प्राप्ता,
संतोषं प्राप्ता, चित्तेन आनंदिता प्रीतियुक्तचित्ता, परमं सौमनस्य संतुष्टचित्तत्वं जातं यस्याः सा
तथा, हृष्यवशेन विस्तारवत् हृदय यस्या सा तथा, पुनः किं भूता? धारया मेघजलधारया सिक्त
एवंविध यत्कदंबतरुक्षुसुमं तद्धि मेघधारया फुल्लति, ततस्तद्रुत् समुद्ध्वसितानि उल्लसितानि रोमाणि
कूपेषु यस्याः सा तथा, एवंविधा सती स्वप्नानामवग्रहं स्मरणं करोति, तच्छ्रुत्वा च शय्याया अच्यु-
चिष्टति, अच्युत्थाय अत्वरितया मानसौत्सुक्यरहितया अचपलया कायचापहृदयवर्जितया, असं-
प्रांतया अस्खलंत्या विलंबरहितया राजहंससदृशया गत्या यत्रैव ऋपभद्रचो ब्राह्मणस्तत्रैवोपागच्छति

उपागत्य ऋषभदत्तं ब्राह्मणं जयेन विजयेन वर्धापयति आशिषं ददाति, तत्र जयः स्वदेशे, विजयः परदेशे, वर्धापयित्वा च भद्रासनवरगता, ततश्च आश्वस्ता श्रमांपनयनेन, विश्वस्ता होमाऽऽजावेन, अत एव सुखेन आसनवरं प्राप्ता, करतलाभ्यां परिग्रहितं कृतं दशनखाः समुदिता यत्र तं शिरसि आवर्त्तः प्रदक्षिणत्रमणं यस्य तं एवंविधं अंजलिं मस्तके कृत्वा देवानंदा एवं अवादीत्, किं तदित्याह—॥ ५ ॥

एवं निश्चयेन अहं हे देवानुप्रिय हे स्वामिन् ! अद्य शय्यायां सुप्तजागरा अल्पनिद्रां कुर्वती इमान् एतद्भूपान् उदारान् यावत् सश्रीकान् चतुर्दश महास्वमान् दृष्ट्वा जागरिता, तद्यथा—गय इत्यादितः सिंहं चेति यावत् पूर्वोक्ताः स्वप्ना ज्ञेयाः एतेषां देवानुप्रिय प्रशस्तानां यावत् चतुर्दशानां महास्वमानां मन्ये विचारयामि कः कढ्याणकारी फलवृत्तिविशेषो जविष्यति, तत्र फलं पुत्रादि, वृत्तिजीवनोपायादि. ततः स ऋषभदत्तो ब्राह्मणो देवानंदाया ब्राह्मण्या अंतिके पार्श्वे एतं अर्थं श्रुत्वा कर्णाभ्यां निशम्य, चेतसा अत्रार्थं दृष्टस्तुष्ट यावत् हर्षवशेन विसर्पितहृदयः, मेघधारया

सिक्तकदंबवृक्षपुष्पवत् समुद्भवसितानि रोमाणि कूपेषु यस्य सः, एवंविध. सन् स्वप्रधारणं करोति, तत् कृत्वा च ईहा अर्थविचाराणां प्रविशति, तां कृत्वा च आत्मनः स्वात्मनः स्वाभाविकेन मतिपूर्वकेण बुद्धिविज्ञानेन, तत्र अनागतकालविषया मतिः, वर्तमानकालविषया बुद्धिः, विज्ञानं चातीतानागतवस्तुविषय, ततस्तेषां स्वप्नानां अर्थनिश्चय करोति, तं कृत्वा देवानदा ब्राह्मणीं एवं अथादीत्, किं तदित्याह—उदारास्त्वया देवानुप्रिये स्वप्ना दृष्टाः कल्याणकारका यावत् सश्रीकाः, आरोग्यं निरोगत्वं, तुष्टिं सतोषः, दीर्घायुश्चिरजीवित्व, कल्याण उपद्रावाऽत्राव, मंगलं वांछितावाप्तिः, एतेषां वस्तूनां कारकास्त्वया हे देवानुप्रिये स्वप्ना दृष्टाः, तद्यथा-अर्थलाभो जविष्यति हे देवानुप्रिये भोगानां लाभः, हे देवानुप्रिये पुत्रस्य लाभः, हे देवानुप्रिये सौख्यलाभ हे देवानुप्रिये जविष्यतीति सर्वत्र योज्य. एवं खलु त्वं देवानुप्रिये नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु सार्धसप्ताहोरात्राधिकेषु अतीतेषु एतादृश दारकं पुत्र प्रजनिष्यतीति संवन्धः, किं विशिष्टं दारकं? सुकुमालं पाणिपादं यस्यैवं विध, पुनः किं विष्णु अह्नीनानि लक्षणोपेतानि, स्वरूपेण प्रतिपूर्णांनि पंचद्रियाणि यत्र तादृशं श-

रीरं यस्य स तथा तं, तथा तत्र लक्षणानि चक्रितीर्थकृतां अष्टोत्तरसहस्रं, बलदेववासुदेवानां अष्टोत्तरशतं, अन्येषां तु भाग्यवतां द्वात्रिंशत्तानि चेमानि-ठत्रं १ तामरसं २ धनू ३ रथवरो ४ दंभोलि ५ कूर्मी ६ कुशा ७ । वापी ८ स्वस्तिक ए तोरणानि १० च सरः ११ पंचाननः १२ पादपः १३ ॥ चक्रं १४ शंख १५ गजौ १६ समुद्र १७ प्रासाद १८ कलशौ १९ मत्स्या २० यवा २१ । शूप २२ स्तूप २३ कमंजलू २४ न्यवनिचृत २५ सञ्चामरो २६ दर्पणं २७ ॥ १ ॥ लक्षा २८ पताका २९ कमलाभिषेकं ३० । सुदाम ३१ केकी ३२ घनपुण्ड्रभाजां ॥ तथा-इह भवति सप्तऋक्तः । षडुन्नतः पंचसूक्ष्मदीर्घश्च ॥ त्रिविपुललघुगंजीरो । द्वात्रिंशद्वक्ष्येणः स पुमान् ॥ १ ॥ तद्यथा—

तत्र सप्त रक्तानि, नख १ चरण २ हस्त ३ जिह्वा ४ लंष्ट्र ५ तालु ६ नेत्रांताः ७ ॥ षडुन्नतानि, कक्षा १ हृदयं २ श्रीवा ३ नासा ४ नखा ५ मुखं च ६ ॥ पंच सूक्ष्माणि, दंताः १ त्वक् २ केशा ३ अंगुलिपर्वाणि ४ नखाश्च ५ ॥ तथा पंच दीर्घाणि, नयने १ हृदयं २ नासिका ३ हनुः ४ श्रुजौ च ५ ॥ त्रीणि विस्तीर्णानि, जालं १ उरः २ वदनं च ३ ॥ त्रीणि लघूनि, श्रीवा १ जंघा २ मेहनं च

३ ॥ त्रीणि गंभीराणि, सत्त्वं १ स्वरः २ नाञ्जिश्च ३ ॥ सुखमर्धं शरीरस्य । सर्वं वा सुखमुच्यते ॥
 ततोऽपि नासिका श्रेष्ठा । नासिकायाश्च लोचने ॥ १ ॥ यथा नेत्रे तथा शीलं । यथानासा तथार्जवं ॥
 यथा रूपं तथा वित्त । यथा शीलं तथा गुणाः ॥ २ ॥ अतिह्रस्वेऽतिदीर्घेऽति-स्थूले चातिदृशे तथा
 ॥ अतिकृष्णेऽतिगौरे च । पदसु सत्त्वं निगद्यते ॥ ३ ॥ सद्धर्मः सुभगो नीलकः । सुखमः सुनयः कवि
 ॥ सुचयत्यात्मनः श्रीमान् । नरः स्वर्गगमागमो ॥ ४ ॥ निर्दंजः सदयो दानी । दातो दक्षः सदा
 ऋजुः ॥ मर्त्ययोनेः समुद्भूतो । प्रविता च पुनस्तथा ॥ ५ ॥ मायालोचकृधात्मस्य । बह्वाह्वारादि
 चेष्टितैः ॥ तिर्यग्योनिसमुत्पत्तिं । ख्यापयत्यात्मनः पुमान् ॥ ६ ॥ सराग खजनद्वेषी । दुर्भगो मू-
 र्खसगकृत् ॥ शास्ति स्वस्य गतायातं । नरो नरकवर्त्मनि ॥ ७ ॥ आधत्तो दक्षिणे प्रागे । दक्षिण-
 शुभकृन्तृणां ॥ वामो वामेऽतिनिधः स्या-दिगन्यत्वे तु मध्यमः ॥ ८ ॥ अरेख बहुरेख वा । त्रैपां
 पाणितलं नृणां ॥ ते स्युरल्पायुषो निःस्वा । दुःखिता नात्र संशयः ॥ ९ ॥ अनामिकात्परेखायाः ।
 कनिष्ठा स्याद्यदाधिका ॥ धनवृद्धिस्तदा पुंसां । मातृपक्षो बहुस्तथा ॥ १० ॥ मणिवंधात् पितुर्लेखा

। करत्राद्धिन्नवायुषोः ॥ लेखे ह्ये यांति तिस्रोऽपि । तर्जन्यंगुष्ठकांतरं ॥ ११ ॥ त्रेषां रेखा इमास्तिखः । संपूर्णा दोषवर्जिताः ॥ तेषां गोलधनायुषि । संपूर्णान्यन्यथा न तु ॥ १२ ॥ बह्वंधंते च यावत्यो—गुल्फो जीवितरेखया ॥ पंचविंशतयो ज्ञेया—स्तांवत्यः शरदा बुधैः ॥ १३ ॥ यवैरंगुष्ठमध्यस्थै—विद्याख्यातिविभूतयः ॥ शुक्लपक्षे तथा जन्म । दक्षिणांगुष्ठैश्च तैः ॥ १४ ॥ न स्त्रीस्त्यजति रक्ताक्षं । नार्थः कनकपिंगलं ॥ दीर्घवाहुं न चैश्वर्यं ! न मांसोपचितं सुखं ॥ १५ ॥ चक्षुःस्नेहेन सौभाग्यं । दंतस्नेहेन भोजनं ॥ वपुःस्नेहेन सौख्यं स्यात् । पादस्नेहेन वाहनं ॥ १६ ॥ उरोविशालो धनधान्यचोगी । शिरोविशालो नृपुंगवश्च ॥ कटीविशालो बहुपुत्रदारो । विशालपादः सततं सुखी स्यात् ॥ १७ ॥ इमानि लक्षणानि ॥

व्यंजनानि च मषतिलकादीनि, तेषां ये गुणस्तरूपेण, पुनः किंचिद् तत्र मानं जलचूतकुंभांतः पुरुषे निवेशिते यदि तज्जलं द्रोणमानं भवेत्तदा स पुरुषो मानप्राप्तः, यदि च तुलारोपितोऽर्धप्राप्तः स्यात्तदा स उन्मानप्राप्तः, तत्र भारमानं—षट्सर्पैर्ध्रुवस्वेको । गुंजेका च यवैस्त्रिभिः ॥ गुं-

जात्रयेण वह्न स्याद् । गयाणे ते च पोकश ॥ १ ॥ पले च दश गयाणा-स्तेषां सार्धशतं मणे ॥
 मणैर्दशभिरेका च । धटिका कथिता युधेः ॥ २ ॥ धटिभिर्दशजिस्ताभि-रेको प्रारः प्रकीर्त्तितः ॥ अत्र
 तेषां सार्द्धशत मणे इति तेषा गयाणानां इति वाच्य, न तु पखानां, पखानां सार्धशते तेन मणक-
 यने हि प्रारे अष्टसप्ततिर्मणाः स्युस्तदर्धं च एकोनचत्वारिंशन्मणा एतावच्च शरीरमानं न संभवति,
 गयाणानां सार्धशतेन मणकथने तु प्रारे चत्वारिंशत्शेरमानेन पादोना अष्ट मणाः किञ्चिदधिका
 जायते, संभवति तदर्धमानं पचशेराधिकपादोनचतुर्मेणप्रमाण शरीरमिति, भवति च गयाणकानां
 सार्धशतस्यापि मणत्वं क्वचिदेशे किञ्चिदूनशेरत्रयस्यापि मणत्वव्यवहारात्, तथा ' पमाणत्ति ' स्वा-
 गुत्वेन अष्टोत्तरशतांगुलोच्च उत्तमपुरुषः, मध्यहीनपुरुषौ च पणवति (ए६) चतुरशीत्यंगुलोच्चौ स्या-
 तां, अत्र उत्तमपुरुषोऽपि अन्य एव, तीर्थकरस्तु द्वादशांगुलोष्णीपसप्तानेन विशल्यधिकशतांगुलोच्चो
 भवति, ततश्च मानोन्मानप्रमाथैः प्रतिपूर्णानि सुजातानि सर्वांगानि शिरः प्रमुखाणि यत्र एवंविधं
 सुंदरं अग यस्य तथा तं, पुनः किञ्चि०—

शशिवत्सोभ्याकारं, कमनीयं, बह्वचदर्शनं, शोचनरूपं, दारकं प्रजनिष्यसीति ज्ञेयं । सोऽपि दारक एवंविधो ऋविष्यति, पुनः किंविण लक्तबाल्यो जाताष्टवर्षः, पुनः किंविण विज्ञानं परिणतमात्रं यस्थ स ततः क्रमाच्च, किंविण यौवनं अनुप्राप्तः; पुनः किंविण ऋग्वेद (१) यजुर्वेद (२) सामवेद (३) अथर्वण (४) वेदानां, कीदृशानां ? इतिहासं पुराणं पंचमं येषां ते, तथा तेषां, पुनः कीदृशानां ? निबंधुर्नामसंग्रहः षष्ठो येषां ते, तथा तेषां, पुनः कीदृशानां ? अंगोपांगसहितानां, तत्र अंगानि शिक्षा १ कल्पो २ वधाकरणं ३ ठंदो ४ ज्योति ५ निरूक्तयः ६ । उपांगानि अंगार्थविस्तररूपाणि, पुनः कीदृशानां ? तात्पर्यशुक्तानां ईदृशानां पूर्वोक्तानां चतुर्णां वेदानां सारकः, अन्येषां विस्तराण्ये वारकः, अन्येषां अशुद्धपाठनिषेधात् धारणसमर्थः, इदृशो दारको जावी, पुनः किंविण पूर्वोक्तानि षट् अंगानि विचारयतीति षडंगवित्, ज्ञानार्थत्वे तु पौनरुक्त्यं स्यात्, पुनः किंविण षष्टितंत्रं क्षापिणीयं शास्त्रं तत्र विशारदः पंक्तिः, पुनः किंविण गणितशास्त्रे, यथा-अर्धं तोत्रे कर्दसे द्वादशांशः । षष्ठो भागो बालुकायां निमग्नः ॥ सार्धो हस्तो दृश्यते यस्य तस्य । स्तंभस्याशु ब्रूहि मानं वि-

चिंत्या ॥ १ ॥ स्तंभो हस्ताः ६, क्वचित् सिखाणेत्यतिपाठ, तत्र सिखाणशब्देन आचारग्रंथः शिक्षाऽक्षराश्चा
यग्रथ, कल्पश्च यज्ञादिविधिशास्त्रतत्त्व, तथा व्याकरणे शब्दशास्त्रे, तानि च विंशतिः, ऐन्द्र १ जैनेन्द्र २
सिद्धदेमचन्द्र ३ चांद्र ४ पाणिनीय ५ सारस्वत ६ शाकटायन ७ वामन ८ विश्रांत ए बुद्धिसागर
१० सरस्वतीकठाजरण ११ विद्याधर १२ कलापक १३ भीमसेन १४ शैव १५ गौरु १६ नंदि १७ ज
योत्पल १८ मुष्टिव्याकरण १९ जयदेवाजिधानानि २० ॥ छद्मशास्त्रे पदभंजने व्युत्पत्तिरूपे टीकादौ
इत्यर्थः. ज्योति. शास्त्रे, एषु पूर्वोक्तेषु अन्येषु च बहुषु ब्राह्मणद्वितेषु शास्त्रेषु परिव्राजकसंबंधेषु नये-
ज्वाचारशास्त्रेषु अतिनिपुणो भविष्यतीति योगः ॥ ३० ॥

तस्मात् कारणात् उदारास्त्वया हे देवानुप्रिये स्वप्नाः दृष्टाः, यावत् आरोग्यनुष्टिदीर्घायुः कल्या-
णमंगलानां कारकास्त्वया हे देवानुप्रिये स्वप्ना दृष्टाः, इति कृत्वा श्रूयो श्रूयो वारंवारं अनुवृद्धय-
ति अनुमोदयति ॥ ११ ॥

ततः सा देवानंदाब्राह्मणी ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य पार्श्वे इमं अर्थं श्रुत्वा चेतसा अवधार्य

हृष्टा लुष्टा यावत् हर्षपूर्णहृदया, करतलाज्यां कृतं दश नखा मिलिता यत्र तं, शिरसि आवर्त्तो यस्य तं, इदं शं मस्तके करसंपुटं कृत्वा ततः सा देवानंदा एवं अवादीत्, किमित्याह—एवं एतदेव देवानुप्रिय तथैवैतद्देवानुप्रिय यथा चवन्निरुक्तं यथास्थितं एतद्देवानुप्रिय, संदेहरहितं एतद्देवानुप्रिय, इप्सितं एतद्देवानुप्रिय, प्रतीष्टं शुभमन्मुखात् पतदेव गृहीतं देवानुप्रिय उन्नयधर्मोपतं देवानुप्रिय सत्यः स एबोऽर्थे इति, अथ येन प्रकारेण इमं अर्थं यूयं वदथ इति कृत्वा इति जगित्वा तान् स्वप्नान् सम्यग् अंगीकरोति; अंगीकृत्य ऋषयश्चदत्तब्राह्मणेन सार्धं उदारान् मानुष्यकान् जोगार्हजोगान् जुञ्जाना निहरति ॥ १३ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये स शक्रो विहरतीति संबन्धः, किंविशिष्टः? शक्रनामसिंहासनाधिष्ठाता, देवानां इंद्रः; देवेषु राजा कांत्यादिगुणै राजमान इति देवराजः; करधृतवज्रः; दैत्यनगरविदारकः; शतं कृतवः श्राद्धपंचमप्रतिमारूपा यस्य स शतक्रतुः; इदं हि कार्तिकश्रेष्ठिभवापेक्षया, तथा हि— पृथिवीभूषणनगरे प्रजापालो नाम राजा, कार्तिकनामा श्रेष्ठी, तेन श्राद्धप्रतिमानां शतं कृतं,

ततः शतक्रतुरिति ख्यातिः, एकदा च गैरिकपरिव्राजको मासोपवासी तत्रागतः, एकं कार्तिकं विना सर्वोऽपि लोकस्तद्भक्तो जातः, तच्च ज्ञात्वा कार्तिकोपरि गैरिको रुष्टः, एकदा च राज्ञा निमन्त्रितोऽवदत्, यदि कार्तिकः परिवेषयति तदा तव गृहे पारणां करोमि, राज्ञा तथेति प्रतिपद्य कार्तिकायोक्त यत्त्वं मद्रुहे गैरिकं भोजय, ततः कार्तिकेणोक्त राजन् भवदाज्ञया भोजयिष्यामि, ततः श्रेष्ठिना भोज्यमानो गैरिको धृष्टोऽसीति अंगुलिना नासिका स्पृशंश्चेष्टां चकार, श्रेष्ठी दृष्यो यदि मया पूर्वं दीक्षा गृहीताऽभविष्यत्तदाऽय न पराज्जविष्यदिति विचिंत्याष्टाधिकसहस्रेण वणिक्पुत्रैः सह चारित्रं गृहीत्वा द्वादशांगीं अधीत्य द्वादशवर्षपर्यायः सोधमैद्रोऽमृत, गैरिकोऽपि निजधर्मतस्तच्छादनं घेरावणोऽजवत्, ततः कार्तिकोऽयमिति ज्ञात्वा पलायमानं तं धृत्वा शक्रः शीर्षं आरूढः, स च शक्रभापनार्थं रूपद्वयं कृतवान्, शक्रोऽपि तथा, एवं रूपचतुष्टय, शक्रोऽपि तथा, ततश्चावधिना ज्ञातस्वरूपस्तं तर्जितवान्, तर्जितश्च स्वाप्नाविक रूपं चक्रे इति कार्तिकश्रेष्ठिकथा ॥

मंत्रिवेवपचशत्या लोचनानि इंद्रकार्यकराणीति इंद्रसंबंधीन्येवेति सहस्राक्षः, मघा महामेघा

वशे संत्यस्येति मघवान्, पाकं दैत्यं शास्ति शिद्ध्यतीति पाकशासनः, मेरोर्दक्षिणतो यद्वोकार्धं तस्याधिपतिः, उत्तरार्धलोकस्य ईशानस्वामिकत्वात्, ऐरावणवाहनः, सुराणां इंद्र आह्लादकः, द्वात्रिंशल्लक्षविमानाधिपतिः, अरजस्कानि रजोरहितानि स्वच्छतया अंवरतुल्यानि वस्त्राणि अंवरवस्त्राणि तानि धरतीति अरजोवरवस्त्रधरः, आलगितौ यथास्थानं परिहितौ मालामुकुटौ येन स तथा, नवाभ्यामित्र हेमसत्काभ्यां चारुभ्यां मनोज्ञाभ्यां चित्राभ्यां चित्रकारिभ्यां चपलाभ्यां इतस्ततः कंपमानाभ्यां इंद्रशाभ्यां कुंभलाभ्यां विलिख्यमानौ गह्वौ यस्य स तथा, महती ऋद्धिः, बन्नादिराजचिन्हरूपा यस्य स तथा, महती द्युतिराजरणशरीरादिकांतिर्यस्य स तथा, महाबलः, महायशः, महान् अनुभावो महिमा यस्य स तथा, महासुखः, पुनः किंविण् भासुरं देदीप्यमानं शरीरं यस्य स तथा, पुनः किंविण् प्रलंबा आपादलंबिनी वनमाला पंचवर्णपुष्पमाला यस्य स तथा, अथ स कुत्र वर्तते इत्याह—सौधर्मे कदपे सौधर्मवितंसके विमाने सुधर्मायां सजायां शक्र इति नामके सिंहासने, अथ स किं कुर्वन् विहरतीत्याह—स इंद्रस्तत्र देवलोके द्वात्रिंशद्विमानावासशतसहस्राणां

द्वात्रिंशद्द्विमानानां इत्यर्थः. चतुरशीतिसामानिकसहस्राणां, षट् षट् इन्द्रसमानऋषयः त्रयस्त्रिंशत् महात्तरकल्पा. पूज्यस्थानीया मंत्रिकल्पा वा तेषां चतुर्णां लोकपालानां सोम १ यम २ वरुण ३ कुबेरा ४ जिधानाना अष्टानां अग्रमहिषीणां, ताहि पद्मा १ शिवा २ शची ३ अजू ४ अमला ५ अप्सराः ६ नवमिका ७ रोहिणी ८ त्यजिधाना, किंविशिष्टानां तासां सपरिवाराणां, तथा तिसृषणां पर्यदां, बाह्य १ मध्यमा २ ज्यंतराणां सप्तानां अनिकानां गंधर्व १ नाटक २ अश्व ३ गज ४ रथ ५ सुभट ६ वृषभ ७ संज्ञकानां जवनपत्यादीनां, दृष्यप्रस्थाने महिष्या भवंतीति इयं, तथा सप्तानां सेनापतिनां, चतसृषु दिक्षु प्रत्येकं चतुरशीतिसहस्रमितानामात्मरक्षकदेवानां, सर्वसंख्यया च षट्-त्रिंशत् सहस्राधिकलक्षत्रयमितानां (३३६०००) अन्येषां च बहुना सौधर्मकल्पवासिनां वैमानिकानां देवानां देवीनां च अधिपतिकर्मरक्षा इत्यर्थः. अग्रगामित्वं नायकत्वं प्रवृत्तत्वं पोषकत्वं गुरुतरत्वं आज्ञया ईश्वरो य सेनापतिः, तस्य च स्वसैन्यप्रति अद्भुतं आज्ञाप्रधान्यं इत्यर्थः. कारयन् नियुक्तैः पालिमाणेति पालयन् स्वयमेव, पुनः किं कुर्यन्? तत्र महतेति रवेण इत्यनेन योज्यते. महता

शब्देनेत्यर्थः, केषां इत्याह-अविच्छन्नं एवंविधं यत् नाटकं गीतं प्रसिद्धं, वादितानि यानि तंत्र्या-
दीनि, तेषां तत्र तंली वीणा तलताला हस्ततालाः, श्रुतितानि अन्यवादित्राणि, घनमृदंगो मेघध्वनि-
मर्दलो, तथा पटुपटहस्य यद्वादितं वादनं, एतेषां महता शब्देन देवयोग्यान् भोगार्हभोगान् श्रुजानो
बिहरति. पुनः स किं कुर्वन्नित्याह-इमं संपूर्णं जंबूद्वीपं विपुलेन अविधिना अत्रलोकयन्
अत्रलोकयन् बिहरति आस्ते इतिसंबन्धः ॥

तत्र समये श्रमणं जगवंतं महावीरं अस्मिन्नेव जंबूद्वीपनाम्नि द्वीपे भरतदेशे दक्षिणार्धभरते
ब्राह्मणकुंजनामके नगरे ऋषजदत्तस्य ब्राह्मणस्य, किंवि० कोशलेः समानं गोत्रं यस्य स तथा,
कोडालगोत्रस्येत्यर्थः, तस्य भार्याया देवानंदाया ब्राह्मण्या जालंधरसगोत्रायाः कुद्वी गर्भतया उत्पन्नं.
पश्यति हृष्ट्या हृष्टः तुष्टः चित्तेन आनंदितः प्रीतिर्मनसि यस्य सः, परमं सौमनस्यं प्राप्ताः, सौम-
नस्यं तुष्टचित्तत्वं हर्षवशेन विसर्पमानं हृदये यस्य सः, धाराहतं यत्कंदं यस्य सुरजिकुसुमं तच्छत
रोमांचितः, अत एव उच्चित्तरोमकूपः, तथा विकसितं वरं प्रधानं यत्कमलं तच्छत आननं सुखं नय-

ने च यस्य स तथा, प्रमोदपूरितत्वात्, तत्र प्रचलितानि भगवद्दर्शनेन अधिकसंभ्रमवत्त्वात् कपितानि वराणि कटकानि ककणानि, झुटिताश्च बाहुरक्षकाः, 'बहिरखां' इति लोके, केयूराणि चागदानि 'वासुवध' इति लोकं, मुकुट कुण्डले प्रसिद्धे, एतानि प्रचलितानि यस्य स, तथा पुनः किंवि० हारधिराजमानं 'वच्छत्ति' हृदय यस्य स, तथा ततो विशेषणसमासः, पुनः किंवि० प्रलंबमान यत्प्रालंबो पुंस्वनकं दोषायमानानि श्रूयणानि च तानि धरति यः स तथा सादर तररित चपलं वेगेन सुरेंद्रः सिंहासनाद्भ्युत्तिष्ठति, अच्युत्थाय यावत् यत्र पादौ स्याप्येते तत्पादपीठं कथ्यते, तस्मात्प्रत्यवतरति, प्रत्यवतीर्य च पादुके अवमुंचति, किं विशिष्टे ? वैकूर्य मरकत नाम नीलरत्नं, वरिष्ठे प्रधाने रिष्टशंजननाम्नी श्यामरत्ने, एतै रत्नैः कृत्वा निपुणेन शिल्पिना रचिते इव, पुनः किंवि० देदीप्यमानानि मणयश्चंद्रकातादयः, रत्नानि कर्केतनादीनि, तैर्मन्त्रिते ईदृश्यौ अवमुंचति, पादुके अवमुच्य एकपटं लघरासंगं करोति, तत् कृत्वा च शंजलिकरणेन मुकुलीकृतौ योजितौ अप्रहस्तौ येन स तथाचूतः सप्ताष्टपदानि तीर्थकरानि मुखोऽजुगच्छति, तथा कृत्वा वामं जानुं उत्पाटयति, भूमौ अल-

शं स्थापयति, तथा संस्थाप्य दक्षिणं जानुं धरणीतले निवेशयति, तथा कृत्वा इषत् प्रत्युन्नमति, उत्तरार्धेन ऊर्ध्वो जवतीत्यर्थः, ऊर्ध्वीभूय कटकनुटिकाः कंकबाहुरक्षकास्ताभिः स्तंजिते जुजे वालयति, वालयित्वा करतलपरिग्रहीतं हस्तसंपुटघटितं दश नखाः समुदिता यत्र स तथा तं, शिरसि मस्तके आवर्त्तः प्रदक्षिणत्रमणं यस्य, एवंविधं मस्तके अंजलिं कृत्वा एवं अवादीत्, किं तदित्याह—

नमुत्थुणंति, एंकारः सर्वत्र वाक्यालंकारार्थः, नमोऽस्तु, केच्यः ? अहं प्रथमस्त्रिचुवनपूजायोग्येभ्यः, कर्मत्रैरिहननात् 'अरिहंताणं' इति पाठः, कर्मबीजाऽभावेन जवक्षेत्रे प्ररोहणाऽजावात् 'अरुहंताणं' इतिपाठश्च, भगवद्भ्यो ज्ञानादिवद्भ्यः, आदिकरेभ्यः, स्वसतीर्थीपेक्षया धर्मस्येति ज्ञेयं, तीर्थकरेभ्यः, तत्र तीर्थं संघः प्रथमगणधरो वा, तत्स्थापकेभ्यः, पुनः किंविण स्वयं संबुद्धेभ्यः, न तु परोपदेशेन, पुनः किंविण पुरुषेषु उत्तमेभ्यः, पुनः किंविण पुरुषसिंहेभ्यः, कर्मत्रैरिषु निर्दयशूरत्वात्, पुनः किंविण पुरुषवरपुंडरीकेभ्यः, पुरुषेषु वरं प्रधानं यत्पुंडरीकं श्वेतपद्मं तत्तुद्वयेभ्यः, यथा पुंफुरीकं पंके

जातं, जलैर्दूकं, जलपकौ त्यक्त्वा उपरि तिष्ठति, एवं जगद्व्यंशोऽपि कर्मकर्ममे उत्पन्नाः, प्रोगजलेन वृद्धाः, कर्मजोगौ त्यक्त्वा पृथग् तिष्ठति, पुन किंविण पुरुषवरगधहृस्तिभ्यः, यथा गधहृस्तिगधेन अन्ये गजाः पलायति, तथा च जगत्प्रजाविण दुर्भिक्षादयोऽपि, पुनः किंविण लोकेषु ज्ञव्यसमृद्धेषु चतुस्त्रिंशदतिशययुक्तत्वात् उच्यते, लोकोत्तमास्तेभ्यो लोकोत्तमेभ्यः, पुन. किंविण लोकानां प्रव्यानां नाथेभ्यो योगक्षेमकारिभ्यः, तत्र योगोऽप्राप्तज्ञानादिप्रापण, क्षेमं च प्राप्तज्ञानादिरक्षण, पुन. किंविण लोकानां सर्वजीवानां हितेभ्यो हितकारकेभ्यो दयाप्ररूपकत्वात्, पुनः किंविण लोकप्रदीपेभ्यः, मिथ्यात्वध्वांतनाशकत्वात्, पुन किंविण लोकप्रयोजकभ्यः, सूर्यवत् सर्ववस्तुप्रकाशकत्वात्, पुनः किंविण जयाना अत्रावो अत्रय, तदायकेभ्यः, अत्रयानि सप्त, तथथा—मनुष्यस्य मनुष्याङ्गय इहलोकभय १ मनुष्यस्य देवादेर्जय परलोकभय २ धनादिग्रहणाङ्गयं आदानभय ३ बाह्यनिमित्तनि रपेक्षभयं अकस्माद्भय ४ आजीविकाभयं ५ मरणभयं ६ अपयशोभयं ७ इति ॥ पुन. किंविण चक्षुः समानश्रुतज्ञानदायकेभ्यः, पुन. किंविण मार्गस्य सम्यग्दर्शनादिमोक्षमार्गस्य दायकेभ्यः, यथा के-

चिह्नानांश्चैर्लुटितधना लोचने पट्टबंधं कृत्वा उन्मार्गे पातिताः स्युस्तांश्च कोऽपि पट्टकापनयनेन धनार्पणेन मार्गदर्शनेन उपकारी जवति, एवं भगवंतोऽपि कषार्थैर्लुटितधर्मधनानां मिथ्यात्वाच्छादितविवेकनयनानां श्रुतज्ञानसद्धर्ममुक्तिदानेन उपकारिणो भवंति; पुनः किंवि० जवभीतानां शरणदायकेभ्यः, पुनः किंवि० जीवनं जीवः, सर्वथा मरणऽभावस्तदायकेभ्यः, क्वचिद् ' बोद्धिदयाणंति ' पाठस्तत्र बोधिः सम्यक्त्वं, तदायकेभ्यः, पुनः किंवि० धर्मश्चारित्ररूपस्तदायकेभ्यः, पुनः किंवि० धर्मोपदेशदायकेभ्यः. धर्मदेशकत्वं च एतेषां धर्मस्वामित्वे सति, न पुनर्नटवदिति दर्शयन्नाह, पुनः किंवि० धर्मनायकेभ्यः, पुनः किंवि० धर्मस्य सारथय इव, यथा सारथिः उन्मार्गे गच्छंतं रथं मार्गे आनयति, एवं जगवंतोऽपि मार्गत्रष्टं जनं मार्गे आनयति, अत्र च मेघकुमारदृष्टांतो यथा—

एकदा श्रीधीरस्वामी राजगृहे समवसतस्तत्र श्रेणिकधारिण्योः सुतो मेघकुमारः प्रतिबुद्धः, कथमपि पितरौ आपृच्छयाऽष्टौ प्रियाः परित्यज्य दीक्षां गृहीतवान्, प्रश्रुणा च शिक्षार्थं स्थविराणां अर्पितस्तत्र अनुक्रमेण संस्तारकरणे द्वारपाश्र्वं मेघकुमारस्य संस्तारक आगतस्ततः प्रश्रवणाद्यर्थे

गच्छदागच्छत्साधुपादरजोर्जिर्जरितः, समग्रायां रजन्या क्षणमपि निद्रां न प्राप्तः, चिंतयामास क्व मे सुखशय्या, क्वचेदं श्रुतुठनं, कियत्कालं इदं दुःखं मया सोढव्यं, ततः प्रातः प्रशुमापृच्छ्वय गृह्णास्यामीति प्रजाते प्रशुपाश्र्वमागतः, प्रशुणपि मधुरवचनेन आभाषितः, वत्स त्वया निशि एवं दुर्घ्यानं कृतं, अविचारितं एतत्, नरकादिदुःखाग्ने कियदेतद्दुःखं ? तान्यपि दुःखानि सागरोप-
 माणि अनेकानि यावत् प्राणिना पशुशः सोढानि, किंच-वरमग्निंमि पवेसो । वर विसुद्धेण कम्मु-
 णा मरण ॥ मा गह्वियध्वजंगो । मा जीय खलिअसीखस्स ॥ १ ॥ तथा इदं चारित्रादिकष्टानुष्ठा-
 नं महते फलाय भवति, यथा त्येव पूर्वभवे अतुभूत धर्मार्थि कष्टं एतावत्फलप्रापक अजवत्, श्रुणु
 ततः पूर्वजवान्, यथा इतस्तृतीये भवे वेताख्यभूमौ पद्दंत-शुभ्रो हस्तिनीसहस्रभर्चा सुमेरुप्रजनामा
 स्वं गजराजोऽष्टुः, अन्यदा दावानलाज्ञीतः पलायमानस्तुपितः पक-गहुलं एक सरः प्राप्तस्तत्र चाऽ-
 ज्ञातमार्गः पंके निमग्नो नीरात्तीराच्च ब्रष्टः, पूर्वैरिहस्तिना दंतैर्हन्यमानः सप्त दिनानि वेदनां अ-
 नुभूय सर्विशं शतं आयुः समाप्य विभ्याचले रक्तवर्णश्चतुर्दंतः सप्तहस्तिनीशतजर्चा हस्ती जातः,

क्रमेण च दावानलं दृष्ट्वा जातजातिस्मरणः पूर्वजवं स्मृतवान्, ततो दावानलपराजवरक्षणाय यो-
जनपरिमितं मंगलं कृतवान्, तत्र वर्षाणां आदौ मध्ये अंते च यत् किञ्चित् तृणवद्व्यादि भवति,
तत् सर्वं उन्मूलयति. अन्यदा च दावानलाग्नीताः सर्वे वनजीवास्तन्मंगलं व्याप्तवंतस्त्वमपि शीघ्रं
आगत्य तत्र मंडले स्थितः, कदाचिद्देहकंमूयनेच्छया एकं पादं उत्पाटितवान्, उत्पाटिते च तस्मिन्
पादे अन्यत्र सांकीर्ण्यपीकितः शशकस्तत्र आगत्य स्थितः, गात्रं कंमूयित्वा च पादं मुंचन् शशकं
दृष्ट्वा तद्वयया सार्धं दिनद्वयं तथैव पादं स्थापितवान्, उपशांते च दवानले सर्वेषु विलगितपादो
इदिति भूमौ पतितस्ततो दिनत्रयं ह्युधया तृया च पीकितः कृपापरः शतवर्षं आयुः परिपालयान्न
श्रेणिकधारिण्योः पुलत्वेन जातस्त्वं, ततो भो मेघ ! तदानीं तिर्यग्भवेऽपि त्वया धर्मार्थं तत्कष्टं सोढं,
तर्हि जगद्ध्यसाधूनां चरणैर्धर्पमानः किं ह्यसे, इत्याद्युपदेशेन जगवता धर्मे स्थिरीकृतो मेघकुमारो
नेत्रे विमुच्यान्यत्सर्वं शरीरं मया व्युत्सृष्टं इत्यजिष्टुहं कृतवान्, क्रमात् निरतिचारं चारित्रमाराध्या-
मासिकीं संलेखनां कृत्वा विजयविमाने सुरोऽभवत्, ततः व्युतो महाविदेहे सेत्स्यति, इति

श्रीमेघकुमारकथा ॥

॥ इति महोपाध्याय श्रीकीर्तिविजयगणिशिष्योपाध्याय श्रीविनयविजयगणिविरचितायां
कल्पसुनोधिकायां प्रथमं व्याख्यानं समाप्तं ॥ ग्रंथाग्रंथ-६६५ ॥ श्री ॥

॥ अथ द्वितीय व्याख्यान प्रारभ्यते ॥

धम्मवरेत्ति, वय. समुद्राश्चतुर्थो हिमवानिति चत्वारोतास्तेषु प्रश्रुतया भवाश्चातुरंताश्चतुरतस्त्वा
स्मिनः, एवंविधा ये चक्रवर्तिनस्ते चातुरतचक्रवर्तिनः, धर्मस्य वराः श्रेष्ठाश्चातुरंतचक्रवर्तिनो धर्मवरचा-
तुरंतचक्रवर्तिनः, धर्मनायका इत्यर्थः, तेभ्यः समुद्रे मज्जता द्वीप इव संसारसमुद्रे आधार, त्राणं अन-
र्थप्रतिघातद्देतुः, अत एव कर्मोपव्रवेभ्यो ज्ञीतानां शरणं सोस्थ्याय दुःस्यैराश्रीयते इति गतिः, ज-
वकूपतत्प्राणिनां अवलंबनं, दीनोत्ताणं इत्यादीनि पदानि प्रथमांतान्यपि चतुर्थ्यर्थपद्यंततया व्या-
ख्येयानि, अप्रतिहृते कटकृत्वादिजिस्खलिते वरे प्रधाने ज्ञानदर्शने केवलज्ञानदर्शने धरंति ये

ते तथा तेभ्यः, व्यावृत्तं गतं तन्न घातिकर्माणि येभ्यस्ते व्यावृत्तब्रह्मानस्तेभ्यः, रागद्वेषजेतुव्यः, उपदेशदानादिना भव्यसत्त्वे रागादिजीपकास्तेभ्यः, भवसमुद्रं तीर्णेभ्यः, सेवकानां तारकेभ्यः, सर्वतत्त्वबुद्धेभ्यः, अन्येषां बोधकेभ्यः, मुक्तेभ्यः, कर्मपंजरात् सेवकानां मोचकेभ्यः, सर्वज्ञेभ्यः सर्वदर्शिभ्यः, निरुपद्रवं अचलं रोगरहितं अनंतं वस्तुविषयं, ज्ञानस्वरूपत्वात् क्षयरहितं, सायनंतत्वात् व्यावाधाररहितं, पुनरागमनं, तेन रहितं, एवंविधं सिद्धिगतिनामकं यत्स्थानं तत्संप्राप्तेभ्यः, नमोजिनेभ्यो जितत्रयेभ्यः, एवं सर्वजिनान्नमस्कृत्याथ शक्रः श्रीवीरं नमस्करोति, नमोऽस्तु श्रमणस्य जगत्तो महावीरस्य पूर्वतीर्थकरैर्निर्दिष्टस्य यात्रत् सिद्धिगतिनामकं स्थानं संप्राप्तुकामस्य, श्रीवीरो हि अथ मुक्तिं यास्यतीति, एवं विशेषणं, इमानि सर्वाण्यपि विशेषणानि चतुर्थैकवचनांतानि ज्ञेयानि ॥

वंदामि अहं भगवंतं तत्र गतं देवानंदाकुञ्जौ स्थितं इत्यर्थः, अत्र स्थितोऽहं पश्यतु मां भगवान् तत्र स्थित इहस्थितं इति उक्त्वा श्रमणं जगवंतं महावीरं वंदते नमस्यति, वंदित्वा नमंस्य-

यित्वा पूर्वाभिमुखः सिंहासने सन्नियस्य उपविष्ट इत्यर्थः ततः तस्य शक्रस्य देवैर्द्रस्य देवानां राक्षः,
अयं एतद्रूप आत्मविषय इत्यर्थं, चिंतात्मकः, प्रार्थितोऽभिलाषरूपः, मनोगतो न तु वचनेन प्र
काशितः, इदंश सकल्पो विचारः समुत्पन्नः ॥ १६ ॥

कोऽसौ इत्याह—न निश्चयेन एतद्भूतं अतीतकाले, न भवति एतत् वर्तमानकाले, एतत् न
नविष्यति आगामिनि काले, किं तदित्याह—यत् अर्हतो वा, चक्रवर्तिनो वा, बलदेवा वा, वासु-
देवा वा, अत्यकुलेषु शूद्रकुलेषु इत्यर्थः. प्रांतकुलेषु अधमकुलेषु, तुच्छा अल्पकृद्गुणास्तेषां कुलेषु
वा, दरिद्रा निर्धनास्तेषां कुलेषु वा, कृपणा अदातारस्तेषां कुलेषु वा, जिह्वाकास्तालाचरास्तेषां
कुलेषु वा, ब्राह्मणकुलेषु वा, तेषां भिक्षुकत्वात्, एतेषु आगता अतीतकाले, आगच्छंति वर्तमान-
काले, आगमिष्यंति अनागतकाले, एतन्न श्रुतमित्यादियोगः ॥ १७ ॥

तर्हि अर्हदादयः ४ केषु कुलेषु उत्पद्यते इत्याह—एवं अनेन प्रकारेण खलु निश्चये अर्हतो
वा, चक्रवर्तिनो वा, बलदेवा वा, वासुदेवा वा, उग्राः श्रीआदिनाथेन आरक्षकतया स्थापिता

जनाः, तेषां कुलेषु, भोगा गुरुतया स्यापिताः, तेषां कुलेषु, राजन्याः श्रीऋषभदेवेन मित्रस्थाने स्यापिताः, तेषां कुलेषु, ईदवाकाः श्रीऋषभदेववंशोद्भवाः, तेषां कुलेषु, कत्रियाः श्रीआदिदेवेन प्रजा-लोकतया स्यापिताः, तेषां कुलेषु, तत्र ' हरिति ' पूर्वजत्रैरिनीतहरिवर्षक्षेत्रयुगलं. तस्य वंशो हरिवंशस्तकुलेषु, अन्यतरेषु वा विशुद्धे जातिकुले यत् एवविधेषु वंशेषु, तत्र जातिर्मातृपक्षः, कुलं पितृपक्षः, इदृशेषु कुलेषु आगता अतीतकाले, आगच्छन्ति वर्तमानकाले, आगमिष्यन्ति अनागतकाले, न तु पूर्वोक्तेषु ॥ १७ ॥

तर्हि जगवान् कथं उत्पन्न इत्याह-अस्ति पुनः एषोऽपि भावो भवितव्यताख्यः, लोके आश्रयंभूतः, अनन्तासु उत्सर्पिण्यत्रसर्पिणीषु व्यतिक्रान्तासु इदृशः कश्चित्पदार्थ उत्पद्यते, तत्रास्यां अवसर्पिण्यां इदृशानि दश आश्रयार्थिणि जातानि, यथा—

उवसगा १ गजन्दरणं २ । इत्थीतिरथं ३ अजात्रिआपरिसा ४ ॥ कलस्स अवरङ्कका ५ ।
अत्रयरणं चंदसूराणं ६ ॥ १ ॥ इरिवंसकृबुप्पत्ती ७ । चमरुप्पाणं ८ अइसया सिद्धा ए ॥ अस्संजया-

ए पृथ्वा १० । दसधि अर्णतेण कालेण ॥ ३ ॥ व्याख्या-उत्रसर्गा उत्पत्तौ उपसर्गा उपद्रवस्तै हि श्रीश्रीस्वामिन उग्रस्यावस्थायां अग्रे वक्ष्यमाणा बहुवोऽत्रवन्, किंच अस्य भगवतः केवलयवस्थायां अपि स्वप्रभावप्रशमिनसर्वोपद्रवस्यापि स्वशिष्याजसेन गोशालकमात्रेणापि उपद्रवः कृतस्तथाहि- एकदा श्रीश्रीरो विद्वन् श्रावस्थां समवसृतः, गोशालकोऽपि जिनोऽहं इति लोके ख्यापयन् तत्रागतः, ततो ह्यौ जिनौ श्रावस्था वर्तेते इति लोके प्रसिद्धिर्जाता, तां श्रुत्वा श्रीगौतमेन भगवान् पृष्टः, स्वामिन् कोऽसौ द्वितीयो जिन इति स्वं ख्यापयति, श्रीभगवानुवाच गौतम नाय जिनः, किंतु शरवणग्रामवासी मंखलेः सुभद्राभार्यायां गोधहुलब्राह्मणगोशालाया जातत्वात् गोशालनामा अस्माकं एव शिष्यीभूतोऽस्मत्त एव किंचिद्बहुश्रुतीभूतो मुधा स्व जिनं ख्यापयति, तत सर्वत-प्रसिद्धां इमां वार्त्तां आकर्ण्य रुष्टो गोशालो गोचरचर्यां गत आनंदनामानं भगवच्छिष्य जगाद, ज्ञो आनंद ! एक दृष्टात् श्रुणु यथा-

केचिद्वणिजो धनोपार्जनाय विविधक्रयाणकपूर्णशकटाः परदेशं गच्छतोऽरण्य प्रविष्टास्तत्र जला-

ऽभावेन तृषाकुला जलं गवेषयंतः चत्वारि बल्मीकशिखराणि पश्यंतिस्म, ततस्तैरेकं शिखरं स्फोटितं, तस्माद्धिपुलं जलं निर्गतं, तेन जलेन गतपिपासाः पयःपात्राणि पूरितवंतः; तत एकेन वृद्धेनोक्तं सिद्धं अस्माकं समीहितं, अथ मा स्फोटयंतु द्वितीयं शिखरं, इति निवारिता अपि द्वितीयं स्फोटयामासुस्तस्माच्च सुवर्णं प्राप्तवंतः; तथैव बृद्धवारिता अपि तृतीयं स्फोटितवंतस्तस्माद्भक्षानि प्राप्य तथैव बहुवारिता अपि लोभांधाश्च चतुर्थं अपि स्फोटयंतिस्म, तस्माच्च प्रादुर्भूतेन दृष्टिविषसर्पेण सर्वेऽपि खट्वष्टिपातेन पंचत्वं प्रापिताः; सहितोपदेशको वणिक् तु न्यायित्वात् आसन्नदेवतया स्वस्थाने मुक्तः. एवं तव धर्माचार्योऽपि एतावत्या स्वसंपदा असंतुष्टो यथा तथा जाषणेन मां रोषयति, तेनाहं स्वतपस्तेजसा धक्ष्यामि, ततस्त्वं शीघ्रं तत्र गत्वा एनं अर्थं तस्मै निवेदय, त्वां वृद्धवणिजमिव हितोपदेशकत्वात् जीवंतं रक्ष्यामीति श्रुत्वा भीतोऽसौ मुनिर्जगदद्रे सर्वं द्यतिकरं कथितवान्, ततो जगतां उक्तं, नो आनंद शीघ्रं त्वं गौतमादीन् मुनीन् कथय, यत एष गोशाल आगच्छति, न केनाप्यस्य संनाषणं कर्तव्यं, इतस्ततः सर्वे प्रसरंतु, ततस्तैस्तथा कृते गोशाल आ-

गत्य जगवंतं अवादीत् जो काश्यप ! किमेवं वदसि, यदयं गोशाखो मंलखिपुत्र इत्यादि, स तत्र शि-
 व्यस्तु मृत, अहं तु अन्य एव, परीपहसहनसमर्थं तच्चरीरं ज्ञात्वा अधिष्टाय स्थितोऽस्मि, एवं
 च जगवत्तिरस्कारं असहमानो सुनक्षत्रसर्वानुभूती अनगरीं मध्ये उत्तरं कुर्वाणो तेन तेजोल्लेख्य-
 या दग्धौ स्वर्गं गतौ, ततो जगवता उक्त, भो गोशाख ! स एव त्व, नान्यो मुधा किं आत्मानं गो-
 पयसि ? नक्षेत्रं आत्मा गोपयितुं शक्यः, यथा कश्चिच्चौर आरक्षकैर्दृष्टोऽगुह्या तृणेन वा आच्छाद-
 यति, स किं आच्छादितो जवति ? एव च प्रश्रुणा यथा स्थितेऽभिहिते स दुरात्मा जगत्पुपरि ते-
 जोल्लेखा मुमोच, सा च जगवंतं त्रिप्रदक्षिणीकृत्य गोशाखकशरीरं प्रविष्टा, तथा च दग्धशरीरो
 विविधा वेदनां अनुभूय सप्तमरात्रौ मृतः, भगवानपि तस्यास्तापेन परमासीं यावह्लोहितवचोवा-
 धां यनुभूतवान्, तदेव नामस्मरणशमितसकलदुःखस्य जगत्तोऽप्येवं उपसर्गस्तदाश्चर्यं (१)

(गण्डहराणंति) गर्भस्य हरण उदरांतरमोचनं, तत् कस्यापि जिनस्य न अच्युत् पूर्वं, श्रीवी-
 रस्य जातं, इत्याश्चर्यं (२)

(इत्थीत्ति) तीर्थकरा हि भगवंतः पुरुषोत्तमा एव भवन्ति, अत्रावसर्पिण्यां च मिथिलापति-
कुञ्जराजस्य पुत्री मल्लिनाम्नी एकोनविंशतितमजिनत्वेनोत्पन्ना, तीर्थं प्रवर्तितवतीति आश्चर्यं. ३.

अभाविता पर्षद्, जगवतो हि देशना कदापि निष्फला न जवति, अत्र च समुत्पन्नकेवलेन
श्रीवर्धमानस्वामिना प्रथमसमवसरण एव देशना दत्ता, न च तथा कस्यापि विरतिपरिणामो जात
इत्याश्चर्यं. ४.

(कहस्सत्ति) कृष्णस्य नवमत्रासुदेवस्य द्रौपदीनिमित्तं अपरकंकागमनं आश्चर्यं, तच्चैवं—
पुरा किल पांडवचार्यया द्रौपद्या असंयतत्वान्नारदस्य अभ्युत्थानादि न कृतं, तेन च रुष्टेन तस्याः
कष्टे पातनार्थं धातकीखंभरते अपरकंकाराजधानीप्रज्ञोः पद्मोत्तरस्य स्त्रीबुब्धस्य पुरतो रूपवर्णनं
कृतं, तेनापि स्वमित्रदेवेन द्रौपदी स्वयंहं आनायिता, इतश्च पांशुवमात्रा कुंत्या विज्ञापितेन कृष्णेन
द्रौपदीगवेषणव्यग्रेण नारदमुखादेव स समाचारो लब्धस्ततः सोऽपि आराधितसुस्थितदेवताप्रदत्त-
मार्गो द्विलक्षयोजनायामं लवणसमुद्रं अतिक्रम्य अपरकंकां गतस्तत्र च तर्जितपांशुवं पद्मोत्तरं न

रसिंहरूपकरणेन विजित्य द्रौपदीवचसा जीवंतं मुक्त्वा च द्रौपया सह पश्चाद्दलितः, बलमानश्च शंख आपूरितवान्, तत् श्रुत्वा च विहरमानमुनिसुव्रतजिनवचनेन कृष्ण आगतं ज्ञात्वा मिलनो-
रसुकः कपिलवासुदेवोऽपि जलधितटमुपेत्य शवं आपूरितवान्, ततो मिथः शंखशब्दौ मिलितौ,
ततोऽस्यां अबसर्पिण्यां कण्डस्य अपरककागमनं आश्चर्यं. ५

(अथयरण चक्षुराणंति) यत् कौशांब्यां भगवतः श्रीवर्धमानस्वामिनो वदनार्थं मूत्रविमा-
नेन सूर्यचद्रमसौ उचीर्णौ, तदाश्चर्यं ६

हरिवंसकुलुप्पत्तिचि, सा चैवं-कौशांब्यां सुमुखो राजा, तेन वीरकशालापतिचार्या वनमाला-
नाम्नी सुरूपेति स्वांत.पुरे क्षिता, स शालापतिस्तस्या वियोगेन विकलौ जातो य कंचन पश्यति तं व-
नमाखा वनमाखेति जहपयति. एवं च कौतुकाक्षितैरनेकैर्लोकैः परिवृतः पुरे व्रमन् वनमालया समं
क्कीरता राज्ञा दृष्टस्तथास्मान्चिनुचितं कृतं, इति चिंतयतौ तौ दंपती तत्क्षणाद्दियुत्पतेन मृतौ,
हरिवर्षेक्षेत्रे युगलित्वेन समुत्पन्नौ, शालापतिश्च तौ मृतौ श्रुत्वा आ. पापिनोः पापं लभं, इति सा-

वधानोऽभूत्, ततोऽसौ वैराग्यात्तपस्तप्त्वा व्यंतरोऽभूत्, विभ्रंगज्ञानेन च तौ दृष्ट्वा चिंतितवान्, अहो इमौ मधैरिणौ युगलसुखं अनुभूय देवौ भविष्यतस्तत् इमौ दुर्गतौ पातयामीति विचिंत्य स्वशक्त्या संक्षितदेहौ तौ इहानीतवान्, आनीय च राज्यं दत्त्वा सप्त व्यसनानि शिक्षितौ, ततस्तौ तथाभू-
तौ नरकं गतौ. अथ तस्य वंशो हरिवंशः, अत्र युगलिकस्याख्यानयनं शरीरायुःसंक्षेपणं नरकगमनं सर्वं आश्चर्यं. ७.

(चमरुपावलि) चमरस्य असुरकुमारराजस्य उत्पातः, स चैवं-पूरणनामा ऋषिस्तपस्तप्त्वा चमरैद्रतया उत्पन्नः, स च नवोत्पन्नः शिरःस्थं सौधर्मैर्दं विलोक्य कोपाक्रान्तः परिधं गृहीत्वा श्रीवीरं शरणीकृत्य सौधर्मैर्द्रात्मरक्षकांल्लासयन् सौधर्मवतंसकविमानवेदिकायां पादं मुक्त्वा शक्रं आक्रोशयामास, ततो रुष्टेन शक्रेण जाज्वल्यमानं वज्रं तंप्रति मुक्तं, ततोऽसौ जीतो जगत्पादयोर्ली-
नस्ततो ज्ञातव्यतिकरेण इन्द्रेण सहसागत्य चतुरंगुलाऽप्राप्तं वज्रं गृहीतं, भगवत्प्रसादान्मुक्तोऽसीत्यु-
क्त्वा चमरो मुक्तः, इदं चमरस्योर्ध्वगमनं आश्चर्यं. ८.

(अष्टस्सयत्ति) एकस्मिन् समये उल्लुष्टावगाहनावंतो अष्टाधिकशतमिता न सिद्ध्यति, ते च अस्यां अवसर्पिण्यां सिद्धाः, यत ऋपज्ञो १ ऋपज्ञस्य सुता ण्ण परतेन विवर्जिताश्च नवनवतिः, अष्टौ भरतस्य सुताः शिवं गता एकसमयेन. (१०८) ए.

(असंजयाणत्ति) असंयता असंयमवंत आरंभपरिग्रहप्रसक्तास्तेषा, संयता एव सर्वदा पूज्यन्ते, अस्यां अवसर्पिण्यां तु नवमदशमजिनयोरंतरे असंयतादीना अपि ब्राह्मणादीना पूजाप्रवृत्तिरिति आश्चर्यं १०

इमानि दशापि आश्चर्याणि अनंतकालातिक्रमे अस्यां अवसर्पिण्यां जातानि, एवं च कालसाभ्यात् शेषेष्वपि चतुःषु ऋतेषु पचसु ऐतवतेषु प्रकारांतरेण दश आश्चर्याणि ज्ञेयानि, अथ दशानां आश्चर्याणां तीर्थव्यक्तिः—अष्टाधिकशतसिद्धिगमनं श्रीऋपज्ञतीर्थे १, हरित्रिशोत्पत्तिः शीतलतीर्थे २, अपरकंकागमनं श्रीनेमितीर्थे ३, छीतीर्थकरी मद्धितीर्थे ४, असंयतपूजा सुविधिलिनतीर्थे ५ ॥ शेषाणि च उपसर्गं १ गर्भापहार २ अन्नाविता पर्यंत ३ चमरोत्पात ४ चद्रसूर्यावतरणलक्षणा-

नि पंच आश्चर्याणि श्रीबीरतीर्थे, एकं तावत् आश्चर्यं इदं अपरंच ॥

(नामगुत्तसेत्ति) नाम्ना गोत्रं इति प्रसिद्धं यत्कर्म गोत्राजिधानं कर्मेत्यर्थः, तस्य किं विशिष्टस्य ? अक्षीणस्य, स्थितेरक्षयेण, अवेदितस्य रसस्य अपरिजोगेन, अनिजीर्णस्य जीवप्रदेशेऽप्योऽपरिश-
दितस्य, इदृशस्य गोत्रस्य नीचैर्गोत्रस्य उदयेन भगवान् ब्राह्मणीकुक्षौ उत्पन्न इति योगः, तच्च नी-
चैर्गोत्रं जगवता स्थूलसप्तत्रिंशतिजवापेक्षया तृतीयभवे बद्धं, तथाहि—

प्रथमजन्मे पश्चिममहाविदेहे नयसारनामा ग्रामपतिः, स चैकदा काष्ठनिमित्तं वनं गतस्तत्र मध्याह्ने
भोजनसमये सार्धत्रयान् साधून् दृष्ट्वा हृष्टश्चित्तवान्, अहो मे जाग्यं ! यदस्मिन् समये अतिथि-
समागमः, ततः परमप्रमोदेन साधवोऽशनपानादिसिः प्रतिलाजिताः, पश्चाद् भोजनानंतरं साधून्
नत्वा उवाच, चवंतु महाजागा मार्गं दर्शयामि, ततो मार्गं गच्छन्निः साधुजिर्भोग्योऽयमिति धर्मो-
पदेशेन सम्यक्त्वं प्रापितः, अंते च नमस्कारस्मरणपूर्वं मृत्वा द्वितीयजन्मे सौधर्मदेवलोके पद्मयोप-
साधुर्देवो जातः, ततश्च्युत्वा तृतीयजन्मे मरीचिनामा भरतचक्रवर्तिपुत्रो जातः, स च ब्राह्मवैराग्यः

श्रीऋषयर्देवपाश्र्वे प्रव्रजितः, स्यविरपाश्र्वे एकादशांगी अर्धीतश्च, एकदा च ग्रीष्मकाले तापादिपी-
 न्निश्चित्तितवान् अतिदुःकरोऽयं संयमचारो मया निर्बोद्धु न शक्यते, एहे गमन च सर्वथा अनु-
 चितं, इति श्यात्वाऽभिनवं वेपं रवितवान्, तथाहि-श्रमणास्त्रिद्वद्विरता, अहं तु न तथेति मम
 विवदं चिह्नमस्तु, श्रमणा द्रव्यजावाभ्यां मुंजा, अहं तु न तथेति मम शिरसि चूना छुःमुक्तं
 चास्तु, तथा श्रमणानां सर्वेभ्यः प्राणातिपातादिभ्यो विरतिर्मम स्थूलेच्यः साऽस्तु. शीघ्रसुगधाः-
 साधवो नाह तथेति मन चंदनादिविलेपनमस्तु, तथा अपगतमोहा श्रमणाः, अहं तु मोहाच्छादि-
 त इति मे तत्रकं अस्तु, श्रमणास्तु पादचारिणः मम तु चरणयोरुपानदस्तु; श्रमणा निष्कपायाः,
 अहं तु सकपाय इति मम कापाय्य वस्त्र अस्तु; श्रमणाः ज्ञानाद्धिरताः, मम तु परिमितजलेन स्ना-
 नं पानं चास्तु, एवं स्रुच्छ्या परित्राजकधर्मं विकल्पितवान्, ततस्त विरूपवेप विद्योम्य सर्वे जना
 धर्मं पृच्छंति, तत्पुरश्च साधुधर्मं प्ररूपयति, देशनाशक्या च अनेकान् राजपुत्रादीन् प्रतिवेष्ट्य ज-
 गवतः शिष्यतया ददाति जगवता सहैव च विरहति.

एकदा जगवान् अयोध्यायां समवसृतस्तत्र बंदनार्थं आगतैन जरतेन पृष्टं, स्वामिन्नस्यां पर्ष-
दि कोऽपि जरतक्षेत्रेऽस्यां चतुर्विंशतिकायां भाविजिनोऽस्ति? जगवानुवाच जरत! तत्र पुत्रोऽयं
मरीचिनामा अस्यां अवसर्षिण्यां वीरनामा चतुर्विंशतीर्थकृत् (१) विदेहे मूकाराजधान्यां प्रिय-
मित्रनामा चक्री (२) अत्रैव जरते प्रथमो वासुदेवश्च (३) जविष्यतीति श्रुत्वा हर्षितो भरतो गत्वा
त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य मरीचिं वंदित्वा अत्रदत्, भो मरीचे! यावंतोलाजास्ते त्वयैवलब्धाः, यतस्त्वं तीर्थकरो
वासुदेवश्चक्री च जविष्यसि, अहं च तत्र पारित्राज्यं न वंदे, किंतु त्वं तीर्थकरो जविष्यसीति वंदे,
इति पुनः पुनः स्तुत्वा जरतः स्वस्थानं गतः, मरीचिरपि तत् श्रुत्वा हर्षोऽकान्त्रिपदी आस्फोट्य
नृत्यन्नदं अबोचत्-प्रथमो वासुदेवोऽहं । मूकायां चक्रवर्त्यहं ॥ चरमस्तीर्थराजोऽहं । समाहो उत्तमं कुलं
।। आद्योऽहं वासुदेवानां । पिता मे चक्रवर्तिनां ॥ पिता मे चक्रवर्तिनां । समाहो उत्तमं कुलं ।। इत्थं च
मदकरणेन नीचैर्गोत्रं वद्धवान्, यतः-जाति १ लाभ २ कुलै ३ श्वर्य ४ । बल ५ रूप ६ तपः ७ श्रुतैः ॥
कुर्वन् मयं पुनस्तानि । हीनानि लभते जनः ॥ ६ ॥ ततो जगवति निवृते प्राग्ब्रह्मज्ञानान् प्रसिबोधय

माधूना शिष्यान् कूर्धन् तैः सह विहरति ॥

एकदा च ग्लानीभूतस्य तस्य न कोऽपि त्रैयाद्यत्य करोति, तदा स चिन्तितवान्, अहो एते बहुपरि-
चिता अपि परकीया एव निग्रंथा, ततो यदि नीरोगीभवामि तदैकं त्रैयाद्यत्यकर शिष्य करोमीति.
क्रमेण च नीरोगो जातः, एकदा कपिलनामा राजपुत्रो देशना निराम्य प्रतिबुद्धो मरीचिना प्रोक्तो
जो कपिल याहि साधुसमीपे चारित्र्य गृहाण, तदा कपिलेन प्रोक्तं स्वामिन् ! भवदर्शने एव व्रतं
ग्रहिष्यामि, तदा मरीचिरुवाच, भो कपिल ! भ्रमणाब्जिदरुविरताः, अहं तु त्रिदशवानित्यादि सर्व
स्वरूप कथितं, तथापि स बहुलकर्माचारित्र्यपराङ्मुखः प्रोवाच, किं भवदर्शने सर्वथा धर्मो नास्ति ?
तदा मरीचिना मम योग्य एषः शिष्य इति विचिन्त्य उक्तं, ' कविता इत्थं इह्यपि ' कपिल ! जे-
नमार्गेऽपि धर्मोऽस्ति, मम मार्गेऽपि विद्यते तत् श्रुत्वा च कपिलस्तथाश्वं प्रव्रजितः, मरीचिरपि
अनेन उत्सूत्रवचनेन कोटाकोटिसागरप्रसाण ससारं उपार्जयामास, यत् किरणावलीकारेण प्रोक्त
' कविता इत्थपि इह्यपिपिन्ति ' बचनं उत्सूत्रमिश्रितमिति, तदुत्सूत्रमापिषां नियमादनंतं सं-

सार इति स्वमतस्थापनरसिकतयेति ज्ञेयं, इदं हि तन्मतं-उत्सूलजाषिणस्तावन्नियमादन्तसंसारः स्यात्, यदि च इदं मरीचिवचनमुत्सूत्रमित्युच्यते तदा अस्यापि अनंतः संसारः प्रसज्यते, न चासौ संपन्नस्तदिदं उत्सूत्रमिश्रितमिति, तच्चाऽयुक्तं, उत्सूत्रजाषिणां अनंत एव संसार इति नियमाऽभावात्, श्रीभगवत्यादिवहुत्रंशानुसारेण उत्सूत्रजाषिशिरोमणैर्जमादिनिहवस्यापि परिमितभवत्वदर्शनात्. न चोत्सूत्रमिश्रत्वकथनेऽपि अस्य मरीचिवचनस्य उत्सूत्रत्वं अपगच्छति, विषमिश्रितान्नस्यापि विपत्तामेवेत्यलं प्रसंगेन ॥

ततोऽनालोचिततत्कर्मा चतुरशीतिलक्षपूर्वाणि आयुः परिपाटय मृत्वा चतुर्थे जने ब्रह्मलोके दशसागरस्थितिः सुरः संजातस्ततश्च्युतः पञ्चमे जने कोट्वाकसन्निवेशे अशीतिलक्षपूर्वायुर्विप्रो भूत्वा विषयासक्तो निःशूकः प्रांते त्रिदंकी भूत्वा बहुकालं संसारे प्रांतस्ते हि भवाः स्थूलजवमभ्ये न गग्यंते, ततः षष्ठे जने स्थूणायां नगरीं द्वासप्ततिलक्षपूर्वायुः पुष्पनाभा द्विजस्त्रीदंकी भूत्वा सौधर्मे कल्पे मध्यस्थितिः सूरोऽमृत, ततश्च्युतोऽप्रमे जने त्रैत्यसन्निवेशे षष्टिलक्षपूर्वायुः अग्निद्योतो

नाम विप्रखिदनी भूत्वा मृतो नवमे ऋवे ईशानदेवलोके मध्यस्थितिकः सुरः, ततश्च्युतो दशमे ऋवे संदरसन्निवेशे पदपचाशह्रदपूर्वायुरग्निभृतिनामा ब्राह्मणः, तत्र त्रिदंकी भूत्वा मृतो एकादशे ऋवे तृतीयकल्पे मध्यस्थितिक सुरः, ततश्च्युतो द्वादशे ऋवे श्वेताव्यां नगर्यां चतुश्चत्वारिंशह्रदपूर्वायुर्जरीरक्षीजनामा विप्रखिदनी भूत्वा माहेंद्रकल्पे मध्यस्थितिः सुरस्ततश्च्युतः कियत्काल संसारे ब्रांत्वा चतुर्दशे भवे राजगृहे चतुर्दशह्रदपूर्वायु स्यावरोनाम विप्रखिदंकी भूत्वा मृत्वा पंचदशे ऋवे ब्रह्मलोके मध्यस्थितिको देवः, षोडशे ऋवे कोटिवर्षायुर्विश्वभृतिनामा युवराजपुत्र, सञ्चृत्तिमुनिपादाते चारित्रं गृहीत्वा वर्षसहस्रं दुस्तपं तपस्तप्यमानो मासोपवासपारणायामथुरायां गोचर्यर्थं गतस्तत्र एकया धेन्वा तपःकृशत्वाद्भुवि पातितः, तद्दृष्ट्वा च परिणयनार्थं तत्रागतेन विशाखनंदिनाम्ना पितृव्यपुत्रेण हसित. सन् कृपितस्तां धेनुं शृगयोर्गृहीत्वा आकाशे त्रमितवान्, निदानं चैव कृतवान्-यदनेन उग्रतपसा ऋवातरे ऋचिष्टवीर्यो ज्ञयासं, ततो मृत्वा सप्तदशे ऋवे महाशुक्रे लक्ष्मिस्थितिः सुरस्ततश्च्युतो अष्टादशे ऋवे पोतनपुरे स्वपुत्रीकामुकस्य प्रजापतेराज्ञो मृगावत्याः

पुत्र्याः पत्न्याश्च कुक्षौ चतुरशीतिलक्षत्रर्षाद्युल्लिष्टपुत्रनामा वासुदेवस्तत्र बाढ्येऽपि प्रतिवासुदेवशा-
 खिकेत्रविभ्रकारिणं सिंहं त्रिमुक्तशस्त्रः करान्यां विदारितवान्, क्रमेण च वासुदेवत्वं प्राप्तः, एकदा
 च शय्यापालकं आदिष्टवान्, यदस्मासु निद्राणेषु एते गायना गीतगाननान्निवारणीयास्तेन च
 गीतरसासक्तेन वासुदेवे निद्राणेऽपि ते न निवारितास्ततः क्षणात् प्रतिबुद्धेन वासुदेवेन आः पाप!
 मदाज्ञापालनादपि तत्र गीतश्रवणं प्रियं, लभस्व तर्हि फलं, इत्युक्त्वा तत्करणयोस्तप्तं त्रपु क्षिप्तवान्,
 तेन च कर्णयोः कीलकप्रक्षेपकारणं कर्मोपाजितवान्, एवं च कृतानेकदुष्कर्मा ततो मृत्वा एकोन-
 विंशे भवे सप्तमनरके नारकतया उत्पन्नाः, ततो निर्गम्य विंशतितमे भवे सिंहस्ततो मृत्वा एकविंश-
 तितमे भवे चतुर्थनरके, ततो निर्गम्य बहून् भवान् भ्रांत्वा द्वाविंशे भवे मनुष्यत्वं प्राप्योपाजित-
 शुचकर्मा त्रयोविंशे भवे सूकायां राजधान्यां धनंजयस्य राज्ञो धारिण्या देव्याः कुक्षौ चतुरशीतिल-
 क्षपूर्वाद्युः प्रियमित्रनामा चक्रवर्ती बभूव. स च पोट्टिलाचार्यसमीपे दीक्षां गृहीत्वा वर्षकोटिं यावत्
 परिपाल्य चतुर्विंशतितमे भवे महाशुके देवः, ततश्च्युतः पंचविंशे भवे इहैव भरतक्षेत्रे क्षत्रिकायां

ऽऽमणं तेन निष्क्रान्ता वा, निष्क्रामंति वा, निष्क्रामिष्यंति वा, अयमर्थः, यद्यपि कदाचित् कर्मो-
दयेन आश्चर्यच्युतस्तुच्छ्वादिश्रुतेषु अर्हदादीनां अवतारो भवति, परं जन्म तु कदाचिन्न च्युतं, न
भवति, न च विष्यति च ॥ १ए ॥

अथ प्रत्यक्ष श्रमणो भगवान् महावीरः, जंबूद्वीपे द्वीपे भरतक्षेत्रे ब्राह्मणकुक्षप्रामे नगरे
अप्यजदत्तस्य ब्राह्मणस्य कोडास्यस्य गोत्रस्य आर्याया देवानदाया ब्राह्मण्या जालंधरस्य गोत्रायाः
कुक्षौ गर्भतया उत्पन्नः ॥ २० ॥ तस्मात् द्वैतो, जीतं एतत्, आचार एव इत्यर्थः, केषां इत्याह-
अतीतवर्त्तमानाऽनागतानां शक्राणां देवैर्द्राणां देवराजानां, कोऽसौ इत्याह-यत् अर्हतो भगवंतः
तथा प्रकारेभ्य अतकुक्षेभ्य, प्रातकुक्षेभ्यः, तुच्छकुक्षेभ्यः, दरिद्रकुक्षेभ्यः, भिक्षान्नकुक्षेभ्यः, कृप-
णकुक्षेभ्य, ब्राह्मणकुक्षेभ्यश्चादाय, तथा प्रकारेषु उग्रकुक्षेषु वा, भोगकुक्षेषु वा, राजन्यकुक्षेषु वा,
ज्ञातकुक्षेषु वा, अन्यतरेषु वा, तथाप्रकारेषु विशुद्धे जातिकुक्षे यत्न, इदृशेषु वंशेषु यावत् राज्य
श्रिय कर्त्तव्यसु पालयत्सु च मोचयितु इद्राणा एव आचारः, ततः श्रेयः खलु युक्तमेतन्ममापि, किं

नगर्यां जितशत्रुनृपतेर्जडादेव्याः कुक्षौ पंचविंशतिवर्षलक्ष्म्यायुर्नन्दनो नाम पुत्रः, स च पोष्टिलाचार्य-
 धर्षाश्चै चारित्रं गृहीत्वा यात्रज्जीवं मासकृपणैर्विंशतिस्थानकाराधनेन च तीर्थंकरनामकर्म निकाच्य
 वर्षलक्षं चारित्रपर्यायं परिपाठ्य मासिकया संलेखनया मृत्वा षट्त्रिंशतितमे ज्ञवे प्राणतकल्पे पुण्यो-
 त्तरात्रतंसकविमाने विंशतिसगरोपमस्थितिको देवो जातः, ततश्च्युत्वा तेन मरीचिन्नवबद्धेन नी-
 चैर्गोत्रकर्मणा लुक्तशेषेण सप्तविंशो भवे ब्राह्मणकुंभग्रामे नगरे ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य देवानन्दया
 ब्राह्मण्याः कुक्षौ उत्पन्नः, ततः शक्र एवं चिंतयति—

(जन्ने) यत् एवं नीचैर्गोत्रोदयेन अर्हती वा, चक्रवर्तिनो वा, बलदेवा वा, वासुदेवा वा,
 अंत्याः शूद्रास्तेषां कुलेषु वा, प्रांता अधमाचाराः, तेषां कुलेषु वा, लुच्चा अल्पकुटुंबास्तेषां कुलेषु वा,
 दरिद्रा निर्धनास्तेषां कुलेषु वा, कृपणा अदातारस्तेषां कुलेषु वा, प्रिदाकाश्चाराण्यस्तेषां कुलेषु
 वा, ब्राह्मणानां कुलेषु वा; आगता अतीतकाले, आगच्छंति वर्त्तमानकाले, आगमिष्यंति अनागत-
 तकाले; कुक्षौ गर्भतया उत्पन्ना वा, उत्पद्यंते वा, उत्पस्यंतीति वा, नैव योन्या यत् जन्मार्थं नि-

तदित्याह-श्रमणं जगवंतं महावीरं चरमतीर्थकरं पूर्वतीर्थकरोर्निदिष्टं ब्राह्मणकुडामात् नगरात् ऋ-
 पन्नदत्तस्य ब्राह्मणस्य ज्ञार्याया देवानंदाया ब्राह्मण्या जालंधरस्य गोत्रायाः कुद्वेर्मभ्यात् कृत्रियकुंरुप्रामे
 नगरे ज्ञातानां श्रीऋषभस्वामिवंश्यानां कृत्रियविशेषाणां मध्ये सिद्धार्थस्य कृत्रियस्य काश्यपगोत्रस्य
 ज्ञार्याया. त्रिशलाया. कृत्रियाण्या वांसिष्ठसगोत्रायाः कुक्षौ गर्भतया मोचयितु, तथा-योऽपि च
 तस्यास्त्रिशलाया. कृत्रियाण्या गर्भः पुत्रिकारूप., तं अपि देवानंदाया ब्राह्मण्या जालंधरसगोत्रायाः
 कुक्षौ गर्भतया मोचयितु, इति कृत्वा एवं पूर्वोक्तं विचारयति, विचार्य हरिर्नैगमेपिनामकं पादाति-
 कटकाधिपतिं देवं आकारयति, आकार्य एव इंडो अवादीत् ॥ ३१ ॥

किं तदित्याह-एवं निश्चयेन हे हरिर्नैगमेपिन् ! न एतद्रमृतं, न एतत् जयति, न एतद्ग-
 विष्यति, यत् अर्हंतो वा चक्रधरा वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, यंत्यकुलेषु या, प्रांता अधमाचारा-
 स्तेषां कुलेषु वा, लुब्धा अल्पकुटुवास्तेषां कुलेषु वा, दरिद्रा निर्धनास्तेषां कुलेषु वा, कृपणा थ-
 दातारस्तेषां कुलेषु वा, भिक्षाकाश्चाराणादयस्तेषा कुलेषु वा, ब्राह्मणानां कुलेषु वा, आगता थ-

तीतकाले, आगच्छंति वर्त्तमानकाले, आगमिष्यंति अनागतकाले, न भूतमित्यादिना योगः ॥

अनेन प्रकारेण निश्चयेन अर्हंतो वा चक्रवर्तिनो वा बलदेवा वा वासुदेवा वा श्रीऋषभेन आरक्षकतया स्यापिता उग्रास्तेषां कुलेषु वा, गुरुतया स्यापिता जोगास्तेषां कुलेषु वा, मित्रस्थाने स्यापिता राजन्यास्तेषां कुलेषु वा, प्रजालोकतया स्यापिताः क्षत्रियास्तेषां कुलेषु वा, पूर्वत्रैरिसुरानी-
तह रित्रर्षेक्षेत्रयुगलस्य वंशो हरिवंशस्तस्य कुलेषु वा, अन्यतरेषु वा तथाप्रकारेषु विशुद्धे जातिकुले यत्र इदृशेषु वंशेषु, मातृपक्षो जातिः पितृपक्षः कुलं, आगता वा आगच्छंति वा आगमिष्यंति वा, तर्हि भगवान् कथमुत्पन्न इत्याह—॥ ३३ ॥

अस्ति पुनः एषोऽपि जवितव्यतानामपदार्थः, लोके आश्चर्यभूतः, अनंतासु उत्सर्पिणी अत्रस-
र्पिणीषु व्यतिक्रान्तासु सतीषु इदृशः कश्चिद्भावः समुत्पद्यते, नाम्ना कृत्वा गोत्रस्य, अर्थात् नीचैर्गो-
त्रनामकस्य, वेति पक्षांतरे, कर्मणः, किं विशिष्टस्य ? स्थितेरक्षयेण अक्षीणस्य, पुनः किं वि० रसस्याऽप-
रिजोगेन अवेदितस्य, पुनः किं वि० अत्र एव अनिर्जीर्णस्य, आत्मप्रदेशेभ्य अपृथग्भूतस्य, उदयेन

कृत्वा यत् नीचैर्गोत्रोदयेन कृत्वा अहंतो वा चक्रवर्तिनो वा बलदेवा वा वासुदेवा वा, अंत्यकुलेषु वा प्रांतकुलेषु वा तुच्छकुलेषु वा दरिद्रकुलेषु वा चिदाचरकुलेषु वा कृपणकुलेषु वा ब्राह्मणकुलेषु वा, आगता वा, आगच्छति वा, आगमिष्यति वा, कुक्षौ गर्भतया उत्पन्न वा उत्पयंते वा उत्पस्यति वा, पर नैव योनिमार्गेण जन्मनिमिच निष्क्रमणेन कृत्वा निष्क्रांता वा निष्क्रमंति वा निष्क्रमिष्यति वा ॥ २३ ॥

(अयं चणमिति) अय प्रत्यक्ष श्रमणो भगवान् महावीरो जबूद्धीषे द्वीपे परतक्षेत्रे ब्राह्मणकुलधामि नगरे ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य कोणालस्य गोत्रस्य भार्याया देवानंदाया ब्राह्मण्या जालधरस्य गोत्राया कुक्षौ गर्भतया उत्पन्न. ॥ २४ ॥

तस्मात् आचारः एषः, अतीतवर्त्तमानाऽनागताना शक्राणां देवेंद्राणा देवराजाना, अहंतो जगवंतस्तथाप्रकारेभ्यः, अत्यकुलेभ्यः, प्रांतकुलेभ्यः, तुच्छकुलेभ्यः, दरिद्रकुलेभ्यः, कृपणकुलेभ्यः, जिदाचरकुलेभ्यः, ब्राह्मणकुलेभ्यश्च, तथा प्रकारेषु उग्रकुलेषु वा, भोगकुलेषु वा, राजन्यकुलेषु वा,

ज्ञातकुलेषु वा, क्षत्रियकुलेषु वा, इन्द्रवाकुलेषु वा, हरिवंशकुलेषु वा, अन्यतरेषु वा, तथाप्रकारेषु विशुद्धजातिकुलवंशेषु मोचयितुं ॥ ३५ ॥

(तं गच्छंणं तुभं देवाणुष्विष्टि) यस्मात् कारणात् इंद्राणां एष आचारः, तस्मात्कारणात् त्वं गच्छ, देवानुप्रिय ! हे हरिणैगमेषिन् ! श्रमणं नगवंतं महावीरं ब्राह्मणकुंभग्रामात् नगरात् ऋषन्नदत्तस्य ब्राह्मणस्य कोमलस्य गोत्रस्य भार्याया देवानंदाया ब्राह्मण्या जालंधरसगोत्रयाः कुक्षेर्बात्वा क्षत्रियकुंभग्रामे नगरे ज्ञातजातीयानां क्षत्रियाणां मध्ये सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य काश्यपगोत्रस्य नार्यायास्त्रिशलायाः क्षत्रियाण्या वासिष्ठगोत्रायाः कुक्षौ गर्जतया मुंच ? योऽपि च तस्याः त्रिशलायाः क्षत्रियाण्या गर्जस्तमपि देवानंदाया ब्राह्मण्याः कुक्षौ गर्जतया मुंच ? मुक्त्वा मम एतामाज्ञितिं आज्ञां शीघ्रं प्रत्यर्पय, कार्यं कृत्वाऽगत्य मयैतत् कार्यं कृतं, इति शीघ्रं निवेदय इत्यर्थः ॥ ३६ ॥

(तएणं से हरिणैगमेसीति) ततः स हरिणैगमेषी पदात्यनीकाधिपतिर्देवः शक्रेण देवेंद्रेण देवराजेन एवं उक्तः सन् हृष्टः यावत्, यात्रत्करणात् लुठेत्यादि सर्वं वक्तव्यं, हर्षपूर्णं हृदयः, अथैवंविधः

हृत्पिण्डमेधी करतलाभ्यां यावत्, यावत्कारणात् परिगृह्यमिति प्राग्वत् वाच्यं. तथा मस्तके अंजलिं कृत्वा यत् शक्र आज्ञापयति, आज्ञाया उक्तरूपाया यद्गुचनं तद्धिनेनेन प्रतिश्रुत्य च, अंगीकृत्य च, इशाणकोषनामके दिग्विचारे इत्यर्थः, तत्र अपक्रामति गच्छतीत्यर्थः. अपक्राम्य गरया च वैक्रियसमुद्घातेन समुच्छति, वैक्रियशरीरकरणार्थं प्रयत्नविशेषं करोतीत्यर्थः. प्रयत्नविशेषं कृत्वा संख्येययोजनप्रमाणं दंशकारं शरीरबाह्वुद्वयं ऊर्ध्वं च आयतं जीवप्रवेशकर्मपुञ्जलसमूहं शरीराहृद्भिर्निष्कासयतीत्यर्थः तत्कुर्वाणस्तु एवंविधान् पुञ्जलान् आदत्ते, तद्यथा-

(रथणाणमिति) रत्नानां, कर्कतनादीनां १ यद्यपि रत्नपुञ्जला औदारिका वैक्रियशरीरकरणे असमर्था, तत्र वैक्रियवर्गणा पुञ्जला एव उपयुज्यते, तदपि रत्नानां इव सारपुञ्जला इति हेतुः. वज्राणां हीरकाणां २, वैदूर्याणां नीलरत्नानां ३, लोहिताक्षाणां ४, मसारगुल्बानां ५, हसगर्जाणां ६, पुलकानां ७, सौगंधिकानां ८, ज्योतीरसानां ९, अंजनानां १०, अंजनपुलकानां ११, जातरूपाणां १२, सुन्नगानां १३, अकानां १४, स्फटिकानां १५, गिष्टानां १६ ॥ एताः पौनःपुन्यजनजातयस्तेषां

च यथा बादरान् अत्यंतं असारान् स्थूलान् इत्यर्थः. तान् पुज्जलान् परित्यज्य, यथा सूक्ष्मान् अत्यंतं असारान् इत्यर्थः, तान् पुज्जलान् पर्यादित्ते गृह्णातीत्यर्थः ॥ २७ ॥

(परियाइतेति) पर्यादाय गृहीत्वा द्वितीयवारं अपि वैक्रियसमुद्घातेन पूर्ववत् प्रयरनविशेषं करोति, प्रयत्नविशेषं कृत्वा उत्तरवैक्रियं, जवधारणीयापेक्षया अन्यत् इत्यर्थः, इदं रूपं विकुर्वते करोति, तथा कृत्वा तथा उत्कृष्टया, अन्येषां गतिभ्यो मनोहरया, त्वरितया, चित्तौत्सुक्यत्रत्या, कायचापद्वयशुक्तया, चंक्रया अत्यंततीव्रया, शेषगतिजयनशीलया, उद्धृतया प्रचंडपवनोद्धृतधूमादेरिव, अत एव शीघ्रया वेद्याणत्ति कुत्रचित् पाठः, तत्र ठेकया विघ्नपरिहारदक्षया देवयोग्यया, इदृश्या देवगत्या गच्छन् अधस्तादुत्तरन् तिर्यगसंख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यं मध्येन मध्यभागेन, यत्रैव जंबूद्वीपो द्वीपः, भरतदेशं, यत्रैव ब्राह्मणकुंरुग्रामं नगरं, यत्रैव ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य गृहं, यत्रैव देवानंदा ब्राह्मणी, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य च आलोकं दर्शनमात्रे श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य प्रणामं करोति, कृत्वा च देवानंदाया ब्राह्मण्याः समरिवाराया अत्रस्वापिनीनिद्रां ददाति, तां

दत्त्वा च अशुचीन् पुजलान्, अपविष्टानित्यर्थः. अपहरति हूरीकरोति, तथा कृत्वा च शुभान् पुजलान् पवित्रपुजलानित्यर्थः, प्रक्षिपति, प्रक्षिप्य अनुजानानु आज्ञां ददातु मद्यं जगवान् इति कृत्वा, इत्युक्त्वा श्रमणं भगवंतं महावीरं, व्यावाधारहितं अव्यावाधेन सुखेन दिव्येन देवयोग्येन प्रज्ञावेण करतलसंपुटे श्लाति, न च तेन यक्षमाणस्यापि गर्भस्य काचित् पीना स्यात्, यदुक्तं भगवत्सां- 'पञ्चणं पंते हरिणगमेली सकृद्रूप इरथीगप्लं नहसिरंसि वा रोमकूचंसि वा साहरित्तप वा निहरित्तप वा, हंता पभू नोचिव णं तस्स गज्जस्स आयाहं वा वीचाहं वा उप्पापज्जा, उविच्छेथं पुण करिज्जा ' उविच्छेदं त्वग्देदनं अकृत्वा गर्भस्य प्रवेशयितु अशक्यत्वादिति, इस्ततलसंपुटे पृहीत्वा च, यत्रैव कक्षियकुंमामनामनगरं, यत्रैव सिद्धार्थस्य कत्रियस्य पृहं, यत्रैव त्रिशलानाम कत्रियाणी, तत्रैव उपागच्छति, त्रिशलायाः कत्रियाण्याः परिवारसहिताया अव-
न्वापिनी निज्जां ददाति, तां दत्त्वा च अशुभान् पुजलान् हूरीकरोति, तथा कृत्वा शुभान् पुजलान् प्रक्षिपति, प्रक्षेप्य च श्रमणं भगवंतं महावीरं व्यावाधारहितं, अव्यावाधेन सुखेन, दिव्येन प्र-

जावेण, त्रिशलायाः कुत्रियाण्याः कुक्षौ गर्जतया मुंचति, अत्र गर्जशियात् गर्जशिये, गर्जशियात् योनौ, योनेर्गर्भाशये, योनेर्योनौ इति गर्जसंहारणे चतुर्जेगी भवति. तत्र योनिमार्गेण आदाय गर्भाशये मुंचतीत्ययं तृतीयो चंगोऽनुज्ञातः, शेषाश्च निषिद्धाः श्रीभगवतीसूत्रे ॥

योऽपि च तस्यास्त्रिशलायाः कुत्रियाण्या गर्जः पुत्रीरूपः, तं अपि गर्जं देवानंदाया ब्राह्मण्याः कुक्षिविषये गर्जतया मुंचति, मुक्त्वा च, यस्या एव दिशः सकाशात् प्रादुर्भूत आगतः तस्यां एव दिशि पश्चाद् गतः, स देव इति ॥ ३७ ॥

(ताए उक्किष्ठाएति) तथा अयेन्षां गतिभ्यो मनोहरया चित्तौत्सुक्यवत्या; कायचापद्वययुक्तया, अत्यंततीव्रया, सकलगतिजेत्रया, उद्धृतया, अत एव शीघ्रया देवयोग्यया, इदृश्या देवगत्या, तिर्यगसंख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यमध्येन मध्यजागेन, योजनलक्षप्रमाणाजिर्विग्रहेः पद्व्यासांतरैरुर्ध्वं उत्पतन् यत्र स्थाने सौधर्मे कल्पे सौधर्मावतंसकनामविमाने शक्रनामसिंहासने शक्रनामा देवेंद्रो देवराजोऽस्ति, तत्रैव स्थाने उपागच्छति, उपागत्य च शक्रस्य देवेन्द्रस्य

देवराजस्य तां पूर्वोक्ता आह्वां शीघ्रमेव प्रत्यर्पयति, कृत्वा निवेदयति स देवः, इति ॥ १ए ॥

(तेषां कालेणमिति) तस्मिन् प्रस्तावे तस्मिन् समये श्रमणो जगत्रान् महावीरः, योऽसौ वर्षा-
णां वर्षाकालसंबन्धी तृतीयो मासः, पंचमः पक्षः, कोऽसौ इत्याह-आश्विनमासस्य कृष्णपक्षे, तस्य
आश्विनबहुलस्य त्रयोदश्याः पक्षः पश्चार्धरात्रिरित्यर्थः, तस्यां द्वयशीतो अहोरात्रेषु अतिक्रातेषु त्र्य-
शोतितमस्याऽहोरात्रस्य अतरकाले रात्रिलक्षणे काले वर्त्तमाने, स्वस्य इन्द्रस्य च हितेन तथा जग-
वतोऽनुकपेन जगवतो जगतेन, अनुकंपायाश्च जक्तिवाचित्व ' आयरिअ अणुकंपाए गळो अणुक-
पिलं महाजागो ' इति वचनात् ईदृशेन हरिणैर्गमेपिनामकेन त्रैवेन शक्रवचनेन सदिष्टेन प्रेषितेन
ब्राह्मणकुम्भामात् नगरात् रूपन्नदत्तस्य ब्राह्मणस्य कोनालस्य गोत्रस्य भार्याया देवानंदाया ब्राह्मण्या
जालधरसगोत्राया कुक्षितः कुत्रियकुडग्रामे नगरे ज्ञातजातीयानां कुत्रियाणां सिद्धार्थस्य कुत्रियस्य
काश्यपगोत्रस्य नार्यायास्त्रिशलायाः कुत्रियाण्या वासिष्ठगोत्राया मध्यरात्रकालसमये उत्तराफाल्गु-
नीनक्षत्रे चंद्रेण सर्वधे उपागते सति पीनारहितं यथास्यात्तथा अन्धाबाधेन दिव्यप्रज्ञावेण कुक्षि-

विषये गर्भतया संहतः, मुक्त इत्यर्थः ॥ अत्र कवेरुत्प्रेक्षा—सिद्धार्थपार्थिवकुलासृष्टप्रवेशे । मौहूर्त्समागमयमान इव द्वाणं यः । रात्रिदिवान्द्युषितवान् जगवान् द्रव्यशीतिं । विप्रालये स चरमो जिनराट् पुनातु ॥ ३० ॥

(तेणं कालेणमिति) तस्मिन् काले तस्मिन् प्रस्तावे च श्रमणो जगवान् महावीरः त्रिभिर्ज्ञानिरुपगतः सहितोऽज्जवत्, संहरिष्यमाणः, मां इतः संहरिष्यति इति जानाति, संहियमाणः, संहरणसमये न जानाति, संहतोऽस्मीति जानाति, ननु संहियमाणो न जानातीति कथं युक्तं? संहरणस्य असंख्यसाम्यिकत्वात्, जगवतश्च विशिष्टज्ञानकत्वात्, उच्यते, इदं वाक्यं संहरणस्य कौशलज्ञापकं, तथा तेन संहरणं कृतं यथा जगवता ज्ञातमपि अज्ञातमिवाभूत्, पीकाऽज्ञावात्; यथा कश्चिच्छ्रद्धति त्वया मम पादात्तथा कंटक उद्धृतो यथा मया ज्ञात एव नेति सौख्यातिशये च सत्येवंविधो व्यपदेशः, सिद्धार्तेऽपि दृश्यते, तथाहि—‘तेहिं देवावंतरिआ वरतरुणीगीअवाइअरवेणं निच्चं सहिआ पमइआ आगयं पि कालं न चाणंति’ इत्यादि, तथा च ‘साहरिज्जानाणेवि जाणइ’

इत्याचारागोकेन विरोधोऽपि न स्यात्, इति मंतव्य ॥

(रयणिंत्ति) यस्या च रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरो देवानंदाया ब्राह्मण्या जालंधरस-
गोत्राया. कुक्षित. त्रिशलायाः कक्षियाण्या वासिष्ठगोत्राया. कुक्षिविषये गर्भतया मुक्तः, तस्या एव
रात्रौ सा देवानंदा ब्राह्मणी शय्याया सुप्तजागरा अल्पनिद्रां कुर्वती इमान् एतद्भूपान् प्रशस्तान्
यावत् चतुर्दशमहास्वप्नान् त्रिशलाया कत्रियाण्या हतान् इति दृष्ट्वा जागरिता, तथथा—' गयव-
सह ' इति गायत्र वाच्या. ॥ ३१ ॥

यस्या च रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरो देवानंदाया ब्राह्मण्या जालंधरसगोत्रायाः कुक्षित-
त्रिशलाया. कत्रियाण्या वासिष्ठसगोत्राया. कुक्षौ गर्भतया मुक्तः, तस्या रजन्यां सा त्रिशला कक्षि-
याणी तस्मिन् तादृशे वक्तु अशम्यस्वरूपे महाजाग्यवता योग्ये वासयद्दे, शयनमंदिरे इत्यर्थः.
किंविशिष्टे वासयद्दे ? मध्ये चित्रकर्मरमणीये, पुनः किंवि० बाह्यजागे सुधादिना धवलिते, कोमल-
पायाणादिना घृष्टे, अत एव सुकोमले, पुनः किंवि० विचित्रो विविधचित्रकलित बहुोच उपरिजागो

यत्र, तस्यथा ' चिद्विअतले ' देदीप्यमानतलः, अधो जागो यत्र तस्यथा कर्मधारये विचित्रोद्धो कचि-
द्विअतले, पुनः किंविण मणिरनप्रजाशितांधकारे, पुनः किंविण अत्यंतं समो अविषमः, पंचवर्णमणि-
निबद्धत्वात् सुविजक्तः, विविधखस्त्रिकादिरचनान्मनोहरः, एवंविधो भूसिजागो यत्र, तस्मिन्, पुनः
किंविण पंचवर्णेन सरसेन सुराग्निणा ' मुक्कत्ति ' इतस्ततो विद्विसेन इदृशेन पुष्पपुंजस्रक्षणेन उपचा-
रेण, पूजया कलिते, पुनः किंविण कृष्णागुरु प्रसिद्धं, विशिष्टं चीकाग्निधानं गंधद्रव्यविशेषः, तुरुष्कं
सिलकाग्निधानं सुगंधद्रव्यं, दह्यमानो धूपो, दशांगादिरनेकसुगंधद्रव्यसंयोगसमुद्भूतः, एतेषां व-
स्तूनां संबंधि यो मघमघायमानोऽतिशयेन गंधवान् उद्भूतः प्रकटीभूतः, एवंविधो गंधस्तेनाग्नि-
रामे, पुनः किंविण सुगंधाः सुरजयो ये वरगंधाः प्रधानचूर्णानि, तेषां गंधो यत्र तथा तस्मिन्, पुनः
किंविण गंधवर्तिर्गंधद्रव्यगुटिका तत्सदृश अतिसुगंधे इत्यर्थः. एतादृशे बालभवने, अथ तस्मिन् तादृशे
वक्तुं अशक्यस्वरूपे महाभाग्यवतां योग्ये रायनीये, पलंगके इत्यर्थः, इदं विशेष्यं, किं विशिष्टे-
सालिंगनवर्तिके आलिंगनवर्तिकानाम् शरीरप्रमाणं दीर्घगंडोपधानं, तथा सहिते, पुनः किंविण

उच्यत. शिरोतपादांतयोरुच्छीर्षिके यत्र तत्तथा तस्मिन्, पुन. किवि० यत उच्यत उच्छीर्षिकयुक्ते, अत एव उच्यत उन्नते, पुन किवि० तत एव मध्ये नते गंघ्रीरे च, पुनः किवि० तत्र ' उद्दालति ' उद्दालेन पादविन्यासे अधोगमनेन गगतटवालुकासदृशे, अयमर्थः—यथा गंगापुलिनवालुका पादे मुक्ते अधो व्रजति, तथा अतिक्रमलत्वात् स पद्व्यकोऽपीति ज्ञेयं, पुन. किंवि० परिकर्मितं, दौम अतसीमय दुकूलं बल, तस्य य. पट्टो युगलापेक्षया एकपट्टः, तेन आच्छादिते, पुन किवि० सुष्टु विरचित रज्ज्वाण, अपरिचोगावस्याया आच्छादनं यत्र तस्मिन्, पुन. किंवि० रक्तांशुकेन मशकप्रहात्रिधानेन रक्तवद्भ्रूणाच्छादिते, तथा अतिरमणीये, पुन. किंवि० आजिनकं देशातरीयं चर्म, रुत प्रतीतं, बुरो वनस्पतिविशेषः, नवनीतं मृदुणं, तूलं अर्कतूलं, पर्श्विर्वस्तुत्रिस्तुल्यः समान स्पर्शो यस्य तथा तस्मिन्, एतच्छस्तुवत्कोमले इत्यर्थः, पुन. किवि० सुगंधवैरतिसुगंधे कुसुमे चूर्णैर्वासादित्रिश्च य शयनोपचार. शय्यासंस्क्रिया तेन ऋक्षिते कुसुमैः चूर्णैश्च मनोहरे इत्यर्थः. म-
ध्यरात्रकावप्रस्तात्रे सुतजागरा अल्पनिद्रां कुर्वती इमान् एतद्दूपान् प्रशस्तान् यावत् चतुर्दशमहा-

स्वप्नान् दृष्ट्वा जागरिता, तद्यथा-गय १ वसह २ सीह ३ अजिसेअ ४ । दाम ५ ससि ६ दिणयरं
 ७ झयं ८ कुंजं ए ॥ पञ्चमसर १० सागर ११ विमाण-त्रवण १२ रयणुच्चया १३ सिहिं च १४ ॥१॥
 इयं गाथा सुगमा ॥

ततः सा त्रिशला कलियाणी ततः प्रथमतया प्रथमं इत्यर्थः, इजं स्वप्ने पश्यतीति संबंधः, अत्र
 प्रथमं इजं पश्यतीति यदुक्तं तत् बह्वीजिर्जिनजननीजिस्तथा दृष्टत्वात् पाठानुक्रममपेक्षयोक्तं, अ-
 न्यथा ऋषजमाता प्रथमं वृषजं, वीरमाता च सिंहं ददर्शेति, अथ कीदृशं इजं पश्यति, चत्वारो
 दंता यस्य स चलुर्दंतस्तं, क्वचित् ' तज्ज अज्जदंतं ' इति पाठस्तत्र ततौजसा महाबलवंतश्चत्वारो
 दंता यस्येति व्याख्येयं, पुनः कीदृशं ? उद्धृत उचुंगस्तथा गलितो वर्षणादनंतरकालजावी, स हि
 दुग्धवर्णो भवति, एवंविधो यो विपुलजलधरो महामेघस्तथा पुंजीकृतो मुक्ताहारो दुग्धसमुद्रः, चंद्र-
 किरणाः, जलकणाः, रजतस्य रूप्यस्य महाशैलो महान् पर्वतो वैताल्यः, तद्वत्पांडुरः, ततश्च उच्चि-
 तश्चासौ पूर्वोक्तसर्ववस्तुवत्पांडुरश्चेति कर्मधारयः, पुनः कीदृशं ? समागता गंधलोचिन मिलिता म-

धुकरा त्रमरा यत्र तादृश यत् विशिष्टगन्धाधिवासित मदवारि तेन सुरभीकृतं कपालयोर्मूलं यस्य स तथा त, तस्य कपोलमूल दानवासित अस्ति, तन्मध्येन त्रमरा अपि तत्र मिश्रिताऽसतीति ज्ञावः, पुनः कीदृशः? देवराजो देवेंद्रस्तस्य कुजरो हस्ती, तच्छत्रं वरशास्त्रोक्तप्रमाणं देहमानं यस्य स तथा तं, प्रेक्षते, इदं क्रियापदं पश्यतीति ' इत्थं ' इत्यनेन पूर्वं योजितं, पुनः कीदृशः? सजलो जलपूर्णस्तस्य हि ध्वनिर्गभीरो जत्रति, एवविधो यो घनो निविक्तो विपुलजलधरो महामेघस्तस्य यद्गर्जितं तच्छत्रं गंभीरश्चारुर्मनोहरश्च घोषशब्दो यस्य स तथा त, महामेघत्रत् स गजो गर्जतीति ज्ञावः, गर्जं, इदं विशेष्यं. पुनः कीदृशः? शुभ्रप्रशस्य, पुनः कीदृशः? सर्वलक्षणानां कवंवसमूहस्तज्जातस्य स तथा त, पुनः कीदृशः? वरः प्रधानं लक्ष्मिशास्त्रं, एवविधं हस्तिवरप्रथमे स्वप्ने त्रिशला पश्यतीति ॥ १ ॥ ३३ ॥

(तद्यो युणोति) ततः पुनर्गजदर्शनानंतरं धृपजं पश्यतीति संबंधः, अथ किं विशिष्टं धृपजं? धवसानां लज्वलानां कमलानां यानि पत्राणि तेषां प्रकारः समूहस्तस्मात् अतिरेका अधिकतरा रूप-

प्रजा रूपकांतिर्यस्य स तथा तं, पुनः किंवि० प्रजा कांतिस्तस्याः समुदयः समूहस्तस्य उपहारा
विस्तारणानि तैः सर्वतो दशापि दिशः निश्चयेन दीपयंतं, शोजयंतं, पुनः किंवि० अतिशयितः श्री-
जरः शोजासमूहस्तेन कृता या प्रेरणा, उत्प्रेक्ष्यते, तथेव विसर्पत् बह्वसत्, अत एव कांतदीप्तिमत्,
तत एव शोजमानं मनोहरं ककुदं स्कंधो यस्य स तथा तं, अयमर्थः—यद्यपि स्कंध उन्नतत्वात्
स्वयमेव बह्वसति, तथापि अतिश्रीभरप्रेरणयेव बह्वसतीत्युप्रेक्ष्यते, पुनः किंवि० तनूनि सूक्ष्मा-
णि शुक्रानि निर्मलानि सुकुमालानि, इदृशानि यानि रोमाणि, तेषां स्निग्धा सस्नेहा न तु रुद्धा
कांतिर्यस्य स तथा तं, पुनः किंवि० स्थिरं दृढं अत एव सुगच्छं मांसयुक्तं, अत एव पुष्टं बृष्टं प्रधानं,
सुविभक्तं, यथास्थानस्थितसर्वावयवं, इदृशं सुंदरं अंगं यस्य स तथा तं सा त्रिशला प्रेक्षते, इदं
क्रियापदं, पुनः किंवि० घने निचिते वृत्ते वर्तुले लघ्यात्प्रधानादपि उत्कृष्टे अतिप्रधाने इत्यर्थः,
मृद्धिताग्रे तीक्ष्णे इदृशे शृंगे यस्य स तथा तं, पुनः किंवि० दांतं अक्रूरं, उपद्रवहरं, पुनः किंवि०
समानास्तुल्यप्रमाणा अत एव शोजमानाः श्वेता निर्दोषा वा दंता यस्य स तथा तं, पुनः किंवि०

अमिता गुणा येभ्य एवंविधानि यानि मंगलानि, तेषां मुग्ध आगमनकारणमित्यर्थः ॥ २ ॥ ३४ ॥

ततः पुनर्दृष्यन्दर्शनानन्तरं सा त्रिशखा सिद्धं पश्यति, अथ किं विशिष्टं सिद्धं? हारनिकरक्षी-
रसागरशशककिरणदकरजोरजतमद्दशैलाः पूर्वं व्याख्यातास्तद्वत्पाशुर उज्ज्वलं, पुनः किञ्चिदं
रामगीय मनोहर, अत एव प्रेक्षणीय, द्रष्टुं योग्यं, पुनः किञ्चिदं स्वरो दृढो, अत एव लघो प्रधानो
प्रकोष्ठो कक्षाधिकं 'पञ्चया' इति लोकरप्रसिद्धो, हस्ताग्रयो यस्य स तथा तं, पुनः किञ्चिदं वृत्ता-
यत्तुला पीयरा. पुष्टाः सुस्निग्धा अन्योऽन्यं अतररहिता, अत एव विशिष्टा. प्रधानाः तीर्था एव
विधा या दंष्ट्रास्ताजिर्निर्भितं, कोऽर्थे ? अलकृत मुग्ध यस्य स तथा तं, पुनः किञ्चिदं परिकर्मिता-
धिप्र परिमर्मितो, सम्यग् जज्ञादिना चित्त इदृश यत् जाल्यं उत्तमजातिसंचयं यरुमलं, तद्वत् को-
मलो, तथा यथोक्तमानेन शोभमानो, तथा लघो प्रधानो एवंविधो लघो यस्य स तथा त, पुन-
किञ्चिदं रक्तोत्पलं रक्तकमलं, तस्य यत् पत्रं, तद्वत् नृदु सुष्ठुमाल ताशु, तथा निर्वासिता लपल-
पायमाना अथा प्रधाना जिह्वा यस्य, कोऽर्थः-उक्तव्यक्त्यं ताशु, उक्तरूपा जिह्वा च नियते यस्य स

तथा तं, पुनः किंवि० सूषा सुन्सथजाजनं, यत्र सुवर्णकारेण सुवर्णं निक्षिप्य गाढयते, तस्यां स्थितं तापितं आवर्त्तयमानं प्रदक्षिणं ब्रमत् एवंविधं यत् प्रवरकनकं तद्वत् वृत्ते, त्रिमला या तस्मिन् विद्युत् तत्सदृशे नयने लोचने यस्य तथा तं, पुनः किं विशिष्टं-त्रिशालौ त्रिस्तीर्णौ पीवरौ पुष्टौ वरौ प्रधानौ बरू यस्य स तथा तं, पुनः किंवि० प्रतिपूर्णेऽन्यूनो त्रिमलश्च स्कंधो यस्य स तथा तं, पुनः किंवि० सुकुमाराणि विशदानि धनवानि सूक्ष्माणि प्रशस्तलक्षणानि विस्तीर्णानि, दीर्घाणि केसराणि स्कंधसंबंधिरोमाणि, तेषां आटोप उद्धतत्वं तेन शोचितं, पुनः किंवि० उद्धृतं उन्नतं सुनिर्मितं कुंफलीकृतं सुजातं सशोचं, एवं यथास्यात्तथा आस्फोटितं लांगूलं पुष्टं येन स तथा तं, तेन पूर्वं लांगूलं आस्फोट्य पश्चात् कुंफलीकृतमिति भावः, पुनः किंवि० सौम्यं, मनसा अक्रूरं, सौम्याकारं सुंदराकृतमित्यर्थः, पुनः किंवि० सत्रिबासगतिं, पुनः किंवि० आकाशतलात् अवपतंतं, अधस्तादुत्तरंतं, पुनः किंवि० स्वकीयसुखमध्ये अतिपतंतं प्रविशंतं प्रेक्षते सा त्रिशला, पुनः किंवि० गाढं अत्यंतं तोक्षणाणि अग्राणि तेषां, एवंविधा नखा यस्य स तथा तं केसरिणं इति विशेष्यं,

पुन किंवि० वदनस्य श्रीः शोभा तदर्थं पल्लववत् प्रसारिता मनोहरा जिह्वा यस्य स तथा तं ॥ ३ ॥ ३५ ॥

ततः पुनः सिंहदर्शनानंतर पूर्णचंद्रवदना त्रिशला भगवतो अथ श्रीदेवतां पश्यतीति योजना, अथ किंविशिष्टां ता ? उच्चो योगः पर्वतो हिनवान् तत्र जातं उच्चागजं एवंविधं प्रधान यत् स्यानकं कमललक्षणं तत्र संस्थिता, तच्चैवं-एकशतयोजनो १०० स्रो द्वादशकलाधिकद्विपंचाशयोजनो त्तरयोजनसहस्र १०५२ पृथुलः स्वर्णमयो हिमवन्नामा पर्वतः, तदुपरि च दशयोजनात्रगाढः पचश तयोजनपृथुलः, सहस्र १००० योजनदीर्घो वज्रमयतलभागपद्महृदनामा हृदः, तस्य मध्यभागे क्रोशछयोच्च एकयोजनपृथुलं एकयोजनदीर्घं नीलरत्नमयदशयोजननालं वज्रमयमूल, रिष्टरत्न-मयकंदं, रक्तकनकमयवाह्यपत्रं, कनकमयमध्यपत्रं, एवंत्रिध एककमलं, तस्मिन् कमले च क्रोशछयपृथुला, क्रोशछयदीर्घा, एकक्रोशोच्चा रक्तसुवर्णमयकेसराविराजिता एवंविधा कनकमयी कर्णिका, तस्या मध्ये च अर्धक्रोशपृथुलं एकक्रोशदीर्घं किंचिदूर्णैकक्रोशोच्च श्रीदेवीभवनं, तस्य च त्रीणि द्वाराणि पंचशतच-नुरुचानि, तदर्धमानपृथुलानि पूर्वदक्षिणोत्तरदिक्स्थितानि, अथ तस्य त्रवनस्य मध्यभागे सार्ध-

शतछयधनुर्मिता रत्नसयी वेदिका, तदुपरि च श्रीदेवीयोग्या शय्या; अथ तस्मान्मुखकमलात्परितश्च श्रीदेव्या आचरणभूतानि बलयाकाराणि पूर्वोक्तमानार्धमानउच्चत्वदीर्घत्वपृथुत्वानि, अष्टोत्तरशतकमलानि, एवं सर्वेष्वपि बलयेषु तदर्धार्धमानत्वं ज्ञेयं, इति प्रथमं बलयं ॥

द्वितीयबलये वायव्येशानोत्तरस्यां दिक्षु चतुःसहस्रसामानिकदेवानां चतुःसहस्री कमलानां; पूर्वदिशि चत्वारि महत्तरा कमलानि, आग्नेय्यां गुरुस्थानीयाभ्यंतरपर्षदेवानां अष्टसहस्रकमलानि; दक्षिणदिशि मित्रस्थानीयमध्यमपर्षदेवानां दशसहस्रकमलानि; नैऋत्यां किंकरस्थानीयबाह्यपर्षदेवानां द्वादशसहस्रकमलानि; पश्चिमायां च हस्ति १ तुरंगम २ रथ ३ पदाति ४ महिष ५ गंधर्व

६ नाट्य ७ रूपसप्तकटकनायकानां सप्त कमलानि, इति द्वितीयं बलयं ॥

ततस्तृतीये बलये तावतां अंगरक्षकदेवानां षोडशसहस्रकमलानि, इति तृतीयं बलयं ॥ अथ चतुर्थे बलये अभ्यंतराजियोगिकदेवानां द्वात्रिंशद्वक्षकमलानि; पंचमे बलये मध्यमाजियोगिकदेवानां त्वारिंशद्वक्षकमलानि; षष्ठे च बलये बाह्याजियोगिकदेवानां अष्टचत्वारिंशद्वक्षकमलानि;

सर्वसंख्यया च मूलकमलेन सह एका कोटिः १ विंशतिर्लक्षाः २० पंचाशत् सहस्राः ५० शतमेकं ?
 विंशतिश्च १० कमलानामिति. अथ एवंविध यत्कमललक्षण स्थानं तत्र स्थितां, पुनः किंवि० प्रश-
 स्तरूपा मनोरमरूपा इत्यर्थः, पुनः किंवि० सुप्रतिष्ठितौ सम्यक्कृतया स्यापितौ यौ कनकमयकल्पौ
 तयोः सहस्र युक्त उपमानं ययोः, एवंविधौ चरणौ यस्याः सा तथा तां, पुनः किंवि० अत्युन्नतं, तथा
 पीनं पुष्ट यत् थंगुष्ठादि तत्र स्थिता रजिता श्व, अयमर्थ - श्रीदेव्याः स्वयमेव नखास्तथा रक्ताः
 संति, यथा उत्प्रेक्ष्यते, खाद्यादिना रजिता श्व मांसयुक्ताः, तत एव उपचिता. पुष्टाः तनवः सूक्ष्माः,
 न तु स्थूलाः, ताम्रा अरुणाः, स्निग्धां अरुक्ता नखा यस्याः सा तथा तां ॥

पुनः किंवि० कमलस्य पलाशानि पत्राणि तद्वत् सुकुमालौ करचरणौ यस्या. सा तथा तां,
 कोमला अत एव वराः श्रेष्ठा अगुल्लयो यस्या. सा तथा तां, पुनः किंवि० कुरुविंदावर्त्त आवर्त्त-
 विशेष आभरणविशेषो वा, तेन शोचिन्ते दृतानुपूर्वे, कोऽर्थः-पूर्वं बहुस्थूले ततः स्तोकं स्थूले क-
 रिकरवत्, इदृश जघाद्वितयं यस्याः सा तथा तां, पुनः किंवि० निगूढे गुप्ते जानुनी यस्याः सा तथा

तां, पुनः किंवि० गजवरो गजैद्रस्तस्य करः शुंडा तत्सदृशो पीत्ररे पुष्टे ऊरू यस्याः सा तथा तां, ऊरू-
शब्देन लोके 'साथल' इत्युच्यते, पुनः किंवि० सुवर्णरचिता सुवर्णमयी इत्यर्थः, एवंविधा या मे-
खला, तथा युक्तं, अत एव मनोहरं विस्तीर्णं श्रोणिचक्रं कटितटं यस्याः सा तथा तां, पुनः किंवि०
जात्यांजनं, मर्दितं तैलादिना अंजनं त्रमराणां प्रसिद्धानां जलदानां च मेघानां यः प्रकरः समूह-
स्तत्सदृशी, तत्समानवर्णतया जात्यांजनत्रमरजलदप्रकर इव रज्जुका प्रधरा, अत एव समाऽविषमा
संहिता निरंतरा तनुका सूक्ष्मा, आदेश्यां सुचगा, लटत्रा त्रिलासमनोहरा, सुकुमालेभ्यः शिरीष-
पुष्पादिवस्तुष्योऽपि मृदुका, तत एव रमणीया रोमराजिर्यस्याः सा तथा तां ॥

पुनः किंवि० नाचिमंशुलेन सुंदरं विशालं विस्तीर्णं प्रशस्तं लक्षणोपेतं एवंविधं जघनं अग्ने-
तनकव्यधोजागो यस्याः सा तथा तां, पुनः किंवि० करतलमेयो मुष्टिग्राह्य इत्यर्थः, प्रशस्ता त्रिवलि-
स्तिलो रेखा यत्रैत्रंविधो मध्यभाग उदरलक्षणो यस्याः सा तथा तां, पुनः किंवि० नानाजातीया
मणयश्चंद्रकांतप्रचृतयः, कनकं पीतवर्णं, रत्नानि वैदूर्यप्रचृतीनि त्रिमलं निर्मलं महत् महाजातीयं

एवंविध तपनीय रक्तवर्ण सुवर्ण, एतत्संबंधीनि यानि आभरणानि अगपरिधेयानि त्रैवेयकंकणादीनि चूपणानि, उपागपरिधेयानि मुद्रिकादीनि, तैर्विराजितानि अंगानि शिरःप्रचृतीनि, उपांगानि अशुद्ध्यादीनि यस्याः सा तथा तां, कोऽर्थः—आजरणैः श्रीदेव्या अंगानि मृपितानि संति, मृप्यैश्च उपांगानीति, पुनः किंवि० हारेण मौक्तिकादिमालया विराजत् शोभमान कुदापि पुष्पमालया परिणद्धं व्यासं जाञ्जल्यमानं देदीप्यमानं, एवंविध यत् स्तनयुगलं, तदेव कनककलशवत् पीनौ कठिनौ दृत्तौ च श्रीदेव्याः स्तनौ वर्त्तते इत्यर्थः. सूचितः, पुनः किंवि० आयुक्तात्रिर्यथास्थानस्यापितामिः पत्रिकात्रिभैरकतपत्रैः ' पाना ' इतिलोकप्रसिद्धे, विभूषितेन अलङ्कृतेन सुभ्रगानि दृष्टिसुखकराणि यानि जाडानि मुक्तागुडानि तैरुज्ज्वलेन, एवविधेन मुक्ताकलापकेन मौक्तिकहारेण शोभितां, अत्र शोभितां इतिपदं सूत्रे अनुक्तमपि अब्याहार्य, एवं अग्रे विशेषणद्वयेऽपि ॥

पुनः किंवि० उरस्यया हृदयस्थितया दीनारमालया सौवर्णिकमालया विराजितेन कंठमणि-सुत्रकेन च कठस्थरत्नमयद्वारेण शोभितां इति पूर्ववत्, पुनः किंवि० तत्र इदृशेन शोभागुणस-

सुदयेन, कांतिगुणप्राग्भावेण शोभितामिति योजना. अथ कीदृशेन शोभागुणसमुदयेन? अत्र 'अंसोवसत्' इतिपदं प्राक् योज्यं, ततः 'अंसोवसत्तत्ति' अंसयोः स्कंधयोरुपसक्तं लग्नं यत् कुंभलयर्युगलं, तस्य 'बद्धसंतत्ति' उद्धसंती 'शोभंतत्ति' शोभमाना, अत एव 'सत्ति' संती समीचीना पत्रत्ति 'प्रजा कांतिर्यस्मिन् एवंविधेन शोभागुणसमुदयेन, पुनः कीदृशेन शोभ आननस्य सुखस्य कौटुंबिकेनेव, यथा राजा कौटुंबिकैः सेवकैः शोभते, एवं श्रीदेव्या आननं तेन शोभागुणसमुदयेनेति भावः, अत्र 'बद्धसंतत्ति' शोभंते इत्यादीनि शोभागुणसमुदयस्य विशेषणानि 'अंसोवसत्तेत्ति' च कुंभलयुगलविशेषणं ॥ ननु तर्हि प्रभागुणसमुदयविशेषयोर्मध्ये कुंभलयुगलविशेषणं कथं न्यस्तं? तथा 'अंसोवसत्ते' तस्य कुंभलयुगलात् परनिपातश्च कथं? इति चेदुच्यते, प्राकृतत्वात् अन्यविशेषणावतारः, विशेषणस्य परनिपातश्च भवति, एवं सर्वत्र विशेषणपरनिपाते हेतुर्ज्ञेयः ॥

पुनः किंविशिष्टां श्रीदेवतां? कमलवत अमले विशाले रमणीये च लोचने यस्याः सा तथा

तां, पुनः किञ्चि० तत्र पर्यवत् प्राकृतत्वात् विशेषणस्य परनिपात, ततः प्रज्वलंतौ देदीप्यमानौ यौ करौ हस्तौ, ताभ्यां गृहीते ये कमले, ताभ्यां मुक्त क्षरत् तोय मकरंदरूपजल यस्याः सा तथा तां, अथमर्थः—श्रीदेव्या तावद् ह्योः करयोः प्रत्येकं कमल गृहीतमस्ति, तस्माच्च मकरंदविद्वव् श्रवंतीति, पुनः किञ्चि० लीलया, न तु प्रस्वेदापनोदाय, प्रस्वेदस्य दिव्यशरीरेष्वजावात्, ततो लीलया वातोदीरणार्थं क्रतोऽवधूतो य पञ्चकस्तालवृत्तं तेन शोचितां, अत्रापि शोचितां इति पदं अध्याहार्यं, पुनः किञ्चि० सुविशद. सुनिविक्र., न पुनर्जटाजूटवत् परस्परसंलग्नं, कृष्ण. श्यामवर्णः, घनोऽविरलो, न तु मध्ये मध्ये रिक्तः, सूक्ष्मः, न तु शूकरोमत्रत्थूलः, लवमानः केशहस्तो वेणिर्यस्याः सा तथा तां, पुनः किञ्चि० पद्मद्रहस्य यत्कमलं पूर्वोक्तस्वरूपं तत्र निवसतीं श्रिय श्रीदेवतां, इदं विशेष्य, पुनः किञ्चि० भगवतीं ऐश्वर्यादियुतां प्रेक्षते, इदं क्रियापद, पुनः किञ्चि० ह्रिमवान् नामा पर्वतस्तस्य शिखरे दिग्गजेंद्रा ऐरावणादयः, तेरुपीवरेर्दीर्घैः पुष्टैश्च, एवंविधैः करैः शुभ्रभिः कृत्वा अचिन्तित्यमाना काप्यमानाम् ॥ ४ ॥ ३६ ॥

॥ इति महोपाध्यायश्रीकीर्तिविजयगणिशिष्योपाध्यायश्रीविनयविजय-
गणविरचितायां कल्पसुबोधिकायां द्वितीयः क्षणः समाप्तः ॥
ग्रंथाग्रंथ ७४१ ॥ द्रयोव्यख्यानयोः ग्रंथाग्रंथ १४०६ ॥

॥ अथ तृतीयं व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥

॥ सूत्रं-(तर्जपुणोत्ति) ततः पुनर्नभस्तलादवपतद् दाम पुष्पमाल्यं त्रिशला पंचमे स्वप्ने प-
श्यति इति योजना, अथ किंविशिष्टं पुष्पदाम ? सरसानि सद्यस्कानि कुसुमानि पुष्पाणि तेषु एवं-
विधानि यानि मंदारदामानि, कल्पवृक्षमाल्यानि, तैः रमणीयभूतं, अतिमनोहरमित्यर्थः, पुनः किं-
वि० चंपकः प्रतीतः, अशोकोऽपि प्रतीतः, तथा पुद्गागनागप्रियंगुशिरीषाः वृक्षविशेषाः, तथा मुद्गा-
रः प्रतीतः, मल्लिकाजातियूथिकावह्निविशेषाः प्रतीताः, अंकोद्धः प्रतीतः, कोयकोरंटौ अपि वृक्षवि-
शेषौ, दमनकपत्राणि, तथा नवमालिका लताविशेषः, बज्रसिरी इति नामा ' बकुल ' वृक्षविशेषः,

तिलकनामा वृक्षविशेषः, वासंतिकापि सताविशेषः, पद्मानि सूर्यविकाशिकमलानि, उत्पलानि चं
 द्विकाशिकमलानि, पाटलकुंदानिमुक्ता वृक्षविशेषाः, सहकार-प्रतीतः, एतेषां चंपकाशोकादीनां
 सहकारातानां कुसुमानां पुष्पाणां सुरभिर्घ्राणतर्पणो गंधो यत्र तत्तथा, पुनः किंवि० अनुपमो य
 उपमानरहितः अछितीय इति यावत्, मनोहरश्च चित्ताह्लादक एवंविधेन गधेन दशापि दिशो वा-
 सयत् सुरजीकुर्वत्, पुनः किंवि० सर्वतर्कं यत् सुरजि सुगंधपुष्पमाल्य तेन धवलं, अयमर्थः--पक्षां
 अपि शतानां संवधिन्य-पुष्पमालास्तत्र दामनि वर्त्तते इति, तथा दीप्यमाना अतएव कांता मनो-
 हरा ये बहवो वर्णा रक्तपीतादयस्तेषां रचना तथा चित्रं आश्चर्यकारि, अथवा चित्रयुक्त इव, त-
 तश्च विशेषणद्वयस्य कर्मधारयः कर्त्तव्य, अनेन च विशेषणेन तत्र पुष्पदामनि श्रूयान् धवल एव
 वर्णो वर्त्तते, स्तोकाश्च अन्येऽपि वर्णा वर्त्तते इत्यर्थः सूचितः, पुनः किंवि० अत्रापि विशेषणस्य प-
 रनिपाते गुमगुमायमानो मधुर शब्दं कुर्वन्, अन्यस्थानात् आगत्य तत्र दामनि लय प्राप्नुवन्,
 अव्यक्तं शब्दविशेषं कुर्वन्, एवंविधो यः पदपद १ मधुकरो २ त्रमरा ३ णां त्रमरजातिविशेषाणां

यो गणः समूहः, स देशजागेषु शिखाग्रभागपार्श्वच्छत्राऽधोभागादिकेषु देशजागेषु यत्र तत्तथा, कोऽर्थः-तद्वाम सौरभ्यातिशयात् सर्वजागेषु त्रमरैः सेवितमस्तीति ज्ञावः, अत्र षट्पदमधुकरी त्रमराणां च वर्णादित्रिचैदो ज्ञेयः, पुष्पदाम, इदं विशेष्यं, प्रेक्षते इति क्रियापदं, पुनः किंविण नञौगण-तलात् अवपतत् उत्तरत् ॥ ५ ॥ ३७ ॥

(ससिं चत्ति) ततः पुनः सा त्रिशलादेवी षष्टे स्वप्ने शशिनं पश्यति, अथ कीदृशं ? गोक्षीरं धेनुदुग्धं, फेनं प्रसिद्धं, दकरजांसि जलकणाः, रजतकलशो रूप्यघटः, तद्धत् पांशुरं उज्वलं, पुनः किंविण शुचं सौम्यं, पुनः किंविण अत्र लोकानां इति शेषः, ततश्च लोकानां हृदयनयनयोः कांतं बल्लचं, पुनः किंविण प्रतिपूर्णं, दूर्णःमासीसक्तं, पुनः किंविण तिमिराणां अंधकाराणां निकरेण समूहेन धना निविन्ना गंभीरा ये वनगह्वरादयस्तेषां अंधकाराऽजावकरं, वनगह्वरस्थितांधकारनाशकं इत्यर्थः, यदुक्तं-विरम तिमिर साहसादमुष्मा-द्यदि रविरस्तमितः स्वतस्ततः किं ॥ कलयसि न पुरो-महोमहोर्षि-स्फुटतारकैरचितान्तरिक्षमिदुं ॥ १ ॥ पुनः किंविण प्रमाणपद्मौ वर्षमासादिमानकारि-

णौ यौ पक्षौ शुक्लकृष्णपक्षौ तयोः अतर्मध्ये पूर्णिमायां इत्यर्थं, तत्र राजस्यः शोभमाना लेखा कला यस्य स तथा तं, पुनः किंविण कुमुदानां चंद्रविकाशिकमलानां विबोधकं विकाशकं, यतः—दिनकर-
तापव्याप-प्रपन्नमूर्च्छानि कुमुदसुवनानि ॥ उत्तस्थुरमृतदीधिति—कातिसुधासेकतस्वरितं ॥ १ ॥ पु-
नः किंविण निशाशोभक रात्रिशोभाकारकं, पुनः किंविण सुपरिमृष्ट सम्यक्प्रकारेण रक्षादिना उज्ज्व-
लितं यत् दर्पणतलं, तेन लपमा यस्य स तथा तं, पुनः किंविण हंसवत् पटुवर्णं उज्ज्वलवर्णं इत्यर्थः,
पुनः किंविण ज्योतिषा सुखमंरुक, पुनः किंविण अधकारवैरिण, पुनः किंविण मदनस्य कामस्य श-
रापूरमिव तूणीरमिव, अयमर्थः—यथा धनुर्धरस्तूणीर प्राप्य मुदितो निःशकं मृगादिक शरैर्विध्य-
ति, एवं मदनोऽपि चन्द्रोदय प्राप्य नि शंको जनान् वाणैर्व्यक्लिङ्गीकरोति, पुनः किंविण समुद्रोदक
पूरक, जलधिवेलावर्धकं इत्यर्थं, पुनः किंविण दुर्मनस्कं व्यग्रं इदृश दयितेन प्राणवह्मन्नेन रहितं
जन, विरहिणीलोकं इत्यर्थः, पदैः किरणैः शोपयतं, वियोगिगु-ल्लदं इत्यर्थः यतः—रजनिनाथ
निशाचर दुर्मते । विरहिणां रुधिरं पिबसि ध्रुवं ॥ उदयतोऽरुणता कथमन्यथा । तव कथं च तके तनुता-

चृतः ॥१॥ पुनः शब्दो धुरि योजितः, पुनः किंवि० यः सौम्यः सन् चारुरूपो मनोहररूपस्तं, प्रेक्षते इति क्रियापदं. सा, पुनः किंवि० गगनमंजुलस्य आकाशतलस्य विशालं विस्तीर्णं सौम्यं सुंदराकारं, चंक्रम्य-
माणं चलनस्वजावं, एवंविधं तिलकं, तिलकमित्र शोभाकरत्वात्, पुनः किंवि० रोहिण्याश्चंद्रवद्वजा-
या मनश्चितं तस्य हितदो हितकारी, एकपाक्षिकप्रेमनिरासार्थं हितद इति विशेषणं, इदृशो बह्वजो
यस्तं, इदं कविसमयापेक्षया, अन्यथा रोहिणी किल नक्षत्रं, नक्षत्रचंद्रयोश्च स्वामिसेवकत्वाव-
एव सिद्धांते प्रसिद्धो न तु स्त्रीचर्तृजावः, देवी त्रिशला पूर्णं चंद्रं, इदं विशेष्यं ज्योत्सनाया शोभ्य-
मानं ॥ ६ ॥ ३७ ॥

(तर्जणुणोत्ति) ततः पुनश्चंद्रदर्शनानंतरं सप्तमे स्वप्ने सूर्यं पश्यति, अथ किं विशिष्टं सूर्यं ?
तमःपटलं अंधकारसमूहस्तस्य परिस्फोटकं नाशकं इत्यर्थः, निश्चयेन, पुनः किंवि० तेजसैव प्रज्ज्व-
लत् जाल्वद्वयमानं रूपं यस्य स तथा तं, स्वप्नावतस्तु सूर्यत्रिवचर्त्तिनो वादरपृथ्वीकायिकाः शीतला
एव, किंत्वातपनामकमोदयात्तेजसैव एते जनं व्याकुलीकुर्वतीति द्वेयं, पुनः किंवि० रक्ताशोकोऽशो-

कट्टकविशेषः प्रकाशलिङ्गक. पुष्पितपलाशः, शुक्रमुखं गुजार्धं च प्रसिद्धं, एतेषां वस्तूनां यो रा-
 गो रक्तत्वं, तेन सदृशं, पूर्वोक्तवस्तुवत् रक्तवर्णं इत्यर्थः, पुनः किंवि० कमलवनानां श्लंकरणं शो-
 चाकारक, विकाशकं इति यावत्, विकसितानि तानि अलंकृतानीव विभ्रंति, पुनः किंवि० ज्यो-
 त्तिपस्य ज्योतिश्चक्रस्य अकन, सेपादिराशिसंक्रमणादिना लक्षणज्ञापक, पुनः किंवि० अथरतले प्र-
 दीप, आकाशतलप्रकाशक, पुनः किंवि० हिमपटलस्य हिमसमूहस्य गलप्रह गलहस्तदायकं, हि-
 मस्फोटकमित्यर्थः, पुनः किंवि० ग्रहगणस्य ग्रहसमूहस्य उरुर्महान् नायको यः स तथा तं, पुनः
 किंवि० रात्रिविनाशं, रात्रिविनाशकारणं इत्यर्थः, पुनः किंवि० उदयास्तसमययोरुदयवेलाया अ-
 स्तवेलायांच सुहूर्त्तं यावत् सुखदर्शनं, सुखेन अवलोकनीय इत्यर्थः. अन्यस्मिन् काले दुर्निरीक्ष्यरूपं
 सन्मुख विलोकयितुं न शक्यते इत्यर्थः ॥ पुनः किंवि० रात्रौ उद्धता. स्वेष्टाचारिणः, मकारोऽत्र
 प्राकृतत्वात्, एवंविधा ये दुःप्रचाराश्चौरादयोऽन्यायकारिणस्तान् प्रमर्दयति यस्तं, अन्यायकारिप्रचा-
 रनियारक इत्यर्थः, पुनः किंवि० शीतवेगमथनं, आतपेन शीतवेगनिवारणात् प्रेक्षते इति क्रियापदं

प्राग्योजितं, पुनः किंवि० मेरुर्गरेः सततं परिवर्त्तकं, मेरुं आश्रित्य प्रदक्षिणया त्रमंतं इति यावत्, पुनः किंवि० विशालं विशीर्णमंडलं सूर्यं इत्यपि विशेष्यं योजितं, पुनः किंवि० रश्मिसहस्रेण किरणदशशत्या कृत्वा प्रदक्षिता स्फोटिता दीप्तानां चंद्रतारादीनां शोभा येन स तथातं, येन स्वकिरणैः सर्वेषां अपि प्रभा विबुधास्तीति ज्ञातः, अत्र सहस्रकिरणाभिधानं तु लोकप्रसिद्धत्वात्, अन्यथा काण्डविशेषे अधिका अपि तस्य किरणा भवन्ति, तथा चोक्तं लौकिकशास्त्रेषु—ऋतुभेदात्पुनस्तस्या-ऽतिरिच्यन्तेऽपि रश्मयः ॥ शतानि द्वादश १२०० मथो । त्रयोदश १३०० तु साधवे । १। चतुर्दश १४०० पुनर्ज्येष्ठे । न ज्ञोनतस्योस्तथा १४००-१४०० ॥ पंचदशेन १५०० त्वापडे । षोडशेन १६०० तथाश्रिते ॥ २॥ कार्तिके त्वेकादश च ११०० । शता न्येयं १२०० तपस्यपि ॥ मार्गे च दशसार्धानि १०५० । शतान्त्रेयं १०५० च फाल्गुने । ३। पौषे नृत्र परं मासि । सहस्रं १००० किरणा रवेः ॥ ७ ॥ ३ए ॥

चैत्र. वैशाख. ज्येष्ठ. अषाढ. श्रावण. भाद्रपद. आश्विन. कार्तिक. मागं पौष. साध. फाल्गुन
 १२०० १३०० १४०० १५०० १४०० १४०० १६०० ११०० १०५० १००० १२०० १०५०

(तर्ल पुणोचि) तत. सा विशला पुन अष्टमे स्वप्ने षड्जं पश्यति, किं त्रिशिष्टं ध्वज ? जा-
 त्य उत्तमजातीय यत् कनक सुवर्णं तस्य या यष्टिस्तत्र प्रतिष्ठितं, सुवर्णमयदंनशिखरे स्थितं इत्यर्थः,
 पुनः किंविण समूहीचूतानि बहूनीत्यर्थः, नीलरक्तपीतशुक्लवर्णमनोहराणीत्यर्थः. सुकुमालानि उद्ध-
 सति, वातेन लहलहायमानानि इत्यर्थः, एवंविधानि यानि मयूरपिठानि तै कृता मूर्धजा इव
 केशा इव स तथा त, अयमर्थः—यथा मनुष्यशिरसि वेणिञ्जति तथा तस्य, पुन किंविण अधिकस-
 श्रीकं अतिशोचितं इत्यर्थः, पुन किंविण ॥ एवमिधेन सिद्धेन राजमान इति विशेषणयोजना, अथ
 कीदृशेन सिद्धेन ? स्फटिक रत्नविशेषः, शंख. प्रसिद्धः, अकोऽपि रत्नविशेषः, कुंदस्य धवलपुष्प-
 विशेषस्य माल्य, दकरजासि जलकणाः, रजतकलशो रूप्यघटः, उक्तसर्ववस्तुवत् उज्ज्वलवर्णेन
 मस्तकस्थितेन, चित्रतया ध्वजशिरसि आलेखितेनेत्यर्थः. सिद्धेन इति विशेष्य, पुन. कीदृशेन
 सिद्धेन ? राजमानेन, सुदरत्वात् शोचमानेनेत्यर्थः. राजमान इति तु गोचितं, पुनः कीदृशेन सिद्धेन ?
 ज्ञेयं द्विधाकर्तुं, किं ? आकाशतलमगलं, उल्लेहाया सोयमेनेव, अयमर्थः—ध्वजस्तावद्वायुतरगेण

कंपले, कंपमाने च ष्वजे सिंहोऽपि गगनं प्रति उद्यद्मति, तथा उत्प्रेक्षते, अयं सिंहः किं गगनतट्टं
 श्रेढुं उद्यमं करोतीति प्रेरकते इति क्रियापदं. अथ पुनः किं विशिष्टं वध्जं? शिवः सौम्यः सुखकारी,
 अतएव शृङ्गुको मंदमंद इति यावत् एवंविधो यो सारुतो वायुस्तस्य लघुः आश्लेषो मिलनमिति
 यावत्, तेन आहत आंदोलितो यः. तत एव चलनस्रजावो यः स तथा तं, पुनः किंवि०
 अतिप्रमाणं, मद्भातं इत्यर्थः, पुनः किंवि० जनानां प्रेक्षणीयं दृष्टुं योग्यं रूपं स्वरूपं यस्य
 स तथा तं ॥ ७ ॥ ४० ॥

(तज पुणोत्ति) ततः सा त्रिशलाक्षत्रियाणी नवमे स्वप्ने रजतपूर्णकलशं रूप्यमयं पूर्णकुञ्जं
 पश्यति, अथ किं विशिष्टं रजतपूर्णकलशं? जालकांचनवत् उत्तमसुवर्णवत् उत्प्रावत्येन दीप्यमानं
 रूपं यस्य स तथा तं, यथा किल जालकांचनस्य रूपं अतिनिर्मलं भवति तथा तस्य कलशस्यापि
 रूपं इति तात्पर्यं. पुनः किंवि० निर्मलेन जलेन पूर्णं, अत एव उत्तमं शुभसूत्रकं, पुनः किंवि०
 दीप्यमाना शोभा यस्य स तथा तं, पुनः किंवि० कमलकलापेन कमलसमूहेन परिराजमानं सर्वतः

शोजायमानं, पुनः किंवि० प्रतिपूर्णां न तु न्यूना एवंविधा ये सर्वमंगलज्ञेदा मंगलप्रकारास्तेषां समागमः संकेतस्थानमिव, यथा संकेतकारिणो जना अवश्यं प्राप्यते तथा तस्मिन् कलशे दृष्टे अवश्य सर्वे मंगलज्ञेदाः प्राप्यते इति ज्ञावः, पुनः किंवि० प्रवररत्नैः परिराजमानं यत् कमलं तत्र स्थितं, रत्नमयविकसितकमलोपरि स कलशो मुक्तोऽस्तीति भावः, पुनः किंवि० नयनानां न्युषणकरं ज्ञानंदकरं, नयनयोर्हि ज्ञानंद एव मूषण, यथा पद्मस्य विकाशः, पुनः किंवि० प्रजासमानं दीप्यमानं, पुनः किंवि० सर्वतः सर्वदिशः निश्चयेन दीप्यतं, पुनः किंवि० सौम्या प्रशस्ता या लक्ष्मीस्तस्याः गृहं, अयं देशः शब्दः, पुनः किंवि० सर्वैः पापैः अमंगलैः परिवर्जितं रहितं, अत एव शुभं चासुरं, दीप्यमानं श्रिया शोभया प्रधानं, पुनः किंवि० सर्वसुकानां सर्वसुकुजातानां सुरभिः सुमानां सुगन्धपुष्पाणां संबंधीनि आसक्तानि कंठे स्थापितानि माद्यदामानि यस्मिन् कलशे स तथा तं प्रेक्षते इति क्रियापदं, सा त्रिशला रजतस्य पूर्णकलशः, इदं विशेष्य ॥ ए ॥ ४१ ॥

(तलं पुणोचि) ततः पुनः सा त्रिशला दशमे स्वप्ने पद्मसरः पश्यति, अथ किंविशिष्टं

पद्मसरः ? प्राकृतत्वाद्द्विशेषणस्य परनिपातात् तरुणो नूतनो यो रविस्तस्य अे किरणास्तैर्वोधितानि सहस्रपत्राणि महापद्मानि तैरत्यंतं सुगंधि पीतरक्तं च जलं यस्य तत्तथा, पुनः किंवि० जलतरा जलजीवास्तेषां समूहस्तेन परिपूर्णं सर्वतो व्याप्तं इत्यर्थः, तथा मत्स्यैः परिबुज्यमानो व्याप्रियमाणो जलसंचयो यस्य तत्तथा, ततः कर्मधारयः, पुनः किंवि० महत्, पुनः किंवि० ज्वलदिव देदीप्यमानं इव, केन ? कमलानि सूर्यविकाशीनि अंबुजानि, कुवलयानि च चंद्रविकाशीनि कमलानि, उत्पलानि रक्तकमलानि, तामरसानि महापद्मानि, पुंरुरीकानि उज्ज्वल कमलानि, एतेषां जातीयकमलानां उरुर्विस्तीर्णः सर्पन् प्रसरन् एवंविधो यः श्रीसमुदयः शोभासमूहस्तेन, कमलानां शोभाप्रकरेण हि शोभमानत्वं एव स्यात्, न तु सूर्यत्रिंवादिवद्देदीप्यमानत्वं, अत उत्प्रेक्ष्यते, एतेषां विविधकमलशोभाप्राग्गारेण ज्वलदिव देदीप्यमानमिचेति, पुनः किंवि० रमणीया मनोरमा रूपशोभा यस्य तत्तथा, पुनः किंवि० प्रमुदितं अंतश्चित्तं तेषां ते प्रमुदितांतरा एवंविधा ये त्रमरगणा मत्तमधुकीरिगणाश्च त्रमरजातिविशेषगणास्तेषां उत्कराः समूहाः, त्रमरमधुकीरीणां बहूनि इंद्रानि इत्यर्थः, तै-

रवखिलमानानि आस्वाद्यमानानि कमलानि यत्र तत्तथा, पुनः किंवि० कादंवा० कलहंसा, बलाहका
 वलाकाः, चक्राश्चक्रवाका, कला मधुरशब्दा ये हंसाः कलहंसा राजहसा इत्यर्थः, सारसा दीर्घजा-
 नुका जीवविशेषाः, इत्यादयो ये गर्विताः, तादृक्स्थानप्राप्त्यभिमानिनो ये शकुनिगणाः पक्षिसमू-
 हास्तेषां मिथुनैर्द्वैष्टैः सेव्यमानं सखिलं यस्य तत् तथा, पुनः किंवि० पद्मिन्यः कमखिन्यस्तासां
 पत्राणि तत्र उपलभ्या ये जलविंदुनिचयास्तैश्चित्रं मंक्रितमिव, इंद्रनीलरत्नमयानीव पद्मिनीपत्राणि,
 मुकाफलानुकरिभिर्जलविंदुजिरतीव शोचंते, तैश्च पत्रैस्तत् सरः कृतचित्रं इव ज्ञातीति ज्ञात्रः, त्रे-
 दते इति क्रियापदं सा त्रिशला, पुनः किंवि० हृदयनयनयोः कांतं बद्धजं पद्मसर इति नाम्ना सर-
 सरोवरं, इदं विशेष्यं, किंवि० सरस्सु अर्हं पूज्य, अत एव अचिरामं रमणीयं ॥ १० ॥ ४२ ॥

(तल्लुणोत्ति) ततः पुनरेकादशे स्वप्ने शरद्वजनिकरसौम्यवदना सा त्रिशला क्षीरोदसा-
 गरं पश्यति, अथ किंविशिष्टं क्षीरोदसागरं? चंद्रस्य किरणराशिः किरणसमूहस्तेन सदृशा श्रीः शो-
 भा यस्याः एवविधा बह्वंशोभा यस्य स तथा तं, बह्वंशब्देन हि हृदयं उच्यते, तच्च प्राणिनो

जवति, न तु समुद्रस्य, ततो हृदयशब्देनात्र मध्यभागः प्रोच्यते इति; ततोऽत्युज्ज्वलो मध्यभागो यस्येति द्वैयं, पुनः किंवि० चतुर्षु गमनेषु दिग्मार्गेषु प्रकर्षेण वर्धमानो जलसंचयो जलसमूहो यस्य स तथा तं, चतुष्टयपि दिशु तत्र अगाध एव जलप्रवाहोऽस्तीति ज्ञावः, पुनः किंवि० चपलचंचला चपलेभ्योऽपि चपला अतिचपला इति यावत्, तथा उच्चं आत्मप्रमाणं येषामेवंविधा ये कल्लोलास्तै- ल्लोबत्पुनःपुनरेकीभूय पृथग्भवत् एवंविधं तोयं पानीयं यस्य स तथा तं, पुनः किंवि० पटुना अ- मंदेन पवनेन आहता आस्फोटिताः संतः, अत एव चलिता धावितुं प्रवृत्ताः, तत एव चपलाः प्रकटाः, एवंविधास्तरंगाः कल्लोलास्तथा रंगंत इतस्ततो नृत्यंत एवंविधाः कल्लोलविशेषाः, तथा अतिक्षुब्धतः, जयत्रांता इव अमंतः शोजमाना निर्मलाः स्वभाः उत्कटा उद्धता उर्मयो विव्हित्तिमंतः कल्लोलाः, ततः एतैः सर्वैः पूर्वोक्तैः कल्लोलप्रकारैः सह यः संबंधो मिलनं तेन धावमानस्त्वरितं तोराभिमुखं प्रसर्पन्, अपनिवर्तमानस्तटात् पश्चाद्दलमानः सन् चासुरतरोऽत्यंतं दीप्तोऽत एव अ- जिरामो मनोहरो यः स तथा तं, पुनः किंवि० महांतो मकरा मत्स्याश्च प्रसिद्धाः, तथा तिमयः १

तिमिगिला २ निरुद्धाः ३ तिलितिलिकाः ४ च जलचरलीचविशेषाः, अथैतेषां अभिघातेन पुष्पाढो-
 टनेन उत्पन्नः कर्पूरवहुज्ज्वल फेनप्रसरो यस्य स तथा तं, पुनः किंवि० महत्यो नव्यो गंगायास्तासां
 ये त्वरितवेगाः शीघ्रं आगमनानि तेरागतत्रम उत्पन्नत्रमणो यो गंगावर्चनामा आवर्त्तविशेषस्तत्र
 ह्याकुलीजवत्, अत एव उद्यत् आवर्त्तपतितत्वेन अन्यत्र निर्गमावकाशाऽज्ञावात् ऊर्ध्वं उद्यत्
 प्रत्यनिवृत्तं ऊर्ध्वउद्यत् तत्रैव पुन पतितं, अत एव तत्र आवर्त्त एव तत्र आवर्त्त एव च खोलं
 एवविध खन्नावतश्चलं, सखिल पानीय यत्र स तथा तं, प्रेक्षते इति क्रियापदं, क्षीरोदसागरं इदं
 विशेष्य, शरत्कालिन रजनीकर. चद्रस्तच्छत् सौम्य वदनं यस्या, एवविधा त्रिशला ॥ ११ ॥ ४३ ॥

(तल पुणोचि) तत सा त्रिशला द्वादशे खमे विमानवर पुंडरीक प्रेक्षते, अथ किं विशिष्टं
 विमानवरपुंडरीक ? तरुणो नूतनो यः सूर्यस्तस्य मंगलं विवं तेन समा प्रजा कांतिर्यस्य तत्तथा,
 पुनः किंवि० दीप्यमाना शोभा यस्य स तथा, पुनः किंवि० उत्तमैः काचनमणिसमूहैः सुवर्णरत्नप्रकरैः
 प्रवरा ये अष्टाधिकसहस्रसंख्या ये, ते के, स्तंजाः तैः दीप्यमानं सत् नज आकाश प्रदीपयति

यत् तत् तथा, पुनः किंवि० कनकप्रतरेषु सुवर्णपत्रेषु लंबमानाभिर्मुक्ताभिः समुज्ज्वलं, पुनः किंवि०
 ज्वलंति दीप्यमानानि देवसंबंधीनि, अर्थाद्विचितानि दासानि पुष्पमालयानि यत्र तत्तथा, पुनः
 किंवि० इहा मृगा वृकाः वरगराजीव इति लोके वृषभाः, तुरगा अश्वः, नरा मनुष्याः, मकराः, वि-
 हगाः पक्षिणः, व्यालकाः सर्पाः, किन्नरा देवजातिविशेषाः, रुद्रो मृगजेदाः, शरजा अष्टपदाः,
 चमर्यो धेनवः, संसक्ताः श्वापदविशेषाः, कुंजरा हस्तिनः, वनलता अशोकलताद्याः, पद्मलताः
 पश्चिन्यः, एतेषां सर्वेषां या भक्ती रचनाचित्राणि, इति यावत्, तैः चित्रं आश्चर्यकारि ॥ पुनः किं-
 वि० गांधर्वशब्देन इह गीतं उच्यते, उपवाद्यमानशब्देन वादित्राण्युच्यंते, ततो गांधर्वोपवाद्यमा-
 नानां गीतवादित्राणां संपूर्णो घोषः शब्दो, यत्तत्तथा, पुनः किंवि० नित्यं निरंतरं सजलो जलसं-
 पूर्णो घनो निविमो विपुलः पृथुल एवंविधो यो जलधरो मेघस्तस्य यत् गर्जितशब्दो गर्जारव इत्य-
 र्थः, तस्य अनुनादिना सदृशेन, एवंविधेन देवसंबंधिदुंदुभिर्महाशब्देन सकलमपि जीवलोकं पूर-
 यंतं शब्दव्याप्तं कुर्वंतं इत्यर्थः, पुनः किंवि० कृष्णायुरु १ प्रवरकुंदुरुष्क २ तुरुष्काः ३ प्राग्ब्याख्याताः,

तथा दक्षमानधूपो दशागादिर्धूपो, वासांगानि सुगंधद्रव्याणि, एतेषा सर्षेपा यो मघमघायमानो लुप्त इतस्ततः प्रसृतश्च यो गधस्तेन अन्निरामं, पुनः किंवि० नित्य आलोक लघोतो यत्र तत्तथा ॥ पुनः किंवि० श्वेत लज्ज्वल, अत एव श्वेता लज्ज्वला प्रजा कार्तिर्यस्य तत्तथा, पुनः किंवि० सुर-वरैः प्रधान शोभित, न तु रिक्त, प्रेक्षते इति क्रियापदं, सा त्रिशला, इति प्राग्योजित, पुनः किंवि० सातस्य सातावेदनीयस्य कर्मण उपज्ञोगो यत्र तत् सातोपज्ञोगं, इदृश विमानवरपुंररीकं, विमान-वरेषु पुंररीकमिव अत्युत्तमत्वात्, इदं विशेष्य ॥ १२ ॥ ४४ ॥

(तत्र पुणोत्ति) ततः पुनः सा त्रिशला त्रयोदशे स्वप्ने रत्ननिकरराशिं पश्यति, अथ किं वि-शिष्ट रत्ननिकरराशिं ? पुलक १ वज्र २ इन्द्रनीलं नीलरत्नं ३ सत्यक रत्नविशेषः ४ कर्केतनं ५ लोहित-क ६ मरकतं ७ मसारगङ्गं ८ प्रवाल ए स्फटिक १० सौगंधिक ११ हंसगर्भ १२ अंजनं १३ चद्रप्र-प्रशंद्रकातरत्नं १४ एजी रत्नप्रकारैर्महीतलप्रतिष्ठितं महीतले स्थितमपि गगनमंजलस्यांतं यावत् प्रजासयत्तं, लोकप्रसिद्धस्य आकाशस्यापि शिखरं स्वकांत्या बोभयंतं इत्यर्थः, पुनः किंवि० उच्चं,

किंप्रमाणं इत्याह—मेरुगिरिलहशं श्रेयते इति क्रियापदं, सा त्रिशला रत्निकराणां राशिः लङ्घितः समूहस्तं. इदं विशेष्यं ॥ १३ ॥ ४५ ॥

(सिंहं चत्ति)सिंहं चेति पदं प्रागुक्तगाथागतं 'तउ पुणो' इत्यर्थसूचकं, ततः सा त्रिशलाच-
तुर्दशस्वमे इहशं शिखिनं अग्निं पश्यति, अथ किं विशिष्टं शिखिनं, विपुला विस्तीर्णा तथा उज्ज्व-
लपिंगलेन मधुवृतेन परिपिच्यमाना, उज्ज्वलेन घृतेन पिंगलेन च मधुना सिच्यमाना, अत एव
निर्धूमा धगधगिति कुर्वत्यो ज्वलंत्यो दीप्यमाना या ज्वालास्तात्रिरुज्ज्वलं, अत एव अन्निरामं,
पुनः किंवि० तरतमयोगशुक्तेर्ज्वालाप्रकरैरन्योऽन्यं अनुप्रकीर्णं इव, तस्य सर्वा अपि ज्वाला अन्यो-
ऽन्यं प्रविष्टा इव संतीति ज्ञावः, प्रेक्षते इति क्रियापदं, पुनः किंवि० ज्वालानां ऊर्ध्वं ज्वलनं ज्वा-
लोज्ज्वलनं, अत्र तृतीयैकवचनलोपः, तेन ज्वालोज्ज्वलनकेन कचिरप्रदेशे अंबरं आकाशं पचंतं
इव, अत्रंलिहत्वेन आकाशपचनसमर्थं इवेत्यर्थः, पुनः किंवि०, अतिवेगेन चंचलं शिखिनं, अग्निं,
इदं विशिष्यं ॥ १४ ॥ ४६ ॥

(इमे एयारिसेत्ति) इमान् एतादृशान् शुभान् कल्याणहेतून् उभया कीर्त्या सहितान् प्रि-
यदर्शनान्, दर्शनमात्रेण प्रीतिकरान् सुरूपान् स्वप्नान् शयनमध्ये निद्रामध्ये दृष्ट्वा प्रतिशुद्धा जाग-
रिता सती अरविदलोचना त्रिशला हर्षपुष्पकितांगी, प्रमोदभरोमाचितगान्त्री ॥ अत्र प्रसंगेन ए-
तेषा स्वप्नानां गर्भकाले सकलजिनराजजननीविलोकनीयत्वं दर्शयन्नाह-एतान् चतुर्दशस्वप्नान् स-
र्वा पश्यति तीर्थकरमातरः, यस्यां रजन्या उत्पद्यंते कुक्षौ मदायशस अर्हते ॥ ४९ ॥

(तपणं सा तिसला खत्तिआणीत्ति) ततः सा त्रिशलाक्षत्रियाणी इमान् एतद्वरूपान् चतु-
र्दशमहास्वप्नान् दृष्ट्वा जागरिता सती दृष्ट्वा तुष्टा यावत् हर्षपूर्णहृदया मेघथाराभि सिक्त यत्कदंब-
पुष्प कदम्बतरुकुसुम तद्वत् बह्वसितानि रोमणि कूपेषु यस्याः सा स्वप्नाना अत्रग्रह स्मरण करोति, कृत्वा च
शय्याया अच्युत्तिष्ठति, अच्युत्थाय पादपीठात् प्रत्यवतरति, प्रत्यवतीर्थं च अत्वरितया चित्तौस्तुक्कर-
हितया, अचपलया कायचापल्यरहितया, असंभ्रातया, कुत्रापि स्वलनारहितया तथा विलवरहितया
राजहसगतिसदृशया एवंविधया गत्या यत्रैव शयनीय, यत्रैत्र सिद्धार्थनामा क्वत्रियः, तत्रैव उगागच्छति,

उपागत्य च सिद्धार्थं कत्रियं ताभिर्वाणिजिः संलयंती २ प्रतिबोधयतीति संबन्धः, अथ कीदृशी-
निर्वाणीभिरित्याह—

(ताहिंसि) तात्रिर्विशिष्टगुणसंयुक्ताभिः, पुनः किंविण इष्टाजिस्तस्य बद्धजाभिः, पुनः किंविण
कांताजिः सर्वदा वांलिताभिः, अत एव प्रियाजिः अद्वेष्याजिः, पुनः किंविण मनोज्ञाजिर्मनोवि-
नोदकारिणीभिः, अत एव मनोरसाजिर्मनसा रम्यंते पुनः पुनर्गम्यंते, न तु कदापि विस्मार्थंते, ए-
वंविधाजिः, पुनः किंविण उदाराजिः, सुंदरध्वनिवर्णसंयुताजिः, पुनः किंविण कल्याणानि समृद्धय-
स्तत्कारिणीभिः, पुनः किंविण शिवाभिरुपद्रवहरीजिः, तथाविधवर्णसंयुक्तत्वात्, अत एव धन्याभि-
र्धनप्रापिकाजिः, पुनः किंविण मंगलकरणे प्रवीणाजिः, पुनः किंविण सश्रीकाजिः, अलंकारविराजि-
ताभिः, पुनः किंविण कोमलतया सुबोधतया च हृदयंगमाजिः, पुनः किंविण हृदयप्रह्लादनोयाजिः,
हृजतशोकाद्युद्देदिकाभिः, पुनः किंविण मिताः, अल्पशब्दाः बह्वर्थाश्च, मधुराः श्रोत्रसुखकारित्यः,
मंजुलाः सुललितवर्णमनोहराः, ततः पदत्रयस्य कर्मधारये मितमधुरमंजुलाजिरिति, एवंविधाजिर्वा-

णीनिः मंसपती धवंती जागरयति ॥ ४७ ॥

(" तण्णत्ति ") ततोऽनतर जागरणानतर सा त्रिशला कृत्रियाणी सिद्धार्थेन राज्ञा अ-
भ्यनुज्ञाता सती नानामणिकनकरत्नानां भक्तिनी रचनाञ्चि चित्रे आश्चर्यकारिणि, एवंत्रिवे भद्रा-
सने निपीदति, निपद्य च मार्गज्जनितश्रमापगमेन आश्रसता उपगता, अत एव विश्वस्ता क्षोभाऽ-
भावेन, सुग्यासनवर गता सुखेन उपविष्टा सती सिद्धार्थं कृत्रिय ताञ्चि. इष्टाञ्चिः ॥ २ ॥ यावत्
पूर्वोक्तस्वरूपाञ्चिर्वाणीञ्चि एव अवादीत्, तत् किमित्याह ॥ ४८ ॥

एवं निश्चयेन अहं हे स्वामिन् ! अथ तस्मिन् तादृशे पढ्यके, वर्णक. पूर्वोक्तः यावत् जागरि-
ता तागच्छाच्य, तद्यथा ' गयवसह ' इति गाथाप्यत्र वाच्या, तस्मात् एतेया हे स्वामिन् ! प्रशस्तानां
चतुर्दशाना महास्वप्नानां मन्ये इति वित्तकर्थां निगत., ततः कः अहं त्रिचारयामि कल्याणकारी
फलवृत्तिविशेषो जविष्यतीति ॥ ५० ॥

तत्र ततः स सिद्धार्थो राजा त्रिशलायाः कृत्रियाण्याः अतिके पार्श्वत् एतमर्थं श्रुत्वा, श्रो-

त्रेण निशम्य हृदयेनावधार्य हृष्टतुष्टः यावत् हर्षपूर्णहृदयः. धाशसिक्तो यो नीपनुक्तः, तस्य सुगंधि-
 पुष्पं, तच्छत् उद्धसितानि रोमाणि कूपेषु यस्य स तथा, एवंविधः सन् तान् स्वप्मान् अवगृह्णाति
 चेतसि धरति, अगृह्य च इहां सदर्थविचारणालक्षणां अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च आत्मनः
 स्वप्नावन उत्पदेत्. तथा मतिपूर्वकेण एवंविधेन बुद्धिविज्ञानेन कृत्वा तेषां स्वप्मानां अर्थविग्रहं
 अर्थनिश्चयं करोति, अर्थनिश्चयं कृत्वा च लिशलाक्षणत्रियाणीं प्रति तान्निः इष्टान्निः यावत् स-
 श्रीकाभिः, एवंविधाचिर्वाग्निः संज्ञपन् सन् मवं अवादीत् ॥ ५१ ॥

किमित्याह उदाराः प्रशस्ताः त्वया हे देवानुप्रिये ! सरलस्वभावे ! स्वप्नाः दृष्टाः, तथा क-
 ल्पाकारिणः त्वया हे देवानुप्रिये ! स्वप्नाः दृष्टाः, अनेनाभिलापेन उपद्रवहराः, धनप्रापकाः, मं-
 गलकारकाः, शोभया सहिताः, नीरोगत्वं, चिदानंदः, चिरजीवित्वं, कल्याणं समृद्धिः, मंगलं वां-
 नितप्राप्तिः, एतेषां वस्तूनां कारकाः त्वया हे देवानुप्रिये ! स्वप्नाः दृष्टाः, अर्थो मणिकनकादिः,
 तस्य लाभः हे देवानुप्रिये ! भोगाः शब्दाद्वयस्तेषां लाभः हे देवानुप्रिये ! पुत्रस्य लाभः हे देवा-

नुप्रिये! सौख्य मनसो निवृत्तिस्तस्य धाजः हे देवानुप्रिये! राज्य स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशाराष्ट्रदुर्गसैन्य-
 लक्षण ससागं, तेषां लानो भविष्यतीति ॥ अथ सामान्येन फलान्युक्त्वा विशेषतो मुख्यं फलमाह-
 अनेन प्रकारेण निश्चयेन त्वं हे देवानुप्रिये! हे त्रिशले! नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु ससु, अर्द्धा-
 टमरात्रिदिवसाधिकेषु व्यतिक्रातेषु सुरूपं दारक पुत्रं प्रजनियसीति सबधः, किंविशिष्टं अस्माकं
 कुले केतुरिव केतुश्चिन्हं ध्वजस्तत्सदृश अत्यद्भुतं इत्यर्थं, अस्माक कुले दीप इव दीपस्तं प्रकाशकं
 मंगलकारकं च, कुले पर्यंत इव, पर्यंत अपराजवनीय. स्थिरश्च, कुलस्य आधार इत्यर्थः, कुले अव-
 तसक इव सुकृट इव शस्तं, शोभाकरत्वात्, अत एव कुलतिखक, मस्तकधार्यत्वात्, कुलकीर्तिकरं,
 अशुभवारित्वात्, कुलस्य वृत्ति निर्वाहस्तस्य कारकं, प्रकाशकत्वात् कुले दिनकरसमानं, कुलाधार-
 तस्य कारकं, कुलस्य नदि वृद्धिस्तस्याः करं कारक, कुलस्य यशः सर्वदिग्गामिनी ख्यातिः
 यथीयत्वाच्च कुले पादपसमानं, पादपः वृक्षः, कुलस्य विवर्धनं सर्वतो वृद्धिस्तस्य करं कारकं सुकु-

मालं पाणिपादं यस्य तथा तं, लक्षणोपेतानि तथा स्वरूपेणापि पूर्णानि, एवंविधानि पञ्चेंद्रियाणि यत्र, एवंविधं शरीरं यस्य तथा तं, लक्षणानां व्यंजनानां च ये गुणाः तैः उपयेतं सहितं, मानेन उन्मानेन प्रमाणेन च प्रतिपूर्णानि तथा सुजातानि शोभायुक्तानि, एवंविधानि सर्वाणि अंगानि यत्र एवंविधं सुन्दरं अंगं शरीरं यस्य तथा तं, चंद्रवत् सौम्याकारं, बल्लभं, प्रियं दर्शनं यस्य तथा तं, शोचनरूपं, एवं श्रुतं पुत्रं प्रजनिष्यसि ॥ ५२ ॥

सोऽपि च बालकः उन्मुक्तो बालभावो येन सः, विज्ञातं विज्ञानं तत् परिणतमात्रं यस्य सः, परिपक्वविज्ञान इत्यर्थः, यौवनावस्थां अनुप्राप्तः सन् दाने अंगीकृतनिर्वाहे च समर्थ इत्यर्थः, वीरः संग्रामे समर्थः, विक्रांतः परमंगलाक्रमणसमर्थः, पराक्रमवानित्यर्थः. विस्तीर्णादपि विपुले अतिविस्तीर्णे इत्यर्थः, एवंविधे बलवाहने यस्य स तथा, तत्र बलं सेना, वाहनं गवादिकं, राज्यस्य स्वाप्ति, एवंविधो राजा भविष्यति ॥ ५३ ॥

तस्मात् प्रशस्ताः यावत् त्वया स्वप्ना दृष्टाः, एवं वारह्यं वारह्यं प्रशंसति, ततोऽनंतरं सा त्रि-

शला दानियाणी सिद्धार्थस्य राज्ञः पार्श्वे एत अर्थं श्रुत्वा, निशम्य अवधार्य दृष्टा तुष्टा यावत्
दुर्घपूर्णहृदया करतलाभ्यां कृत यावत् मस्तके अजलिं कृत्वा एवं अवादीत् ॥ ५४ ॥

एव एतत् हे स्वामिन् ! तथा एतत् हे स्वामिन् ! यथास्थितं एतत् हे स्वामिन् ! संदेहरहितं
एतत् हे स्वामिन् ! वाछितं एतत् हे स्वामिन् ! युष्मन्मुखात्पतेव यद्गीत एतत् हे स्वामिन् ! वाञ्छित सत्
पुनः पुनः वाञ्छित एतत् हे स्वामिन् ! सत्यः एव अर्थः, स यथा येन प्रकारेण इमं अर्थं यूय वदथ इति
उक्त्वा तान् स्वप्नान् सम्यक्प्रतीवति अंगीकरोति, अगीकृत्य च सिद्धार्थेन राज्ञा अभ्यनुज्ञाना सती
नानामणिरत्नचक्तिभिश्चिदात् भद्रासनात् अभ्युत्तिष्ठति, अन्युत्थाग च अत्वरितया अचपलया अ-
संभ्रातया विखंडरहितया राजहससदृशया गत्या यत्रैव स्वकीय शयनीय तत्रैव उपागच्छति, उपाग-
त्य च एवं अवादीत्, मा इति निषेधे, लोके 'रत्ने' इति मम एते उत्तमाः स्वरूपतः सत्फलदाय-
कत्वात् प्रधानाः, अत एव मंगलकारिणः स्वप्नाः दृष्टाः, अन्यैः पापस्नेहः मा प्रतिहन्यतां विफली-
क्रियता, इति कृत्वा देवगुरुजनसंबंधाच्चिः, अत एव प्रशस्ताच्चिः, मंगलकारिणीच्चिः, धार्मिकाच्चिः

एवंविधाग्निः कथाग्निः स्वप्नजागरिकां स्वप्नसंरक्षणार्थं जागरिका स्वप्नजागरिका तां जाग्रती तान् स्वप्नानेव स्वापनिवारणेन प्रतिचरंती आस्ते इत्यर्थः ॥ ५६ ॥

ततः सिद्धार्थः क्लियः प्रजातकालसमये कौटुंबिकपुरुषान् सेवकान् आकारयति, आकार्यं च एवं अवादीत्, किमित्याह ॥ ५७ ॥

द्विप्रमेव शीघ्रमेव अरे सेवकाः ! अथ उत्सवदिनत्वात् विशेषप्रकारेण बाह्यां उपस्थानशालां ' कचेरो ' इति लोके, किं त्रिशिष्टां ? सुगंधोदकेन सिक्तां, शुचिं पवित्रां, संमार्जितां कचवरापनयनेन, उपलितां भगणादिना. ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः, सुगंधानां वराणां पंचवर्णिनां च पुष्पाणां य उपचारस्तेन क्लितां, तथा दह्यमाना कृष्णागुरुप्रवरकुंडुरुष्कतुरुष्कधूपपास्तेषां मघमघायमानो यो गंधस्तेन उद्धूतान्जिरामां, तथा सुगंधवराणां चूर्णादीनां गंधो यत्र तथा तां, गंधद्रव्यगुटिकासमानां एवंविधां उपस्थानशालां कुरुत स्वयं, अन्यैः कारयत ? कृत्वा कारयित्वा च तत्र सिंहासनं रचयत ? रचयित्वा मम एतां आज्ञां शीघ्रमेव प्रत्यर्पयत ॥ ५८ ॥

ततोऽनन्तरं ते कौटुंबिकपुरुषाः सिद्धान्तेन राज्ञा एवं उक्ताः संतः दृष्टास्तुष्टा इत्यादि पूर्ववत्, यावत् हर्षपूर्णहृदयाः अंजलिं कृत्वा हे स्वामिन् ! यथा यूय आदिशय, तत्तथैव अस्माभिरवश्य कर्तव्य इत्युक्त्वा आह्वाया विनयेन वचनं प्रतिश्रुण्वति, प्रतिश्रुत्य च सिद्धान्तस्य पार्श्वीत् वहिस्ता-न्निष्क्रामति, तथा कृत्वा यत्रैव धाह्या उपस्थानशाला तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य शीघ्रं एव विशेषप्र-कारेण धाह्या उपस्थानशाला गधोदकेन सिक्तां, तथा शुचिं च कृत्वा यावत् तत्र सिंहासनं रचय-ति, रचयित्वा यत्रैव सिद्धान्तः क्षत्रियः, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य करतलाभ्यां यावत् मस्तके अं-जलिं कृत्वा सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य तां आज्ञा प्रत्यर्पयति, तत्तथैव सर्वं कृत्वा अस्माभिर्नवदादेशः कृत इति निवेदयतीत्यर्थः ॥ ५९ ॥

ततः स सिद्धार्थं क्षत्रियः कल्पे च आगामिनि दिने ' प्रादुरित्यव्यय प्रकाशे ' ततः प्रकट-प्रभातायां एवं विधायां रजन्यां जातायां सत्यां फुल्लं विकसितं यत् उत्पलं पद्मं, कमलश्च हरिण-विशेषस्तयोः सुकृमालं उन्मिलितं विकसनं यस्मिन्नेवंविधे, अथ रजनीविजातानंतरं पांशुरे उज्ज्व-

ले प्रभाति पद्मानां दलविकासेन विकसनं जातं; हरिणानां च नयनविकासेनेति, तस्मिन् प्रजाते जाति, पूर्वं रजो विजाता. तत इत्प्रकाशो जातः, ततश्च पांशुरं उज्ज्वलं प्रजातं जातं, ततश्च क्रमेण सूर्ये उज्ज्वले सति, अथ किं विशिष्टे सूर्ये ? रक्तस्य अशोकस्य यः प्रकाशः प्रजासमूहः, किंशुकं च पलाशपुष्पं, शुकमुखं-शुकचंचुपुटं, गुंजाया अर्धं कृष्णभागादन्यजागलक्षणं, एतेषां यो रागो रक्तत्वं तथा बंधुजीवकं पुष्पविशेषः, ' बपोद्दरीक्षां फुल ' इति लोफप्रसिद्धं, पारापतस्य चरणनयनं, परचृतस्य कोकिलस्य सुरक्ते कोपादिना रक्तीकृते ये लोचने, जपापुष्पस्य ' जासूद ' इति लोकप्रसिद्धस्य यो राशिः समूहस्तथा द्विगुलनिकरश्च प्रसिद्धः, एतेभ्यः सर्ववस्तुभ्यः अतिरेकेण राजमानः सन् सहशः, अत्र यः अतिरेकेण राजमानः सहशः कथं भवतीत्याशंकायां रक्तस्वमात्रेण सहशः, कांत्या तु अतिरेकेण राजमान इति वृद्धाः, अथवा रक्ताशोकप्रकाशादीनां द्विगुलनिकरानां यो राजमानोऽतिरेकः प्रकर्मस्तस्य सहश इति, पुनः किं विशिष्टे सूर्ये ?

कमलानां आकरा उत्पत्तिस्थानानि ये पद्महृदादयस्तेषु यानि कमलवनानि तेषां विकाशके

एवंविधे अभ्युदिते सूत्रे सति, पुनः किंवि० सहस्ररश्मौ, पुनः किंवि० दिनकरे, दिनकरणशीले, पुनः किंवि० तेजसा देदीप्यमाने, तस्य च श्रीसुर्यस्य करप्रहारैः किरणान्निघातैः अधकारे अपराद्धे विनाशिते सति, अथ च बालातपः प्रसिद्धः, स कुकुममिव, तेन जीवलोके मनुष्यलोके खचित्ते व्याप्ते सति, कोऽर्थः, -यथा कुंकुमेन किञ्चिच्छुषु पिञ्जरीकृते सति शयनीयात् अभ्युत्तिप्रति ॥ ६० ॥

स सिद्धार्थः शयनीयाद्भ्युष्टाय पादपीठात् प्रत्यवतीर्य यत्रैव अट्टनशाला परिश्रमशाला तत्रैव लपागच्छति, लपागत्य च अट्टनशाला अनुप्रविशति, अनुप्रविश्य च, अनेकानि व्यायामानि, व्यायामपरिश्रमा योग्यभ्यासः 'सुखी तु श्रमो योग्यभ्यास' इति वचनात्, बलानं अन्योऽन्य लपर्युपरिपतनं, व्यामर्दनं परस्परेण बाह्याद्यगमोटनं, मद्धयुक्तानि प्रतीतानि, एतैः करणैः कृत्वा श्रातः सामान्येन श्रमं लपगतः, परिश्रांतः सर्वांगीणश्रमं प्राप्तः, एवंविधः सन् शतवारं न वनवौपरधसेन पकानि, अथवा यस्य पाके शतसौवर्णा लगंति तानि शतपाकानि, एवं सहस्रपाकानि, एवविधे सुगधवरतैलादिभिः, आदिशब्दात् कर्पूरपानीयादीनि ग्राह्याणि, अथ कीदृशैः तैला-

द्विजिः? प्रीणनीयैः रसरुधिरादिधालुसमताकारिभिः, दीपनीयैः अग्निदीप्तिकरैः, मदनीयैः कामवृद्धि-
करैः, बृंहणीयैर्मालपुष्टिकरैः, दर्पणीयैर्बलकारिभिः, सर्वाणि इंद्रियाणि गात्राणि च तेषां प्रह्लादनी-
यैः आप्यायनाकारिभिः, एतादृशैः तैलादिभिः अभ्यंगितः सन् तैलचर्माणि, तैलाभ्यंगानंतरं एवंविधैः
पुरुषैः संवाहितः सन् अपगतपरिश्रमो जात इति योगः ॥

अथ किंविशिष्टैः पुरुषैः? निपुणैः उपायविचक्षणैः, पुन किंवि० प्रतिपूर्णस्य पाणिपादस्य सुकु-
मालकोमलानि अत्यंतकोमलानि तलानि तेषां ते तथा तैः, पुनः किंवि० अभ्यंगनं तैलादिना मृ-
द्वाणं, परिमर्दनं तस्य तैलस्य मर्दनं, बहुलनं तस्य तैलस्य वहिःकर्षणं उद्धर्तनं वा, एतेषां करणे
ये गुणविशेषास्तेषु निर्मातैर्विशिष्टाज्यासवद्भिः, पुनः किंवि० दक्षैः, त्वरितत्वरितकार्यकारिभिः, पुनः
किंवि० पृष्टैः भर्दनकारिणां अग्रेसरैः. पुनः किंवि० कुशलैर्विचक्षिभिः, पुनः किंवि० मेधाविभिः, अ-
पूर्वविज्ञानग्रहणसमर्थैः, पुनः किंवि० जितपरिश्रमैः, बहुपरिश्रमकरणेऽपि श्रममनाप्नुवद्भिः, एवं-
विधैः पुरुषैः, अस्थनां सुखकारिण्या, मांसस्य सुखकारिण्या, त्वचः सुखकारिण्या, रोमाणां सुखका-

रिण्या, ' रोमाणा सुखकारि ' इत्येवंरूपया चतुःप्रकारया, सुखा सुखकारिणी परिकर्मणा कृतविश्रामणा यस्यां अगशुश्रुषा सा, तथा एवंविधया संवाधनया विश्रामणया संवादितः कृतविश्रामणः, अपगतपरिश्रम, अह्ननशाखाया प्रतिनिःक्रामति. ॥ ६१ ॥

अह्ननशाखायाः प्रतिनिःक्रम्य यत्रैव मज्जनयद् तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य मज्जनयद् अमुप्रविशति, अमुप्रविश्य सुमुक्त मुक्ताफलमुक्त यत् जालं गवाक्षस्तेन आकुलो व्यासोऽभिरामश्च तस्मिन्, विचित्राणां मणिरत्नानां कुट्टिमनलं वरूचूनागो यस्य स तथा तस्मिन्, रमणीये, एवंविधे ज्ञानमंरुपे, तथानानामणिरत्नजकिञ्चि. चित्रे, एवंविधे ज्ञानपीठे सुखेन निरुष उपविष्टः, सुखनिपुणः सन् पुष्पोदकैः पुष्परसमिश्रजलैः, गंधोदकैः श्रीखरुदिरसमिश्रजलैः, उष्णोदकैः, शुभोदकैस्तीर्थजलैः, शुद्धोदकैः खन्नावनिर्मलोदकैः, एवं प्रकारैर्विविधयानीयैः कृत्वा कल्याणकरणे प्रवरः प्रवीण एवंविधो यो मज्जनविधिस्तेन मज्जितस्तादृशैः पुरुषैरिति शेषः, तत्र स्नानावसरे कौतुकशतैः रक्षादीनां शतैः बहुविधैः संयुक्तैः ॥

अथ कीदृशो राजा? कल्याणकारि एवंविधं यत् प्रवरमज्जनं तस्यावसाने प्राप्ते पद्मला अत एव सुकुमाला गंधप्रधाना काषायिका कषायरक्ता शाटिका तथा लूकितं निर्जलीकृतं अंगं शरीरं यस्य सः, तथा पुनः कीदृशो राजा? अहृतं अव्यंगं सुमहार्धं बहुभूढ्यं इदृशं यत् दृष्यरत्नं वस्त्ररत्नं तेन सुष्टु संवृतः, परिहितदुष्घरत्न इत्यर्थः, पुनः किंविण सरसेन सुरभिणा च गोशीर्षचन्दनेन अनुलिप्तं गात्रं यस्य सः, तथा पुनः किंविण तत्र माला पुष्पमाला, वर्णकविलेपनं च मंरुनकारि कुंकुमादिबिलेपनं तत् उन्नयं शूचि पवित्रं यस्य सः, तथा पुनः किंविण आविज्ञानि परिहितानि मणिमुवर्णानि, लक्षणया मणिसुवर्णमयानि भूषणानि येन सः, तथा पुनः किंविण कल्पिता विन्यस्ता चैव हारादयः, तत्र हारोऽष्टादशसरिकः, अर्धहारो नवसरिकस्त्रिसरिकं च प्रतीतं, तथा प्रलंबमानः प्रालंबो हुंवनकं, कटिसूत्रं कट्यान्नरणं, एतैः कृत्वा सुष्टु कृता शोभा यस्य सः, तथा पुनः किंविण पिनद्वानि परिहितानि भ्रैवेयानि ग्रीवान्नरणानि येन सः, तथा पुनः किंविण अंगुलीयकानि अंगुल्यान्नरणानि ललितानि यानि कचान्नरणानि केशमंरुनानि पुष्पादीनि यस्य सः, तथा पुनः किंविण

वरै प्रथानैः कटकैर्बल्यैः, झुटिकैश्च बाह्वभरणैः स्तंचितौ इव जुजौ यस्य सः, तथा पुनः किंविण
 अधिकरूपेण सश्रीको य. स, तथा पुनः किंविण कुंजलाभ्यां लघोतितं आननं मुख यस्य सः, तथा
 सुकृटेन दीप्तं शिने यस्य सः, तथा पुनः किंविण हारेण अवस्तुतं आद्यादितं, अत एव सुष्टु कृत्तर-
 तिक दृष्ट्यां प्रमोददायि एवंविध वक्तो हृदय यस्य सः, तथा पुनः किंविण मुद्रिकाचिः पिंगलाः
 पीतवर्णाः, अगुलयो यस्य सः, तथा पुनः किंविण

प्रखंवेन दीर्घेण अत एव प्रखंवमानेन ईदृशेन पटेन सुष्टु कृत. उत्तरासंगो येन सः, तथा
 पुनः किंविण नानामणिकनकरत्नैर्विमलानि दीप्तिमति, अत एव महाहार्णिणि निपुणेन शीघ्रिणा
 उपचितानि परिकर्मितानि, देदीप्यमानानि एवंविधानि विरचितानि सुश्लिष्टानि, सुयोजितसं-
 धीनि, अत एव विशिष्टानि, अन्येभ्योऽतिरमणीयानि, लष्टानि मनोहराणि, एवंविधानि आविद्यानि
 परिहितानि वीरखलयानि वीरत्वगर्वसूचकानि बलयानि अत्रेन स तथा, यः कश्चिद्दीरमन्यः स मां
 विजित्य इमानि मोचयतु, इति बुद्ध्या धृतवीरखलय इत्यर्थः, उपसंहरति, बहुना वर्षणकवाक्येन

किं ? कल्पवृक्ष इव अलंकृतो विभूषितः, तत्र कल्पवृक्षः अलंकृतः पत्रादिभिः, विभूषितश्च पुष्पादिभिः, राजा तु अलंकृतो मुकुटादिभिः, विभूषितो वस्त्रादिभिः, इहशो नरेंद्रः कोरिंटवृक्षसंबन्धीनि माढयानि पुष्पाणि, मालायै हितानीति व्युत्पत्तेस्तेषां माढयदामन्निः सहितेन तत्रेण ध्रियसाधेन श्रेतवरचामरैरुच्छ्रयमानैश्च शोभित इति विशेषः, पुनः किंवि० मंगलभूतो जयशब्दः कृत आलोकै दर्शने यस्य सः, तथा, यस्य दर्शने लोकैर्जयजयशब्दः क्रियमाणोऽस्तीति ज्ञेयं, पुनः किंवि० अनेके ये गणनायकाः स्वस्वसमुदायस्वामिनः, दंरुनायकास्तंत्रपालाः स्वराष्ट्रचिंताकर्तार इत्यर्थः, राजानो मांरुलिकाः, ईश्वराः युवराजाः 'पाटवीकुंवर' इति लोके, तलवरास्तुष्टभूपालप्रदत्तपट्टबंधविभूषिता राजस्थानीयाः, माण्डविकाः मण्डवस्वामिनः, कौण्डविकाः कतिपयकुटुंबस्वामिनः, मंत्रिणो राज्याधिष्ठायकाः सन्निवाः, महामंत्रिणस्त एव विशेषाधिकारवंतः, गणका ज्योतिषिकाः, दौवारिकाः प्रतिहाराः, अमात्याः सहजन्मानो मंत्रिणः, चेटा दासाः, पीठमर्दकाः, पीठं आसनं मर्दयंतीति पीठमर्दकाः, आसन्नसेवकाः वयस्या इत्यर्थः, नागरा नगरवासिनो लोकाः, निगमा

वणिजः, श्रेष्ठिनो नगरमुख्यव्यवहारिणः, सेनापतयश्चतुरंगसेनाधिकारिणः, सार्थवाहाः सार्थनायकाः, दूताः, अन्येषां गत्वा राजादेशनिवेदकाः, सधिपालाः सधिरक्षकाः, एतैः सर्वैः सार्धं संपरिभृत, इहशो नरपतिर्मज्जनयद्वात् प्रतिनिःक्रामतीति योगः ॥

अथ मज्जनयद्वाग्निष्क्रमणे उपमां द्याह—धवलमहामेघनिर्गत इव, यथा ब्रह्मसमूहदीप्यमानऋक्षतारागणानां मध्ये वर्त्तमानः शशीव, अत्र ब्रह्मगणऋक्षतारागणतुल्यः पूर्वोक्तः परिवारः, शशितुल्यस्तु राज्ञेति, कीदृशो नृपः ? प्रिय दर्शनं यस्य स तथा, यथा हि वार्दलाग्निर्गतो नक्षत्रादिपरिभृतश्च शशी प्रियदर्शनो जवति, तथा सोऽपि नरपतिरिति भावः, पुनः कीदृशो नरपतिः ? नरपतिः सिद्धार्थः, नरैर्द्रः, नरेषु इन्द्रसमानः, नरवृषभः, धराक्षारधुरधरत्वाक्षरेषु घृषत्रसमानः, नरसिंहो, दुस्तहृपराक्रमत्वात् नरेषु सिंहसमानः, पुनः किंवि० दीप्यमानः, कया, अज्यधिकराजतेजोलक्ष्म्या, एवंविधो नृपतिः मज्जनयद्वात् स्नानमंदिरात् प्रतिनिष्क्रामति ॥ ६२-॥

स्नानमंदिरात् प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य सिंहा-

सने पूर्वाभिमुखो निषीदति, उपविशति. ॥ ६३ ॥

सिंहासने पूर्वाभिमुखो निषद्य उपविश्य आत्मनः सकशात् ईशानकोणे दिग्भागे अष्ट चद्रा-
सनानि, अथ कीदृशानि? श्वेतवस्त्रेण आढादितानि, पुनः किंविण सिद्धार्थैः श्वेतसर्षपैः कृतो मंगल-
निमित्तं उपचारः पूजा तेषु तानि, रचयति, रचयित्वा च आत्मनो नातिदूरे नातिसमीपे इत्यर्थः,
यवनिकां रचयतीति योजना, अथ किं विशिष्टां यवनिकां? नानाप्रकारैर्मणिरत्नैर्मकितां शोजमानां,
अत एव अधिकं प्रेक्षणीयां, दृष्टुं योग्यां, पुनः किंविण महार्घा बहुमूल्या, वरे प्रधाने पत्तने वस्त्र-
रत्नोत्पत्तिस्थाने उज्जता, निष्पन्ना, ततो विशेषणसमासस्तां, पुनः किंविण श्वद्वगं यत्पट्सूत्रं तन्मयः,
जत्कीनां रचनानां शंतानि तेन चित्रस्तानको यस्यां सा तथा तां, पुनः किंविण इहाः, मृगाः, वृकाः,
वृषभाः, तुरगाः, नराः, मकराः, त्रिहंगाः, व्यालकाः सर्पाः, किन्नराः, सर्वो मृगजैदाः, शरभा अ-
ष्टापदाः, महाकायाः अटवीपशवः, कुंजरा हस्तिनः, चमर्यो गावः, वनलताः चं-
पकचूतादयः, पद्मलताः प्रतीताः, एतेषां या भक्तयो रचनाः, ताभिः चित्रां, एवंविधां अर्च्यंतरां

यवनिकां रचयति, रचयित्वा ऋद्रासनं रचयति. ॥ अथ किं विशिष्टं ऋद्रासनं ? —

विविधजातीयमणिरत्नानां भक्तिभी रचनाभिश्चित्रं, पुनः किंविण आस्तरकः प्रतीत. मृदुर्यो मसुरक आस्तरणविशेषस्ताभ्यां अत्रस्तृतं आह्लादितं, श्रुतेन वक्षेण प्रत्यवस्तृतं उपरि आह्लादितं, पुनः किंवि० सुतरां मृदुक अतिकोमलं, पुनः किंविण अगस्य सुखः सुखकारी स्पर्शो यस्य स तथा, अत एव विशिष्टं शोचनं त्रिशलायै कृत्रियाण्यै तयोग्य इत्यर्थः, इदंशं ऋद्रासनं रचयति, रचयित्वा च कौटुंबिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा च एवं अवादीत्, किमित्याह—॥ ६४ ॥

(खिप्पामेव जो देवाणुप्पिआ इति) शीघ्रमेव जो देवानुप्रिया. ! सेवका. खमअक्षणपाठकान् शब्दयत ? अथ किं विशिष्टान् खमअक्षणपाठकान् ? अष्ट अंगानि यत्र एवंविधं यत् महानिमित्तं निमित्तशास्त्रं चाविपदार्थसूचकखममादिफलव्युत्पादको ग्रंथस्तस्य सूत्रार्थो धारयति ये ते, तथा तान्, तत्र निमित्तस्य अष्ट अंगानि इमानि-अंगं १ खमं २ खरं ३ खैव । प्रौमं ४ व्यजन ५ खक्षणे ६ ॥ उत्पाद ७ मंतरिकं च ८ । निमित्तं स्मृतमपथा ॥ १ ॥ तत्र पुंसां दक्षिणंगे स्त्रीणां वामांगे स्फु-

रणं सुंदरमित्याद्यंगविद्या १, स्वप्नानां उत्तममध्यमाधमविचारः स्वप्नविद्या २, दुर्गादीनां स्वरपरिज्ञानं स्वरविद्या ३, ज्यौषं भूमिकंपादिविज्ञानं ४, व्यंजनं मषतिलकादि ५, लक्षणं करचरणरेखादि सा-
मुद्रिकोक्तं ६, उत्पात उटकापातादिः ७, अंतरिक्षं ग्रहाणां उदयास्तादिपरिज्ञानं ८ ॥ पुनः किंवि० वि-
विधानि यानि शास्त्राणि तत्र कुशलाः, तान् एवंविधान् स्वप्नलक्षणपाठकान् आकारयत ? ॥

ततः सै कौटुम्बिकाः पुरुषाः सिद्धार्थेन राज्ञा एवं उक्ताः संतः हृष्टतुष्टाः यावत् हर्षपूर्णहृदयाः,
करतलाभ्यां यावत् प्रतिश्रुएवंति, यावत्करणात् “ करयत्न परिगगहिञ्चं दसनहं सिरसावत्तं मन्त्रं
अंजलिं कट्टु, एवं देवो तद्वृत्ति आणए विणएणं वयणं परिमुणंति ” इति वाच्यं, आज्ञया वि-
नयेन वचनं प्रतिश्रुएवंति. ॥ ६५ ॥

प्रतिश्रुत्य सिद्धार्थस्य क्वत्रियस्य पार्श्वत् बहिः निस्सरंति, प्रतिनिष्क्रम्य क्वत्रियकुंभग्रामस्य
नगरस्य मध्यजागेन यत्रैव स्वप्नलक्षणपाठकानां गृहाणि संति, तत्रैव उपागच्छंति, उपागत्य स्वप्नल-
क्षणपाठकान् शब्दयंति. ॥ ६६ ॥

ततोऽनंतरं ते स्वप्नलक्षणपाठका. सिद्धार्थस्य कृत्रियस्य कौटुबिकपुरुषैः आकारिता. संत. हृष्टाः, तुष्टा, यावत् हर्षपूर्णहृदयाः, खाताः, पुन. किंवि० कृतं ब्रह्मिकर्म पूजा येस्ते, पुनः किंवि० कौलुकानि तिलकादीनि, मंगलानि दधिदूर्वाकृतादीनि, तान्येव प्रायश्चित्तानि दुःखमादिविध्वंसकानि कृतानि येस्ते, तथा पुन. किंवि० शुद्धानि उज्ज्वलानि, प्रवेश्यानि राजसनाप्रवेशयोग्यानि, उत्सवादिमंगल-सूचकानि, एवविधानि प्रवरवद्व्याणि परिहितानि येस्ते तथा, पुनः किंवि० अल्पानि स्तोकानि महार्थाणि बहुमूल्यानि एवविधानि यानि आचरणानि ते अलकृतं शरीर येवा ते, तथा पुनः किं-वि० सिद्धार्थाः श्वेतसर्पपाः, हरितासिका दूर्वा, तद् उन्नय कृतं मंगलनिमित्त मूर्धनि येस्ते तथा, एवंविधाः संतः स्वकेभ्यः स्वकेभ्यो दृष्टेभ्यो निर्गच्छति, निर्गल्य च ऋत्रियकुलस्य ग्रामस्य नगरस्य मध्यमभ्येन यत्रैव सिद्धार्थस्य राज्ञः जवनवरावतंसकप्रतिहार, जवनवरेषु जवनश्रेष्ठेषु अत्रतसक इव मुकुट इव भवनवरावतंसकस्तस्य प्रतिहारं मूलहार, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य च भवनव-रावतंसकप्रतिहारे एकत्र मिश्रित्वा सम्मतीचवंति, सर्वसम्मतमेक पुरस्कृत्य, अन्ये तदनुयायिनो

जवंतीति तत्त्वं ॥ यतः—

सर्वेऽपि यत्र नेतारः । सर्वे पंक्तिमानिनः ॥ सर्वे महत्त्वं मिच्छन्ति ॥ १ ॥ दृष्टान्तश्च अत्र पंचशतसु जटानां, तद्यथा-केषां चित्सु भटानां पंचशती परस्परमसंबद्धा सेवानिमित्तं कस्यचिद्राज्ञः पुरो ययौ; राज्ञा च मंत्रिवचसा परीक्षार्थं एकैव शय्या प्रेषिता, ते च सर्वेऽपि अहमिंद्रा सधुवृद्धव्यवहाररिताः परस्परं विवदमानाः, सर्वैरपि एका शय्या व्यापार्या इति बुद्ध्या शय्यां मध्ये मुक्त्वा तदभिमुख-पादाः शयितवन्तः, प्रातश्च प्रब्रह्ममुक्तपुरुषैर्यथावच्छयतिकरे निवेदिते कथं एते स्थितिरहिताः परस्परं असंबद्धाः युद्धादि करिष्यन्तीति राज्ञा निश्चिन्त्य निष्कासिता इति; ततस्ते स्वप्नपाठका एकत्र मिलित्वा यत्रैव बाह्या उपस्थानशाला, यत्रैव सिद्धार्थः क्षत्रियः, तत्रैव उपगच्छन्ति, उपागत्य करतलाभ्यां यावत् अंजलिं कृत्वा सिद्धार्थं क्षत्रियं प्रति जयेन विजयेन कृत्वा, त्वं वर्धस्व इत्याशीर्वादि दत्तवन्तः, तत्रैवं-दीर्घायुर्जैव वृत्तवान् भव जव श्रीमान् यशस्वी भव । प्रज्ञावान् भव भूरिसत्वक-दृष्टान्दैनैकशोभो जव ॥ जोगाढ्यो जव जगयवान् जव महासौजाग्यशाली जव । प्रौढश्रीर्जव की-

र्त्तिमान् भव सदा विश्वोपजीव्यो भव ॥ १ ॥ कल्याणमस्तु शिवमस्तु धनागमोऽस्तु । दीर्घायु-
स्तु सुतजन्मसमृद्धिरस्तु ॥ वैरिहयोऽस्तु नरनाथ सदा जयोऽस्तु । युष्मत्कुले च सततं जिनभक्ति-
रस्तु ॥ २ ॥ ६७ ॥

॥ इति महोपाध्यायश्रीकीर्तिविजयगणशिष्योपाध्याय
श्रीविनयविजयगणिविरचितायां कल्पसुबोधिकायां
तृतीय. द्वाणः समाप्त. ॥ ग्रंथाग्रंथ (७००) ॥

त्रयाणामपि व्याख्यानानां ग्रंथाग्रंथ

(२१०६) श्रीरस्तु ॥

॥ अथ चतुर्थं व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥

॥ १३१ ॥

“ तएणं ति ” ततस्ते स्वप्नदणपाठकाः सिद्धार्थेन राह्या 'वंदिताः शुणस्तुतिकरणेन, पूजि-

ताः पुष्पादिभिः, सत्कारिताः फलवस्त्रादिदानेन, सन्मानिताः अभ्युत्थानादिभिः, एवंविधाः संतः प्रत्येकं प्रत्येकं पूर्वन्यस्तेषु भद्रासनेषु निर्षीदन्ति ॥ ६७ ॥

ततः सिद्धार्थः कृत्रियः त्रिशलां कृत्रियाणीं यत्रनिकांतरितां स्थापयति, स्थापयित्वा, पुष्पैः प्रतीतैः, फलैर्नाजिकेरादिभिः प्रतिपूर्णां हस्तौ यस्य स तथा, यतः—रिक्तपाणिर्न पश्ये च । राजानं दैवतं गुरुं ॥ निमित्तज्ञं विशेषेण । फलेन फलमादिशेत् ॥ १ ॥ ततः पुष्पफलप्रतिपूर्णहस्तः सन् उत्कृष्टेन विनयेन तान् स्वप्नलक्षणपाठकान् एवमवादीत्, किमित्याह— ॥ ६८ ॥

एवं निश्चयेन जो देवानुप्रियाः ! अथ त्रिशला कृत्रियाणी तस्मिन् तादृशे शयनीये यावत् सुप्तजागरा अल्पनिद्रां कुर्वती इमान् एतद्दृष्टान् प्रशस्तान् चतुर्दशमहास्नान् दृष्ट्वा जागरिता ॥७०॥

तद्यथा ' गय वसह ' इति गाथा चात्र वाच्या, तस्मात् एतेषां चतुर्दशानां महास्नानां हे देवानुप्रियाः ! प्रशस्तानां कः ? विचारयामि कल्याणकारी फलवृत्तिविशेषः जविष्यति. ? ॥७१ ॥

ततःते स्वप्नलक्षणपाठकाः सिद्धार्थस्य कृत्रियस्य पार्श्वे एनं अर्थं श्रुत्वा, निशम्य च हृष्टाः तुष्टाः यावत्

द्वर्षपूर्णहृदयास्तान् स्वप्नान् सन्त्यगृह्णति धरति, हृदि धृत्वा अर्थविचाराणां अनुप्रविशंति, अनुप्रविश्य च अन्योऽन्येन परस्परेण सह संचालयति, सवादयति पर्यालोचयतीत्यर्थः संचालय च तेषां स्वप्नानां स्वधोऽर्थोऽस्ते स्वधार्थाः, स्वबुद्ध्यावगतार्थाः, परस्परतो गृहीतार्थाः, संशये सति परस्परं पृष्टार्थाः, तत एव विनिश्चितार्थाः, अत एव अग्निगतार्था अवधारितार्थाः संतः सिद्धार्थस्य राज्ञः पुरतः स्वप्नशास्त्राण्युच्चारयतः सिद्धार्थं कृत्रिय एवमवादिषु.—स्वप्नशास्त्राणि पुनरेवं—

अनुच्युन १ श्रुतो २ दृष्टः ३ । प्रकृतेश्च विकारजः ४ ॥ स्वभावतः समुद्भूत ५—श्चितासंततिसंभवः ६ ॥ १ ॥ देवताद्युपदेशोऽर्थो ७ । धर्मकर्मप्रजावजः ८ ॥ पापोऽेकसमुत्थश्च ९ । स्वप्नः स्वप्नवधा नृणां ॥ २ ॥ प्रकारैरादिभैः पद्भि—रशुजश्च शुचोऽपिवा ॥ दृष्टो निरर्थकः स्वप्नः । सत्यस्तु त्रिजिरुचरैः ॥ ३ ॥ रात्रेश्चतुषुं यामेषु । दृष्टः स्वप्नः फलप्रद ॥ मासैर्द्वादशभिः पद्भि—ब्रिजिरेकेन च क्रमात् ॥ ४ ॥ निशाल्यघटिकायुग्मे । दशाहत्फलति ध्रुवं ॥ दृष्टः सूर्योदये स्वप्नः । सद्यः फलति निश्चितं ॥ ५ ॥ मालास्वप्नोऽह्नि दृष्टश्च । तथा धिव्याधिसप्तवः ॥ मधमूत्रादिपीनोत्थः । स्वप्नः सर्वो निरर्थः-

कः ॥ ६ ॥ धर्मगतः समधातु-र्थः स्थिरचित्तो जिनंन्द्रियः सदयः ॥ प्रायस्तस्य प्रार्थित-मर्थं स्वप्नः
 प्रसाधयति ॥ ७ ॥ न श्राव्यः कुस्वप्नो । गुर्वदिस्तदितरः पुनः श्राव्यः ॥ योग्यश्राव्याऽभावे । गोरपि
 कर्णे प्रविश्य वदेत् ॥ ८ ॥ इष्टं दृष्ट्वा स्वप्नं । न सुष्यते नाप्यते फलं तस्य ॥ नेया निशापि सुधिया । जिन-
 राजस्तवनसंस्तवतः ॥ ९ ॥ स्वप्नमनिष्टं दृष्ट्वा । सुष्यात्पुनरपि निशासवाप्यापि ॥ नैतत्कथं कथमपि
 । केषांचित् फलति न स यस्मात् ॥ १० ॥ पूर्वमनिष्टं दृष्ट्वा । स्वप्नं यः प्रेक्षते शुभ्रं पश्चात् ॥ स तु
 फलदस्तस्य भवेद् । दृष्टव्यं तद्वदिष्टेऽपि ॥ ११ ॥ स्वप्ने मानवमृगपति-तुरंगमातंगवृषजसुरजीभिः
 ॥ युक्तं रथमारूढो । यो गह्वति भूपतिः स भवेत् ॥ १२ ॥ अपहारो हयवारण-यानासनसदननिव-
 सनादीनां ॥ नृपशंकाशोककरो । बंधुविरोधार्थहानिकरः ॥ १३ ॥ यत्सूर्यचंद्रमसो-र्विवं व्रसते स-
 मग्रमपि पुरुषः ॥ कलयति दीनोऽपि मर्हो । ससुवर्णो सार्णत्रां नियतं ॥ १४ ॥ हरणं प्रहरणभूषण-म
 णिभौक्तिककनकरूप्यकुप्यानां ॥ धनमानम्लानिकरं । दारुणमरणवहं बहुशः ॥ १५ ॥ आरूढः शु-
 ब्रमित्रं । नदीतटे शालिज्जो जनं कुरुते ॥ शुंके चूर्मीमखिलां । स जातिहीनोऽपि धर्मधनः ॥ १६ ॥

निजजागर्याया हरणे । वसुनाशः परिजवश्च संक्षेशः ॥ गोवल्लीणां तु नृणां । जायते बंधुवधबंधौ ॥
 ॥ १९ ॥ शुभ्रेण दक्षिणस्या । यः फणिना दश्यते निजशुजायां ॥ आसादयति सहस्र । कनकस्यत
 पचरात्रेण ॥ १७ ॥ जायत यस्य हरणं । निजशयनोपानहां पुनः स्वप्ने ॥ तस्य त्रियते दयिता । नि-
 धिना स्वशरीरीका च ॥ १९ ॥ यो मानुषस्य मस्तक-चरणशुजानां च नक्षत्रं कुरुते ॥ राज्ञः क-
 नकसहस्र । तदर्धमाप्तोत्यसौ क्रमशः ॥ २० ॥ द्वारपरिघस्य शयन-प्रैखोलनपादुकानिकेतानां ॥ जं
 जनमपि यः पश्यति । तस्यापि कलवनशः स्यात् ॥ २१ ॥ कमलाकररत्नाकर-जलसंपूर्णापिगा सु-
 हृन्मरणं ॥ यः पश्यति खभतेऽसा-वनिमित्त विचमतिविपुलं ॥ २२ ॥ अति ततं पानीय । सगोमयं
 गशुलभौग्धेन युतं ॥ यः पिबति सोऽपि नियतं । त्रियतेऽतिसाररोगेण ॥ २३ ॥ देवस्य प्रतिमाया
 । यात्राक्षपनोपहारपूजादीन् ॥ यो विदधाति स्वप्ने । तस्य नवेत् सर्वतो वृद्धिः ॥ २४ ॥ स्वप्ने ह-
 दयसरस्यां । यस्य प्रादुर्भवति पद्मानि ॥ कुष्ठविनष्टशरीरो । यमवसतिं याति स त्वरितं ॥ २५ ॥
 आज्य प्राज्य स्वप्ने । यो विंदति वीक्षते यशस्तस्य ॥ तस्याभ्यवहरणं वा । क्षीराक्षेत्रैश्च सह शस्तं ॥

॥ २६ ॥ हसने शोचनमचिरात् । प्रवर्त्तने नर्त्तनेऽपि वधवंधाः ॥ पठने कलहश्च नृणा-भेतत् प्राज्ञेन
विश्वेयं ॥ १ ७ ॥ कृष्णं कृत्स्नमशस्तं । मुक्त्वा गोवाजिराजजदेवान् ॥ सकलं शुक्लं च शुभ्रं । त्य-
क्त्वा कर्पासखवणादीन् ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा स्वप्ना ये स्वं-प्रति तेऽत्र शुभाशुभा नृणां खस्य ॥ ये प्रत्यप-
रं तस्य । श्रेयास्ते स्वस्या नो किञ्चित् ॥ २८ ॥ दुःस्वप्ने देवगुरुन् । पूजयति करोति शक्तितश्च तपः
॥ सततं धर्मरतानां । दुःस्वप्नो भवति सुस्वप्नः ॥ ३० ॥

तथा सिद्धांतेऽपि-इत्थी वा पुरिसो वा सुवर्णते एगं महंतं खीरकुञ्जं वा महुकुञ्जं वा पासमाणे
पासइ, उप्पाडेमाणे उप्पाडेइ, उप्पादिअं मन्नइ, तखणमेव बुज्झइ, तेणेव भवगहणेणं सिज्झइ,
जाव अंतं करेइ ॥ इत्थी वा पुरिसो वा सुमिणंते एगं महंतं हिरषरासिं वा सुवषरासिं वा वयरा-
सिं वा पासमाणे पासइ, दुरुहमाणे दुरुहइ, दुरुढमिति अप्पाणं मन्नइ, तखणमेव बुज्झइ, तेणेव
ज्वगहणेणं जाव अंतं करेइ, एवमेयं रयणरासिं, तज्जरासिं, तंभरासिं, सीसगरासिंति सूत्राणि
वाच्यानि; नवरं दुच्चेणं भवगहणेणं सिज्झइ इति वाच्यं ॥ ७१ ॥

पूर्वं निश्चयेन हे देवानुप्रिय । हे सिद्धार्थराजन् । अस्माक स्वप्नशास्त्रे द्विचत्वारिंशत् स्वप्नाः सामान्यफलाः, त्रिंशत् महास्वप्नाः उत्तमफलदायकाः, द्वासप्ततिः सर्वे स्वप्नाः कथिताः तत्र च हे देवानुप्रिय ! अर्हन्मातरो वा चक्रवर्तिमातरो वा अर्हति वा चक्रधरे वा गर्भं व्युत्क्रामति प्रविशति सति एतेषां त्रिंशतः महास्वप्नाना मध्ये इमान् चतुर्दश महास्वप्नान् दृष्ट्वा प्रतिबुध्यते जाग्रति. ॥ ९३ ॥ तद्यथा—' गयवसह ' इति गाथा चात्र वाच्या. ॥ ९४ ॥

वासुदेवमातरो वा वासुदेवे गर्भं व्युत्क्रामति सति एतेषां चतुर्दशानां महास्वप्नानां मध्ये अन्यतरान् सप्त स्वप्नान् दृष्ट्वा प्रतिबुध्यते ॥ ९५ ॥

बलदेवमातरो वा बलदेवे गर्भं व्युत्क्रामति सति एतेषां चतुर्दशानां महास्वप्नानां मध्ये अन्यतरान् चतुरः महास्वप्नान् दृष्ट्वा प्रतिबुध्यते ॥ ९६ ॥

मानुलिको देशधिपतिः, तस्य मातरो वा मानुलिके गर्भं व्युत्क्रामति एतेषां चतुर्दशानां महास्वप्नानां मध्ये अन्यतरं एकं महास्वप्नं दृष्ट्वा प्रतिबुध्यते ॥ ९७ ॥

इमे च हे देवानुप्रिय ! त्रिशलया कृत्रियाया चतुर्दश महास्वप्नाः दृष्टाः, तस्मात् प्रशस्ताः हे देवानुप्रिय ! त्रिशलया कृत्रियाया स्वप्ना दृष्टाः, यावत् मांगल्यकारकाः हे देवानुप्रिय ! त्रिशलया कृत्रियाया स्वप्ना दृष्टाः, तस्मात् अर्थलाभो जविष्यति, हे देवानुप्रिय ! भोगलाभो हे देवानुप्रिय ! पुत्रलाभो हे देवानुप्रिय ! सुखलाभो हे देवानुप्रिय ! राज्यलाभो हे देवानुप्रिय ! अनेन प्रकारेण निश्चयेन हे देवानुप्रिय ! त्रिशला कृत्रियाणी नवसु मासेषु बहु प्रतिपूर्णेषु सार्धसप्तसु च अहोरात्रेषु व्यतिक्रान्तेषु सप्तसु युष्माकं कुले केतुसमानं, कुले दीपसमानं, कुले मुकुटसमानं, कुलस्य पर्वतसमानं, कुलस्य तिलकसमानं, कुलस्य कीर्तिकारकं, कुलस्य निर्वाहकारकं, कुले सूर्यसमानं, कुलस्याधारं, कुलस्य यशःकारकं, कुले वृक्षसमानं, कुलस्य तंतुसंतानः परंपरा, तस्य विवर्धनकारकं, मुकुमात्रं पाणिपादं यस्य तं, अहीनानि प्रतिपूर्णानि च पंचेंद्रियाणि यत्र एवंविधं शरीरं यस्य तथा तं, लक्षणव्यंजनानां गुणैरुपपेतं, मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णानि सुजातानि च सर्वांगानि यत्र एवंविधं सुंदरं अंगं यस्य तथा तं, चंद्रवत् सौम्याकारं, बह्व्रजं, प्रियं दर्शनं यस्य तथा तं, सुरूपं, एवंविधं

दारक पुत्र प्रजनिष्यति ॥ ७७ ॥

सोऽपि च दारक उन्मुकबालजावः, विज्ञानं परिपक्वं यस्य स तथा तं, यौवनावस्थामनुप्रा-
प्तः सन् दानादिषु शूरः, संग्रामे वीरः, परमकलाक्रमणसमर्थः, विस्तीर्णविपुल्ये बलवाहने यस्य स
तथा तं, एवंविधश्चक्रवर्ती चतुरंनखामी राजा राजखामी प्रविष्यति. जिनो वा त्रैलोक्यनायकोधर्मवर-
चातुरतचक्रवर्ती, तत्रजिनत्वे चतुर्दशानां अपि स्वप्नाना पृथक् पृथक् फलानि इमानि चतुर्दशस्तदृश-
नाच्चतुर्धा धर्मं कथयिष्यति १, वृषभदर्शनाद् अरतक्षेत्रे बोधिबीजं वपस्यति २, सिंहदर्शनात् मदना-
दिदुर्गजप्रज्यमानं प्रव्यवनें रक्षिष्यति ३, लक्ष्मीदर्शनाद् वार्षिकदानं दत्त्वा तीर्थकरखदमीभोक्ते ४,
दामदर्शनात्त्रिभुवनस्य मस्तकधार्यो प्रविष्यति ५, चन्द्रदर्शनात् कुबलये सुदं द्रास्यति ६, सूर्यदर्शनाम्नामंड-
लच्युपितो भविष्यति ७, श्वजदर्शनाद्धर्मध्वजच्युपितो प्रविष्यति ८, कलशदर्शनात् धर्मप्रासादशिल्प-
रे स्यास्यति ९, पद्मसरोदर्शनात् सुरसचारितकमलस्थापितचरणो प्रविष्यति १०, रत्नाकरदर्शनात्
कैवल्यरत्नस्थानं प्रविष्यति ११, विमानदर्शनाद् वैमानिकानामपि पूज्यो भविष्यति १२, रत्नराशिदर्शनात्

रत्नप्राकारभूषितो नविष्यति १३, निर्धूमाम्निदर्शनाद् नव्यकनकशुद्धिकारी नविष्यति १४. चतु-
र्दशानामपि समुदितफलं तु चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकाग्रस्थायी नविष्यति. ॥ ७ए ॥

तस्मात् उदाराः हे देवानुप्रिय ! निशलया कृत्रियाण्या स्वप्नाः दृष्टाः, यावत् मांगल्यकारकाः हे
देवानुप्रिय ! विशलया कृत्रियाण्या स्वप्नाः दृष्टाः ॥ ७० ॥

ततोऽनंतरं सिद्धार्थो राजा तेषां स्वप्नलक्षणपाठकानां पार्श्वे एतं अर्थं श्रुत्वा निशम्य च
हृष्टः लुष्टः यावत् हर्षपूर्णहृदयः करतलाभ्यां यावत् अंजलिं कृत्वा तान् स्वप्नलक्षणपाठकान् एवं
अवादीत् ॥ ७१ ॥

एवं एतत् हे देवानुप्रियाः ! तथैवं हे पाठकाः ! यथास्थितं एतत् भो पाठकाः ! वांछितं एतत्
नो पाठकाः ! शुष्मन्मुखात् पतदेव गृहीतं एतद् नो पाठकाः ! वांछितं सत् पुनः पुनर्वांछितं एतद्
भो पाठकाः ! सत्यः एषोऽर्थः, येन प्रकारेण इमं अर्थं यूयं वदथ, इति उक्त्वा तान् स्वप्नान् सम्य-
क् प्रतिब्रूति, तथा कृत्वा तान् स्वप्नलक्षणपाठकान् विपुलेन अशनेन शाब्द्यादिना, पुष्पैः अग्रथि-

तैर्जाल्यादिपुण्यैः, वले. प्रतीतिः, गंधैर्वासचूर्णैः, माह्यैर्गंधैश्चितपुण्यैः, अखंकारैर्मुकुटादिभिः सत्कारयति
सन्मानयति च, विनयवचनप्रतिपत्त्या सत्कार्यं सन्मान्य च त्रिपुलं जीविकाईं ध्याजन्मनिर्वाहियोग्यं
प्रीतिदानं ददाति, प्रीतिदानं दत्त्वा च प्रतिविसर्जयति ॥ ७४ ॥

ततः सिद्धार्थः कृत्रियः सिद्धासनात् अभ्युचिच्छति, अश्रुत्थाय यत्रैव त्रिशला कृत्रियाणी
यवत्किंकरिता, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य च त्रिशलां कृत्रियाणीं एवं अवादीत् ॥ ७५ ॥
एवं खलु हे त्रिशले ! स्वमशाले द्विचत्वारिंशत् स्वप्नाः, त्रिंशत् महास्वप्नाः, इत्यत आरभ्य या-
वत् एकं महास्वपं दृष्ट्वा प्रतिबुध्यते, इति पूर्वपाठ उक्तः ॥ ७४ ॥

इमे च त्वया हे त्रिशले ! चतुर्दश महास्वप्ना दृष्टाः, तस्मात् उदारा. त्वया हे त्रिशले ! स्वप्ना
दृष्टाः, यावत् तीर्थकरो वा त्रैलोक्यनायकः, धर्मवरचतुरंतचक्रवर्ती भविष्यति. ॥ ७५ ॥

ततः सा त्रिशला कृत्रियाणीं एतं अर्थं श्रुत्वा निशम्य दृष्ट्वा त्रुष्टा यावत् इर्वपूर्णेहृदया करत-
साभ्यां यावत् अजलिं कृत्वा तान् स्वप्नान् सम्यग् प्रतीक्षति, हृदि धत्ते ॥ ७६ ॥

प्रतीष्ठय च सिद्धार्थराज्ञा अभ्यनुज्ञाता सती नानामणिरत्नक्तिचिवात् जद्रासनात् अच्यु-
त्तिष्ठति, अच्युत्थाय अत्वरिता अत्वरितया अचपक्षतया यावत् राजहंससदृशया गत्या यत्रैव स्वकं
मंदिरं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य स्वकं मंदिरं अनुप्रविष्टा । ७७ ।

यतः प्रचृति यस्माद्दिनात् आरज्य श्रमणो भगवान् महावीरः तस्मिन् राजकुले संहतः, ततः
प्रचृति, तस्माद्दिनादारज्य बहवः, वैश्रमणो धनदः, तस्य कुंरुः, आयत्ता, तस्य धारिणः, अर्थात्
वैश्रमणायत्ताः तिर्यग्लोकवासिनो जृनकजातीयाः तिर्यगजृनका उच्यंते, एवंविधा देवाः शक्रवचने-
न, शक्रेण वैश्रमणाय उक्तं, वैश्रमणेन तिर्यगजृनकेभ्य इति ज्ञावः, ' सेत्ति ' अथ शब्दार्थे, अथ
ते तिर्यगजृनका देवा यानि इमानि वक्ष्यमाणस्वरूपाणि पुग पूर्वं निदिक्षानि, अत एव पुराणानि
चिरंतनानि महानिधानि जवंति, तद्यथा-तानि कीदृशानि ? प्रह्णीणस्वामिकानि अल्पीभूतस्वामि-
कानीत्यर्थः, अतएव प्रह्णीणसेवतृकानि, सेक्ता हि उपरिधनदेहा स तु स्वाम्येव जवति, पुनः किंवि-
शेषां महानिधानानां धनिकसंबंधीनि गोत्राणि अगाराणि च प्रह्णीणानि विरलीजवंति, तानि प्र-

दीपंगोत्रागराणि, उच्छिन्न. सर्वथा अभाव प्राप्तः स्वामी येषां तानि उच्छिन्नस्वामिकानि, उच्छिन्न-
 सेवकानि, उच्छिन्नगोत्रागराणि, अथ केषु केषु स्थानेषु तानि वर्सते इत्याह—ग्रामाः करवतः,
 आकराः छोहायुत्पत्तिभूमयः, नगराणि कररहितानि, खेतानि धूलिप्राकारोपेतानि, कर्षटानि कुन-
 गराणि, मडवानि सर्वतोऽर्धयोजनास्परतोऽवस्थितग्रामाणि, झोणमुखानि यत्र जलस्थलपथाबुजानात्रपि
 जवतः, पत्तनानि जलस्थलमार्गयोरन्यतरेण मार्गेण युक्तानि, आश्रमस्तीर्थस्थानानि २।पसस्थाना-
 नि वा, संबाहा. समभूमौ कृषिं कृत्वा कृषीवला यत्र धान्य रक्षार्थं स्थापयति, सन्निवेशाः सार्थक-
 टकादीनां उत्तरणस्थानानि, पतेपा दृढः, तेषु तथा शृंगाटकेषु शृंगाटकफलाकारस्थानेषु वा, त्रि-
 केषु, मार्गवयमिलनस्थानेषु वा, चत्वरेषु, बहुमार्गमिलनस्थानेषु वा, चतुर्मुखेषु देवकुलत्रिकादि-
 शु वा, महापथेषु राजमार्गेषु वा, तथा ग्रामस्थानानि उच्छसग्रामस्थानानि तेषु वा, उच्छसनगरस्था-
 नानि तेषु वा, ग्रामसंबन्धीनि निर्धमनानि जलनिर्गमाः ' लाल ' इति प्रसिद्धास्तेषु, एवं नगरनि-
 र्धमनेषु वा, आपणा वृद्धास्तेषु, देवकुलानि यद्वाथायतनानि तेषु, सभाषु जनोपवेशनस्थानेषु, प्रपाषु

पानीयशालासु, आरान्नेषु कदव्यायाहादितेषु स्त्रीपुंसयोः क्रीडास्थानेषु, उद्यानेषु पुष्पफलोपेतवृक्षशो-
 भितेषु बहुजनजोयेषु उद्यानिकास्थानेषु इत्यर्थः; वनेषु एकजातीयवृक्षसमुदायेषु, वनखंडेषु अनेकजा-
 तीयोत्तमवृक्षसमुदायेषु, स्मशानं शून्यागारं शून्यगृहं, गिरिकंदराप्रतीता पर्वतगृहेत्यर्थः; तत्र गृहश-
 ब्दः प्रत्येकं योज्यः; शांतिगृहाः शांतिकर्मस्थानानि, शैलगृहाः पर्वतगृहाः; पर्वतं उत्कीर्य कृतगृहा
 इत्यर्थः; उदस्थानगृहा आस्थानसभाः; भवनगृहाः कुटुंबिवसनस्थानानि, ततः स्मशानादीनां छंद्ः;
 अथ एतेषु ग्रामादिषु शृंगटकदिषु च यानि महानिधानानि पूर्व कृपणपुरुषैः संनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति,
 तानि तिर्यक्जुं तका देवाः सिद्धार्थराजप्रवने संहरन्ति मुचन्तीति योजना ॥ ८८ ॥

‘जंरयणिचणंति’ तत्र णमिति वाक्यालंकारे; यस्यां रात्रौ श्रमणो जगवान् महावीरः ज्ञातकुले संहतः;
 तस्यां रात्रौ, ततः प्रचृति इत्यर्थः; तत् ज्ञातकुलं हिरण्येन अघटितसुवर्णेन वा अवरुत, सुवर्णेन
 प्रतीनेन अवर्यत, एवं धनेन, गणिस १ । धरिस २ मेय ३ परिच्छेद ४ त्रेदाच्चतुर्विधेन, तदुक्तं—
 गणिसं जाइ फलपुष्पफलाइं १ । धरिसं तु कुंकुमगुडाइं २ ॥ मिजं चोष्पफलोणाइं ३ । रयणत्रहाइ परि-

षष्ठि ४ ॥ १ ॥ धान्येन चतुर्विंशतिनेदेन, तद्यथा—धन्नाइं चउत्वीसं । जत्र १ गोहुम ३ सालि ३
 बीहि ४ सही अ ५ ॥ कुहत्र ६ अणुआ ७ कंगू ७ । राखय ए तिता १० मुग्ग ११ मासा य १२ ॥
 ॥ २ ॥ अयसि १३ हरिमथ १४ तिउका १५ निप्फात्र १६ सिलिद १७ रायमासा य १७ ॥ उहू १ए
 मसूर १० लुवरी ११ । कुल्ल १२तहधन्नय २३ कलाया २४ ॥ ३ ॥ राज्येन ससंगिन, राष्ट्रेण देशेन,
 बलं चतुरंगसैन्य तेन, वाहनेन औष्ट्रप्रमुखेण, कोशेन जानागारेण, कोष्टागारेण धान्यगृहेण, नगरेण,
 अतःपुरेण प्रतीतेन, जानपदेन देशवासिलोकेन, यशोवादेन साधुवादेन, च अवर्धत. विपुलं वि-
 स्तीर्णं धनं गवादिकं, कनकं घटिताघटितप्रकाराभ्या द्विविधं, रत्नानि कर्कतनादीनि, मणयश्चंद्रकां-
 तायाः, मौक्तिकानि प्रतीतानि, शंखा दक्षिणार्ताः, शिला राजपट्टादिकाः, प्रवाखानि विद्रुमाणि,
 रकरत्नानि पद्मरागादीनि, आदिशब्दाह्लक्वञादिपरिग्रहस्तेन, तथा सत् विद्यमानं नत्विब्रजा-
 स्मादिवत्स्वरूपतोऽविद्यमानं, एवंविधं यत् सारस्वापतेय प्रधानद्रव्यं, तेन तथा प्रीतिमनिनी लुष्टिः,
 सत्कारो वत्सादिभिः स्वजनकृता ऋक्तिस्तत्समुदयेन, तद् ज्ञातकृलं अतीव अतीव अभ्यवर्धत. ततः

श्रमणस्य जगन्नतो महावीरस्य मातापित्रोः श्रयं एतद्गुण आत्मविषयः, यावत् संकल्पः समुत्पद्यत, कोऽसौ इत्याह-॥ ८९ ॥

यतः प्रच्रुति अस्माकं एष दारकः कुट्टौ गर्भतया उत्पन्नः, ततः प्रच्रुति वयं हिरण्येन वर्धामहे, सुवर्णेन वर्धामहे, धनेन धान्येन यावत् विद्यमानसारस्वापत्तयेन प्रीतिसत्कारेण च अतीव अतीव अत्रिवर्धामहे, तस्माद् यदा अस्माकं एषो दारकः जातो भविष्यति, तदा वयं एतस्य दारकस्य एतदनुरूपं, धनादिवृद्धेरनुरूपं, अत एव गुणेषु च आगतं, तत एव गुणनिष्पन्नं नामधेयं करिष्यामः, कितदित्याह—वर्धमान इति. ॥ ९० ॥

ततः श्रमणो जगवान् महावीरः मयि परिस्पंदमाने मातुः कष्टं माञ्चूदिति मातुः अनुकंपनार्थं, मातुर्नैकस्यर्थं, अन्येनापि मातुर्नैक्तिरेवं कर्त्तव्या इति दर्शनार्थं च निश्चलः, निष्पंदः, किंचिदपि चलनाऽज्ञावात्, अत एव निरंजनो निष्कंपः, आ इषद्धीनः, अंगगोपनात्, प्रकर्षेण स्त्रीनः, उपांगगोपनात्, अतएव गुप्तः, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः, 'यावत्ति' विशेषणसमुच्चये, अभवत्, अ-

त्र कविः—एकांते किमु मोहराजविजये मंत्रं प्रकुर्येऽपि । ध्यानं किंचिद्गोचरं विरचयत्येकं परब्रह्मणे ॥ किं कल्याणरसं प्रसाधयति वा देवो विद्युप्यारमकं । रूपं कामविनिग्रहाय जननीकुक्षावसौ च । श्रिये ।।

ततो भगवतो निश्चलानस्यानन्तरं तस्यास्त्रिगलाक्षत्रियाण्या अय एतद्रूपः यावत् अप्यवसाय. समुपपन्नः, कोऽसौ इत्याह—हृतो मे स गर्भः, अथवा स मे गर्भो मृतः, अथवा स मे गर्भः किं च्युतो ? गर्भस्वप्नावात् परित्रष्टः, अथवा स मे गर्भः किं गलितः ? द्रवीभूय कुरितः ? यस्मात्कारणात् एव मे गर्भः पूर्वं एजते, पूर्वं कंपमानोऽभूत्, इदानीं नैजते न कंपते, इति कृत्वा इति हेतोः, उपहत. कथुपीभूतो मन.सकल्पो यस्याः सा, तथा चिंता गर्भहरणादिविकल्पसंज्ञवा अस्मिंस्तया, यः शोकः स एव सागर. समुद्रस्तत्र प्रविष्टा दूडिता, अत एव करतले पर्यस्तं स्थापितं मुख यया सा तथा, आर्तप्यानोपगता भूमिगतदृष्टिका श्यायति, अथ सा त्रिशला तदानीं यद् ध्यायति तद्विष्यते—

सत्यमिदं यदि ज्वलिता । मदीयगर्भस्य कथमपीह तदा ॥ निःपुत्यकजीवाना—मवधिरितिरुया-

तिमत्यभवं ॥ १ ॥ यद्वा चिंतारत्नं । न हि नंदति जाग्यहीनजनसद्ने ॥ नापि च रत्ननिधानं
 । दरिद्रग्रहसंगती नवति ॥ २ ॥ कदपतरुर्मरुभूमौ । न प्रादुर्भवति भूम्यजाग्यत्रशात् ॥ न हि निः-
 पुष्ट्यपिपासित-नृणां पीयूषसामग्री ॥ ३ ॥ हा धिग् देवं प्रति । किं चक्रे तेन संततवक्रेण ॥
 ॥ यन्मस मनोरथतरु—मूलादुन्मूलितोऽनेन ॥ ४ ॥ आत्तं दत्वापि च मे । लोचनयुगलं कलंक-
 त्रिकलमलं ॥ दत्वा पुनरुद्वाहित—मधमेनानेन निधिरत्नं ॥ ५ ॥ आरोप्य मेरुशिखरं । प्रपातिता
 पापिनामुनाहमियं ॥ परिवेष्ट्याप्याकृष्टं । जोजनचाजनमलजेन ॥ ६ ॥ यद्वा मयापराङ्गं । भवांतरे-
 ऽस्मिन् नवेऽपि किं धातः ॥ यस्मादेवं कुर्वे—न्नुचिताऽनुचितं न चिंतयसि ॥ ७ ॥ अथ किं कुर्वे
 क्वच वा । गच्छामि वदामि कस्य वा पुरतः ॥ दुर्देवतेन दग्धा । जग्धा सुग्धाधमेन पुनः ॥ ८ ॥
 किं राज्येनाप्यमुना । किं वा कृत्रिमसुखैर्विषयजन्यैः ॥ किं वा दुकूलशय्या—शयनोद्भवशर्महर्म्ये-
 ण ॥ ९ ॥ गजवृषजादिस्वैः । सूचितमुचितं सचित्रजगदर्थं ॥ त्रिभुवनजनासंपन्नं । विना जनानं-
 दिभुतरत्नं । १० । युग्मं ॥ धिक् संसारमसारं । धिक् दुःखव्याप्तविषयसुखलेशान् ॥ मधुञ्जितखण्डधा-

रा—खेहनलुखितानहो ललितान् ॥ यद्वा मयका किञ्चि-नथा विध दुःकृतं कृतं कर्म ॥ पूर्वजवे
यद् ऋषिभि । प्रोक्तमिदं धर्मशास्त्रेषु ॥ १२ ॥ पशुपस्त्रिमाणुसाण । बाले जो विहुवलञ्चए पावो
॥ सो अणवच्चो जायइ । अह जायइ तोवि वज्जिजा ॥ १३ ॥ तत् पट्टुका मया किं । लक्का वा
त्याजिता अथमबुद्ध्या ॥ लघुवत्सानां मात्रा । समं वियोग. कृत. किं वा ॥ १४ ॥ तेषां दुग्धापा-
योऽ-कारि मया कारितोऽथवा लोके ॥ किं वा सवालकोटुर-विलानि परिपूरितानि जलैः ॥ १५ ॥ किंवा
सानिशिशून्यपि । खगनीकानि प्रपातितानि पुत्रि ॥ पिकशुककुटकादे-र्वालवियोगोऽथवा विहित-
॥ १६ ॥ किं वा वासकहत्या—ऽकारि सपत्नीसुताद्युपरि दुष्ट ॥ चितितमचित्यमपि वा । कृतानि
किं कर्मणादीनि ॥ १७ ॥ किंवा गर्जस्तभन-सातनपातनमुख मया चक्रे ॥ तन्मंत्रज्ञेपजान्यपि
किं वा मयका प्रयुक्तानि ॥ १८ ॥ अथवा भवांतरे किं । मया कृतं शीलखरुनं बहुश. ॥ यदिदं
दुःख तस्मा-द्धिना न संभवति जीवानां ॥ १९ ॥

यत.—कुरंदरुचणदुप्रगाइ । वंजर्चनिडु विसकन्नगाइ ॥ बहति जर्मंतरचगगीवा । ना-

ऊण कुञ्जा दढसीलजावं ॥ १० ॥ एवं चिंताक्रांता । ध्यायंती म्लानकमलसमवदना ॥ दृष्टा शि-
 ष्टेन सखी-जनेन तत्कारणं पृष्टा ॥ ११ ॥ प्रोवाच साश्रुलोचन—रचना निःश्वासकलितवचनेन ॥
 किं मंदजागधेया । वदामि यज्जीवितं मेऽगात् ॥ १२ ॥ सख्यो जगुरथ रे सखि । शांतमंगलमशो-
 षमन्यदिह ॥ गर्भस्य तेऽस्ति कुशलं । न वेति वद कोविदे सत्यं ॥ १३ ॥ सा प्रोचे गर्भस्य च । कुशले
 किमकुशलमस्ति मे सख्यः ॥ इत्याद्युक्त्वामूर्ध्वा—मापन्ना पतति भूपीठे ॥ १४ ॥ शीतलवातप्रचृति-
 त्ति—रुपचारैर्वहुतरैः सखीभिः ॥ सा संप्रापितचैत—न्योचिष्टति विलपति च पुनरेवं ॥ १५ ॥ गुरुए अणोरपारे
 । रयणनिहारे अ सायरेपत्तो ॥ बिद्घडो न जरिज्जइ । ता किं दोसो जलनिहिस्स ॥ १६ ॥ पत्ते वसंतमासे ।
 रिद्धिपावंति सयलवणराइ ॥ जं न करिरे पत्तं । ता किं दोसो वसंतस्स ॥ १७ ॥ उत्तुंगो सर-
 लतरु । बहुफलजारेण नमिअसद्वंगो ॥ कुज्जो फलं न पावइ । ता किं दोसो तरुवरस्स ॥ १८ ॥
 समीहितं यन्न लजामहे वणं । ज्ञो न दोषस्तव कर्मणो मम ॥ दिवाप्युलूको यदि नाव-
 लोक्ते । तदा स दोषः कथमंशुमालिनः ॥ १९ ॥ अथ मे मरणं शरणं । किं कारणं विफल-

जीवितव्येन ॥ तत् श्रुत्वैति व्यलपत । सख्यादि सकलपरिवारः ॥ ३० ॥ हाकिमुपस्थित-
मेतत् । निष्कारणवैरिविधिनियोगेन ॥ हा कुलदेव्यः क्व गताः । यदुदासीना. स्थिता यूयं
॥ ३१ ॥ अथ तत्र प्रत्यूहे । विचक्षणा. कारयति कुलवृद्धाः ॥ शांतिकपौष्टिकमंत्रो-पयाचितादीनि
कृत्यानि ॥ ३२ ॥ पृष्ठंतिच देवज्ञान् । निषेधयत्यपि च नाटकादीनि ॥ अतिगाढशब्दविरचित-वच-
नानि निवारयंस्यपि च ॥ ३३ ॥ राजापि षोडशककलित. । शोकाकुलितोऽजनिष्टशिष्टमति. ॥ किं
कर्तव्यविमूढा. । सजाता मन्त्रिण. सर्वे ॥ ३४ ॥

अस्मिन्नवसरे च तारसद्धार्यराजप्रवर्नं यादृश जातं, तत् सूत्रकृत् स्वय आह-तदपि सिद्धार्थरा-
जवरप्रवर्नं मृदंगो मर्हलस्तत्री वीणा, तलताला हस्तताला, यद्वा तला हस्ताः, ताळाः कंसिका,
नाटकीया नाटकहिता जनाः पात्राणीति ज्ञावः, एतेषां यत् मनोज्ञत्वं, तत् उपरतं निवृत्तं यस्मिन्,
एवंविध, अतएव दीनं सत् विमनस्कं व्यग्रचेतस्कं विहरति आस्ते ॥ ९२ ॥

तं तथाविधं पूर्वोदितं व्यतिकरं अवधिना अवधार्य प्रगवान् चिंतयति-किंकुर्मः कस्य वा ब्रूमो ।

मोहस्य गतिरीदृशी ॥ दुःषेर्धातोर्वास्माकं । दोषनिष्पत्तये गुणः ॥ १ ॥ मया मातुः प्रमोदाय । कृतं जातं तु खेदकृत् ॥ जाविनः कलिकाबस्य । सूचकं लक्षणं ह्यादः ॥ २ ॥ पंचमारे गुणो यस्माद् । जावी दोषकरो नृणां ॥ नालिकेरंजसि न्यस्तः । कर्पूरा मृतये यथा ॥ ३ ॥ इत्येवं प्रकारेण सश्रमणो भगवान् महावीरो मातुरिमं एतद्रूपं आत्मविषयं प्रथितं मनेगतं संकट्यं समुत्पन्नं अधिना विज्ञाय एकदेशेन अंगुल्यादिना एजते कंपते. ततः सा त्रिशला क्वत्रियाणी हृष्टतुष्टादिविशेषणविशिष्टा यावत् हर्षपूर्णहृदया एवं अत्रादीत् ॥ ए३ ॥

अथ किं अत्रादीत् इत्याह—नैव निश्चयेन मे गर्जो हृतोऽस्ति, यावत् नैव गलितः, एषो मे गर्जः पूर्वं न कंपमानोऽभूत्, इदानीं कंपते, इति कृत्वा हृष्टा तुष्टा यावत् हर्षपूर्णहृदया इदृशी सती विहरति; अथ हर्षिता विशला देवी यथाचेष्टत तथा लिख्यते—प्रोद्धसितनयनयुगला । स्मेरकपोला प्रफुल्लमुखकमला ॥ विज्ञातगर्जकुशला । रोमांचितकंचुका त्रिशला ॥ ४ ॥ प्रोवाच मधुरवाचा । गर्जे मे विद्यतेऽथ कल्याणं ॥ हा धिक् मयकानुचितं । चिंतितमतिमोहमतिकतया ॥ २ ॥ संत्यथ

मम चाग्यनि । त्रिभुवनमान्या तथा च धन्याहं ॥ श्लाघ्य च जीवितं मे । कृतार्थतामाप मे जन्म ॥ ३ ॥ श्रीजिनपदाः प्रसेदुः । कृताः प्रसादाश्च गोत्रदेवीभिः ॥ जिनधर्मकल्पवृक्ष—स्वाजन्ममारा-
 भितः फलितः ॥ ४ ॥ एवं सहर्षचित्तां । देवीमालोम्य वृद्धनारीणां ॥ जयजयनंदेत्याद्या-शियः प्रहृ-
 चा मुखकजेभ्यः ॥ ५ ॥ हर्षात् प्रवर्तितान्यथ—कृद्धनारीभिश्च ललितधत्रत्वानि ॥ उत्तञ्जिताः पता-
 का । मुक्तानां स्वस्तिका न्यस्ताः ॥ ६ ॥ आनंदोद्धतमय । राजकुलं तद्वभ्रुव सकलमपि ॥ आतो-
 द्यगीतनृत्यै । सुरलोकसम महाशोच ॥ ७ ॥ वर्धापनागता धन—कोटीर्यंक्त्वा ददच्च धनकोटीः ॥
 सुरतरुव सिद्धार्थः । संजातः परमहर्षचरः ॥ ८ ॥

ततः श्रमणो भगवान् महावीरो गर्जस्य एव, पक्षाधिके मासपदेके व्यतिक्रान्ते इमं एतद्रूपं
 अत्रिग्रह अत्रिग्रहाति, कं इत्याह—बहु निश्चयेन नो मम कलशते मातापितृषु जीवत्सु मुंडो भूत्वा
 आगारात् यद्वाग्निष्कम्य अनगारितां साधुतां प्रव्रजितु दीक्षां यद्दीक्षुं इत्यर्थः ॥ इदं अत्रिग्रहप्र
 ह्वणं च उदरस्थेऽपिमयि मातुः इदृशः स्नेहे वर्तते, तर्हि जाते तु मयि कीदृशा जविष्यतीति धिया,

अन्येषां सातरि बहुमानप्रदर्शनार्थं च, यदुक्तं—अस्तन्यपानाज्जननी पशूना—मादारलाभाच्च नराध-
मानां ॥ अगेहकृत्याच्च विमध्यमानां । आजीवितं तीर्थमिवोत्तमानां ॥ १ ॥ ९४ ॥

ततः सा त्रिशला कृत्रियाणी खाता, कृतं बलिकर्म पूजा यया सा, तथा कृतानि कौतुकमंग-
लान्येव प्रायश्चित्तानि यया सा, तथा सर्वालंकारैः विभूषिता सती तं गर्भं नातिशीतैः, नात्युष्णैः,
नातितिकैः, नातिकृदुकैः, नातिकषायैः, नात्याम्लैः नातिमधुरैः, नातिलिग्धैः, नातिरुद्वैः, नाति-
आर्द्रैः, नातिशुष्कैः, सर्वतुषु ऋतौ ऋतौ शुज्यमाना सेव्यमाना ये सुखहेतवो गुणकारिणस्तैः, तदु-
क्तं—वर्षासु लवणममृतं । शरदि जलं गोपयश्च हेमंते ॥ शिशिरे वामलकरसो । घृतं त्रयंते गुग्गु-
श्चांते ॥ १ ॥ एवंविधैः धोजनाह्लादनगंधमाढ्यैस्तत्र भोजनं प्रतीतं, आह्लादनं वस्त्रं, गंधाः पुटवा-
सादयः, माल्यानि पुष्पमालास्तैर्गर्भं पोषयतीतिशेषः, तत्र नातिशीतलादय एव आहारादयो गर्भ-
स्य हिताः, न तु अति शीतलादयस्ते हि केचिद्घातिकाः, केचित् पित्तिकाः, केचित् श्वेत्सकराश्च,
ते च अहिताः, यदुक्तं वाग्भटे—वातलैश्च भवेद् गर्भः । कुब्जांधजग्गमनः ॥ पित्तलैः स्वलति

पिंग—ध्वित्री पांशु कफात्मजिः ॥ १ ॥ तथा, अतिलवणं नेत्रहरं । अतिशीतं मारुतं प्रकरोपयति ॥ अत्युष्णं हरति घल । अतिकामं जीवितं हरति ॥ २ ॥ अन्यच्च—मैथुन १ यात २ वाहन ३ मार्गंग-मना ४ प्रस्खलन ५ प्रपतन ६ प्रपीकन ७ प्रधावना ८ स्निग्धान ए विपमशयन १० विसमासनो ११ पवात १२ वेग १३ विघाता १४ स्तिरूक्षा १५ स्तितिका १६ स्तिकट्ट १७ अति जोजना १८ स्तिरोगा १९ स्तिशोका २० स्तिक्कारसेवा २१ स्तिसार २२ वमन २३ विरेचन २४ प्रैखोलना २५ स्जीर्ण २६ प्रचू-तिर्निर्गर्जो बधनान्मुच्यते, ततो नातिशोतलाद्यैराहाराद्यैस्त गर्जं सा पोषयतीति युक्त ॥

अथ सा त्रिशला कथं भूता ? रोगा ज्वराद्याः, शोक इष्टवियोगादिजनितः, मोहो मूर्धा, भयं भीतिः, परिश्रमो व्यायाम एते व्यपगता यस्याः, सा तथा, रोगादिरहिता इति ज्ञावः ॥ यत एते गर्जस्य अहितकारिणस्तदुक्तं सुश्रुते—दिवा स्वापत्याः स्त्रिया स्वापशीलो गर्जः, अंजनादंधः, रोदना-द्विकृतदृष्टिः, ज्ञानानुलेपनाद्दुःशीलः, तैलाभ्यगात् कुटी, नखापकर्चनात् कुनखी, प्रधावनाच्चंचलः, हसनात् श्यामदंतौष्ठताद्बुजिह्वः, अतिकथनाच्च प्रधापी, अतिशब्दश्रवणाद्दधिरः, अखलेखनात् स्व-

लतिः, व्यंजनक्षेपनादिमास्तायाससेवनादुन्मत्तः स्यात्, तथा च कुलवृक्षास्त्रिशलां शिद्वयंति—
 मंदं संचर मंदमेव निगद व्यामुंच कोपक्रमं । पथ्यं रुंद्वव बधान नीविमनघां सामादृहासं कृथाः ॥
 ॥ आकाशे भव ता सुशेष्व शयने नीचैर्बहिर्गृह सा । देवी गर्भभरालसा निजसखीवर्गेण सा शि-
 क्ष्यते ॥ १ ॥ अथ सा त्रिशला पुनः किंकुवंती ? यत्तस्य गर्भस्य हितं तदपि मितं, न तु न्यूनं अधिकं वा,
 पथ्यं आरोग्यकारणं, अत एव गर्भपोषकं तदपि देशे उचितस्थाने, न तु आकाशादौ, तदपि का-
 ल्पे जोजनसमये, न तु अकाले, आहारं आहारयंती, विविक्तानि दोषरहितानि, सृष्टुकानि कोम-
 लानि यानि शयनासनानि, तैः, तथा प्रतिरिक्ता अन्यजनापेक्षया निर्जना, अत एव सुखा सुख-
 कारिणी तथा मनोऽनुकूलया मनःप्रमोददायिन्या, एवंविधया विहारभूम्या चंक्रमणासनादिभूम्या
 कृत्वा, अथ सा त्रिशला किंविशिष्टा सती तं गर्भं परिवहति ? प्रशस्ता दोहदा गर्भप्रभावोद्भूता म-
 नोरथा यस्याः सा तथा, ते चैवं—

जानाल्यमारिपटहं पटु घोषयामि । दानं ददामि सुगुरुन् परिपूजयामि ॥ तीर्थेश्वरार्चनमहं

रचयामि संघे । वास्तव्यमुत्सवचतुस्रं बहुधा करोमि ॥ १ ॥ सिंहासने समुपविश्य त्ररातपत्रा । संघी
 ज्यमानकरणासितचामराभ्यां ॥ आङ्गेश्वरत्वमुदितानुचवामि सम्यग् । भूपालमौलिमणिषालितपा-
 दपीठा ॥ २ ॥ आरुह्य कुंजरशिरः प्रचक्षत्पताका । वादित्रनादपरिपूरितदिग्विजागा ॥ लोकैः स्तुता
 जय जयेतिरवैः प्रमोदा—दुथानकेलिमनघां कलयामि जाने ॥ ३ ॥ इत्यादि, पुनः सा किंविण
 संपूर्णदोहदा, सिद्धार्थराजिन सर्वमनोरथपूरणात्, अत एव सन्मानितदोहदा, पूर्णकुल्य तेषां
 निवर्तितत्वात्, तत एव अविमानितदोहदा, कस्यापि दोहदस्य अवगणनाऽज्ञावात्, पुनः किंविण
 व्युत्तिन्नदोहदा पूर्णवांठितत्वात्, अत एव व्यपनीतदोहदा, सर्वथा असहोहदा सुखं सुखेन, गर्भा-
 नाबाधया आश्रयति, आश्रयणीय स्तंभादिकं अवलंबते, शेते, निद्रां करोति, तिष्ठति, ऊर्ध्वं नि-
 पीदति, आसने उपविशति न्यग् वर्त्तयति, निद्रा विना शय्यायां शेते इत्यर्थः, विहरति, कुट्टिम-
 तले विचरति, अनेन प्रकारेण सुख सुखेन तं गर्भं परिवहतीति ज्ञाव. ॥ एण ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो जगवान् महावीरः, योऽसौ उष्णकालस्य प्रथमो मासः,

द्वितीयः पक्षः, चैत्रमासस्य शुक्लपक्षः, तस्य चैत्रशुक्लस्य त्रयोदशीदिवसे, नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेषु अर्थाष्टमरात्रिदिवाधिकेषु सार्धसप्तदिवसाधिकेषु नवसु मासेषु व्यतिक्रान्तेषु, इति जावः, तदुक्तं—दुहं वरमद्विजाणं । गप्ते वसिज्जाण गप्पसुकुमाखो ॥ नवमासे पडिपुणे । सत्त य दिवस समइरेगे ॥ १ ॥ इदं च गर्जस्थितिमानं न सर्वेषां तुल्यं, तथा चोक्तं—दु १ च उठ २ नवम ३ बारस ४ । तेरस ५ प-न्नरस ६ सेस १० गप्पद्विइ ॥ मासा अरु नव तदुवरि । उसहाले कमेणिमे दिवसा ॥ १ ॥ चउ १ पणवीसं २ ठद्विण ३ । अडवीसं ४ ठच्च ५ ठच्चि ६ गुणावीसं ७ ॥ सग ८ ठवीसं ९ ठ १० ष्य ११ । वीसी १२ गवीसं १३ छ १४ ठवीसं १५ ॥ २ ॥ ठ १६ प्पण १७ अरु १८ सत्त १९ छय २० । अरु २१ छय २२ ठ २३ सत्त २४ इति गप्पदिणत्ति ॥ सप्ततिशतस्थानके श्रीसोमतिखकसूरिकृते ॥ तदानीं गृहेषु उच्चस्थानस्थितेषु, ग्रहणां उच्चत्वं चैवं—अर्काद्युच्चान्यज १ वृष २ । मृग ३ कन्या ४ कर्क ५ मीन ६ वणिजो ७ शैः ॥ दिग् १० दहना ३ द्वाविंशति १८ । तिथि १५ पु ५ नक्षत्र २७ विंशतिजिः २० ॥ १ ॥ अयं जावः—मेषादिराशिस्थाः सूर्यादय उच्चास्तत्रापि दशादीनंशान् यावत् परमोच्चाः, एषां

फलं तु—सुखी १ जोगी २ धनी ३ नेता ४ । जायते मन्त्राधिपः ५ ॥ नृपनि ६ शक्रवर्ती च ७
 क्रमाञ्चग्रहे फलं ॥ १ ॥ तिहिं उच्चहिं नरिंदो । पंचहिं तद् होइ अरुचकी अ ॥ ठहिं होइ
 चक्रवर्ती । सचहिं तिरथकरो होइ ॥ २ ॥

प्रथमे प्रधाने चंद्रयोगे सति सौम्यासु रजोवृष्टयादिरहितासु दिक्क वत्तमानासु, पुनः किं
 विशिष्टासु दिक्क ? अंधकारहितासु, जगवज्जन्मसमये सर्वत्र ज्योतसन्नाचात्, पुनः किंकिं विशुद्धासु,
 दिग्दाहाद्यजावात्, सर्वेषु काकोलूकडुर्गादिषु जयिकेषु जयकारकेषु सत्सु, प्रदक्षिणे, प्रदक्षिणात्र
 र्चत्वात्, अनुकूले शीतत्वात्, सुखप्रदे मृदुत्वात् भूमिसर्पिणि, प्रचनो हि वायु, उच्चैः सर्पति, एवं-
 विधे मारुते वायौ प्रवातुं आरब्धे सति निष्पन्ना, कोऽर्थ-निष्पन्नसर्वशस्या मेदिनी यत्र एवंविधे
 काले सति, प्रमुदितेषु सुभिदादिना, प्रकीर्तितेषु प्रकीर्तितेषु वसंतोत्सवादिना, एवंवि-
 धेषु जनपदेषु जनपदवासिषु लोकेषु सत्सु पूर्वरात्रापररात्रकालसमये, उत्तराफाल्गुनीभिः समं योगं
 उपागते चंडे सति आरोग्या आवाधारहिता सा विशाला आरोग्य आवाधारहितं दारकं पुत्रं प्रजा-

ता सुषुप्ते इति जावः ॥ ५६ ॥

॥ इति महोपाध्याय श्रीकीर्तिविजयगणिशिष्यश्रुतिष्योपाध्याय
श्रीविनयविजयगणिविरचितायां कल्पसुबोधिकायां

चतुर्थः क्षणः समाप्तः ॥ अं० ४६ए

चतुर्णामपि व्याख्यानानां

अं० ३५९६. श्रीरस्तु ॥

॥ अथ पंचमं व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥

यस्यां च रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरः जातः, सा रजनी बहुचिद्वैः शक्रादित्रिबह्वीन्द्रि-
वीन्द्रिः दिक्कुमार्यादिन्द्रिश्च अवपतद्भिर्जन्मोत्सवार्थं स्वर्गाद्भुवमागच्छन्निः उत्पतद्भिर्बुधैः गच्छन्निर्भुव-
रुह्यैः

खरगमनाय' तैः कृत्वा नृश आकुला इव हर्षद्विहासादिना कद्गुहचूतय, अव्यक्तवर्णकोत्राहलम-
 यीव एवविधा सा रात्रिः अनवत्. अनेन च सूत्रेण सुरकृत सङ्घिस्तरो जन्मोत्सदः सूचितः॥
 सचाय—अचेतना अपि दिश । प्रसेदुमुदिता इव ॥ बायवोऽपि सुखस्पर्शा । मद मंदं वदुस्त-
 दा ॥ १ ॥ उद्योतञ्जिजगत्यासी—इध्वान दिवि दुंदुभिः ॥ नारका अप्यमोदत । भूरप्युद्यवासमास-
 दत् ॥ २ ॥ तत्र तीर्थकृतां जन्मनः सूतिकर्मणि प्रथमतः पदपचाशद्विक्रुमार्यः समागत्य शाश्व
 तिकं स्वाचार कुर्वति ॥ तद्यथा—दिम्कृमार्योऽष्टाधोखोक—वासिन्य. कपितासना ॥ अर्द्धजान्माव-
 धेर्ज्ञात्वा—ऽभ्येयुस्तस्सूतिवेदमनि ॥ ३ ॥ जोगकरा १ जोगवती २ । सुभोगा ३ जोगमालिनी ४ ॥
 सुवत्सा ५ वत्समित्रा च ६ । पुष्पमाला ७ त्वनिदिता ८ ॥ ४ ॥ नत्या प्रभु तदवा चे—शाने सूति-
 यद् व्यधुः ॥ संवत्सेनाऽशोधयन् द्दमा—मायोजनमितो गृह्यात् ॥ ५ ॥ मेघकरा १ मेघवती २ । सुमेधा
 ३ मेघमालिनी ४ ॥ तोयधारा ५ विचित्रा च ६ । त्रारिपेणा ७ बलाहका ८ ॥ ३ ॥ अष्टोर्ध्वलो-
 कादेत्येता । नत्वाहंतं समातृकं ॥ तत्र गंधांबुषुषौघ—वर्षं हर्षाच्छितेनिरे ॥ ७ ॥ अथ नंदो १ च-

रानंद्ने २ । आनंदा ३ नंदिवर्धने ४ ॥ विजया ५ त्रैजयंती च ६ । जयंती ७ चापरान्जिता ८ ॥ ७ ॥
 एताः पूर्वरुचकादेत्य विलोकनार्थं दर्पणं अग्ने धरंति ॥ समाहारा १ । सुप्रबुद्धा ३ यशो-
 धरा ४ ॥ लक्ष्मीवती ५ शेषवती ६ । चित्रगुप्ता ७ वसुंधरा ८ ॥ ८ ॥ एता दक्षिणरुचकादेत्य स्ना-
 नार्थं करे पूर्णकलशान् धृत्वा गीतगानं विदधति ॥

इलादेवी १ सुरादेवी २ । पृथिवी ३ पद्मवत्यपि ४ ॥ एरुनासा ५ नवमिका ६ । प्रज्ञा ७ शीते-
 ति ८ नामतः ॥ १० ॥ एताः पश्चिमरुचकादेत्य वातार्थं व्यजनपाणयोऽग्ने तिष्ठति ॥ अलंबुसा १
 मितकेशी २ । पुंरुकीका च ३ वारुणी ४ ॥ हासा ५ सर्वप्रज्ञा ६ श्री ७ ह्रीं ८ । रष्टोदगुरुचकाद्रितः
 ॥ ११ ॥ एता उत्तररुचकादेत्य चामराणि वीजयंति ॥ चित्रा च १ चित्रकनका २ । शतौरा ३ व-
 सुदामिनी ४ ॥ दीपहस्ता विदिक्ष्वेत्या—स्थुर्विदिगुरुचकाद्रितः ॥ १२ ॥ रुचकद्वीपतोऽभ्येयु—श्वत-
 स्रो दिक्कुमारिकाः ॥ रूपा १ रूपास्तिका २ चापि । सुरूपा ३ रूपकावती ॥ १३ ॥ चतुरंगुलतो
 नालं । बित्वा खातोदरेऽद्विपन् ॥ समापूर्यं च त्रैरूर्ध्वै—स्तस्योर्ध्वं पीठमादधुः ॥ १४ ॥ बध्वा तदूर्ध्वया

जन्म—गेहाद्भजाएहत्रय ॥ ताः पूर्वस्या दक्षिणस्या—मुत्तरस्या व्यधुस्तत ॥ १५ ॥ याम्यरंजाएहे
नीत्वा । ऽप्यग तेनुस्तु तास्तयो ॥ स्नानचर्चाशुकाळका-गदि पूर्णपृष्ठे ततः ॥ १६ ॥ उत्तरेऽपि-
काष्ठाच्या-मुत्पत्त्याभि सुचदनैः ॥ होमं कृत्वा बंधधुस्ता । रत्नापोदिका द्रयोः ॥ १७ ॥ पर्वतायु-
र्नवेत्युक्त्वा—स्फालयत्योऽश्मगोलकौ ॥ जन्मस्थाने च ती नीत्वा । खल्वदिदु स्थिता जगु ॥ १८ ॥
एताश्च—सामानिकानां प्रत्येक । चत्वारिंशत्तैर्युताः ॥ महत्तरानि प्रत्येक । तथा चतसृज्जियुताः
॥ १९ ॥ अगरेक्षे. पोकशजि. । सहस्रेः सप्तभिस्तथा ॥ कटकैस्तदधीशैश्च । सुरैश्चान्यैर्महाङ्गिभि-
॥ २० ॥ याजियोगिकदेवकृतैर्योजनप्रमाणैर्विनानै. अत्रायतीति दिव्यकृमारिकामहोत्सवः ॥

ततः सिंहासनं शाक्र । चचालाचलनिश्चल ॥ प्रयुज्याथावधिं ज्ञात्वा । जन्मांतिमजिनेशितुः
॥ १ ॥ वज्र्येकयोजना घटां । सुघोषां नेगमेपिणा ॥ अवादयत्ततो घटा । रेणुः सर्वविमानगाः ॥
॥ २ ॥ शक्रादेशं ततः सोधैः । सुरेभ्योऽज्ञापयत्स्वय ॥ तेन प्रमुदिता देवा—श्चलनोपक्रमं व्यधुः ॥३॥
पालकाख्यामरकृतं । स्रक्षयोजनसमित ॥ विमानं पालकं नामा—ऽभ्यारोहत् त्रिदशेश्वरः ॥ ४ ॥ पा-

लकत्रिमाने च इंद्रसिंहासनस्य अग्रे अग्रमहिषीणां अष्टौ चद्रासनानि, वासतश्चतुरशीतिसहस्रसामानिकसुराणां तावन्ति चद्रासनानि, दक्षिणतो द्वादशसहस्राभ्यन्तरपार्षदानां तावन्ति चद्रासनानि, चतुर्दशसहस्रमध्यमपार्षदानां तावन्त्येव भद्रासनानि. एवं षोडश सहस्र बाह्यपार्षदानामपि षोडशसहस्रचद्रासनानि, पृष्ठतः सप्तानीकाधिपतीनां सप्त चद्रासनानि, चतसृषु दिक्षु प्रत्येकं चतुरशीतिसहस्रात्मरक्षकदेवानां चतुरशीतिसहस्रभद्रासनानि, तथा-अन्यैरपि घनैर्देवैर्-द्वृतः सिंहासनस्थितः ॥ गीयमानगुणोऽचाली—द्वपरेऽपि सुरास्ततः ॥ ५ ॥ देवैर्द्रशासनात् केचित् । केचिन्मित्रानुवर्तनात् ॥ पत्नीभिः प्रेरिताः केचित् । केचिदात्मीयजावतः ॥ ६ ॥ केऽपि कौतुकतः केऽपि । विस्मयात् केऽपि प्रकृतः ॥ चेलुरेवं सुराः सर्वे । विविधैस्तूर्पनिर्घोषैर्-धैतानां अर्घणितैरपि ॥ कोलाहलेन देवानां । शब्दाद्धैतं तदाऽजनि ॥ ७ ॥ सिंहस्थो वक्ति हस्तिस्थं । दूरे स्वीयं गजं कुरु ॥ हनिष्यत्यन्यथा नूनं । दुर्ङ्गरो मम केसरी ॥ ८ ॥ वाजिस्थं कासाराखुढो । गरुडस्थो हि सर्पिणं ॥ वागस्थं चित्रकस्थोऽथ । वदत्येवं तदादरात् ॥ ९ ॥ सुराणां कोटिकोटी-

भि-विमानैर्वाहनेर्घनेः ॥ विस्तीर्णोऽपि नजोमार्गो-ऽतिसंकीर्णोऽजघत्तदा ॥ ११ ॥ मित्रं केऽपि परि-
 लय्य । दहत्वेनाग्रतो ययुः ॥ प्रतीक्षस्व क्षणं प्रात-मर्मिनेत्यपरोऽवदत् ॥ १२ ॥ केचिच्छ्रुदंति ज्ञो
 देवाः । संकीर्णा पर्ववासराः ॥ जवंत्येवंविधा नून । तस्मान्मौनं विधत्त ज्ञोः ॥ १३ ॥ नजस्यागच्छतां
 तेषां । शीघ्रं चंद्रकरैः स्थितैः ॥ स्वेदविंदुसमा देहे । सुराणां तारका वज्रुः ॥ १५ ॥ नंदीश्वरे वि-
 मानानि । संक्षिप्यागात् सुराधिपः ॥ जिनेंद्रं च जिनांबां च । त्रिप्रदाक्षिण्यत्ततः ॥ १६ ॥ बंदित्वा
 च नमस्यित्वे-त्येवं देवेश्वरोऽवदत् ॥ नमोऽस्तु ते रत्नकुक्षि-धारके विश्वदीपिके ॥ १७ ॥ अहं श-
 क्रोऽस्मि देवेंद्रः । कल्पादाद्यादिहागमं ॥ प्रजोरंतिमदेवस्य । करिण्ये जननोरसवं ॥ १७ ॥

॥ जेतव्य देवि तन्नैवे-त्युक्त्वाऽवस्वापिनीं ददौ ॥ कृत्वा जिनप्रतिविंबं । जिनांवासन्निधौ न्य-
 धात् ॥ १९ ॥ जगवंतं तीर्थकर । गृहीत्वा-करसंपुटे ॥ विचक्रे पंचधारूपं । सर्वश्रेयोऽर्थिकः स्वय
 ॥ २० ॥ एको गृहीततीर्थेश । पार्श्वे द्यौ चात्तचामरौ ॥ एको गृहीतातपत्र-एको वज्रधरः पुनः
 ॥ २१ ॥ अग्रगः पृष्टगं स्तौति । पृष्टस्योऽप्यग्रं पुनः ॥ नेत्रे पश्चात् समीहंते । केचनाग्नेतनाः सुराः

॥ ११ ॥ शक्रः सुमेरुशृंगस्थं । गत्वाथो पांडुकं वनं ॥ मेरुचूलादक्षिणेना-तिपांडुकंबलासने ॥१३॥
 कृत्वोत्संगे जिनं पूर्वा-त्रिमुखोऽसौ निषीदति ॥ समस्ता अपि देवेंद्राः । स्वामिपादांतमैयरुः ॥१४॥
 दश वैमानिकाः, विंशतिर्जवनपतयः, द्वात्रिंशच्छंतराः, द्यौ ज्योतिष्कौ इति चतुःषष्टिरिन्द्राणां ॥
 सौवर्णा राजता रत्नाः । स्वर्णरूप्यमया अपि ॥ स्वर्णरत्नमयाश्चापि । रूप्यरत्नमया अपि ॥ २५ ॥
 स्वर्णरूप्यरत्नमया । अपि मृत्नामया अपि ॥ कुंजाः प्रत्येकमष्टाढ्यं । सहस्रं योजनाननाः ॥ २६ ॥
 यतः-पणवीसजोश्चाणतुंगो । बारसजोश्चाणदं वित्तारो ॥ जोश्चाणमेगं नालुञ्च । इगकोश्चिञ्चसष्टिल-
 खादं ॥ २७ ॥ एवं भृंगारदर्पणरत्नकरं रुकसुप्रतिष्ठकस्थालपात्रिका पुष्पचंगेरिकादिपूजोपकरणानि
 कुंभवदष्टप्रकाराणि प्रत्येकमष्टोत्तरसहस्रमानानि, तथा मागधादितीर्थानां मृदं, जलं च गंगादीनां,
 पद्मानि च जलं च पद्महृदादीनां, क्षुल्लहिमत्रद्धर्षधरवैताढ्यविजयवद्दस्कारादिपर्वतेज्यः सिद्धार्थपु-
 ष्पगंधान् सर्वौषधीश्च आजियोगिकसुरैरच्युतेंद्र आनाययत्, क्षीरनीरघटैर्वदः-स्थलस्थैस्त्रिदश बभ्रुः
 ॥ संसारौघं तरीतुं द्राग् । धृतकुंजा इव स्फुटं ॥ २७ ॥ सिंचत इव जावद्गुं । क्षिपंतो वा निजं मलं

॥ कलशं स्थापयंतो वा । धर्मचैत्ये सुरा बभुः ॥ २९ ॥ संशय त्रिदशेशस्य । मत्वा वीरोऽमराचलं ॥
 वामांगुष्टांगसंपर्कात् । समंतादप्यभीचलत् ॥ ३० ॥ कंपमाने गिरो तत्र । चकपेऽथ वसुंधरा ॥
 शृगाणि सर्वतः पेतु-श्रुच्छुचुः सागरा अपि ॥ ३१ ॥ ब्रह्मांशस्फोटसदृशे । शब्दाद्वैते प्रसर्पति ॥ रुष्टः
 शक्रोऽवधेर्ज्ञात्वा । क्षमयामास तीर्थपं ॥ ३२ ॥ संख्यातीतार्त्तां मध्ये । स्पष्टः केनापि नांद्दिगा ॥
 मेरुः कंपमिषादित्या-नंदादिव ननर्त सः ॥ ३३ ॥ शैलेषु राजता मेऽचूत् । ज्ञात्रनीराज्जिपेकतः ॥
 तेनामी निर्जराहाराः । खर्णापीनो जिनस्तथा ॥ ३४ ॥ तत्र पूर्वमभ्युत्तैजो । विदधात्यच्चिपेचनं ॥
 ततोऽनु परिपाटीतो । यावच्चन्द्रार्यमादयः ॥ ३५ ॥ जलक्षेत्रे कविघटना—

श्वेतस्रत्रायमाण शिरसि मुखशशिन्यशुपूरायमाणं । कंठे हारायमाण वपुषि च निखिले चीन-
 बोलायमानं ॥ श्रीमज्जन्मान्जिपेकप्रगुणहृरिगणोदस्तकुञ्चौघगर्जद्रि । प्रश्यदुग्धाब्धिपाथश्चरमजिन-
 पतेरंगसंगि श्रिये वः ॥ ३६ ॥ वतुर्द्वैपन्नरूपाणि । शक्रः कृत्वा ततः स्वय ॥ शृगाष्टकदररुदीरे—
 रकरोदज्जिपेचनं ॥ ३७ ॥ सत्यं ते विबुधा देवाः । यैरतिमजिनेशितुः ॥ सृजद्भिः सिलक्षैः खानं ।

स्वयं नैर्मदयमाददे ॥ ३७ ॥ समंगलप्रदीपं ते । विधाथारात्रिकं पुनः ॥ सनृत्यगीतवाद्यादि । व्य-
 धुर्विधिधमुत्सवं ॥ ३९ ॥ उन्मृज्य गंधकाषाथ्या-दिव्ययांगं हरिर्विजोः ॥ विखिप्य चंदनाद्यैश्च ।
 पुष्पाद्यैस्तप्तपूजयत् ॥ ४० ॥ दर्पणो ३ वर्धमानश्च २ । कलशो ३ मीनयोर्युगं ४ ॥ श्रीवत्स ५ खस्तिके
 ६ नंब्या-वर्त्त ७ जडासने ७ इति ॥ ४१ ॥ शक्रः स्वामिपुरो रत्न-पट्टके रूप्यतंतुलैः ॥ आखिख्य
 मंगलान्यष्टा-विति स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ ४२ ॥ शक्रोऽथ जिनमानीय । विमुच्यंवांतिके ततः ॥ संज-
 हार प्रतिविंबा-ऽवस्वापिन्यौ स्वशक्तितः ॥ ४३ ॥ कुंरुलदौमयुगं चो-ढीषे सुक्त्वा हरिव्यर्थात्
 ॥ श्रीदामरत्नदामाद्य-मुद्धोचे स्वर्णकंदुकं ॥ ४४ ॥ द्वात्रिंशद्भरैरूप्य-कोटिवृष्टिं विरच्य सः ॥
 बाढमाघोषयामासे-ति सुरैराजियोगिकैः ॥ ४५ ॥ स्वामिनः स्वामिमातुश्च । करिष्यत्यशुभं मनः ॥
 ससथार्थमंजरीव । शिरस्तस्य स्फुटिष्यति ॥ ४६ ॥ स्वाम्यंगुष्ठेऽमृतं न्यसे-त्यर्हज्जन्मोत्सवं सुराः ॥
 नंदीश्वरेऽष्टाहिकां च । कृत्वा जग्मुर्यथाक्रमं ॥ ४७ ॥ इति देवकृतः श्रीमहावीरजन्मोत्सवः ॥
 अस्मिन्नवसरे राज्ञे । दासी नाम्ना प्रियंवदा ॥ तं पुत्रजननोदंतं । गत्वा शीघ्रं न्यवेदयत् ॥ ४८ ॥

सिद्धार्थोऽपि तदाकर्ण्य । प्रसोदन्नरमेदुरः ॥ हर्षगजदगीरोमो-जमदंतुरभूधनः ॥ २ ॥ विना किरीटं तस्यै स्वां-सर्वांगलं कृतिं ददौ ॥ तां धोतमस्तकां चक्रे । दासत्वापगमाय सः ॥ ३ ॥

यस्यां च रजन्यां श्रमणो जगवान् महावीरः जातः, तस्यां एजन्यां बहवः वैश्रमणस्य आज्ञाधारिणः, एवं विद्याः सिर्यगृजुंमका देवाः सिद्धार्थराजमदिरे रूप्यदृष्टिं च, सुवर्णदृष्टिं च, वज्राणि हीरकाः, तेषां दृष्टिं च, वज्राणां दृष्टिं च, आचरणदृष्टिं च, पत्राणि नागवह्वीप्रमुखाणां, तेषां दृष्टिं च, पुष्पाणा दृष्टिं च, फलानि नालिकेरादीनि, तेषां दृष्टिं च, धीजानि शाल्यादीनि, तेषां दृष्टिं च, मासानां दृष्टिं च, गंधाः कोष्ठपुष्टादयस्तेषां दृष्टिं च, चूर्णानि वासयोगास्तेषां दृष्टिं च, वर्णाः द्विगुलादयस्तेषां दृष्टिं च, वसुधारा निरतरा द्रव्यश्रेणिस्तस्या दृष्टिं च अवरपयन् ॥ एण ॥

ततोऽनंतरं स सिद्धार्थः क्षत्रियः भवनपतयः, व्यतरा, ज्योतिष्काः, वैमानिकाः, ततः समासस्यैः एवंविधैः देवैः तीर्थेकरस्य यो जन्मान्निपेकस्तस्य महिम्नि उरसवे कृते सति प्रजातकालसमये नगरगोप्तृकान् आरक्षकान् शब्दयति आकारयतीत्यर्थः. शब्दयित्वा च एवं अवादीत्. ॥ एण ॥

द्विप्रमेव नो देवानुप्रियाः ! क्षत्रियकुंभग्रामे नगरे चारकशब्देन कारागारं उच्यते, तस्य शोधनं शुद्धिं कुरुत, बंदिमोचनं कुरुत इत्यर्थः ॥ यत उक्तं—युवराजाभिषेके च । परराष्ट्रापमर्दने ॥ पुत्रजन्मनि वा मोक्षो । बहूनां प्रविधीयते ॥ १ ॥ किंच-तत्र मानं रसधान्यविषयं, उन्मानं तुल्यारूपं तयोर्वर्द्धनं कुरुत ? कृत्वा च अर्च्यंतरे बहिश्च यथोक्तविशेषणविशिष्टं कुंभपुरनगरं कुरुत ? कारयत, अथ किंविशिष्टं ? आसिक्तं सुगंधजलढटादानेन, संमार्जितं कचवरापनयनेन, उपल्लिप्तं बगणादिना, ततः कर्मधारयः, पुनः किं वि० शृंगाटकं लिकोणं स्थानं, त्रिकं मार्गत्रयसंगमः; चतुष्कं मार्गचतुष्टयसंगमः; चत्वरं धनेकमार्गसंगमः; चतुर्मुखं देवकुलादि, महापंथा राजमार्गाः, पंथानः सामान्यमार्गाः, एतेषु स्थानेषु सिक्तानि जलेन, अत एव शुंचीनि पवित्राणि, संमृष्टानि कचवरापनयनेन समीकृतानि, रथ्यांतराणि मार्गमध्यानि, तथा आपणवीथयश्च दृढमार्गा यस्मिन्, तत्तथा, पुनः किंवि० मंचा महोरसवविलोककजनानां उपवेशननिमित्तं मालकाः; अतिमंचकास्तेषां अपि उपरिकृता मालकास्तैः कलितं, पुनः किंवि० नानाविधै रागैर्विभूषिता ये ध्वजाः सिंहादिरू-

पोपलक्षिता बृहस्पटाः, पताकाश्च लब्धयस्तात्रिर्मंडितं, पुनः किंवि० ठगणादिना भूमौ लेपनं सेष्टि
 कादिना जिस्त्रादौ धवलीकरणं, ताभ्या महितं इव पूजितं इव, पुनः किंवि० गोशीर्षं चदनविशेषः,
 तथा सरसं यत् रक्तचदन, तथा दर्दरनामर्पवतजातचदनं, तैर्दत्ताः पंचांगुलितला हस्तकाः कृड्या
 दिषु यत्र तत्तथा, पुनः किंवि० गृहांतश्चतुष्केषु स्थापिताः चंदनकक्षशा यत्र तत्तथा, चदनघटैः सु-
 कृतानि रमणीयानि तोरणानि च प्रतिद्वारदेशजागं, द्वारस्य द्वारस्य देशजागे यस्मिन् तत्तथा, पुनः
 किंवि० आसक्तो भूमिलम्ब उत्सक्तश्च उपरिखम्बो विपुलो विस्तीर्णो वर्तुलः प्रलंबितो माल्यदामक
 लापः पुष्पमालासमूहो यस्मिन् तत्तथा, पुनः किंवि० पंचवर्णाः सरसाः सुरभयो ये मुक्ताः पुष्पपुंजा-
 स्तैर्यं उपचारो घृत्नेः पूजा, तथा कलितं, पुनः किंवि० दह्यमाना ये कृष्णागुरुप्रवरकुडुरुष्कलुरु-
 ष्कधूपाः, तेषां मधमघायमानो यो गंधः, तेन 'उच्छ्रुयाजिरामति' अत्यतमनोहरं, पुनः किंवि० सुगं-
 धवराश्रूणानि तेषां गधो यत्र तत्तथा तं, पुनः किंवि० गधघृत्तिभूतं, गधद्रव्यगुटिकासमानं, पुनः
 किंवि० नटा नाटयितारः, नर्तकाः स्वयं नृत्यकर्तारः, जम्बा वरत्राखेलकाः, मल्लाः प्रतीताः, मौष्टिका

ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति ते मद्यजातीयाः, विमंत्रका विदूषका जनानां हास्यकारिणः, ये स्वमुखविकारमुत्प्लुतयन्ति ते वा, प्लवका ये उत्प्लवन्ते गर्त्तादिकमुद्ध्वंघयन्ति, नद्यादिकं वा तरन्ति, सरसकथावक्तारः, सूक्तादीनां पाठकाः, लासका ये रासकान् ददति, आरक्षकास्तलवराः, लंखा वंशाग्रलेखकाः, मंखाश्चित्रफलकहस्ता चित्रुकाः, गौरीपुत्रा इति प्रसिद्धाः, तूष्णान्निधानवादित्रवादका भिक्षुविशेषाः, तुंघवीणिका वीणावादकाः, तथा अनेके ये तालाचरास्तालादानेन प्रेक्षाकारिणस्तालान् कुट्टयन्तो वा ये कथां कथयन्ति, तैः अनुचरितं संयुक्तं, एवंविधं कृत्रियकुंभग्रामं नगरं कुरुत स्वयं, कारयत अन्यैः, कृत्वा कारयित्वा च यूषा युगानि तेषां सहस्रं, तथा मुशलानि प्रतीतानि तेषां सहस्रं ऊर्ध्वीकुरुत? युगमुशन्नोर्ध्वीकरणेन च तत्रोत्सवे प्रवर्त्तमाने शकटखेटनलंमनादिनिषेधः प्रतीयते इति वृद्धाः. तथा कृत्वा च मम एतां आज्ञां प्रत्यर्पयत? कार्यं कृत्वा कृतं इति मम कथयते-त्यर्थः ॥ १०० ॥

ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषाः सिद्धार्थेन राज्ञा एवं उक्ताः संतः हृष्टास्तुष्टा यातत् हर्षपूर्णहृदयाः

करतलाभ्यां यावत् अर्जुनि कृत्वा, प्रतिश्रुत्य अगीकृत्य शीघ्रमेव कृत्रियकुरुग्रामे नगरे वंदिदृशो धनं वदिमोचनं यावत् मुशलसहस्र चोष्णीकृत्य यत्रैव सिद्धार्थः कृत्रियः, तत्रैव उपागच्छति उपागत्य च सिद्धार्थस्य 'कृत्रियस्य तां श्याङ्गां प्रत्यर्पयति, कृत्वा निवेदयति ॥ १०१ ॥

ततोऽनंतरं सिद्धार्थो राजा यत्रैव श्रद्धनशाला, परित्रमणस्थानं तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य अत्र यावत् शब्दात् 'सवह्वीप, सवजुशप, सवबलेणं, सवत्राहणेण, सवसमुदपण' इत्येतानि वाच्यानि, तेषां चायमर्थः—'सवह्वीपसि' सर्वया ऋद्ध्या युक्त इति गम्य, एवं सर्वेष्वपि विशेषेषु वाच्य, सर्वया युक्त्या उचितवस्तुसयोगेन, सर्वेण बलेन सैन्येन, सर्वेण बाहनेन शक्तिकातुरगादिना, सर्वेण समुदयेन परिवारादिसमूहेन, एवं यावत्शब्दसूचितं अत्रिधाय, ततः 'सवोत्रोद्देणं' इत्यादि वाच्य । तत्र 'सवोत्रोद्देणसि' सर्वावरोधेन सर्वेण अतःपुरेणेत्यर्थः ॥ सर्वया पुष्यगधवल-माखालंकाराणां विभ्रूपया युक्तः, सर्ववादित्राणि तेषां शब्दो निनादः प्रतिरवश्च, तेन युक्तः, महत्या ऋद्ध्या तत्रादिरूपया युक्तः, महत्या युवत्या, उचितानंवरण युक्तः, महता बलेन चतुरंगसैन्येन

युक्तः, महता वाहनेन, शिविकादिना युक्तः, महता समुदयेन, स्वकीयपरिवारादिसमूहेन युक्तः, महत् विस्तीर्णं यत् वराणां प्रधानानां त्रुटितानां वादित्राणां जमगसमग युगपत् प्रवादितः शब्दस्तेन, तथा शंखः प्रतीतः, पणवो मृत्पटहः, जेरी ढक्का, झड्वरी प्रतीता, खरमुखीहुतुकुमुजरमृदंगादिवादित्रज्जेदाः, कुंडुनिः देववाद्यं, एतेषां यो निर्घोषो महाशब्दो, नादितं च प्रतिशब्दस्तद्द्रूपो यो रवस्तेन, एवं रूपाया सकलसामग्रा युक्तः सिद्धार्थो राजा दशदिवसान् यावत् स्थितिपतितां कुलमर्यादां महोत्सवरूपां करोतीति योजना ॥ अथ किं विशिष्टां स्थितिपतितामित्याह—

उत्शुल्कां, शुल्कं विक्रेतव्यक्रयाणकंप्रति मंरुपिकायां राजदेयं ग्राह्यं 'दाण' इति लोके, तेन गृहितां, पुनः किंविण उत्करां करो गवादीन्प्रति प्रतिवर्षं राजग्राह्यं द्रव्यं, तेन रङ्गितां, अत एव उत्कृष्टां सर्वेषां हर्षहेतुत्वात्, पुनः किंविण अदेयां, यत् यस्य युज्यते तत्सर्वं तेन हृदतः ग्राह्यं, न तु मूल्यं देयं, मूल्यं तु तस्य राजा ददातीति ज्ञावः, अत एव अमेयां अमितानेकवस्तुयोगात्, अथवा अदेयां त्रिक्रयनिषेधात्, अमेयां क्रयविक्रयनिषेधात्, पुनः किंविण नास्ति कस्यापि गृहे राजा-

देशदापनार्थं जटानां राजपुरुषाणां प्रवेशो यत्र, सा तथा तां, पुनः किंविदं दंनो यथाऽपराद्वराज-
 ग्राह्य धनं, कुदको महत्यपराधे अल्पं राजग्राह्यं धनं, ताभ्यां रहितां, पुनः किंवि० धरिमं ऋणं तेन
 रहितां, ऋणस्य ग्राह्या दत्तत्वात्, पुनः किंवि० गणिकाचरे. नाटककीयेः नाटकप्रतिवद्धैः पात्रैः कश्चि-
 तां, पुनः किंवि० अनेकैस्तालाचरैः प्रेक्षाकारिजिः अनुचरितां सेवितां, पुनः किंवि० अनुष्णुता
 वादकैः अपरित्यक्ता मृदंगा यस्यां सा तथा तां, पुनः किंवि० प्रमुदिताः प्रमोदवंतः, अत एव प्र-
 क्रीकितुं आरब्धा. पुरजनसहिता देशलोका यत्र सा तथा तां, दशदिवसान् यावत्,
 एवंविधा स्थितिपतितां बत्सवरूपां कुलमर्यादां करोति ॥ १०३ ॥

ततः स सिद्धार्थो राजा दशाहिकायां दशदिवसप्रमाणायां स्थितिपतितायां वर्त्तमानायां शत-
 परिमाणान्, सहस्रपरिमाणान्, लक्षप्रमाणान्, यागान् अर्हत्प्रतिमापूजाः, ऋगवन्मातापित्रो. श्री-
 पार्श्वनाथसतानीयश्रावकत्वात्, यज् धातोश्च देवपूजार्थत्वात् यागशब्देन प्रतिमापूजा एव ग्राह्या,
 अन्यस्य यज्ञस्य असंभवात्, श्रीपार्श्वनाथसतानीयश्रावकत्वं धानयोश्चाचारांगे प्रतिपादितं. दायान्

पूर्वदिवसादौ दानानि, लब्धद्रव्यविनागान् मानितद्रव्यांशान्, ददत् स्वयं, दापयन् सेवकैः, शत-
प्रमाणान् सहस्रप्रमाणान् लक्षप्रमाणान्, एवंविधान् लाजान् 'वधामणा' इति लोके, प्रतीढन्
स्वयं गृह्णन्, प्रतिग्राहयन् सेवकादिभिः, अनेन प्रकारेण च विहरति आस्ते ॥ १७३ ॥

ततः श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य मातापितरौ प्रथमे दिवसे स्थितिपतितां कुरुतः, तृतीये
दिवसे चंद्रसूर्यदर्शनिकां उत्सवविशेषं कुरुतः, तद्दिधिश्चायं-जन्मदिनाद्दिनद्वयातिक्रमे गृहस्थगुरु-
रहत्प्रतिमात्रे लक्ष्मणस्य चंद्रमूर्तिं प्रतिष्ठाप्य अर्चित्वा विधिना स्थापयेत्, ततः क्षासां सुवस्त्राभरणं
सपुत्रां मातरं चंद्रोदये प्रत्यक्षं चंद्रसन्मुखं नीत्वा 'ॐ अहं चंद्रोऽसि, निशाकरोऽसि, नक्षत्रपति-
रसि, सुधाकरोऽसि, औषधीगर्भोऽसि, अस्य कुलस्य वृद्धिं कुरु कुरु स्वाहा' इत्यादि चंद्रमंत्रमुच्चा-
रयंश्चंद्रं दर्शयेत्, सपुत्रमाता च गुरुं प्रणमति. गुरुश्चाशीर्वाद् दत्ते, सचायं-सर्वौषधीमिश्रमयीचिराजिः
। सर्वापदां संहरणप्रवीणः ॥ करोतु वृद्धिं सकलेऽपि वंशे । शुष्माकर्मिणुः सततं असन्नः ॥ १ ॥ एवं
सूर्यस्यापि दर्शनं, नवरं मूर्तिः स्वर्णमयी ताम्रमयी वा, मंत्रश्च-'ॐ अहं सूर्योऽसि, द्विनकरोऽसि,

तमोपहोऽसि, सहस्रकिरणोऽसि, जगच्चक्षुरसि प्रसीद' ॥ आशोर्वादिश्वाय-सर्वसुरासुरबंध्यः । कार-
यिता पूर्वसर्वकार्याणां ॥ शुयात् त्रिजगच्चक्षु-र्मंगलदस्ते सपुत्राया ॥ ३ ॥ इति चंद्रसूर्यदर्शनेन विधिः,
सांप्रतं च तत्स्थाने शिशोर्दर्पणो दृश्यते ॥

ततः पष्टे दिवसे 'धम्मजागरियति' धर्मेण कुलधर्मेण पष्ट्यां रात्रौ जागरणं धर्मजागरिकां
जायत', पष्टे दिने जागरणमहोत्सवं कुरुत इति भाषः, एवं च एकादशे दिवसे व्यतिक्रान्तिं सति
अशुचीनां जन्मकर्मणा नाखण्डेदादीना करणे निर्धत्तिते समापिते सति, द्वादशे च दिवसे संप्राप्ते
सति जगवन्मातापितरौ विपुलं बहु अशनं, पानं, खादिमं, स्वादिमं च उपस्कारयत. प्रगुणीकार-
यतः. उपस्कारयित्वा च मित्राणि, सुहृदादयः, ज्ञातयः सजातीयाः, निजकाः स्वकीयाः पुत्रादयः,
स्वजनाः पितृव्यादयः, सबन्धिनः पुत्रपुत्रीणां श्वसुरादयः, परिजनो दासीदासादिः, ज्ञातकान्त्रियाः
श्रीऋषभदेवसजातीयास्तान् आमंत्रयति, आमंत्रय च ततः पश्चात् ज्ञातौ, कृता पूजा याभ्यां तथा
तौ, कृतानि कौतुकमंगलानि, तान्यव प्रायश्चित्तानि याभ्यां तथा तौ, शुद्धानि श्रेतानि, सन्नाप्र-

वेशयोऽन्यानि, मांगल्यानि उत्सवसूचकानि, प्रवराणि श्रेष्ठानि वस्त्राणि परिहितौ, अट्टपानि स्तो-
त्रकानि बहुमूढ्यानि यानि आभरणानि, तैः अलंकृतं शरीरं यात्रयां तथा तौ, एवंविधौ
जगवन्मातापितरौ भोजनवेद्यायां भोजनमंरुपे सुखासनवराणि गतौ सुखासिनौ इत्यर्थः, तेन मि-
त्रज्ञातिनिजकखजनसंबंधिपरिजनेन, ज्ञातजातीयैः कृत्रियैः सार्द्धं तं विपुलं अशनं, पानं, खादिमं,
खादिमं आ इषत् स्वादयंतौ बहु त्यजंतौ ईक्ष्वादेरिव, विशेषेण स्वादयंतौ अल्पं त्यजंतौ, खजुरादे-
रिव, सर्वमपि भुंजानौ, अल्पं अपि अत्यजंतौ भोज्यादेरिव, परिभ्राजयंतौ परस्परं यत्नतौ, अनेन
प्रकारेण भुंजानौ तिष्ठत इति भावः ॥ १०४ ॥

ततः जिमितौ शुभशुचरं भोजनानंतरं आगतौ, उपवेशनस्थाने समागतौ, अपि च निश्चयेन
एवंविधौ संतौ आचांतौ शुद्धोदकेन कृताचमनौ सित्काद्यपनयनेन चोक्षौ, अत एव परमपवित्री-
भृतौ संतौ तं मित्रज्ञातिनिजकखजनसंबंधिपरिजनं ज्ञातजातीयांश्च कृत्रियान् विपुलेन पुष्पवल्गु-
धमालालंकारादिना सत्कारयतः सन्मानयतः, सत्कार्यं सन्मान्य च तस्यैव मित्रज्ञातिनिजकखज-

नसवधिपरिजनस्य ज्ञातजातीयानां च पुरत एवं श्रवादीष्टां ॥ १०५ ॥

पूर्वमपि भो देवानुप्रिया! भो स्वजनाः! अस्माकं एतस्मिन् दारके गर्भे उत्पन्ने सति अयं एतद्रूप आत्मविषयो यावत् सकल्पः समुत्पन्नोऽभूत्, कोऽसौ इत्याह—यतः प्रचृति अस्माक एषो दारकः कुक्षौ गर्भतया उत्पन्नः, तत् प्रचृति वय हिरण्येन रूप्येण वर्धामहे, सुवर्णेन वर्धामहे, धनेन, धान्येन, राज्येन, यावत् स्वापतेयेन द्रव्येण प्रीतिसत्कारेण अतीव अतीव अभिवर्धामहे, स्वदेश-समीपवर्तिन राजनः 'सीमाना राजा' इति च वश्यं आयत्तत्वं आगताः ॥ १०६ ॥

तस्मात् यदा अस्माकं एषो दारको जातो भविष्यति तदा वय एतस्य दारकस्य इमं एतदनु-रूपं गुणेभ्य आगतं गुणैर्निष्पन्न एवं विधं अभिधानं करिष्यामः 'वर्द्धमान' इति. 'ता' इति सा पूर्वोत्पन्ना अस्माकं अद्य मनोरथस्य संपत्तिः जाता, तस्मात् भवतु अस्माक कुमारः 'वर्द्धमानः' नाम्ना कृत्वा ॥ १०७ ॥

श्रमणो भगवान् महावीरः काश्यप इति नामकं गोत्रं यस्य स तथा, तस्य जगवतः क्षीणि

अभिधानानि एवं आख्यायन्ते, तद्यथा-मातापितृसत्कं मातापितृदत्तं 'वर्द्धमान' इति प्रथमं नाम ॥ १ ॥ सह समुदिता सहभाविनी तपःकरणादिशक्तिः, तथा श्रमण इति द्वितीयं नाम ॥ ३ ॥ त्रयत्रैवयोर्विषये अचलो निष्प्रकंपः, तत्र भयं अकस्माद्भयं विद्युदादिजातं, भैरवं तु सिंहादिकं, तथा परीषहाः कृत्पिपासादयो द्वाविंशतिः, (२३), उपसर्गाश्चत्वारः, सप्रज्ञेदास्तु षोडश (१६), तेषां द्वांत्या क्षमया क्षमते, न त्वसमर्थतया यः स द्वांतिक्रमः, प्रतिमानां जद्रादीनां एकरात्रि-
 क्यादीनां वा अभिग्रहविशेषाणां पालकः, धीमान् ज्ञानत्रयाजिरामत्वात्, अरतिरती सहते, न तु तत्र हर्षविषादौ कुरुते इति भावः, द्रव्यं तत्तद्गुणानां भाजनं, रागद्वेषरहित इतिवृद्धाः. वीर्यं परा-
 क्रमस्तेन संपन्नः, यतो भगवान् एवंविधस्ततो देवैः से इति तस्य जगवतो नाम कृतं श्रमणो जग-
 वान् महावीर इति तृतीयं ॥ १०८ ॥

तदिदं नाम देवैः कृतं, कथं कृतं इत्यत्र वृद्धसंप्रदायः-अथैवं पूर्वोक्तयुक्त्या सुरासुरनरेश्वरैः
 कृतजन्मोत्सवो जगवान् द्वितीयाशशीव मंदारांकुर इव वृद्धिं प्राप्नुवन् क्रमेण एवंविधो जातः-

द्विजराजमुखो गजराजगतिः । अरुणोष्टपुटः सितदतततिः ॥ शिनिक्लेशनरौऽबुजमंजुकरः । सुरनि
 श्वसितः प्रनयोह्वसितः ॥ १ ॥ सतिमान् श्रुतवान् प्रथितावधियुक् । पृथुपूर्वनवस्मरणो गतरुक् ॥
 मत्सिकातिधृतिप्रवृत्तिलघुणै-जंगतोऽप्यधिको जगतीतिलकः ॥ २ ॥ स चैकदा कौतुकरहितोऽपि
 तेषां उपरोधात् समानवयोनि कुमारैः सह क्रीना कुर्वाण आमलकीक्रीकानिमित्तं पुराद् वहिर्जं
 गाम्, तत्र च कुमारो वृक्षारोहणादिप्रकारेण क्रीन्ति स्म, अत्रातरे सौधमैडः समायां श्रीवीरस्य
 धैर्यगुणं वर्णयन्नास्ते, यद्भुत पश्यत, जो देवा! साप्रत मनुष्यलोके श्रीवर्द्धमानकुमारो बाखोऽप्यवा
 लपराक्रमः शकादिजिर्देवैरपि जापयितु अशम्यः, कट रे वाखस्यापि धैर्यं, तदाकर्णं च कश्चिन्
 मिस्याहग् देवश्चितयामास, अहो शकस्य प्रभुत्वाजिमाने निरकुशा निर्धिचारा पुबेकपातेन नगरा-
 क्रमणमिवाऽश्रुद्धेया च वचनचातुरी, यदिमं मनुष्यकीटपरमाणु अपि इयत् प्रकर्षं प्रापयति, तद-
 धैव तत्र गत्वा तं प्रीपयित्वा शक्रवचन वृथा करोमि, इति विचिंत्य मर्षलोकमागत्य शिशपासुश-
 लस्थूलेन लोलजिह्वायुगलेन भयकरफूत्कारेण क्रूरतराकारेण प्रसरत्कोपेन पृथुफटाटोपेन दीप्रमणिना

महाफणिना तं क्रीडातरुं आवेष्टितवान्, तद्दर्शनाच्च पलायितेषु सर्त्रेषु बालेषु मनागप्यभीतमनाः श्रीवर्द्धमानकुमारः स्वयं तत्र गत्वा तं फणिनं करेण गृहीत्वा दूरं निक्षिप्तवान्; ततः पुनः कुमारैः कंडुकक्रीडारसे प्रस्तुते सति स देवोऽपि कुमाररूपं विकुर्व्यं तां क्रीडां कर्तुं प्रवृत्ते, तत्र चायं पणः, पराजितेन स्कंधे आरोपणीय इति, दृष्ट्वाच्च पराजितं मया जितं वर्धमानेनेति वदन् श्रीवीरं स्कंधे समारोप्य जगवद्भापनाय सप्ततालप्रमाणशरीरः संजातो, भगवानपि तत्स्वरूपं विज्ञाय वज्र-कठिनया मुष्ट्या तत्पृष्ठं जघान, सोऽपि तत्प्रहारवेदनापीरितो मशक इव संकोचं प्राप ॥ ततश्च शक्रवचनं सत्यं मन्यमानः प्रकटितस्वरूपः सर्वं पूर्वव्यतिकरं निवेद्य भूयो भूयो निजं अपराधं क-मयित्वा स्वस्थानं जगाम स देवः, तदा च संतुष्टचित्तेन शक्रेण 'श्रीवीर' इति जगदधतो नाम कृतं, यदुक्तं-बालत्तणे वि सूगे । पयश्ए गुरुपरकृमो जग्रवं ॥ वीरुत्ति कयं नाम । सक्केणं तुह्ठचित्तेणं ॥३॥ इत्यामलकीक्रीडा ॥

अथ तं मातापितरौ । विज्ञौ ज्ञात्वाष्टवर्षमतिमोहात् ॥ वरमसितालंकरै-रुपनयतो लेखशा-

खायां ॥ १ ॥ अमदिवसव्यवस्थिति-पुरस्सर परमहर्षसंपन्नौ ॥ श्रौढोत्सवान्महार्घान् । वितेनतुर्धन-
 धनव्ययतः ॥ २ ॥ तथाहि-गजतुरगसमूहैः स्फारकेयूरहरैः । कनकघटितमुद्राकुण्डले कवणायैः
 ॥ रुचिरतरदुकूलैः पंचवर्णैस्तदानीं । स्वजनमुखनेत्रेण सस्त्रियतेस भक्त्या ॥ ३ ॥ तथा-पनिन-
 योग्यं नाना-वस्त्रालंकारनालिकेरादि ॥ अथ लेखशालिकानां । दानार्थंमनेकवस्तुनि ॥ ४ ॥ तथा-
 द्वि-पूगीफलशृंगाटक-खर्जूरसितोपलास्तथा खका ॥ चारुकुली चारुबीजा-द्राक्षादिसुखाशिका-
 वृंदं ॥ ५ ॥ सौवर्णरत्नराजत-मिश्राणि च पुस्तकोपकरणानि ॥ कमनीयमपीभाजन-लेखनिकापट्टि-
 कादीनि ॥ ६ ॥ वाग्देवीप्रतिमार्चा-कृतये सौवर्णभूषणं भव्य ॥ नव्य बहुरत्नचिंतं । तान्नाणां
 विविधवस्त्राणि ॥ ७ ॥ इत्यादिसमग्रपठनसामग्रीसहितः, कुसुमद्विजाजिस्तीर्थोदकैः स्नपितः, परिहित-
 प्रचुरालंकारजासुरः शिरोधृतमेघान्धरवृत्रशुश्रामरवीजितांगश्चतुरंगसैन्यपरिधृतो वाद्यमानाऽनेक-
 वादित्रः पडितगेहं उपाजगाम. पंक्तितोऽपि च्रुपालपुत्रपाठनोचितां पर्वपरिघेयद्वीरोदकधौतिकद्वेस-
 मय शोपवीतकेसरतिलकादिसामग्रीं यावत् करोति, तावत् पिण्डपर्षणं च, गजकर्षणं च, कपटिध्या-

नवत्. नृपतिसानवत् चलाचलसिद्धासनः शक्तोऽयमिना ज्ञाततरुत्तरूपो देवान् इत्थं अवादीत्. अहो!
 महन्नित्रं! यद्भगवतोऽपि लेखशाखायां मोचनं, यतः—साम्ने वेदनमालिका स महुरीकारः सुधायाः
 न च । नाह्वयाः पाठविधिः स शुत्रिमयुणारोपः सुधान्दीधितो ॥ कल्याणे कनकघटाप्रकटनं पावि-
 त्र्यसंपत्तये । शाल्वाध्यापनमर्दतोऽपि च विदं यद्वेखशाखाकृते ॥ ? ॥ मातुः पुरो मातुलवर्णनं तत् ।
 लंकानगर्भो लङ्करीयकं तत् ॥ तद्व्याचूतं लावणमंत्रुगोः । प्रजोः पुनो यद्वचसां विलासः ॥ २ ॥
 यतः—अनध्ययनविद्वांसो । निर्द्वयपरमेश्वराः ॥ अनलंकारसुभगाः । पांतु युग्मान् जिनेश्वराः
 ॥ १ ॥ इत्यादि वदन कृतत्राहाणरूपस्वरितं यत्र भगवान् तिष्ठति तत्र पंडितगेहे समाजगाम,
 आगत्य पंडितयोग्यं आसने नगवंतं उपवेश्य पंडितमनोगतान् संदेहान् पृच्छ. श्रीवीरोऽपि बालो-
 ऽयं किं वंश्यतीत्युत्कर्णेण सकललोकैस्तु सर्वानि व्रतगणि दृष्टो, ततो जैनैर्दंड व्याकरणं जडेः यतः—
 सको थ तस्स सकलं । जगवंतं आन्णे निवेशिता ॥ सद्दत्त लखणं पुत्रे । यागरणं अत्रयवाइदं
 ॥ १ ॥ सर्वे जना विन्मगं प्रापुः, अहो बालेनापि वंदमानकर्मारेण पलायती विद्या कुवाप्रीता ?

पंडितोऽपि चिंतयामास—आबालकालादपि मामकीनाम् । यान् सशयान् कोऽपि निरासयन्न ॥ वि-
 ज्ञेद तांस्तान्निखिलान् स एष । बालोऽपि भो पश्यत चित्रमेतत् ॥ १ ॥ किंच-अहो इदृशस्य वि-
 व्याविशारदस्यापि इदृशं गांभीर्यं, अथवा युक्तमेवेदं इदृशस्य महारमनः ॥

यत्—गर्जति शरदि न वर्षति । वर्षति वर्षासु निःस्रवतो मेघः ॥ नीचो वदति न कुरुते ।
 न वदति साधु. करोत्येव ॥ १ ॥ तथा—असारस्य पदार्थस्य । प्रायेणाडंबरो महान् ॥ न हि स्वर्णे
 ब्वनिस्तादृग् । यादृक् कांस्ये प्रजायते ॥ २ ॥ इत्यादि चिंतयतं पन्थितं शक्रः प्रोवाच—मनुष्यमात्रं
 त्रिशुरेष विप्र । न शकनीयो जवता स्वचिंचे ॥ विश्वत्रयीनायक एष वीरो । जिनेश्वरो बाहूमय-
 पादृश्या ॥ ३ ॥ इत्यादि श्रीवर्धमानस्तुतिं निर्माय शक्र स्वस्थानं जगाम, जगवानपि सकलज्ञातक-
 त्रियपरिकल्पितः स्वष्ट्रमागात्, इतिश्रीसैखशाखाकरणं ॥ एवं बाल्यावस्थानिधृतौ संप्राप्तयौवनो
 जोगसमर्थो जगवान् मातापितृभ्यां शुभे मुहूर्त्ते समरवीरनृपुत्रौ यशोदा परिणायितः, तथा च
 सह सुखमनुजवतो जगवतः पुत्री जाता, सापि प्रवरनरपतिमुत्स्य स्वभागिनेयस्य जमाखेः परिणा-

यिता, तस्या अपि च शेषवती नाम्नी पुत्री, सा च जगवतो 'ननु' इति दौहित्रीत्यर्थः

श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पिता कीदृशः? काश्यपः गोत्रेण कृत्वा, तस्य त्रीणि नामधेयानि एवं आख्यायन्ते, तद्यथा-सिद्धार्थ इति वा, श्रेयांस इति वा, यशस्वी इति वा; श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य माता वाशिष्ठा गोत्रेण, तस्यास्त्रीणि नामधेयानि एवं आख्यायन्ते, तद्यथा-त्रिशला इति वा, विदेहदिवा इति वा, प्रीतिकारिणी इति वा, श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य पितृव्यः 'काको' इति सुपार्श्वः, ज्येष्ठो भ्राता नन्दिवर्धनः, जगिनी सुदर्शना, भार्या यशोदा, सा कीदृशी? कौम्बिन्या गोत्रेण, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुत्री काश्यपा गोत्रेण, तस्याः द्वे नामधेये एवं आख्येते, तद्यथा-अणोज्ञा इति वा प्रियदर्शना इति वा, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुत्र्याः पुत्री दौहित्री काश्यपगोत्रेण, तस्या द्वे नामधेये एवं आख्यायन्ते, तद्यथा-शेषवती इति वा, यशःवती इति वा. ॥ १०ए ॥

श्रमणो भगवान् महावीरो दक्षः सकलकलाकुशलः, दक्षा निपुणा प्रतिज्ञा यस्य सः, तथा स-

मीचीनां एव प्रतिज्ञां करोति, तां च सम्यग् निर्धहतीति जावः. प्रतिरूप. सुंदररूपवान्, आर्क्षीनः सर्वगुणैराखिणितः, भद्रक. सरलः, विनीतो विनयवान्, ज्ञातः प्रख्यातः, ज्ञातः सिद्धार्थस्तस्य पुत्रः, न केवलं पुत्रमात्र. किंतु ज्ञातकुले चंद्र इव, वज्रऋषजनाराचसहननसमचतुरस्रसंस्थानमनोहरत्वात् विशिष्टो देहो यस्य स विदेहः, विदेहदिना त्रिशला, तस्या अपत्यं वैदेहदिनः, विदेहा त्रिजला तस्यां जातं अर्चा शरीरं यस्य स तथा, विदेहशब्देन अत्र ग्रहवास उच्यते, तत्र सुकृमालः, दीक्षायां तु परीषदादिसहने अतिकठोरत्वात्, त्रिशद् वर्षाणि ग्रहवासे कृत्वा, त्रिशद्वर्षाणि ग्रहस्थजावे स्थित्वेत्यर्थः, मातापित्रोर्देवत्वं गतयोः, गुरुमहत्तरेर्नैदिवर्धनादिच्चिरभ्यनुज्ञातः, समाप्तप्रतिज्ञश्च, मातापित्रोर्जीवतोर्नाहं प्रब्रजिष्यामीति गर्भग्रहणीतायाः प्रतिज्ञायाः पूरणात्, स व्यतिकरस्त्वेवं

अष्टाविंशतिवर्षातिक्रमे जगवतो मातापितरौ, आवश्यकभिप्रायेण तुर्य स्वर्ग, आचारांगान्जिप्रायेण तु अनगनेन अच्युत गतौ, ततो जगवता ज्येष्ठप्राता पृष्टः, राजन् ममाक्षिप्रहः सपूणोऽस्ति, ततोऽहं प्रब्रजिष्यामि, ततो नंदिवर्द्धनः प्रोवाच, ज्ञातर् मम मातापितृविरहः खितस्य

अनया वार्तया किं कृते क्षारं क्षिपसि? ततो जगवता प्रोक्तं—पिअमाइजाइजइणी । जज्जापुत्तत्तणेण सध्वेवि ॥ जीवा जाया बहुसो । जीवस्स उ एग्मेगस्स ॥ १ ॥ ततः कुत्र कुत्र प्रतिबंधः क्रियते? इति निशम्य नंदिवर्धनोऽवोचत्, आतरहं अपि इदं जानामि, किंतु प्राणतोऽपि प्रियस्य तव विरहो मां अतितमां पीडयति, ततो महुपरोधाद्धर्षद्वयं गृहे तिष्ठ? जगवानपि एवं जवतु, किंतु राजन्! मदर्थं न कोऽपि आरंभः कार्यः, प्रासुकाशनपानेनाहं स्यास्यामि इत्यवोचत्, राज्ञापि तथा प्रतिपन्ने समधिकं वर्षद्वयं वस्त्रालंकारविभूषितोऽपि प्रासुकैषणीयाहारः सच्चित्तजलं अपिबन् जगवान् गृहे स्थितः, ततः प्रचृति जगवता अचित्तजलेनापि सर्वस्नानं न कृतं, ब्रह्मचर्यं च यावज्जीवं पालितं, दीक्षोत्सवे तु सच्चित्तोद्देहेनापि स्नानं कृतं, तथा कल्पत्वात्, एवं भगवंतं वैरंगिकं विखोष्य चतुर्दशस्वप्नसूचितत्वाच्चक्रवर्त्तिधिया सेवमानाः श्रेणिकचंद्रप्रद्योतादयो राजकुमाराः स्वं स्वं स्थानं जग्मुः ॥

पुनरपि इति विशेषयोतने एकं तावत् समाप्तप्रतिज्ञः स्वयमेव जगवान् वर्त्तते, पुनरपि लोकां-

तिकैर्देवैर्बोधित इति विशेषो द्योत्यते, लोकाते ससाराते भवा. लोकातिक्रा एकावतारत्वात्, अन्यथा ब्रह्मलोकवासिनां तेषां लोकांते प्रवृत्त्य विरुद्ध्यते, ते च नवविधाः, यदुक्त-सारस्सय १ माइच्चा २ । वन्ही ३ वरुणा य ४ गहतोषा य ५ ॥ तुसिथा ६ अथावाहा ७ । अगिच्चा ८ चैव रिठाय ए ॥ १ ॥ एए देवनिकाया । भयवं बोद्धिंति जिणवरिंद तु ॥ सद्यजगजीवद्वियं । प्रयवं'तितयं पत्रचेद्धि ॥ २ ॥ यद्यपि स्वयबुद्धो भगवांस्तदुपदेशं नापेक्षते, तथापि तेषां अय आचारो वर्त्तते, तदेवाह-जीतेन अवश्यंजावेन कल्प आचारो जीतकल्पः, सोऽस्ति येषां ते जीतकल्पिकास्तैः, एवविथा देवाः विनक्तिपरावर्त्तत्वात् ते देवाः, तान्नि. इष्टाभिः यावत् शब्दात् 'कताहिं मणुनाहिं' इत्यादि पूर्वोक्त. पातो वाच्यः, एवं विधाभिर्वाग्निः निरंतरं प्रगवतं अभिनंदयतः समृद्धिमंतं आचक्षाणां अ-जिष्टुवंत. स्तुतिं कुर्वत. सत एवं अवादिषु. ॥ ११० ॥

जय स्रजस्र ? जय स्रजस्र ? संभ्रमे द्विर्बचनं, नंदति समृद्धो प्रवतीति' नंदस्तस्य' संबोधनं द्वे नंदा ! दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, एवं जय जय जय जय जय जय जय जय जय जय जय कृन्नि-

यवरवृषज ! बुद्ध्यस्व जगवन् लोकनाथ ! सकलजगज्जीवहितं प्रवर्तय धर्मतीर्थं, यत इदं हितं हितकारकं, सुखं शर्म, निःश्रेयसं मोक्षस्तत्करं, सर्वलोके सर्वजीवानां जविष्यतीति कृत्वा इत्युक्त्वा जय जय शब्दं प्रयुञ्जति ॥ १११ ॥

इदं पदं 'गिहत्थयम्माल' इत्यस्मादग्रे योज्यं; श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य मनुष्ययोग्यात् एवंविधात् गृहस्थधर्मात् गृहव्यवहारात् पूर्वमपि अनुपमं आचोग उपभोगः स प्रजोजनं यस्य तत् आजोगिकं, अप्रतिपति आकेवलोत्पत्तेः स्थिरं एवंविधं ज्ञानदर्शनं अवधिज्ञानं अवधिदर्शनं च अचूतं, ततः श्रमणो भगवान् महावीरः तेन अनुचरेण आजोगिकेन ज्ञानदर्शनेन आत्मनो दीक्षा-कालं आजोगयति विलोकयति, आभोग्यं च त्यक्त्वा हिरण्यं रूप्यं, त्यक्त्वा सुवर्णं, त्यक्त्वा धनं, त्यक्त्वा राज्यं, त्यक्त्वा राष्ट्रं देशं, एवं सैन्यं, वाहनं, कोशं, कोष्ठागारं, त्यक्त्वा नगरं, त्यक्त्वा अंतःपुरं, त्यक्त्वा जानपदं देशवासिलोकं, त्यक्त्वा विपुलधनकनकरत्नमणिमौक्तिकशंखशिलाप्रवालर-करत्नप्रमुखं संतसारस्वापतेयं, एतत् सर्वं त्यक्त्वा, पुनः किं कृत्वा ? विषय विशेषेण त्यक्त्वा, पुनः

किं कृत्वा? विगोप्य तदेव गुप्त सद्दानातिशयात् प्रकटीकृत्येति भावः, अथवा विगोप्य कृतसनीयमे-
 तदस्थिरत्वादित्युम्त्वा, पुनः किं कृत्वा? दीयते इति दानं धन, तत् दायाय दानार्थं पयंति आग-
 हंतीति दायाया याचकास्तेभ्यः परिभाज्य विघ्नागैर्दत्त्वा, यद्वा परिभाज्य आलोच्य, इदं अमुकस्य
 देय, इदं अमुकस्येवं विचार्येत्यर्थं, पुनः किं कृत्वा? दानं धनं दायिका गोत्रिकास्तेभ्यः परिभाज्य
 विजागशो दत्त्वेत्यर्थः, अनेन सूत्रेण च वार्षिकदानं सूचितं, तच्चैव-भगवान् दिक्षादिवसात् प्राग्-
 येषु शिष्यमाणे प्राप्तकाले वार्षिकं दानं दालु प्रवर्त्तते, सूर्योदयादारभ्य कल्पवर्त्तवेद्यापर्यन्तं अष्टल-
 क्षाधिकां एका कोटिं सौवर्णिकानां प्रतिदिनं ददाति, दृष्टुन वर, दृष्टुत वर इत्युद्घोषणापूर्वकं
 यो यन्मार्गतति तस्मै तदीयते, तच्च सर्वं देवा. शक्रादेशेन पूरयति, एवं च वर्षेण यद्भुजं दत्तं
 तद्भुज्यते—

तिल्लेव य कोकिसया । अद्वासीई च हुति कोकीड ॥ असीई च सयसहस्सं । पयं संवहरे
 दिशं ॥ १ ॥ तथा च कवयः-तत्तद्धार्षिकदानवर्षेविरसद्धारिद्भ्यदाधानलाः । सयः सज्जितवाजिराजिव-

सनालंकारदुर्लभद्यजाः ॥ संप्राप्ताः स्वयद्देऽर्थिनः सशपथं प्रत्याययंतोऽगनाः । स्वामिन् षड्भिज्जनेर्निरु-
 ऋहसितैः के यूयमित्यूचिरे ॥ १ ॥ एवं च दानं दत्त्वा पुनर्भगवता नंदिवर्धनः पृष्टः, राजंस्तव स-
 त्कोऽपि अबधिः पूर्णस्तदहं दीक्षां गृह्णामि, ततो नंदिनापि ध्वजहृद्दालंकारतोरणादिभिः कुंरुपुरं
 सुरलोकसमं कृतं, ततो नंदिराजः शक्रादयश्च कनकमयान् १ रूप्यमयान् २ मणिमयान् ३ कनक-
 रूप्यमयान् ४ कनकमणिमयान् ५ रूप्यमणिमयान् ६ कनकरूप्यमणिमयान् ७ मृन्मयांश्च ८
 प्रत्येकं अष्टोत्तरसहस्रं कलशान्, यावत् अन्यामपि च सकलां सामग्रीं कारयति; ततोऽच्युतेंद्राद्यै-
 श्चतुःषष्ट्या सुरैर्द्वैरन्निपेके कृते सुरकृताः कलशा दिव्यानुभावेन नृपकारितकलशेषु प्रविश्रास्ततस्ते-
 ऽत्यंतं शोचितवंतः, ततः श्रीनंदिराजः स्वामिनं पूर्वाञ्जिमुखं निवेश्य सुरानीतक्षीरोदनीरैः सर्वतीर्थसृ-
 त्तिकाञ्चिः, सर्वकषाथैश्चाञ्चिपेकं करोति, इंद्राश्च सर्वेऽपि भृंगारादर्शादिहस्ता जयशब्दं प्रयुंजानाः
 पुरतस्तिष्ठन्ति, ततश्च भगवान् स्वातो गंधकाषाथ्यारुक्षितांगः सुरचंदनानुलितगात्रः कल्पतरुपुष्प-
 मालामनोहरकंठपीठः कनकमृच्चितां चलस्वलोज्ज्वल्ललकमूढ्यसदशश्वेतवल्गाद्युतशरीरो द्वारविराज-

रूढा स्थल', केयूरकटकमंजितयुजः, कुण्डलललितगह्वतल., श्रीनंदिराजकारितां पचाशच्छुनुरायतां पचविंशतिधनुर्विस्तीर्णा, पञ्चत्रिंशद्धरुनुच्चां, बहुस्तत्रशतनिविष्टा, मणिकनकविचित्रां, दिव्यानुजावतः सुरकृततादृक्शिविकामनुप्रविष्टा चद्रप्रजात्रिधां शिविका आरूढो दिक्षागृह्णार्थं प्रतस्थे, शेषं सुत्रकृत् स्वयं षड्यति ॥ ११२ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो जगवान् महावीरः, योऽसौ शीतकालस्य प्रथमो मासः प्रथम पक्ष., मार्गेशिरमासस्य कृष्णपक्ष, तस्य मार्गेशिरवहुलस्य दशमीदिवसे पूर्वदिगामिन्यां वायायां, पौरुष्यां पाश्चत्यपौरुष्यां अभिनिवृत्ताया जाताया प्रमाणप्रासायां, ननु न्यूनाधिकायां, सुत्र-ताख्ये दिवसे, विजयाख्ये मुहूर्त्ते, चंद्रप्रजायां पूर्वाकायां शिविकायां कृतपटपः विशुद्ध्यमानले-श्याकः पूर्वाभिमुख. सिंहासने निषीदति, शिविकारूढस्य च प्रभोर्देक्षिणतः कुलमहचरिका हंसल-क्षण पटशाटकमादाय, वामवाश्वे च प्रभोरेवधात्री दीक्षोपकरणमादाय, पृष्टे चैका तरुणी स्फारशृंगारा धवलच्छत्रहस्ता, ईशानकोणे चैका पूर्णकलशहस्ता अग्निकोणे चैका मणिमयताम्रहस्ता भद्रासने

निषीदति, ततः श्रीनंदिनृपादिष्टाः पुरुषा यावत् शिविकालुत्पाटयंति, तावत् शक्रो दाक्षिणात्यां उपरितनां बाहां, ईशानेन्द्र औत्तराहां उपरितनीं बाहां, चमरेंद्रो दाक्षिणात्यां अधस्तनीं बाहां, बलीन्द्र औत्तराहां अधस्तनीं बाहां, शेषाश्च भवनपतिव्यंतरज्योतिष्कवैमानिकेंद्राश्च बलकुंजलाद्याभरणकिरणरमणीयाः पंचवर्णपुष्पदृष्टिं कुर्वंतो, दुंदुर्भ्रंस्ताडयंतो यथार्हं शिविकां लुत्पाटयंति, ततः शक्रेशानौ तां बाहां त्यक्त्वा जगत्तश्चामराणि वीजयतः, तदा च जगवति शिविकारूढे प्रस्थिते सति शरदि पद्मसर इव, पुष्पितं अतसीवनमिव, कर्णिकावनमिव, चंपकवनमिव, तिलकवनमिव इमणीयं गगनतलं सुरवरैरञ्जत, किंच निरंतरं वाद्यमानमंत्रात्रेरीमृदंगदुंदुभिः शंखाद्यनेकवाद्यध्वनिगंगनंतले भूतले च प्रससार; तन्नादेन च नगरवासिन्धस्यक्तस्वकार्या नार्यः समागच्छंत्यो विविधचे-प्राभिर्जनान् विस्मापयंतिस्म ॥

यतः—तिन्निवि थीञ्चं बद्धहां । कलिकज्जलासिंहर ॥ ए पुण अतिहि बद्धहां । दूध जमाइ तुर ॥ १ ॥ चेष्टाश्चेमाः—स्वगद्वयोः काचन कज्जलाकं । कस्तूरिकाचिर्नयनांजनं च ॥ गले चलन्नुपु-

रमं द्विपीठे । त्रैवेयकं चारु चकार बाला ॥ १ ॥ कटीतटे कापि बन्ध हारं । काचित् कण्टिककि-
 षिका च कठे ॥ गोशीर्षपेठेन ररज पादा-बलकपकेन वपुर्लिखेप ॥ २ ॥ अर्धक्षाता काचन बाला
 । विगलत्सखिला विश्वथबाला ॥ तत्र प्रथममुपेता त्रास । व्यधित न केपा ज्ञाता हासं ॥ ३ ॥
 कापि परिच्युनविश्वथवसना । मूढा करधृतकेवलरसना ॥ चित्र तत्र गता न लज्जते । सर्वजने
 जिनवीक्षणसज्जे ॥ ४ ॥ सत्यज्य काचित्तरुणी लदत । स्वपोतमोतु च करे विधृत्य ॥ निवेश्य कट्यां
 त्वरया व्रजती । हासावकाशं न चकार केपा ॥ ५ ॥ अहो महोरूपमहो महौजः-सौजाग्यमेतत्
 कटरे शरीरे ॥ श्लामि दु खानि करस्य धातु-र्यथील्पमीदृग् वदतिस्व काचित् ॥ ६ ॥ काचिन्मद्देहा
 विकसत्कपोला । श्रीवीरववत्रेक्षणगाढलोला ॥ विसृत्य दूरं पतितानि तानि । नात्रासिषु. कांचनभ्रू-
 पणानि ॥ ७ ॥ इस्तांबुजाच्या शुचिमौक्तिकोर्धे-रत्राकिरन् काश्चन चचलादयः ॥ काश्चिज्जगुर्मज्जुञ-
 मगलानि । प्रमोदपूर्णा नन्तुश्च काश्चित् ॥ ८ ॥ इत्थं नागरनागरीनिरीक्ष्यमाणविचित्रप्रकर्षस्य
 जगवतः पुरतः प्रथमतो रत्नमयान्यष्टौ मंगलानि क्रमेण प्रस्रियतानि, तद्यथा-स्वस्तिक १ श्रीवत्सो

२ नंयावत्तो ३ वर्द्धमानकं ४ जडासनं ५ कलशो ६ अत्ययुग्मं ७ दर्पणश्च ८ ॥ ततः क्रमेण पूर्णक-
लशचंगारत्रामराणि, ततो महती वैजयंती, ततश्चक्रं, ततो मणिल्लर्णमयं सपादपीठं सिंहासनं,
ततोऽष्टशतं आरोहरहितानां त्रकुंजरतुरगाणां, ततस्तांत्रतो घंटापताकाजिरामाः शस्त्रपूर्णा रथाः,
ततस्तांत्रतो त्रपुरुपाः, ततः क्रमेण हय २ गज २ रथ ३ पदात्यनिकानि ४, ततो लघुपताकासह-
स्रपरिमंक्रितः सहस्रयोजनोच्चो महेंद्रध्वजः, ततः खड्गग्राहाः, कुंतग्राहाः, पीठफलकग्राहाः, ततो
ह्रासकारकाः, नर्त्तकारकाः, कांदर्पिका जयजय शब्दं प्रयुंजानास्तदनंतरं बहव उग्रा भोगा राजन्याः
कत्रियास्तलवरा सामंत्रिकाः कोटुंविकाः श्रेष्ठिनः, सार्थत्राहाः, देवा देव्यश्च स्वामिनः पुरतः प्र-
स्थिताः, तदनंतरं देवमनुजाऽसुरसहितया स्वर्गमर्त्यपातालवासिन्या पर्पदा सम्यग् अनुगम्यमानं,
अग्रतः शंखिकाः शंखवादकाः, चाक्रिकाश्चक्रप्रहरणधारिणः, लांगलिका गलावलंवितसुवर्णादिमय-
लांगलाकारधारिणो ऋद्धविशेषाः, मुखे प्रियवक्त्राश्चाटुकारिण इत्यर्थः, वर्द्धमानाः स्कंधारोपितपु-
रुषाः पुरुषाः, पुष्पमाणवा सागथाः, घंटया चरंतीति घांटिका 'राउल्लिच्छा' इति लोके प्रसिद्धाः,

पतेयां गणैः परिघृतं च जगवंतं प्रक्रमात् कुञ्जमहत्तरादयः स्वजनाः तान्निरिष्टादिविशेषगविशिष्टाभि-
वाङ्मिः अभिनन्दतोऽभिष्टुवंतश्च एवं अवादिपुः ॥ ११३ ॥

जय जयवान् जव, हे समृद्धिमन्! जय जयवान् जव, हे भवा जडकारक ते तुभ्यं जडं अ-
स्तु, किंच अजमेनिरतिचारेहानिदर्शनचारित्र्यैः अजितानि इन्द्रियाणि जय वशीकुरु ? जितं च स्व-
शीकृतं पादय श्रमणधर्म, जितविघ्नोऽपि च हे देव ! त्वं वस, कुत्र ? सिद्धिमध्ये; अत्र सिद्धिशब्दे-
नश्रमणधर्मस्य वशीकारस्तस्य मध्य लक्षणया प्रकर्षस्तत्र त्व निरंतराय तिष्ठेत्यर्थः. रागद्वेषमहौ निज-
हि निरुहाण, तयोर्निग्रहं कुरु इत्यर्थः, केन तपसा, बाह्याभ्यंतरेण तथा धृतौ संतोषे धेये वा अत्यंतं धरु-
करुः सन् अष्टकर्मशत्रून् मर्दय ? परं केनेत्याह-व्यानेन उत्तमेन शुक्लेनेत्यर्थः, तथा हे वीर ! अप्रमत्तः
सन् त्रैलोक्य एव यो रंगो महद्युक्तमंगपस्तस्य मध्ये आराधनपताका आहर गृहाण ? यथा कश्चिन्मह्यः
प्रतिमह्य विजित्य जयपताका गृह्णाति, तथा त्वं कर्मशत्रून् विजित्य आराधनपताकां गृहाण इति ज्ञावः-
प्राप्तुहि च बितिमिरं तिमिररहितं अनुत्तरं अनुपमं केवलवरज्ञानं ? गच्छ च मोक्ष परमं पदं, केन ? जिनव-

रोपदिष्टेन अक्रुदित्वेन मार्गेण, अथ किं कृत्वेत्याह—

इत्वा, कां? परीपहसेनां, जय जय क्वत्रियत्रवृषज ! बहून् दिवसान्, बहून् पदान्, बहून् मासान्, बहून् ऋतून् मासद्वयप्रमितान्, बहून् अयनानि, षण्मासिकानि दक्षिणोत्तरायणलक्षणानि, बहून् संवत्सरान् यावत्, परीषहोपसर्गैर्भ्योऽजीतः सन्, त्रयत्रैरवाणां त्रिद्युत्सिंहादिकानां द्वांत्या दमो, न त्वसामर्थ्यादिना, एवंविधः सन् त्वं जय ? अपरं च ते तव धर्मे अविघ्नं विघ्नाऽजावोऽस्तु, इति कृत्वा इत्युक्त्वा जयजयशब्दं प्रयुंजति ॥ ११४ ॥

ततः श्रमणो भगवान् महावीरः क्वत्रियकुंभग्रामनगरमध्येन भूत्वायत्र ज्ञातखंडवनं, यत्राऽशोकपादपस्तत्र उपागच्छतीति योजना, अथ किंविशिष्टः सन्? नयनमालासहस्रैः प्रेक्ष्यमाणः प्रेक्ष्यमाणः, पुनः पुनः विलोक्यमानसौंदर्यः, पुनः किंविण वदनमालासहस्रैः श्रेणिस्थितलोकानां मुखपंकिसहस्रैः पुनः पुनः अजिष्टुयमानः, पुनः किंविण हृदयमालासहस्रैः उन्नंथमानो, जयतु जीवतु इत्यादिध्यानेन समृद्धिं प्राप्यमाणः, पुनः किंविण मनोरथमालासहस्रैः विशेषेण स्पृश्यमानः, वयं

एतस्य सेवका अपि जवामस्तदापि वरं, इति चिंत्यमानं, पुनः किंवि० कांतिरूपगुणैः प्रार्थ्यमानः प्रार्थ्यमानः, स्वामित्वेन जर्तृत्वेन वांछ्यमान इत्यर्थः, पुनः किंवि० अंगुलिमाखासहस्रैः दर्श्यमानो दर्श्यमानः, पुनः किंवि० दक्षिणहस्तेन बहूनां नरनारीसहस्राणां अजलिमाखारुहखाणि नमस्कारान् प्रतीघ्नन् यत्नः, पुनः किंवि० भवनपकिसहस्राणि समनिक्रामन् समनिक्रामन्, पुनः किंवि० तंत्री वीणा, तलताला हस्ततालाः, त्रुटितानि वादित्राणि, गीतं गीतं, वादितं वादनं, तेषां र्वेण शब्देन, पुनः कीदृशेन ? मधुरेण च मनोहरेण, पुनः कीदृशेन ? जयजयशब्दस्य यो घोष उद्घोषणं, तेन मिश्रितेन, पुनः कीदृशेन ? मंजुमंजुना घोषेण च, अतिकोमलेन जनस्वरेण सावधानीजवन् सावधानीभवन् सर्वस्वार्थां समस्तच्छत्रादिराजचिन्हरूपया, सर्वथ्युत्या आभरणादिसंवंधिन्या कांत्या, सर्वथलेन हस्तिपुरगादिरूपकटकेन, सर्ववाहनेन करभवेसरशिशिकादिरूपेण, सर्वसमुदयेन महाजनमेलापकेन, सर्वादिरेण सर्वैश्चिंत्यकरणेन, सर्वविभ्रुत्या सर्वसंपदा, सर्वविभ्रुपया समस्तशोचया, सर्वसंक्रमेण प्रमोदजनितौत्सुक्येन, सर्वसंगमेन सर्वस्वजनमेलापकेन, सर्वप्रकृतिभिः, अष्टादशजि-

निगमादिचिर्नगरवास्तव्यप्रजाभिः, सर्वनाटकैः, सर्वतालाचरैः, सर्वविरोधिन सर्वातःपुरेण, सर्वपु-
 ष्पगंधमाख्यालंकारविभूषया प्रतीतया, सर्वत्रुटितशब्दानां सर्ववाच्यशब्दानां यः शब्दः संनिनादश्च
 प्रतिरवस्तेन, सर्वत्वं च स्तोकानां समुदाये स्तोकेरपि स्यात्तत आह, महत्या ऋष्या, महत्या युत्या,
 महता बलेन, महता वाहनेन, महता समुदयेन, महता उच्चैस्तरेण प्रधानवादित्राणि, तेषां जम-
 गसमगं समकालं प्रवादनं यत्र एवंविधेन, शंखः प्रतीतः, पणवः मृत्पटहः, पटहः काष्ठपटहः,
 ज्ञेरी ढक्का, ऊह्वरी प्रतीता, खरमुखी काहला, हुहुक्कः त्रिवलितुल्यवायविशेषः, पुंडुजिद्वेववाद्यं,
 तेषां निर्घोषः, तस्य नादितः प्रतिशब्दः, तद्वपेण रवेण शब्देन युक्तं, एवं रूपया ऋष्या वृताय
 ब्रजंतं जगवंतं पृष्टतश्चतुरंगसैन्यपरिकलितो ललितहृत्रचामरविराजितो नंदिवर्धननृपो गहति ॥ पू-
 र्वोक्तानंबरेण युक्तो जगवान् दक्षत्रियकुंरुनगरस्य मध्यजागेन निर्गहति, निर्गत्य यत्रैव ज्ञातवनलंरु-
 वनं इति नामकं उद्यानं अस्ति, यत्रैव अशोकनामा वरपादपः श्रेष्ठवृहः, तत्रैव उपागहति ॥१५॥

उपागत्य अशोकवरपादपस्य अधस्तात् शित्रिकां स्थापयति, स्थापयित्वा शिबिकातः प्रत्यं वतरति,

प्रत्यवतीयं स्वयमेव आभरणमाल्यालंकारान् उच्चारयति, उच्चार्य, तच्चैवं अगुलीच्यश्च मुद्रावलिं पाणितो ।
 वीरवखय शुजात्र्यां ऊटिल्यंगदे ॥ द्वारमथ कवतः कुंकले । मस्तकान्मुकुटमुन्मुचति श्रीजिनः ॥१॥
 तानि चाञ्जरणानि कुलमहत्तरिका हंसलक्षणपटशाटकेन यद्वाति, यद्हीत्वा च जगवतं एवं अवादीत्, ' इ-
 ल्कागकुलसमुप्येत्नेसिणं तुमं जाया, कासवगुत्तेसिणं तुमं जाया, उदितोदितनायकुलनहयलमिअंरु
 सिरुत्थजच्चलत्तिअसुजेसिण तुमं जाया, जच्चलत्तिअणीए तिसलाए सुएसिणं तुमं जाया, देविंदन-
 रिंदपद्धिअकित्तीसिणं तुमं जाया, एत्थ सिग्धं च .कमिअधं गुरुअं आखंवेअधं असिधारमहद्वय च-
 रिअधं जाया, परिकमिअधं जाया, अस्सि च णं अहे नो पमाइअधं,' इत्यादि वंदित्वा नमस्कृत्य एकतो-
 ऽपक्रामति ॥

ततश्च जगवान् एकया मुञ्च्या कूर्चं, चतसृजिश्च तान्निः शिरोजान्, एवं स्वयमेव पंचमौष्टिकं
 क्षोच करोति, तथा कृत्वा च पटेन प्रक्तेन अपानकेन, उचराफाल्युन्यां चद्रयोगे सति शक्रेण वाम-
 स्कंधे स्थापितं एकं देवदूर्ज्यं आदाय, एको रागद्वेषसहायविरहात्, अद्वितीयः, तथाहि--ऋषजश्च-

तुःसहस्रा राज्ञां, महिषांश्चौ त्रिजिह्विभिः शतैर्वासुपूज्यः षट्शत्या, शेषाश्च सहस्रेण सह प्रव्रजितास्तथा जगवान् न केनापि सहेत्यतोऽद्वितीयः, द्रव्यतः शिरःकूर्चलोचनेन, भावतः क्रोधाद्यपनयनेन मुंडो भूत्वा, आगारात् गृहात् निष्क्रम्य अगारितां साधुतां प्रव्रजितः प्रतिपन्नः, तद्विधिश्चायं—एवं पूर्वोक्तप्रकारेण कृतपंचमौष्टिकलोचो भगवान् यदा सामायिकं उच्चरितुं वांठति, तदा शकः सकलमपि वाद्यकोलाहलं निवारयति, ततः प्रभुः 'नमो सिद्धाणं' इति कथनपूर्वकं ' करेमि सा-
माइच्छं सवं सावज्जं जोगं पच्चखामी' त्यादि उच्चरति, न तु ' जंतेत्ति' भणति, तथा कल्पत्वात्, एवं च चारित्र्यगृहणानंतरमेव जगत्तश्चतुर्थं ज्ञानं उत्थपते, ततः शक्रादयो देवा भगवंतं वंदित्वा नंदिश्वरयात्रां कृत्वा स्वं स्वं स्थानं जग्मुः ॥

॥ इति महोपाध्यायश्रीकीर्तिविजयगणेशिष्योपाध्यायश्री ॥

विनयविजयगणिविरचितायां कल्पसुवोधिकायां

पंचमः द्वाणः समाप्तः, अं० (६५०) अं० (३३२५) ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ षष्ठ व्याख्यान प्रारभ्यते ॥

ततश्चतुर्दशानो जगवान् बधुवर्गं आपृथक् च विहारार्थं प्रस्थितो, बंधुवर्गोऽपि दृष्टिविषय एवा-
त् तत्र स्थित्वा, स्वया विना वीर कथं ब्रजामो । दृष्टेऽधुना शून्यवनोपमाने ॥ गोष्ठीसुखं केन सहा-
चरामो । जोदयामहे केन सहायबंधो ॥१॥ सर्वेषु कार्येषु च वीरवीरे-त्यामंत्रणादर्शनतस्तवार्यं ॥ प्रेमप्र-
कर्पादन्नजाम हर्षं । निराश्रयाश्चाथ कमाश्रयाम. ॥२॥ अतिप्रियं बांधव दर्शनं ते । सुधांजनं प्रावि-
कदासदक्ष्योः ॥ नीरागचित्तोऽपि कदाचिदस्मान् । स्मरिष्यसि प्रौढगुणाच्चिराम ॥ ३ ॥ इत्यादि
वदन् कष्टेन निर्धस्य साशुलोचन. स्वयहं जगाम, किंच प्रशुदीकामहोत्सवे यधैवैर्गोशीर्षचदनादिना पुष्यैश्च
पूजितोऽभूत्, साधिकमासचतुष्क यावत् तदवस्थेन च गंधेन आकृष्टा प्रमरा आगत्य गाढ त्वच वंशंति,
शुवानश्च गधपुटीं याचते, मौनवति च भगवति रुष्टास्ते दुष्टान् उपसर्गान् कुर्वति, स्त्रियोऽपि भग-
वंतं अद्भुतरूप तथा सुगंधशरीरं च निरीदय कामपरवशा अनुकूलान् उपसर्गान् कुर्वति. भगवांस्तु

मेरुखिव निष्प्रकंपः सर्वं सहमानो विहरति. तस्मिन् दिने च सुहृत्तृतीयेषु कुमारग्रामं प्राप्तस्तत्र रात्रौ कायोत्सर्गेण स्थितः. इतश्च तत्र कश्चिद् गोपः सर्वदिनं हृषे वृषान् वाहयित्वा संध्यायां तान् प्रश्रुपार्श्वं मुत्क्त्वा गोदोहाय गृहं गतः, वृषजास्तु वने चरितुं गताः, स चागत्य प्रश्रुं पृष्ठवान्, देवार्थं क्व मे वृषाः, अजल्पति च प्रजो अयं न वेत्तीति वने विव्रोक्तितुं लभः, वृषास्तु रात्रिशेषे स्वयमेव प्रश्रुपार्श्वं आगताः, गोपोऽपि तलागतस्तान् दृष्ट्वा अहो! जानतापि अनेन समग्रां रालिं अहं ज्ञामितः, इति कोपात् सेदहकमुत्पाद्य प्रहर्तुं धावितः, इतश्च शक्रस्तं वृत्तांतं अवधिना ज्ञात्वा गोपं शिक्षितवान् ॥

अथ तत्र शक्रः प्रश्रुं विज्ञपयामास, प्रजो तवोपसर्गा भूयांसः संति, ततो द्वादशवर्षं यावत् त्रैयावृत्यनिमित्तं तवांतिके तिष्ठामि, ततः प्रश्रुंवादीद्वेन्द्र ! कदाप्येतन्न भूतं, न भवति, न भविष्यति च, यत् कस्यचिद्देवेंद्रस्य वा साहाय्येन तीर्थकराः देवज्ञानं उत्पादयंति, किंतु स्वपराक्रमेणैव केवलज्ञानं उत्पादयंति; ततः शक्रोऽपि मरणांतोपसर्गवारणाय प्रजोर्मातृसखेयं व्यंतरं वैयावृत्यकरं स्था-

पयित्वा त्रिदिवं जग्मिवान् ॥ ततः प्रशुः प्रातः कोह्याकसन्निवेशे बहुलब्राह्मणयुद्धे मया सपात्रो धर्मः प्र-
 ज्ञापनीय इति प्रथमपारणां युहस्थपात्रे परमान्नेन चकार, तदा च चेलोत्केपः (१) गंधोदकवृष्टिः (२)
 दुंदुजिनादो(३)अहोदानमहो दानमित्युद्बोधषणा(४)वसुधारावृष्टि(५)श्चेति पंच दिव्यानि प्रादुर्भूतानि.
 एषु वसुधारास्वरूपचेदं, "अरुत्तेरसकोनीलं । बक्रोसा तद्य होइ वसुहारा ॥ अरुत्तेरससखा । जहन्निया
 होइ वसुहारा ॥ १ ॥ " ततः प्रशुर्विहरन् मोराकसन्निवेशे दुइजंततापसाश्रमे गतस्तत्र सिद्धार्थमू-
 पमित्रं कुलपतिः प्रशु उपस्थितः, प्रशुणापि पूर्वाम्यासान्मिलनाय बाहू प्रसारितौ, तस्य प्रार्थनया च
 एकां रात्रिं तत्र स्थित्वा नीरागचिचोऽपि .तस्याग्रहेण तत्र चतुर्मासावस्थान अगीकृत्य अन्यतो विज-
 हार. अष्टौ मासान् विहृत्य पुनर्वर्षार्थं तत्रागतः, आगत्य च कुलपतिसमर्पिते वृणकुटीरके तस्थौ, तत्र .य
 बहिस्तृणानापत्या ह्युधिता गावोऽन्यैस्तापसैः स्वलकुटीरकान्निवारिताः सत्यः प्रशुभूषितं कुटीरं निःशंकं
 खावति, ततः कुटीरस्वामिना कुलपतेः पुरतो रावा कृता, कुलपतिरप्यागत्य जगवंत उवाच, हे वर्ध-
 मान! पादणोऽपि स्वनीजरक्षणे ददा जवंति, त्वं तावत् राजपुत्रोऽपि स्व आश्रयं रक्षितुं अशकोऽसि, ततः

प्रभुर्भयि सति एषां अप्रीतिरिति विचिंत्याषाढशुक्लपूर्णिमाया आरभ्य पक्षे अतिक्रान्ति वर्षायां एव
इमान् पंच अभिग्रहान् अजिग्रह्य अस्थिकग्रामंप्रति प्रस्थितः, अजिग्रहाश्रमे-नाऽप्रीतिमद्गृहे वासः
१ । स्थेयं प्रतिमया सदा १ ॥ न गेहिविनयः कार्यो ३ । मौनं ४ पाणौ च भोजनं ५ ॥ १ ॥

श्रमणो जगवान् महावीरः साधिकं मासाधिकसंवत्सरं यावत् चीवरधारी अभूत्, तेन परं तत
ऊर्ध्वं साधिकमासाधिकवर्षादूर्ध्वं च अचेलकः, पाणिपतद्गृहः करपात्रश्चाजवत्, तत्र अचेलकजवनं
चैवं-साधिकमासाधिकसंवत्सरादूर्ध्वं विरहन् दक्षिणवाचालपुरासन्नसुवर्णवालुकानदीतटे कंटके
त्रिलग्य द्वेवदूष्यार्धे पतिते सति भगवान् सिंहावलोकनेन तद्द्राक्षीत्, ममत्वेनेति केचित्,
स्थंक्लिऽस्थंक्लिं वा पतितमिति विलोकनायेत्यन्ये, अस्मत्संततेर्वस्त्रपात्रं सुखजं दुर्लभं वा
जावीति विलोकनार्थं इति अपरे, वृद्धास्तु कंटके वस्त्रविलगनात् स्वशासनं कंटकचङ्गुलं जविष्य-
तीति विज्ञाय निर्लोकत्वात् तद्वस्त्रार्धं न जग्राहेति. ततः पितुर्मित्रेण ब्राह्मणेन गृहीतं; अर्धं तु त-
स्यैव पूर्वं प्रभुणा दत्तं अभूत्; तच्चैवं-स हि पूर्वं दरिद्रो जगवतो वार्षिकदानावसरे परदेशं गतो

ऽभूत्, तत्रापि निर्भाग्यत्वात् किञ्चिदप्राप्य गृहमागतो भार्यया तर्जितो रे अजाग्यशेखर ! यदा जगवता श्रीवर्धमानेन सुवर्णमेघायितं तदा त्वं परदेशे गतः, अधुना पुनर्निर्धनः समागतो, याहि दूरं? मुख मा दर्शय? अथवा सांप्रतं अपि तमेव जंगमं कल्पतरुं यावस्व, यथा तव दारिद्र्य हरति. यतः—यैः प्राग्दत्तानि दानानि । पुनर्दातुं । हे ते क्रमाः ॥ शुष्कोऽपि हि नदीमार्गः । खन्यते सखिस्वार्थिनि. ॥ १ ॥ इत्यादिवाक्यैर्जायिञ्छ्रितो जगवत्पार्श्वमागत्य विज्ञपयामास ॥

प्रज्ञो त्वं जगदुपकारी, विश्वस्यापि त्वया दारिद्र्यं निर्मूलितं, अहं तु निर्जाग्यस्तस्मिन्नवसरेऽत्र नामुवं, तत्रापि—किं किं न कय को को न पुच्छि । कह कह न नामिच्छं सीसं ॥ दुष्प्रगुञ्ज-रस्स कए । किं न कय किं न कायवं ॥ १ ॥ तथापि त्रमता मया न किञ्चित् प्राप्तं, ततोऽहं निःपुण्यो निराश्रयो निर्धनस्त्वामेव जगद्भावितदायकं शरणायोपेतोऽसि, तव च विश्वदारिद्र्यहरस्य म-दारिद्र्यहरणं कियन्मात्रं, यतः—संपूरिताऽशेषमहीतलस्य । पयोधरस्याश्चुतशक्तिजालः ॥ किं तुंवपा-न्नप्रतिपूरणाय । जवेत्प्रयासस्य कणोऽपि नूनं ॥ १ ॥ एवं च याचमानाय विप्राय करुणापरेण जग-

वता देवदूष्यवस्त्रस्य अर्द्धं दचं, इदं च तादृक्दानदायिनोऽपि भ्रगवतो निःप्रयोजनस्यापि वस्त्रस्य यदर्द्धदानं तत् संततेर्वस्त्रपात्रेषु मूर्ध्नि सूचयति, इति केचित्, विप्रकुलोत्पन्नत्वं सूचयतीत्यपरे । ब्राह्मणस्तु तदर्द्धं गृहीत्वा दशांचलकृते तुन्नवायस्याऽदर्शयत्, सोऽप्युवाच, याहि नो ब्राह्मण ! तमेव प्रष्टुं अनुगढ, स हि निर्मेमः करुणांनोधिर्द्धितीयं अपि अर्द्धं दास्यति, ततस्तदर्धं धृत्यं अहं तथा संयोजयिष्यामि यथा अद्भुतस्यैव तस्य दीनारसक्षं मूर्द्ध्यं न विष्यति, तेन च अर्धमर्धविनक्तेन ह्यथोरप्यावयोर्दारिद्र्यं यास्यति, इति तत्प्रेरितो विप्रोऽपि पुनः प्रष्टुपार्श्वमागतो लज्जया प्रार्थयितुं अशक्तो वर्षे यावत् पृष्टे बभ्राम, ततश्च स्वयं पतितं तदर्धं गृहीत्वा जगाम; तदेवं जगवता सवस्त्रधर्मप्ररूपणाय साधिकमासाधिकं वर्षं यावद्दस्त्रं स्वीकृतं, सपात्रधर्मस्थापनाय च प्रथमां पारणां पात्रेण कृतवान्, ततः परं तु यावज्जीवं अचेलकः पाणिपात्रश्चाऽभूत्, एवं च विहरतो भ्रगवतः कदाचिद् गंगातटे सूदममृत्तिकाकर्दमप्रतिविंबितासु पदपंक्तिषु चक्रध्वजांशुशादीनि लक्षणानि निरीक्ष्य पुष्पनामा सामुद्रिकश्चित्तयामास ॥

यदय एकाकी कोऽपि चक्रवर्ती गच्छति, तद् गत्वाऽस्य सेवा करोमि, यथा मम महानुदयो भवतीति त्वरितं पदानुसारेण जगवत्पार्श्वमागतो जगवंतं निरीक्ष्य दृष्यो, अहो मया वृथैव महता कष्टेन सामुद्रिकं अधीतं, यदि इहगुलक्षणलक्षितोऽपि भ्रमणो भूत्वा व्रतकष्टं समाचरति तदा सामुद्रिकपुस्तकं तु जले देयमेव, इतश्च दत्तोपयोगः शकः शीघ्रं तस्मान्नल-जगवंतं अत्रिबंध्य पुष्पं उवाच, भो ज्ञो सामुद्रिक ! मा विषीद, ? सत्यमेवैतत्तव, शास्त्रं, यदयं अनेन लक्षणेन जगत्त्रयस्या-पि पूज्यः सुराऽसुराणामपि स्वामी सर्वोत्तमसंपदाश्रयस्तीर्थेश्वरो जविष्यति, किंच-कायः स्वेदमसाम-य-विवर्जितः श्वासवायुरपि सुरज्जिः ॥ रुधिरामिषमपि धवलं । गोटुग्धसहोदरं नेतुः ॥ १ ॥ इत्या-दीन्यपरिमितानि अस्य बाह्याभ्यतराणि लक्षणाणि केन गणयितुं शक्यानि ? इत्यादि वदन् पुष्पं मणिकनकादिभिः समृद्धिपात्रं विधाय शक्रः स्वस्थानं ययौ, सामुद्रिकोऽपि प्रमुदितः स्वदेशं गतः, प्रचुरप्यन्यत्र विजहार ॥

भ्रमणो जगवान् महावीरः सातिरेकाणि द्वादश वर्षाणि यावत् नित्यं दीक्षाग्रहणादनु याव-

जीवं व्युत्सृष्टकायः परिकर्मणावर्जनात्, त्यक्तदेहः परीषहसहनात्, एवंविधः सन् प्रभुः ये केचित्
 उपसर्गा उत्पद्यंते, तद्यथा दिव्या देवकृताः, मानुष्या मनुष्यकृताः, तैर्यक्योनिकाः तिर्यक्कृताः, अनुकूला
 जोगार्थं प्रार्थनादिकाः, प्रतिकूलाः प्रतिलोमास्तारुनादिकाः, तान् उत्पन्नान् सम्यक् सहते जयाऽभा-
 वेन, क्षमते क्रोधाऽभावेन, तितिक्षते दैन्याऽकरणेन, अध्यासयति निश्चलतया. ॥ ११७ ॥ तत्र
 देवादिकृतोपसोसहनं यथा-स्वामी प्रथमचतुर्मासकं मोराकसन्निवेशादागत्य शूलपाणियद्दक्षैत्ये
 स्थितः, स च यद्दः पूर्वभवे धनदेववणिजो वृषभ आसीत्, तस्य च नदीं उत्तरत उत्तरतः शकटपंच-
 शती पंके निमग्ना, तदा च उद्धसितवीर्येण एकेन वृषभेण वामधुगीणेन भूत्वा, यदि समैव खंरुद्धयं
 विधायोजगोः पार्श्वयोर्योजयति तदाऽहं एक एव सर्वाणि उत्तारयामीति चिंतयता सर्वाणि शकटानि
 निर्व्यूढानि, स तथाविधेन पराक्रमेण त्रुटितसंधिरशक्तशरीरो जातः, तदा च अशक्तं तं निरीक्ष्य धनदे-
 वेन वर्धमानग्रामे गत्वा ग्राममुख्यानां तृणजलनिमित्तं द्रव्यं दत्त्वा स तत्र मुक्तः, ग्राममुख्यैश्च न काचि-
 ङ्चिन्ता कृता, स च ह्युत्तृष्ट्वाधितः शुभाध्यवसायान्मृत्वा व्यंतरो जातस्तेन प्राग्भवव्यतिकरस्मरणजात-

कोपेन तत्र मारीकरणेन अनेके जना मारिताः, कियतां च संस्कारो जत्रतीति तथैव मुक्तानां मृतकानां अस्थिनिकरैः स ग्रामः अस्थिकग्राम इति प्रसिद्धो बभूव. ततश्च अत्र शिष्टलोकाराधितेन तेन प्रत्यक्षीश्रुय स्वप्नासादः स्वप्रतिमा च कारिता, तत्र जनाः प्रत्यहं पूजां कुर्वति, भगवांस्तु तत्प्रतिबोधनाय तत्र चैत्ये समागतः, दुष्टोऽयं रात्रौ स्वैत्ये स्थितं व्यापादयतीति जनैर्वार्यमाणोऽपि तत्रैव रात्रौ स्थितः ॥

तेन च जगवतः क्षोत्राय श्रुमेर्जदकरोऽष्टहासः कृतः, ततो हस्तिरूपं, ततः सर्परूपं, ततः पिशाचरूपं विकृत्य दुस्सहा उपसर्गा. कृताः, जगवांस्तु मनागपि न ह्युजितः, तत एकैकापि या अन्य-जीवितापहा तथाविधाः शिरः १ कर्ण २ नाशिका ३ चक्षु ४ र्दत ५ दृष्ट ६ नख ७ लक्षणेऽङ्गेषु विविधा वेदनाः प्रारब्धाः, तथापि अकंपितचित्तं भगवंतं निरीक्ष्य स प्रतिबुद्धः, अस्मिन्नवसरे च सिद्ध्यर्थः समागत्योवाच, प्रो निर्जाग्य ! दुर्लक्षण शुलपाणे ! किमिदमाचरितं, यत्सुरपूज्यस्य भगवत आशातना कृता, याद्वि शक्तो ज्ञास्यति तदा तव स्यानं स्फोटयिष्यति, ततः पुनर्जीतः सन्नधिकं भगवंतं

पूजयामास, जगवतोऽग्रे गायति नृत्यति च, तदाकर्ण्य च लोकाश्चितितवंतो यदनेन स देवार्थो हत-
 स्ततो गायति नृत्यति च, तत्र च देशानान् रात्रेश्चतुरोऽपि यामान् अत्यंतं वेदनां लोढवान् इति
 प्रजाते स क्षणं निद्रां लेभे, तत्र च प्रचुरूर्ध्वस्थ एव दश स्वप्नान् दृष्ट्वा जागरितः ॥ प्रजाते लोको
 मिलितः, उत्पल्लेङ्गशर्मणौ अपि अधीताष्टांगनिमित्तौ तवागतौ, ते जगवंतं दिव्यगंधचूर्णपुष्पपूजितं
 निरीक्ष्य प्रमुदिताः प्रणमंति, तत उत्पलोऽवोचत् हे जगवन्! यत्त्वया निशाशेषे दश स्वप्ना दृष्टास्ते-
 षां फलं त्वया तु ज्ञायते एव तथापि मया कथ्यते, यत्त्वया तालपिचाशो हतस्तेन त्वं अचिरेण
 मोहनीयं कर्म हनिष्यसि १, यच्च सेव्यमानः सितः पक्षी दृष्टस्तेन त्वं शुक्लध्यानं ध्यायसि २, यच्च
 चिबकोकिलः सेवमानो दृष्टस्तत्स्त्वं द्वादशांगीं प्रथमिष्यसि ३, यच्च गोवर्गः सेवमानो दृष्टस्तेन
 साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपश्चतुर्विधः संघस्त्वां सेविष्यते ४, यश्च त्वया समुद्रस्तीर्णस्तत्स्त्वं संसारं
 तरिष्यसि ५, यश्चोद्गबन् सूर्यो दृष्टस्तेन तव अचिरात् केवलज्ञानं उत्पत्स्यते ६, यच्च त्वया अत्रै-
 र्मानुषोत्तरो वेष्टितस्तेन त्रिभुवने तव कीर्तिर्भविष्यति ७, यच्च त्वं मंदरचूलां आरूढस्तेन त्वं सिंहा-

सने उपविश्य देवमनुजर्षेर्दि धमे प्ररूपयिष्यसि ऽ, यच्च त्वया विबुधालंकृतं पद्मसरो दृष्टं, तेन
 बहुनिकायजा देवास्त्वां सेविष्यति ए, यत्त्रया मात्त्रायुग्मं दृष्ट, तदर्थं तु नाहं जानामि, तदा जगवता
 प्रोक्तं हे उरुपल ! यन्मया दामयुग्मं दृष्ट, तेन अहं द्विविधं धर्मं कथयिष्यामि, साधुधर्मं
 श्रावकधर्मं च ॥

तत उरुपलो वंदित्वा गतः, तत्र स्वामी अष्टचिः अर्द्धमासदक्षणेस्तां प्रथमां चतुर्मासीमति-
 क्रम्य ततः स्वामी मोराकसन्निवेश गतस्तत्र प्रतिमास्थितस्य वीरस्य सत्कारार्थं सिद्धार्थो जगवदेहं
 अधिष्ठाय निमित्तानि कथयति, जगवतो महिमा जायते स्म, जगवन्महिमानं दृष्ट्वा प्रद्विष्टेन अ-
 षंदकेन तृणहेदविषये प्रश्ने कृते सिद्धार्थो जनानां चौरोऽयमित्यवदत्, ततः कथमिति जनेषु पृष्ठत्सु
 सिद्धार्थो जगौ, अनेन कर्मकरवीरघोषस्य दशपलप्रमितं वहलकं गृहीत्वा खजूरीघृक्षाधः स्थापितं,
 द्वितीय इन्द्रशर्मण ऊरणको जज्ञितस्तदस्थीनि स्वगृहवदर्या अधः स्थापितानि सति, तृतीयं तु अ-
 वाच्यं, अस्य जार्यैव कथयिष्यति, ततो जनेर्गत्वा भार्यां पृष्ट्वा, सापि तद्दिने तेन सह कृतकजहको-

पाण्डुवाच भो भो जना अदृष्टव्यमुखोऽयं पापात्मा, यदयं स्वभगिनीसंपि भुंक्ते, ततः स नृशं लज्जितो विजने समागत्य स्वामिनं विज्ञपयामास, स्वामिन्त्वं विश्वपूज्यः सर्वत्र पूज्यसे, अहं तु अत्रैवं जीवामीति, ततः प्रभुस्तस्याऽप्रीतिं विज्ञाय ततो विहरन् श्रेतांब्यां गहन् जनैर्वार्यमाणोऽपि कनकखलतापसाश्रमे चंरुकौशिकप्रतिबोधयागतः ॥ स च प्राग्भवे महातपस्वी साधुः, पारणके विहरणार्थं गमने जातां मंजूकीविराधनां इर्यापथिकीप्रतिक्रमणे गोचरचर्याप्रतिक्रमणे सायंप्रतिक्रमणे च त्रिशः कुञ्जकेन स्मारितः सन् कुरुस्तं शैक्षं हंतुधावितः, स्तंजेनास्फाटय मृत्वा ज्योतिष्के देवो जातस्ततश्च्युतस्तत्राश्रमे पंचशततापसाधिपतिश्चंरुकौशिकाख्यो बभूव, तत्रापि राजकुमारान् स्वाश्रमफलानि यत्कृतो विलोक्य कुरुस्तानिहंतुमुद्यतः, परशुहस्तो धावन् स रूपे पतितः, सक्रोधो मृत्वा तत्रैवाश्रमे पूर्वजवनाम्ना दृष्टिविषोऽद्विर्वचूव, स च प्रभुं प्रतिमास्थं विलोष्य क्रुधा ज्वलन् सूर्यं दृष्ट्वा दृष्टिज्वालां मुमोच, मुत्तवा च सा पतन्नयं मां आक्रामतु इत्यपसरति. ततो नृशं कुद्धो ददंश, तथापि भगवंतं अव्याकुलमेव दृष्ट्वा जगवद्भुधिरं च क्षीरसहोदरं दृष्ट्वा " बुज्जबुज्ज चंरुकोशिया" इति भगवच्छवनं समाकर्ण्य जातजाति-

सृष्टिः प्रभु त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य अढो अह कल्याणसमुद्रेण जगवता दुर्गेतिक्रयादुद्धृत इत्यादि मनवा चिंत-
यन् प्रपन्नानशनः पक्ष यावद्विश्वे तुष्ट प्रक्षिप्य स्थितो घृतादिष्ठटाभि पूजितो घृतगंधागनपीपिलिकाभिः
पृशं पीडयमान प्रभुदृष्टिसुधावृष्य्या सिको मृत्वा सहस्रारे सुरो बभ्रूव, प्रभुरपि अन्यत्र विजहार ॥

उत्तरवाचालार्यां नागसेन स्वामिनं क्षीरेण प्रतिबंधितवान्, पच दिव्यानि जातानि, ततः श्वे
तांब्या प्रदेशी राजा स्वामिनो महिमानं कृतवान्, ततः सुरत्रिपुरं गच्छतं स्वामिनं पंचजनी रथैर्नयका
गोत्रिणो राजानो वंदितवंत, ततः सुरत्रिपुरं गतस्तत्र गगानद्युत्तारे सिद्धयात्रो नाविको लोकान् नाम-
वमारोहयति, भगवानपि तां नावमारूढस्तस्मिन्नवसरे च कौशिकारटितं श्रुत्वा नैमित्तिकः केमिलो
जगौ, अथास्माक मरणांतं कष्टं आपतिष्यति, परं „अस्य महात्मनः प्रजावात् संकट विषय यास्य-
ति, एवं च गगां उत्तरतः प्रजोत्त्रिपृष्ठवविदारितसिद्धजीवसुदंष्ट्रदेवकृतं नौमज्जनादिकं विघ्न कंबल-
शयलनामानौ नागकुमारौ आगत्य निवारितवंतौ, तयोश्चोत्पत्तिरेवं—मथुरायां साधुदासीजिनदा-
सौ वंपती, परमश्रावकौ, पंचमव्रते सर्वथा बभुष्पदप्रत्याख्यानं चक्रतुः, तत्र चैका आर्चीरी स्वकीय

गौरसं आनीय साधुदास्यै ददाति, सा च यथोचितं मूढ्यं ददाति, एवं च कालेन तथाः अत्यंतं प्रीति-
जाता, एकदा तथा आजीर्या विवाहे निमंत्रितो तौ दंपती ऊचतुः, यदुत जो आचार्यां आगंतुं न शक्य-
ते, परं यद् जवतां विवाहे शुच्यते नदस्संज्ञेहाद् आर्यं, ततो व्यवहारिदत्तैश्चंद्रोदयाद्युपकरणैर्विवाज-
रणधूपानिश्च स आजीरविवाहोऽत्यंतं उत्कृष्टो जातस्तेन प्रमुदितार्यां आजीरआजीरीभ्यां अ-
तिमनोहरो समानवयसो बालपुत्रौ आनीय तयोर्दत्तो, तो नेउतः, बलाद् गृहे बद्ध्वा तौ स्वगृहं
गतौ, व्यवहारिणा चितितं, यदि इमौ प्रेषयिष्येते तदा पंढीकरणजारोछहनादिचिर्दुःखिनो भविष्य-
तः, इत्यादि विचिंत्य प्रासुकतृणजलादिभिस्तौ पोष्यमाणौ वाहनादिभ्रमविवर्जितौ सुखं तिष्ठतः; अ-
न्यदा च अष्टम्यादिषु कृतपौषधेन तेन श्रावक्रेण पुस्तहादि आव्यमानं निशम्य तौ जद्रकी जातौ,
यस्मिन् दिने स श्रावक उपवासं करोति, तस्मिन् दिने तौ अपि तृणादि न भक्षयतः, एवं च तस्य
श्रावकस्यापि साभर्भिकत्वेन अत्यंतं प्रियो जातौ; एकदा तस्य जिनदासस्य भिन्नेण तौ अतिवलिष्टौ
सुंदरौ नृपौ विज्ञाय तं श्रेष्ठिनं अनापृच्छथैव जंजीरचनयक्षयात्राथे अष्टधुरौ अपि तथा बाहितौ

यथा व्रुटितौ, आनीय तस्य यद्दे बद्धौ, श्रेष्टी च तौ तदवस्थौ विज्ञाय साश्रुखोचनो भक्तप्रत्याख्या-
पननमस्कारदानादिभिर्निर्यामितवान्, ततस्तौ मृत्वा नागकुमारौ देवौ जातौ, तयोश्च नवीनोत्पन्नयो-
र्दक्षोपयोगयोरेकतरेण नौ रक्षिता, अन्येन च प्रच्यु उपसर्गयन् सुदंष्ट्रसुरः प्रतिहृतः, ततस्तं निर्जित्य
जगवतः सत्त्वं रूपं च गायतौ नृत्यंतौ समहोत्सव सुरभिजलपुष्पघृष्टिं कृत्वा तौ स्वस्थानं गतौ ॥

जगवानपि राजयद्दे नालंदायां तंतुवायशालैकदेशे अनुज्ञाप्य आद्यं मासद्वयं उपपद्य तस्यौ,
तत्र च मंखलिनमंखपुत्रः सुजडांगजो बहुलद्विजगोशाखायां जातत्वात् गोशालनामा मंखकिशोर उ-
पाययौ, स च स्वामिनं मासद्वयपारणके विजयश्रेष्ठिना कूरादिविपुलज्जोजनविधिना प्रतिलंजितं तत्र
पंचदिव्यादिमहिमानं च निरीक्ष्य अह त्वद्विष्योऽस्मीति स्वामिन उवाच, ततो द्वितीयपारणायां नंदेन
पद्मान्नादिना, ततस्तृतीयायां सुनंदेन परमान्नादिना स्वामी प्रतिलंजितः, चतुर्थमासद्वयपणे कोह्लाग-
सन्निवेशे भगवानागतस्तत्र बहुलनामा द्विजः पायसेन प्रतिलंभितवान्, पंच दिव्यानि चः गोशालश्च
तस्यां तंतुवायशालायां स्वामिनं अनिरीक्ष्य समन्त्रे राजयद्देनगरे गवेपयन् स्वोपकरणं द्विजेभ्यो दत्त्वा

मुखं शिरश्च मुंरुयित्वा, कोद्व्याके जगवंतं दृष्ट्वा त्वत्प्रवज्या मम जन्तु इत्युक्तवान्, ततस्तेन शिष्येण सह स्वामी सुवर्णखलग्रामं प्रति प्रस्थितो, मार्गे च गोपैर्महास्थाढ्यां पायसं पच्यमानं निरीक्ष्य गोशालः स्वामिनं जगौ, अत्र भूक्त्वा गम्यते, सिद्धार्थेन च तद्भ्रगकथने गोपैर्यत्नेन रक्षितापि सा स्थाली भग्ना, ततो गोशालेन यद्भाष्यं तद्भवत्येवेति नियतिः स्वीकृता, ततः स्वामी ब्राह्मणग्राममगात्, तत्र नंदोपनन्दत्रातृछयसंबन्धिनौ द्वौ पाटकौ, स्वामी नंदपाटके प्रविष्टः, प्रतिबान्जितश्च नंदेन, गोशालस्तु उपनन्दगृहे पर्युषितान्नदानेन रुष्टो, यद्यस्ति मे धर्माचार्यस्य तपस्तेजस्तदास्य गृहं दह्यतां, इति शशाप, तदनु तद्गृहं आसन्नदेवता ददाह, पश्चात्प्रभुश्रंषायां उपागतस्तत्र द्विमासकूपणेन चतुर्मासौ अवसत्, चरमद्विमासपारणां च चंपाया बहिः कृत्वा कालासंनिवेशं गतः, स्थितश्च शून्यगृहे कायोत्सर्गेण, गोशालेन तु तत्रैव शून्यगृहे सीहो ग्रामणीपुत्रो विद्युन्मत्या दास्या सह क्रीरुन् हसितः, कुद्वितश्च तेन, स्वामिनं प्राह, अहं एकाग्र्येव कुद्वितो स्युं किं न वारयत ? सिद्धार्थः प्राह; भैवं पुनः कुर्याः, ततः पात्राशालके गतस्तस्थिवांश्च शून्यागारे, तत्र स्कंदः स्वदास्या स्कंदिलया सह क्रीरुन् हसित-

स्तथैव तेन कुट्टितश्च, ततः स्वामी कुमारक सन्निवेशं गत्वा चंपारमणीयोद्याने कायोत्सर्गेण तस्यौ.

इतश्च श्रीपार्श्वनाथशिष्यो ऋरिशिष्यपरिवृतो मुनिचंद्रमुनिस्तत्र कुम्भकारशाखायां तस्यौ; त-
त्साधून् निरीक्ष्य गोशालः प्राह—के यूय, तैरुक्तं वय निर्ग्रथाः, पुनः प्राह क यूय, क च मम धर्मा-
चार्यः, तैरुचे यादृशस्त्वं तादृशस्त्व धर्माचार्योऽपि ऋविष्यति, ततो रुष्टेन गोशालेनोचे, मम धर्मा-
चार्यतपसा दह्यतां युष्मदाश्रयः, तैरुचे नेयं भीतिरस्माकं, पश्चात् स आगत्य सर्वं उवाच, सिद्धार्थो
जगौ, नेते साधवो दह्यंते, रात्रौ जिनकल्पतुलनां कुर्वाणो मुनिचंद्रः कायोत्सर्गस्थो मत्सेन कुम्भकारेण
चौरच्रांत्या व्यापादितः, उत्पन्नावधिश्च स्वर्गं जगाम, सुरैर्महिमार्थं उच्यते कृते गोशालो जगौ, अहो
तेषां उपाश्रयो दह्यते, तदा सिद्धार्थेन यथास्थिते कथिते स तत्र गत्वा तद्विष्यान् निर्जन्तस्यंगतः,
ततः स्वामी चौरायां गतः, तत्र “चारिको हेरिको इति कृत्वा” रक्षका अगळे द्विपति, प्रथमं गो-
शाल. द्विसः, प्रभुस्तु नाथापि, तायता तत्र सोमाजयंतीनाम्न्यौ उत्पलज्जगिन्यौ संयमाऽऽक्रमे प्रव्रा-
जिकीजूते प्रभुं वीक्ष्य च ततः कष्टान्मोचयामासतुः, ततः प्रभुः पृष्टचंपां प्राप्तः, तत्र वर्षाश्चतुर्मासद-

पणेनातिवाह्य बहिः पारयित्वा कायंगलसन्निवेशं गत्वा श्रावस्त्यां गतस्तत्र बहिः प्रतिमया स्थितस्तत्र सिद्धार्थेन गोशालाय प्रोक्तं, यत् अद्य त्वं मनुष्यमांसं ज्ञोद्यसे, ततः सोऽपि तन्निवारणाय वणिगेहेषु निदायै बत्राम; तत्र च पितृदत्तो वणिक् तस्य जार्या च मृतापत्यप्रसूरस्ति, तस्याश्च नैमित्तिकशिवदत्तेनोक्तोऽपत्यजीवनोपायो यत् तस्य मृतवालकस्य मांसं पायसेन विमिश्रं कस्यचिद्भिद्धोदयं, तथा च तेनैव विधिना गोशालाय दत्तं, गृहज्वालनजयाच्च गृहद्वारं परावर्तितं, गोशालोऽपि अज्ञातस्वरूपस्तद्गदयित्वा जगवत्समीपमागतः, सिद्धार्थेन यथास्थिते उक्ते वसनेन कृतनिर्णयश्च तद्गृहज्वालनाय आगतस्तद्गृहं अलब्ध्वा तं पाटकं एव जगवन्नान्ना ज्वालितवान्, ततः स्वामी बहिर्दरिद्रसन्निवेशात् हरिद्रवृक्षस्य अधः प्रतिमया तस्थौ, पथिकप्रज्ज्वालितान्निना अनपसरणात् प्रजोपदौ दग्धौ, गोशालो नष्टः, ततः स्वामी मंगलाग्रामे वासुदेवगृहे प्रतिमया स्थितस्तत्र गोशालो किञ्चिन्नापनाय अदिविक्रियां कुर्वन् तत्पित्रादिभिः कुट्टितो मुनिपिशाच इत्युपेक्षितः ॥

ततः स्वामी आवर्त्तग्रामे बलदेवगृहे प्रतिमया स्थितः, तत्र गोशालेन बालजापनाय मुखत्रासो

निहितस्ततस्तत्पिच्छादयो यथिखोऽयं किमनेन हृतेन, अस्य गुरुरेव हृन्त्यते इति जगवंतं हंसुं उच्यता-
 स्तांश्च बलदेवमूर्तिरेव बाहुना खांगलं उत्पाद्य न्यवारयत्, ततः सर्वेऽपि स्वामिनं नतवंतः, ततः प्र-
 नुः चोराकसन्निवेशं जगाम, तत्र मंरुपे भोज्य पच्यमानं दृष्ट्वा गोशालः पुनः पुनः न्यग्रभूय वेला वि-
 लोकयतिस्म, ततस्त्वैश्वोरशंकया ताक्तिः, अनेनापि रुष्टेन स्वामिनाम्ना.स मंरुपो.ज्वलितः, ततः
 प्रभुः कलंबुकासन्निवेशं गतस्तत्र मेघकालहृस्तिनामानौ द्वौ भ्रातरौ, तत्र कालहृस्तिना उपसर्गितो
 मेघेनोपलक्ष्य दामितः, ततः स्वामी क्लिष्टकर्मनिर्जरानिमित्तं लाटविषय प्राप, तत्र हीलनादयो बहवो
 घोरा उपसर्गा अभ्यासिताः, ततः पूर्णकलशाख्येऽनार्यग्रामे गहनः स्वामिनो मार्गं द्वौ चौरौ अपशकु-
 नधिया असिं उत्पाद्य हंसुं धावितौ, दक्षोपयोगेन शक्रेण च वज्रेण हतौ, ततः स्वामी भद्रिकापु-
 र्या वर्षाश्चतुर्मासीक्षपणपारणां बहिः कृत्वा क्रमाचंवालयग्रामं गतस्तत्र पार्श्वसंतानीयो बहुशिष्यपरि-
 ब्रतो नंदिपेणनामाचार्यः प्रतिमास्थितधौरात्रांत्या आरक्षकपुत्रेण प्रह्लाहृतो जातावधिः स्वर्जगाम, शे-
 धं गोशालवचनादि मुनिचद्रवत्, ततः स्वामी कूपिकसन्निवेश गतस्तत्र चारिकशंकया गृहीतः, पा-

श्र्वैतेवासिनीभ्यां प्रव्राजिकीभ्रूताभ्यां विजयाप्रगटनाभ्यां मोचितः, ततो गोशालः स्वामितः पृथग्भू-
तोऽन्यस्मिन् मार्गे गहन् पंचशतचौरैर्मतुल इति कृत्वा स्कंधोपरि आरुह्य वाहितः, खिन्नोऽचितयत,
स्वामिनैव सार्द्धं वरं, इति स्वामिनं मार्गयितुं लग्नः, स्वाम्यपि वैशाल्यां गत्वाऽयस्कारशालायां प्रति-
मया स्थितस्तत्र एकोऽयस्कारः षण्मासीं यावद्रोगी भ्रूत्वा नीरोगः सन्नुपकरणान्यादाय शालायां
आगतः, स्वामिनं निरीक्ष्य अमंगलमिति बुद्ध्या घनेन हंतुमुद्यतोऽवधिना ज्ञात्वा आगत्य शक्रेण
तेनैव घनेन हतः ॥

ततः स्वामी ग्रामाकसन्निवेशं गतस्तत्रोद्याने विज्ञेलकयक्तो महिमानं चक्रे, ततः शालिशीर्षे
ग्रामे उद्याने प्रतिमास्थस्य स्वामिनो माघमासे त्रिष्टुत्रवापमानिता अंतःपुरी मृत्वा व्यंतरीभ्रूता ता-
पसीरूपं कृत्वा जलभृतजटात्रिर्दुस्सहं शीतोपसर्गं चक्रे, प्रभुं च निश्चलं विलोभय उपशांता स्तुतिं
चकार, प्रजोश्च तंसहमानस्य षष्टेन तपसा विशुद्ध्यमानस्य लोकावधिरुत्पन्नः, ततः स्वामी त्रद्विकायां
षष्टवर्षासु चतुर्मासतपो विविधानभिग्रहांश्च अकरोत्, तत्र पुनः षण्मासां ते गोशालो मिलितः, ततः

स्वामी वह्निं पारयित्वा ऋतुत्रये मगधावनो निरुपसर्गो विहृतवान्, तत आर्क्षजिकायां सप्तमवर्षासु चतुर्मासक्षपणेन स्थित्वा, वह्निः पारयित्वा च कुंकुमसन्निवेशे वासुदेवचैत्ये स्वामी प्रतिमया स्थितः, गोशाखोऽपि वासुदेवप्रतिमायाः पराङ्मुखोऽधिष्ठान मुखे कृत्वा तस्यो, कृद्वितश्च लोकैः, ततो मर्द्दन-
 ग्रामे वसुदेवचैत्ये स्वामी प्रतिमया स्थितः, गोशाखो वसुदेवमुखे मेह्नं कृत्वा तस्यो, ततो लोकैः कृद्वितश्च, द्ययोरपि स्थानयोर्मुनिरिति कृत्वा मुक्तः, ततः क्रमात्प्रभुः उन्नागसंनिवेशे गतः, तत्र मार्गे संमुखागच्छं पुरवधूवरौ मंखलिना हसितौ, यथा—तच्छिलो विहिं राया । जणे वि दूरे वि जो जहिं वसइ ॥ ज जस्स होइ जुगं । तं तस्स विइज्जय देइ ॥ १ ॥ ततस्तैः कृद्वयित्वा वंशजाल्यां प्र-
 क्षितः, स्वामिश्चत्रधरत्वात् मुक्तश्च, ततः स्वामी गोभूमिं ययौ, ततो राजद्वेष्टमं वर्षारान्नं अकरोत्, चतुर्मासिकतपश्च, अपरमपि मासद्वयं तत्रैव विहृतवान्, वसत्यन्नावाच्च नवमं वर्षारान्नं अनियतं अकार्षीत्, ततः कूर्मग्रामं गच्छन् मार्गे तिलस्तत्रं दृष्ट्वा अयं निष्पत्स्यते न वेति गोशालः पृष्ठ, ततः प्रभुणा सतापि तिलपुष्पजीवा मृत्वा एकस्यां शंवायां तिष्ठा नविष्यतीति प्रोक्ते तद्वचनं अन्यथा

कर्तुं तं स्तंबं उत्पाठ्य एकांते मुमोच, ततः सन्नित्द्रितव्यंतरैर्मा प्रभुवचोऽन्यथा ज्वत्विति वृष्टिश्रुके,
 गोखुरेण च आर्द्रश्रुमौ स तिलस्तंबः स्थिरीबभूव. ततः प्रभुः कूर्मग्रामे गतस्तत्र च वैश्यायनतापसस्य
 आतापनागृह्णाय मुत्कलमुत्कजटामध्ये यूकाबाहुदयदर्शनात् गोशालो यूकाशय्यातर इति तं
 वारंवारं हसितवान्, ततस्तेन क्रुद्धेन तेजोलेश्या मुक्ता, तां च कृपारसांनोधिर्जगवान् शीतलेशय्या
 निवार्य गोशालं रक्षितवान् ॥

ततो मंखलिसूस्तस्य तापसस्य तेजोलेश्यां विलोक्य कथमित्यमुत्पद्यते इति जगवंतं पृष्टवान्,
 जगवानपि अथश्यं ज्ञावितया जुजंगस्य पयःपानमिव ताहगनर्थकारणं अपि तेजोलेश्याविधिं शिक्षितवान्,
 यथा आतापनापरस्य सदा षष्टतपसः सनखकुटमाषपिंक्तिया एकेन च उष्णोदकचुलुकेन पारणां
 कुर्वतः षण्मास्यंते तेजोलेश्योत्पद्यते इति, ततः सिद्धार्थपुरे ब्रजन् गोशालेन स तिलस्तंबो न नि-
 ष्यन्न इत्युक्ते, स एष तिलस्तंबो निष्पन्न इति प्रभुः प्रत्याह, गोशालोऽश्रद्धत्तां तिलशंभां विदार्य
 सप्त तिलान् दृष्ट्वा, त एव प्राणिनस्तस्मिन्नेव शरीरे पुनःपरावृत्त्य समुत्पद्यंते इति मतिनियतिं च

गाढीकृतवान्, ततः प्रजोः पृथग्भूय श्रावस्त्यां कुञ्जकारशाखास्थितो जगवदुक्तोपायेन तेजोखेदश्यां साधयित्वा त्यक्तव्रतः श्रीपार्श्वनाथशिष्यात् अष्टांगनिमित्तं, चाधीत्याहकारेण सर्वज्ञोऽहं इति ख्यापयतिस्मिन् यच्चोक्तं किरणावलीकारेण गोशालाय तेजोखेदश्यायः सिद्धार्थेनोक्त इति, तच्चित्तं, आवश्यकवृत्ति-वीरचरित्रादौ भगवतोक्त इत्यभिधानात्. ततः स्वामी श्रावस्त्यां दशमं वर्षारत्रं विचित्रं तपश्चाऽकरोदित्याद्यनुक्रमेण स्वामी बहुम्बेष्टां दृढचूर्मिं गतस्तस्यां वहिः पेढालग्रामात् पोषासचैत्येऽष्टमज-केन एकरात्रिकीं प्रतिमां तस्थिवान्, इतश्च सन्नागतः शम्भुलोक्यजना अपि वीरचेतश्चाखयितुं असमर्था इति प्रजोः प्रशंसां कृतवान्, तत् श्रुत्वा च अमर्षेण सामानिकः संगमाख्य. सुरः दृष्ट्वा च बाहयामीति शक्रसमक्षं कृतप्रतिज्ञः शीघ्रं प्रभुसमीप आगत्य प्रथमं घृलिघृष्टिं चकार, यया पूर्णा-क्षिकरणादिविबरः स्वामी निरुन्ध्यासोऽभूत् ॥ १ ॥ ततो वज्रतुंक्रपिपीलिकाजिश्वाखनीलुह्यश्चक्रे, ता-श्चकत. प्रविशन्ति, अन्यतो निर्याति. (१) तथा वज्रतुंक्रा बहंशाः, (२) तीक्ष्णतुंक्रा घृतेद्विकाः, (३) दृश्विकाः, (४) नकुलाः, (५) सर्पाः, (६) मुपकाश्च (७) भक्षणादिना, तथा हस्तिनः (८)

हृस्तिन्यश्च (१०) शुंकाघातचरणमईनादिना, पिशाचो (११) ऽष्टदृहासादिना, व्याघ्रो दंष्ट्रानखवि-
 दारणादिना, (१२) ततः सिद्धार्थत्रिशले करुणाविलापादिना (१३) उपसर्गयति, ततः स्कंधावारवि-
 कुर्वणा, तत्र च जनाः प्रचुरणयोर्मध्येऽग्निं प्रज्ज्वालय स्थालीमुपस्थाप्य पचंति, (१४) ततश्चंमाला-
 स्तीक्ष्णतुंरुशकुनिपंजराणि प्रजोः कर्णबाहुमूलादिषु लंबयंति, ते च मुखैर्भक्षयंति, (१५) ततः ख-
 रवातः पर्वतानपि कंपयन् प्रचुं उरुक्षिप्य पातयति, (१६) ततः कलिकावातश्चक्रवद्भ्रामयति, (१७)
 ततो येन मुक्तेन मेरुचूलापि चूर्णीस्यात्तादृशं सहस्रजारप्रमाणं चक्रं मुक्तं, तेन प्रचुराजानु भूमौ
 निमग्नः, (१८) ततः प्रजातं विकृत्य वक्ति, देवार्थ! अद्यापि किं तिष्ठसि, स्वामी ज्ञानेन रात्रिं वेत्ति,
 (१९) ततो देवर्द्धिं विकुर्व्य, वृणीष्व महर्षे ! येन तव स्वर्गेण मोक्षेण वा प्रयोजनं, तथापि अश्लुब्धं
 देवांगना हावभावादग्निः उपसर्गयंति (२०) . एवं एकस्यां रत्रौ विशत्युपसर्गैस्तेन कृतैः मनागपि
 न चलितः स्वामी, अत्र कविः-

बलं जगध्वंसनरक्षणक्षमं । कृपा च सा संगमके कृतागसि ॥ इतीव संचित्य विमुच्य मानसं

। रूपेण रोपस्तत्र नाथ निर्येयो ॥ १ ॥ ततः पण्मासीयावत् अनेपणीयाहारसपादनादीन् तत्कृतान्
 नानाप्रकारान् उपसर्गान् सहमानो जगवान्निराहार एव, पण्मास्या स गतो न्रविष्यतीति विचिंतय
 यावद् ब्रजग्रामगोकुले गोचर्याया प्रविष्टस्तावत्तत्रापि तत्कृतां अनेपणां विज्ञाय तथैवागत्य बहिः प्रति-
 मया तस्थौ, ततः स सुराधमः कथमपि अस्त्वखितं विशुद्धपरिणामं जगदीश्वर अवधिना विज्ञाय विप-
 लमानसोऽभिव्यं सौधर्मं प्रति चचाल, स्वामी च तत्रैव गोकुले हिंन् वत्सयाख्या स्यविरया परमाक्षेन
 प्रतिष्ठाभितो वसुधारा च निपतिता, इतश्च तावंतं कालं यावत् सर्वे सौधर्मवासिनो देवा देव्यश्च
 निरानदा निरुत्साहास्तस्थुः, शक्रोऽपि वर्जितगीतनाट्य एतावतां उपसर्गणां हेतुर्मत्कृता प्रशंसैवेति
 महद्दुःखाक्रांतचित्तः करकमलविन्यस्तमुखो दीनदृष्टिर्मनस्कस्तस्यौ, ततश्च ब्रष्टप्रतिज्ञं श्याममुखं
 अगठंतं सुराधमं निरीक्ष्य शक्रः पराङ्मुखीभूय सुरानित्यूचे, हंहो सुरा अस्तौ कर्मचंकासः पापा-
 त्सा समागच्छति, अस्य दर्शनं अपि महापापाय भवति, अनेनास्माकं बहु अपरार्द्धं, यदनेनास्मदीयः
 स्वामी कदर्थितः, अय पापात्मा यथा अस्मत्तो न भीतस्तथा पातकादपि न भीतस्तदपवित्रोऽसौ दुरा-

रता शीघ्रं स्वर्गान्निर्वास्यतां, इत्यादिष्टैः शक्रसुभतेर्निर्दयं यष्टिसुष्ट्यादिभिस्ताड्यमानः; सांगुलिमोटनं कृतान् सुराणां आक्रोशान् सहमानश्चौर इव साशंक इतस्ततो विलोकयन् निर्वाणांगार इव निस्तेजा निषिद्धाखिलपरिवार एकाकी अलर्कश्चैवं देवलोकाग्निष्कासितो मंदरचूलायां एकसागरावशेषं आयुः समापयिषति, तस्याग्रमहिष्यश्च दीनाननाः शक्राज्ञया स्वजत्तरिं अनुजग्मुः ॥

ततः स्वामिनमालंजिकायां हरिकांतः, श्वेतांजिकायां हरिसहस्रश्च विद्युत्कुमारेंद्रौ प्रियं पृष्टुं एतौ, ततः श्रावस्त्यां शक्रः स्कंदप्रतिमायामवतीर्थं स्वामिनं बंदितवान्, ततो महती महिमप्रवृत्तिः, ततः कौशांब्यां चंद्रसूर्यावतरणं, वाणारस्यां शक्रो, राजगृहे इशानो, मिथिलायां जनको राजा धरणेंद्रश्च प्रियं प्रहृष्टिस्म, ततो वैशाढ्यां एकादशो वर्षारत्रोऽभूत्, तत्र भूतः प्रियं पृष्ठति, ततः सुसुमारपुरं गतस्तत्र चमरोत्पातः, ततः क्रमेण कौशांब्यां गतस्तत्र शतानीको राजा, मृगावती देवी, विजयो प्रतिहारी, वादीनामा धर्मपाठकः, सुयुतोऽमाल्यस्तन्नार्थं नंदा, सा च श्राविका, मृगावत्याः वयस्या, तत्र प्रचुषा पोषवद्बहुलप्रतिपदि अत्रिभिहो जगृहे, यथा द्रव्यतः कुडमाषान् सूर्पकोणस्थान्,

क्षेत्रत एकं पादं देहद्वया अंतः, एकं पादं बहिःश्च कृत्वा स्थिता, कालतो निवृत्तेषु जिह्वाचरेषु,
 जावतो राजसुता दासत्वं प्राप्ता, मुंक्तिमस्तका निगमितचरणा, रुदती, अष्टमं प्रकिका चेदास्यति
 तदा यद्दीर्घ्यामि, इत्यजिद्यह्य प्रत्यहं जिह्वायै प्राप्स्यति, अमात्यादयोऽनेकानुपायान् कुर्वति, नत्व-
 जिग्रहं पूर्यते, तदा च शतानीकेन चंपा जग्ना, तत्र च दधिवाहनमूपचार्या धारिणी, तत्पुत्री च
 वसुमती, द्वे अपि केनचित् पदातिना बंदितया यद्दीति, तत्र च धारिणी त्वां जार्यीं करिष्यामीति
 पत्तिवात्तया जिह्वाचर्वणेन मृता, ततो वसुमतीं पुत्रीति समाश्रास्य कौशांब्यां आनीय चतुष्पथे
 विक्रेतुं स्यपिता, तत्र धनावहश्चेष्टिना यद्दीत्वा चंदनेति कृताजिधाना, पुत्रीत्वेन स्यापितातीव प्रिया च,
 एकदा च स्वपादौ प्रक्षालयंत्यास्तस्याः श्रेष्टिना स्वयं यद्दीतां मृदुवद्वेषीं निरीक्ष्य मूढा नाम्ना श्रेष्टिप-
 त्नी यद्दस्वामिनी तु इयमेव युवती भाविनी, अहं निर्माद्यप्राया इति विपश्चित्ता तां शिरोमुकुं-
 ननिगनक्षेपणपूर्वं यत्रमन्थे निरुद्ध्य कापि गता, श्रेष्ठ्यपि कथमपि चतुर्थे दिने तच्छुद्धिं प्राप्य
 यंत्रं उद्घाट्य तां तदवस्थां देहद्वयां संस्थाप्य, सूर्यकोणे कुल्मापान् अर्पयित्वा निगनक्षं गार्थं लोह-

काराकारणाय यात्रजतस्तावद्यदि कोऽपि भिहुरागन्धेत्तर्हि दत्त्वा कुलमाषान् शुंजे, इति चिंतयंत्यां जगवान् समागतः, सापि प्रमुदिता गृहाणेदं प्रजो इति जगौ, ततः स्वामी अग्निगृहे रोदनं न्यूनं निरीक्ष्य निवृत्तस्ततो वसुमती अहो अस्मिन्नवसरे जगवानागत्य किञ्चिदपि अगृहीत्वा निवृत्त इति दुःखतो रुरोद, ततः पूर्णाग्निग्रहः स्वामी कुलमाषान् अगृहीत् ॥

अत्र कविः—चंदना सा कथं नाम । बाह्वेति प्रोच्यते बुधैः ॥ मोक्षमादत्त कुलमर्षि-र्महावीरं प्रतार्य या ॥ १ ॥ ततः पंच दिव्यानि, शक्रः समागतः, देवा ननृतुः, केशाः शिरसि संजाताः, निगडानि च नुपूराणि, ततो मातृस्वसुर्भृगावत्या मिलनं, तत्र च संबंधितया वसुधाराधनं आददानं शतानीकं निवार्य चंदनाज्ञया धनावहाय धनं दत्त्वा वीरस्य प्रथमा साध्वी इयं ऋविष्यतीत्यग्निधाय शक्रस्तिरोदधे, ततः क्रमेण जूंञ्चिकाग्रामे शक्रो नाढ्यविधिं दर्शयित्वा इयं जिर्दिनैर्ज्ञानोत्पत्तिः इत्यकथयत्, ततो मँढिकग्रामे चमरेंद्रः प्रियं पपृष्ठ, ततः षण्मानिग्रामे स्वामिनो वह्निःप्रतिभास्थस्य पार्श्वे गोपो वृषान् मुक्त्वा ग्रामं प्रधिष्टः, आगतश्च पृष्ठति, देवार्थं क वृषजाः, भगवता च मौने कृते रुष्टेन

तेन स्वामिकर्णयो कटशिक्षाके तथा क्षिते यथा परस्परं लम्बाग्ने, अग्रभेदनाच्च अदृश्याग्ने जाते, ए-
 तच्च कर्म शय्यापालकस्य कर्णयोत्रपुत्रप्रक्षेपेण त्रिपृष्ठजवे उपार्जितं अच्युत, उदितं च वीरजवे, श-
 य्यापालको चवं ज्ञात्वा अयमेव गोपः संजातस्ततः प्रभुर्मध्यमापायां गतस्तत्र प्रभुं सिद्धार्थवणि-
 ग्नेहि त्रिद्वार्थं आगतं निरीक्ष्य खरकवैद्य. स्वामिनं सशब्दय ज्ञातवान्, पश्चात् स वणिक् तेन वै-
 धेन सहोद्यानं गत्वा संजासकान्यां ते शिखाके निर्गमयतिस्म, तदाकर्षणे च वीरेण आराटिस्तथा
 मुक्ता, यथा सकलमपि लवानं महाक्षैरवं वचूव, तत्र देवकुलमपि कारितं लोकैः, प्रभुश्च संरोहिण्या
 औपण्या नीरोगो वचूव, वैधवणिजो स्वर्गं जग्मतुः, गोपः सप्तमं नरकं, एवं चोपसर्गाः गोपेन
 आरब्धास्तेनैव निष्टिताश्च, एतेषां जघन्यमध्यमोत्कृष्टविभाग एवं-जघन्येपूकृष्टः कटपूतनाशीतं,
 मध्यमेपूकृष्टः कालचक्रं, उत्कृष्टेपूकृष्टं कर्णकीलकर्षणं, इति उपसर्गाः, एतान् सर्वान् सम्यग् सहते
 इत्याद्युक्तमेव ॥ ११७ ॥

यत एव परीपहान् सहते ततः, 'णं' वाक्यालंकारे, श्रमणो जगवान् महावीरः श्रमणगारो

जातः, किं विशिष्टः? इयां गमनागमनं तत्र समितः, सम्यक् प्रवृत्तिमान्, जाषायां समितः, एष-
णायां द्विचत्वारिंशद्विषवर्जिताया जिज्ञाया ग्रहणे सम्यक् प्रवृत्तिमान्, आदाने ग्रहणे, उपकरणदे-
रिति ज्ञेयं, प्रांरुमात्राया वस्त्राद्युपकरणजातस्य, यद्वा भांरुस्य वस्त्रादेर्भृन्मयत्राजनस्य वा, मात्रस्य
च पात्रविशेषस्य यन्निर्दिष्टपणं मोचनं, तत्र च समितः प्रत्यवेदय प्रमार्ज्यं मोचनात्, उच्चारः पुरिषं,
प्रश्रवणं मूत्रं, खेलो निष्टीवनं, सिंघानो नासिका निर्गतं श्लेष्म, जङ्घो देहमलः, एतेषां यत् परिष्ठा-
पनं त्यागस्तत्र समितः सावधानः, शुद्धस्थंक्लिषे परिष्ठापनात्, एतच्च अंत्यसमितिच्छयं भगवतो
जांडासिंघानाद्यसंभवेऽपि नामाऽखंरुनार्थमिच्छं उक्तं, एवं मनसः सम्यक् प्रवर्तकः, वचसःसम्यक्
प्रवर्तकः, कायस्य सम्यक् प्रवर्तकः, अशुभपरिणामान्निवर्तकत्वात् मनसि गुप्तः, एवं वचसि गुप्तः, काये
गुप्तः, अत एव गुप्तः, गुप्तानि इंद्रियाणि यस्य स गुप्तैर्द्रियः, गुप्तं च सत्यादिनवृत्तिविराजितं एवंविधं
ब्रह्मचर्यं चरतीति गुप्तब्रह्मचारी, क्रोधरहितः, मानरहितः, मायारहितः, क्षोभरहितः, शांतोऽतर्हस्या,
प्रशांतो बहिर्हस्या, उपशांतोऽतर्बहिश्चोत्रयंतः शांतः, अत एव परिनिवृत्तः, सर्वसंतापवर्जितः,

अनाश्रवः पापकर्मबंधरहितः, हिंसादिआश्रवधारविरतेः, ममत्वरहितः, अकिंचनः, किंचनद्रव्यादि-
 तेन रहितः, विघ्नस्त्यक्तो हिरण्यदिग्रंथो येन स तथा, निरुपलेपो ड्रव्यजावमलापगमेन, तत्र द्रव्य-
 मखः शरीरसंभवः, जावमखः कर्मजनितः, अथ निरुपलेपत्वं दृष्टतैर्दृढयति-कांस्यपात्रीव मुक्तं तोय-
 मिव तोयं स्नेहो येन स तथा, यथा कांस्यपात्रं तोयेन न लिप्यते तथा भगवान् स्नेहेन न लिप्यते इत्य-
 र्थः. तथा शंख इव निरंजनो, रजनं रागाद्युपरंजनं तेन शून्यत्वात्, जीव इव अप्रतिहतगतिः, सर्व-
 त्नाऽऽस्खलितविहारित्वात्, गगनमिव निरालंबनः, कस्याप्याधारस्य अनपेक्षणात्, वायुरिव अप्रति-
 बद्धः, एकस्मिन् स्थाने काप्यवस्थानाऽप्रावात्, शारदसखिलमिव शुद्धहृदयः काष्ठुष्याऽकलंकितत्वात्,
 पुष्करपत्रं कमलपत्रं तद्वन्निरुपलेपः, यथा कमलपत्रे जललेपो न लगति तथा भगवतः कर्मलेपो न
 लगतीत्यर्थः. कूर्म इव गुप्तेन्द्रियः, खज्रिविषाणमिव एकजातः, यथा खजिनः श्रापदविशेषस्य विषाणं
 शृंगं एकं भवति, तथा भगवानपि रागादिना सहृयेन च रहितत्वात्, विहग इव विप्रमुक्तः, मुक्तप-
 रिकरत्वात्, अनियतनिवासाच्च. नारंरुपक्षीव अप्रमत्तः; नारंडपक्षियोः किलैक शरीरं ॥

यतः-एकोदराः पृथग्ग्रीवा-स्त्रिपदा मर्त्यजाणिः ॥ नारंरुपद्दिणस्तेषां । मृतिर्निम्नफलेष्वया
 ॥१॥ ते चात्यंतं अप्रमत्ता एव जीवंतीति तदुपमा, कुंजर इव शौडीरः, कर्मशत्रून् प्रति शूरः, वृषभ इव
 जातस्थामाजातपराक्रमः, स्वीकृतमहाव्रतचारोद्धहनंप्रति समर्थत्वात्, सिंह इव दुर्द्धर्षः, परीषहादिश्वा-
 पदैरजय्यत्वात्, मंदर इव मेरुरिव अप्रकंपंः, उपसर्गवातैरचलितत्वात्, सागर इव गंजीरः, हर्षविषा-
 दकारणसन्नावेऽपि अविकृतस्वभावत्वात्, चंद्र इव सौम्यक्षेत्र्यः शांतत्वाच्च, सूर्य इव दीप्ततेजाः, द्र-
 व्यतो देहकांत्या, जावतो ज्ञानेन, जाल्यकनकमिव जातं रूपं स्वरूपं यस्यस तथा, यथा किल कनकं
 मलज्वलनेन दीप्तं भवति, तथा जगवतोऽपि स्वरूपं कर्ममलविगमेन अतिदीप्तं अस्तीति जावः वसुधरा
 इव पृथ्वीव सर्वस्पर्शसहः, यथा हि शीतोष्णादि सर्वे पृथ्वी समतया सहते, तथा भगवानपि सुदुहुतो
 बृतादिभिः सिक्त एवंविधो यो हुताशनोऽभिस्तद्धृत्तेजसा ज्वलन्, नास्त्ययं पक्षो यत्तस्य जगवतः कुत्रापि
 प्रतिबंधो भवति, तस्य जगवतः कुत्रापि प्रतिबंधं नास्तीति जावः स च प्रतिबंधश्चतुर्विधः प्रज्ञातः,
 तद्यथा-द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतश्च. द्रव्यतस्तु प्रतिबंधः सचित्ताऽचित्तमिश्रितेषु द्रव्येषु;

सचिचं वनितादि, अचिचं आभरणादि, मिश्रं सालंकारवनितादि, तेषु, तथा क्षेत्रतः कापि ग्रामे वा, नगरे वा, अरण्ये वा, क्षेत्रं धान्यनिष्पत्तिस्थानं तत्र वा, खलं धान्यतुषपृथक्करणस्थानं, तत्र वा, शृङ्गे वा, अगण शृङ्गाग्रजागस्तत्र वा, नक्ष आकाशं तत्र वा, तथा कालतः समयः सर्वसुदमकालः; उत्पलपत्रशतवेधजीर्णपटशाटिकापाटनादिदृष्टान्तसाध्यस्तत्र वा, आवक्षिका अस्ख्यातसमयरूपा, आनत्राणौ लब्ध्वैसनिःश्वासकालः, स्तोकः सतोच्छ्वासमानः, क्षणे घटियष्टजागे वा, खवः सप्तस्तोक-मानः, सुहूर्त्तः सप्तसप्ततिलवमानः, अहोरात्रे वा, पदे वा, मासे वा, ऋतौ वा, अयने वा, संवत्सरे वा, अन्यतरस्मिन् वा दीर्घकालसंयोगे युगपूर्वांगपूर्वादौ, जावत. क्रोधे वा, माने वा, मायायां वा, लोभे वा, भये वा हास्ये वा, प्रेम्णि रागे वा, द्वेषे अप्रीतौ, कलहे वाग्युद्धे अभ्याख्याने मिथ्याकलंकदाने, पेशुन्ये प्रष्टन्नदोषप्रकटने, परपरिवादे विप्रकीर्णपरकीयगुणदोषप्रकटने, मोहनीयोदयाच्चिचोद्वेगो अरतिः, रतिमोहनीयोदयाच्चिचप्रीतिस्तत्र, मायया युक्ता मृया मायामृषा तत्र, मिथ्यादर्शनं मिथ्यात्वं, तदेव अनेकदुःखहेतुत्वाद्ब्रह्म मिथ्यादर्शनशब्दय, तत्र, तस्य प्रगवतो एवं पूर्वोक्तस्वरू-

पेषु द्रव्य(१) क्षेत्र (२) काल (३) जावेषु (४) कुत्रापि प्रतिबंधो नैवास्तीति ॥ ११७ ॥

स भगवान् वर्षावासश्चतुर्मासी तां वर्जयित्वा अष्टौ ग्रीष्महेमंतसंबन्धिनो मासान् ग्रामे एकरात्रिकः एकरात्रिवसनस्वप्नावः, नगरे पंचरात्रिकः, पुनः किं विण वासी सूत्रधारस्य काष्ठेददुनोपकरणं, चंदनं प्रसिद्धं, तयोर्द्वयोर्विषये समानसंकल्पस्तुद्व्याध्यवसायः, पुनः किं विण तृणादीनि प्रतीतानि, नवरं लेष्टुः पाषाणः, समानि तुद्वयानि, तृणमणिलेष्टुकांचनानि यस्य स तथा, समे सुखदुःखे यस्य स तथा, इह लोके परलोके च अप्रतिबद्धः, अत एव जीवितमरणयोर्विषये निरवकांक्षो वांछारहितः, संसारस्य पारगामी, कर्मशत्रुनिर्घातनार्थं अभ्युत्थितः सोद्यमः, एवं अनेन क्रमेण जगवान् विहरति आस्ते ॥ ११८ ॥

तस्य जगवतः अनुत्तरेण अनुपमेन ज्ञानेन, अनुपमेन दर्शनेन, अनुपमेन चारित्र्येण, अनुपमेन आख्येन, स्त्रीषंडादिरहितवसतिसेवनेन, अनुपमेन विहारेण, देशादिषु भ्रमणेन, अनुपमेन वीर्येण पराक्रमेण, अनुपमेन आर्जवं मायाया अभावस्तेन, अनुपमेन मार्दवं मानाऽज्ञावस्तेन, अनुपमेन लाघवं द्रव्यतः अल्पोपधित्वं, भावतो गौरवत्रयत्यागस्तेन, अनुपमया द्वांत्या क्रोधाऽभावेन, अनुप-

मया मुत्कया खोजाऽजावेन, अनुपमया गुप्त्या मनोगुप्त्यादिकया, अनुपमया तुष्टया मनःप्रसत्या, अनुपमेन सत्य संयमः प्राणिदया, तपो द्वादशप्रकारं, एतेषां यत्सुचरण सदाचरणं तेन कृत्वा सोपचय पुष्टं फलं मुक्तिलक्षणं यस्य एवंविधो यः परिनिर्वाणमार्गो रत्नत्रयरूपस्तेन, एवं उक्तेन सर्वगुणसमृद्धेन आत्मानं भावयतो द्वादश सबत्सरा व्यतिकांताः, ते चैवं-

एकं षण्मासक्षपणं, द्वितीयं षण्मासक्षपणं पंचदिनन्यूनं, नव चतुर्मासक्षपणांनि, द्वे त्रिमासक्षपणांनि, द्वे सार्द्धद्विमासक्षपणांनि, षट् द्विमासक्षपणांनि, द्वे सार्द्धैकमासक्षपणांनि, द्वादश मासक्षपणांनि, द्वासप्ततिःपक्षक्षपणांनि, षड्प्रतिमा दिनद्वयमाना, महाभद्रप्रतिमा दिनचतुष्कमाना, सर्वतोभद्रप्रतिमा दशदिनमाना, एकोनत्रिंशदधिकं शतद्वयं षष्टाः, द्वादश अष्टमां., एकोनपंचाशदधिकं शतत्रय पारणा, दीक्षा दिन (१) ॥ ततश्चैवं जातं—'वारस चैव य वासा । मासा नञ्चैव अरुंमासं च ॥ वीरवरस्स भगवत् । एंसो लज्जमत्थपरिच्छालं ॥ १ ॥ इदं च सर्वतपो भगवता निर्जलं एव कृतं, न कदापि च नित्यजकं चतुर्थजकं च कृतं, एवं च त्रयोदशस्य संवत्सरस्य अंतरा वर्चमानस्य योऽसौ ग्रीष्म-

कालस्य द्वितीयो मासः, चतुर्थः पक्षः, वैशाखस्य शुक्लपक्षः, तस्य वैशाखशुद्धस्य दशमीदिवसे पूर्व-
 गामिन्यां बायायां सत्यां पाश्चात्यपौरुष्यां अभिनिवृत्तायां जातायां सत्यां, कीदृशायां ? प्रमाणप्राप्त्यायां,
 न तु न्यूनाधिकायां सुव्रतनामके दिवसे, विजयनामके सुहृत्ते, जृञ्जिकग्रामनामकस्य नगरस्य बहिस्तात्
 ऋजुवालुकाया नद्यास्तीरे, व्यावृत्तं नाम जीर्णे, एवंविधं यच्चैत्यं व्यंतरायतनं तस्य नातिदूरे नातिसमीपे
 इत्यर्थः, श्यामाकस्य गृहपतेः कौटुंबिकस्य क्षेत्रे साखपादपस्य अधो गोदोहिकया उत्कटिकयानिषद्यया
 आतापनया आतापयतः प्रजोः षष्ठेन जक्तेन जलरहितेन उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चंद्रेण योगं उपागते
 सति ध्यानस्य अंतरे मध्यभागे वर्त्तमानस्य, कोऽर्थः—शुक्लध्यानं चतुर्धा—पृथक्त्ववितर्कं संचिचारं (१),
 एकवितर्कं अंचिचारं (२), सूक्ष्मक्रियं अप्रतिपात्ति (३), उच्चिन्नक्रियं अनिर्वर्त्ति (४), एतेषां
 मध्ये आद्यज्ञेदृष्टये ध्याते इत्यर्थः, अनंतवस्तुविषये, अनुपमे, निर्वर्थाघाते, भिर्यादिभिरस्वखिते,
 समस्तावरणरहिते, समस्ते, सर्वावयवोपेते, एवंविधे केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पन्ने ॥ ११० ॥

ततो ज्ञानोत्पत्त्यनंतरं श्रमणो भगवान् महावीरः अर्हन् जातः, अशोकादिप्रातिहार्यपूजायोग्यो

जातः, पुनः कीदृशः? जिनो रागद्वेषजेता, केवली सर्वज्ञः, सर्वदर्शी, देवमनुजाऽसुरसहितस्य लोकस्य पर्याय इत्यत्र जातावेकवचनं, ततः पर्यायान् जानाति पश्यति च साक्षात् करोति, तर्हि किं देवमनुजाऽसुराणां पव पर्यायमात्रं जानातीत्याह—सर्वलोकैः सर्वजीवानां आगतिं भवांतरात्, गतिं च भवांतरे, स्थितिं तद्भवसत्कं आयुः. कायस्थितिं वा, व्यवहनं देवलोकान्तरिष्वग्रेषु अवतरणं, उपपातो देवलोकैः नरकेषूपत्तिः, तेषां सर्वजीवानां सवधि तत्कं, इदृशं यन्मनः मानसिकं, मनसि चिन्तितं, शुकं अशनफलादि, कृतं चौर्यादि, प्रतिसेवितं मैथुनादि, आवि.कर्म प्रकटकृतं, रक्ष.कर्म प्रब्रह्मं कृतं, पतत् सर्वक सर्वजीवानां जगवान् जानातीति योजना, पुनः किंविष प्रशु? न विद्यते रक्षः प्रब्रह्मं यस्य त्रिशुवनस्य करामलकवद् दृष्टत्वात् अरहाः, रक्षस्य एकांतं तन्न जजते इति, तस्मिन् तस्मिन् काखे मनोवचनकाययोगेषु यथार्हं वर्त्तमानानां सर्वलोकैः सर्वजीवानां सर्वज्ञानं पर्यायान् जानन् पश्यश्च विहरति, 'सर्व जीवाणं' इत्यत्र अकारप्रश्लेषात् सर्वाऽजीवानां धर्मास्तिकायादीनामपि सर्वपर्यायान् जानन् पश्यश्च विहरतीति व्याख्येय ॥ १११ ॥

इतश्च तस्मिन्नवसरे सिद्धितेषु सुराऽसुरेषु स्थले वृष्टिमिव निष्फलां देशनां दत्त्वा कृष्णं प्रभुः
 अपापापुर्था महसेनवने जगाम, तत्र च यज्ञं कारयतः सोमिलविप्रस्य गृहे बहवो ब्राह्मणा मिथिताः
 संति, तेषु च इंद्रभृति (१) अग्निभृति (२) वायुभृति (३) नामानस्रयः सहोदराश्चतुर्दशविधावि-
 शारदाः क्रमेण जीव (१) कर्म (२) तज्जीवतहरीर (३) संदेहवंतः पंचशतपरिवाराः संति । एवं
 व्यक्तः (४) सुधर्मा (५) चेति द्वौ द्विजौ तावत्परिवारौ तथैव विद्वांसौ क्रमात् पंच भूतानि संति
 न वेति (४) यो यादृशः स तादृशः (५) इति च संदेहवंतौ । तादृशौ एव च संकित (६) सौर्यपुत्र (७)
 नामानौ बांधवौ सार्धं त्रिंशत्परिवारौ क्रमात् बंध (६) देव (७) विषयकसंदेहवंतौ । तथा अकंपितो
 (८) अचलत्राता (९) मेतार्थ (१०) प्रजासा (११) श्रेति चत्वारो द्विजाः प्रत्येकं त्रिंशत्परिवाराः
 क्रमेण नैरयिक (८) पुण्य (९) परलोक (१०) मोक्ष (११) संदेहभाजस्तसागताः संति, ते
 चैकादशापि द्विजा एकैकसंदेहसद्भावेऽपि सर्वज्ञत्वाऽभिमानकृतिभयात् परस्परं अपृहंति, एवं एते,
 तत्परिवारभृताश्चतुश्चत्वारिंशत्तानि द्विजा अन्येऽपि जपाध्याय, शंकर, इश्वर, शिवजी, जानी,

गंगाधर, महीधर, मूधर, लक्ष्मीधर, पिंड्या, विष्णु, सुकुंद, गोविंद, पुरुषोत्तम, नारायण, दुवे, श्रीपति, लमापति, गणपति, जयदेव, व्यास, महादेव, शिवदेव, मूलदेव, सुखदेव, गंगापति, गौरीपति, त्रिवानी, श्रीकंठ, नीलकंठ, हरिहर, रामजी, बालकृष्ण, यदुराम, राम, रामाचार्य, राबल, मधुसूदन, नरसिंह, कमलाकर, सोमेश्वर, हरिसंकर, त्रिकम, जोसी, पूनो रामजी, शिवराम, देवराम, गोविंदराम, रघुराम, लदिराम इत्यादयो मिथिता. संति ॥

अत्रांतरे च जगवन्नमस्यार्थं आगच्छतः सुराऽसुरान्बिलोष्य ते चितयति, अहो ! यज्ञस्य महिमा! यदेते सुरा. साक्षात्समागताः, अथ तान् यज्ञमंरुप विहाय प्रभुपार्श्वं च गच्छतो विज्ञाय द्विजा विपेदुस्ततोऽमी सर्वज्ञं वंदितुं यांतीति जनश्रुत्या श्रुत्वा इंद्रभ्रूति. सामर्पेधितयामासिवान्, अहो ! मयि सर्वज्ञे सत्यपि अपरोऽपि सर्वज्ञं ख्यापयति, दुःश्रवं षतत्कर्णकटु कथं नाम श्रूयते, किंच कदाचित् कोऽपि मूर्खः केनचिद्धूर्ध्वेन वंच्यते, अनेन तु सुरा अपि वंचिताः, यदेवं यज्ञमंडप मां सर्वज्ञं च विहाय तत्समीपं गच्छति ॥ अहो सुराः कथं व्रान्ता-स्तीर्थम इव वायसाः ॥ कमलाकरवज्रका । म-

द्विकश्रदंनं यथा ॥ १ ॥ करजा इव सद्वृक्षान् । क्षीरान्नं शूकरा इव ॥ अर्कस्यालोकवद् घृका-
 स्त्यक्त्वा यागं प्रयांति यत् ॥ २ ॥ अथवा यादृशोऽयं सर्वज्ञस्तादृशा एवैते, अनुरूप एव संयोगः, यतः-
 पश्यानुरूपमिदि-दिणमाकंदशेखरो मुखरः ॥ अपि च पिचुमंदमुकुले । मौकुलिकुलमाकुलं मिलति
 ॥ १ ॥ तथापि नाहं एतस्य सर्वज्ञाटोपं सहे, यतः-व्योन्नि सूर्येद्यं किं स्याद् । गुहायां केसरि द्वयं ॥
 प्रत्याकारे च खज्ञौ द्वौ । किं सर्वज्ञावहं स च ॥ १ ॥ ततो जगवंतं वंदित्वा प्रतिनिवर्त्तमानान्
 सोपहासं जनान् पृष्ठ, जो जो दृष्टः स सर्वज्ञः ? किदृगरूपः ? किं स्वरूपं ? इति. जनैस्तु—यदि
 त्रिलोकीगणनापरः स्यात् । तस्याः समाप्तिर्यदि नायुषः स्यात् ॥ पारे परार्धं गणितं यदि स्यात् । ग-
 णेयनिःशेषगुणोऽपि स स्यात् ॥ १ ॥ इत्याद्युक्ते सति स दध्यौ-नूनमेष महाधूर्तो । मायायाः कुल-
 मंदिरं ॥ कथं लोकः समस्तोऽपि । विभ्रमे पातितोऽमुना ॥ २ ॥ न क्षमे क्षणमात्रं तु । तं सर्वज्ञं कदाचन
 ॥ तमःस्तोममपाकर्तुं । सूर्यो नैव प्रतीकते ॥ ३ ॥ वैश्वानरः करस्पर्शी । केसरोद्धुंचनं हरिः ॥ क-
 त्रियश्च रिपुक्षेपं । न सहंते कदाचन ॥ ४ ॥ मया हि येन वार्दीद्रा-स्तूष्णीं संस्थापिताः समे ॥

गेहे शूरतरः कासौ । सर्वज्ञो मत्पुरो भवेत् ॥ ५ ॥ शैला येनाग्निना दग्धाः । पुरः के तस्य पादपाः
॥ उत्पाटिता गजा येन । का वायोस्तस्य पुमिकाः ॥ ६ ॥

किंच—गता गौरुदेशोद्भवा दूरदेशं । भयाज्जंजरा गौर्जंजराबासमीयुः ॥ मृता मालवीयास्त्रिंशं-
गास्त्रिंशंगो—द्भवा जङ्घिरे पक्रिता मद्भयेन ॥ ७ ॥ अरे खाटजाताः क याताः प्रणष्टाः । पटिष्टा अपि
द्राविना धीर्यार्ताः ॥ अहो वादिखिप्सालुरे मय्यमुष्मिन् । जगत्युल्कं वादिदुर्भिक्षमेतत् ॥ ८ ॥
तस्य ममाग्रे कोऽसौ । वादी सर्वज्ञमानमुच्छृति ॥ इति तत्र गंतुमुल्कं । तमश्चिन्तित्तिर्जगदैवं ॥ ९ ॥
किं तत्र वादिकीटे । तत्र प्रयत्नेन यामि वधोऽहं ॥ कमलोन्मूलनद्वेतो—नेतव्यः किं सुरेन्द्रगजः ॥ १० ॥
अकथयदर्थेन्द्रमृति—र्यथपि महात्रजय्य एवासौ ॥ तदपि प्रवादिनाम । श्रुत्वा स्यातुं न शक्नोमि ॥ ११ ॥
पीलयतस्त्रिः कश्चित् । दलितश्च यथा कणः ॥ सूर्यतस्तृण किंचि—दग्गस्तेः पिबतः सरः ॥ १२ ॥
मर्दयतस्तुपः कोऽपि । तच्छ्रुत्वा ममाऽजवत् ॥ तथापि सासठिनं हि । मुधा सर्वज्ञवादिनं ॥ १३ ॥
एकस्मिन्नजिते ह्यस्मिन् । सर्वमप्यजितं भवेत् ॥ एकदा हि सती ब्रुवन्—शीला स्यादसती सदा ॥ १४ ॥

चित्रं नैव त्रिजगति । सहस्रशो निर्जिते मया वादैः ॥ द्विप्रचटस्थाब्द्यामिव । कंकटुकोऽसौ स्थितो
वादी ॥ १५ ॥ अस्मिन्नजिते सर्वे । जगज्जयोद्धतमपि यशो नश्येत् ॥ अब्दपमपि शरीरस्थं । शब्दं
प्राणान् वियोजयति ॥ १६ ॥ यतः—ठिडे स्वल्पेऽपि पोतः किं । पाथोधौ न निमज्जति ॥ एकस्मिन्नि-
ष्टके छुष्टे । दुर्गः सर्वोऽपि पात्यते ॥ १७ ॥ इत्यादि विचिंत्य विरचितद्वादशतिलकः स्वर्णयज्ञोपवी-
तविभूषितः स्फारपीतांबरान्धरः, कैश्वित्युस्तकपाणिभिः, कैश्विद्वर्जपाणिभिः,
सरस्वतीकंठाभरण, वादिविजयलक्ष्मीशरण, वादिमदगंजन, वादिमुखजंजन, वादिगजसिंह, वादीश्व-
रक्षीह, वादिसिंहअष्टापद, वादिविजयविशद, वादिधुंदभ्रूमिपाल, वादिशिरःकाल, वादिकदलीकृपा-
ण, वादितमोभानो, वादिगोधूमघरह, मदितवादिमरह, वादिघटमुजर, वादिघूकजास्कर, वादिसमु-
द्रागस्ते, वादितरुन्मूलनहस्तिन्, वादिसुरेंद्र, वादिगरुगोविंद, वादिजनराजन्, वादिकंसकाहान, वा-
दिहरिणहरे, वादिज्वरधन्वंतरे, वादियूथमल्ल, वादिहृदयशब्द, वादिगणजीपक, वादिशलज्रदी-
पक, वादिचक्रचूरामणे, पंफितशिरोमणे, विजितानेकवाद, सरस्वतीलब्धप्रसाद, इत्यादि विरुद्धद्वंद-

सुगरितद्विहृत्कैः पंचसिः त्र्यशशैः परिवृत इंद्रनृतिः धीरसमीपं गम्यथितयति, अक्षो ह्रिष्टेन अ-
 नेन किमेतत् कृतं, यदहं सर्वज्ञातोपेन प्रकोपितः, यतः-कृष्णसर्पस्य मंजूक-ध्रुपेटी दाहमुद्यतः
 ॥ भूपको रदेभ माजरी-दृष्टापाताप सादरः ॥ १ ॥ गृपजः स्वर्गजं शृंगेः । प्रदहं कंक्षति द्रुतं ॥
 द्विपः पर्यतपाताप । दंताभ्यां यतते रयात् ॥ २ ॥ शशकः केसरिस्कंथ-हेसरां कुटुमीहते ॥ मद्-
 दष्टो यदसौ सर्व-मित्यं ग्यापयते जने ॥ ३ ॥ शेषशीर्षमणिं खातुं । हस्तः स्वीयः प्रसारितः ॥
 सर्पज्ञातोपतोत्नेन । यदहं परिकोपितः ॥ ४ ॥ समीगन्निमुखस्येन । द्वाग्निज्वास्वितोऽमुना ॥ कवि-
 कम्बुखता देहे । सौरयापासिगिता ननु ॥ ५ ॥ जयतु किमेतेन, अधुना निरुन्नीकरोमि, यतः-ता-
 ग्जर्जति गयोत-स्तान्जर्जति चद्रमाः ॥ उदिते तु सहस्रांशो । न खयोतो न चंद्रमाः ॥ ६ ॥ सारंगमा-
 तंगनुरंगपूगाः । पलायतामाशु धनादमुष्मात् ॥ साटोपकोपस्फुटकेसरश्री-मृगाधिराजोऽयमुपेयिमान् यत्
 ॥ ७ ॥ मम प्राग्यनरायष्टा । वाधय समुपस्थितः ॥ अथ तां रसनांकु-मपनेन्ये विनिधितं ॥ ८ ॥ सक्ष-
 णे मम दूरुतं । साहित्ये संहिता मतिः ॥ तर्कं कर्कशताऽस्यर्थे । क शाले नास्ति मे श्रमः ॥ ९ ॥

यमस्य मालवो दूरे । किं स्यात् को वा वचस्विनः ॥ अपोषितो रसो नूनं । किमजेयं च चक्रिणः ॥ १० ॥ अत्रेयं किमु वज्रस्य । किमसाध्यं महात्मनां ॥ क्षुधितस्य न किं खाद्यं । किं न वाच्यं खलस्य च ॥ ११ ॥ कल्पद्रूणामदेयं किं । निर्विषानां किमत्यजं ॥ गढामि तर्हि तस्यांते । पश्याम्येतत्पराक्रमं ॥ १२ ॥ तथा ममापि त्रैलोक्य-जित्वरस्य महौजसः ॥ अजेयं किमिवास्तीह । तद्गढामि जयाम्यमुं ॥ १३ ॥

इत्यादि चिंतयन् प्रभु-मवेद्य सोपानसंस्थितो दृश्यौ ॥ किं ब्रह्मा किं विष्णुः । सदाशिवः शंकरः किं वा ॥ १४ ॥ चंद्रः किं स न यत्कलंककलितः सूर्योऽपि नो तीव्ररुक् । मेरुः किं न स यन्नितांतकठिनो विष्णुर्न यत् सोऽसितः ॥ ब्रह्मा किं न जरातुरः स च जरात्रीरुर्न यत्सोऽतनुः । ज्ञातं दोषविवर्जिताखिलगुणकीर्णोऽतिमस्तीर्थकृत् ॥ १५ ॥ हेमसिंहासनासीनं । सुरराजनिषेवितं ॥ दृष्ट्वा वीरं जगत्पूज्यं । चिंतयामास चेतसि ॥ १६ ॥ कथं मया महत्त्वं ह्य । रक्षणीयं पुरार्जितं ॥ प्रासादं कीलिकाहेतो-र्भक्तुं को नाम बांछति ॥ १७ ॥ एकेनाऽविविजितेनापि । मानहानिस्तु

का मम ॥ जगज्जिज्ञस्य किं नाम । करिष्यामि च सांप्रतं ॥ १८ ॥ अविचारितकारित्वं । अहो मे
 मददुर्द्धियः ॥ जगदीशावतारं यत् । जेतुमेतं समागतः ॥ १९ ॥ अस्याग्रेऽहं कथं बह्ये । पार्श्वे
 यास्यामि वा कथं ॥ संकटे पतितोऽस्मीति । शिवो रक्षतु मे यशः ॥ २० ॥ कथञ्चिदपि जाग्येन । चे-
 न्नवेदत्र मे जयः ॥ तदा पक्तिमूर्खन्वो । प्रवासि शुवनत्रये ॥ २१ ॥ इत्यादि चिंतयन्नेव । सुधामधुरया
 गिरा ॥ आज्ञापितो जिनेन्द्रण । नामगोत्रोक्तिपूर्वकं ॥ २२ ॥

हे गौतमैन्द्रमृते त्वं । सुखेनागतवानसि ॥ इत्युक्तेऽचितयद्वेत्ति । नामापि किमसौ मम ॥ २३ ॥
 जगत्त्रितयविख्यातं । को वा नाम न वेत्ति मां ॥ जनस्यावाल्लगोपालं । प्रपन्नः किं दिवाकरः
 ॥ २४ ॥ प्रकाशयति गुहं चेत् । संदेहं मे मनः स्थितं ॥ तदा जानामि सर्वज्ञं । अन्यथा तु न किं-
 चन ॥ २५ ॥ चिंतयतस्मिति प्रोचे । प्रभुः को जीवसंशयः ॥ विभावयसि नो वेद-पदार्थं श्रुणु
 तान्यथ ॥ २६ ॥ समुद्रो मथ्यमानः किं । गंगापूरोऽथवा किमु ॥ आदिब्रह्मष्वनिः किं वा । वीर-
 वेदष्वनिर्वज्रो ॥ २७ ॥ वेदपदानि च-विद्वानघन एवैतेभ्यो श्रुतेभ्य समुत्थाय तान्येवानुविमश्यति,

न प्रेत्यसंज्ञास्तीति. त्वं तावत् एतेषां पदानां अर्थं एवं करोषि, यत् विज्ञानघनो गमनादिचैष्टवान्
 आत्मा एतेभ्यो प्रूतेभ्यः पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशेभ्यः समुत्थाय प्रकटीभूय मद्यांगेषु मदशक्तिरिव,
 ततस्तानि भूतान्धेव अनुविनश्यति, तत्रैव विषयं याति जलेषु बुद्बुदा इव, ततो भूतातिरिक्तस्य
 आत्मनोऽज्ञावात् न प्रेत्यसंज्ञास्ति, मृत्वा पुनर्जन्म नास्तीति । परं अयुक्तोऽयमर्थः, श्रुणु तावदेतेषां
 अर्थं, विज्ञानघन इति कोऽर्थः, विज्ञानघनो, ज्ञानदर्शनोपयोगात्मकं विज्ञानं, तन्मयत्वादात्मापि
 विज्ञानघनः, प्रतिप्रदेशं अनंतज्ञानपर्यायात्मकत्वात्, स च विज्ञानघन उपयोगात्मक आत्मा, कथं-
 चिद्भूतेभ्यस्तद्विकारेभ्यो वा घटादिभ्यः समुत्तिष्ठते उत्पद्यते इत्यर्थः, घटादिज्ञानपरिणतो हि जीवो
 घटादिभ्य एव हेतुभूतेभ्यो भवति, घटादिज्ञानपरिणामस्य घटादिवस्तुसापेक्षत्वात्, एवं च एते-
 भ्यो भूतेभ्यो घटादिवस्तुभ्यस्तत्तदुपयोगतया जीवः समुत्थाय समुत्पद्य तान्धेव अनुविनश्यति,
 कोऽर्थस्तस्मिन् घटादौ वस्तुनि नष्टे व्यवहिते वा जीवोऽपि तदुपयोगरूपतया नश्यति,
 अन्योपयोगरूपतया उत्पद्यते, सामान्यरूपतया वा अवतिष्ठते, ततश्च न प्रेत्यसंज्ञास्ति, कोऽर्थः ?

—न प्राक्तनी घटाद्युपयोगरूपा संज्ञा अवतिष्ठते, वर्त्तमानोपयोगेन तस्या नाशितत्वादिति, परं च स वै अय आत्मा ज्ञानमय इत्यादि, तथा ददद, कोऽर्थ-—दमो दानं दया, इति दकारप्रयं यो वेत्ति स जीवः, किंच विद्यमानचोक्तुक इदं शरीरं ज्ञोग्यत्वात् उदनादिवत्, इत्याद्यनुमानेनापि, 'तथा, कीरे घृत तिष्ठे तैलं । काष्ठेऽग्निः सौरजं सुमे ॥ चंद्रकति सुधा य छत् । तथात्मांगतः पृथक् ॥ १ ॥ एवं च प्रभुवचनैः विन्नसंदेहः श्रीश्रद्धभृतिः पंचशतपरिवारः प्रव्रजितः, तरहणाच्च ' लपजेइ वा (१) विगमेइ वा (२) धुवेइ वा (३) ' इति प्रभुयदनात्त्रिपदीं प्राप्य द्वादशांगीं रचितवान्, इति प्रथमगणधरः ॥ १ ॥

तं च प्रव्रजितं श्रुत्वा । दृष्यौ तद्बांधवोऽपरः ॥ अपि जातु ब्रवेदद्भि-र्हिमानि प्रज्वलेदपि ॥ १ ॥ बद्धिः शीतः स्थिरो वायुः । संचवेन्न तु बांधवः ॥ हारयेदिति पपृष्ठ । लोकानऽश्रद्धद् नृशं ॥ २ ॥ ततश्च निश्चये ज्ञाते । चिंतयामास चेतसि ॥ गत्वा जित्वा च तं धूर्त्तं । बालयाभि सहोदरं ॥ ३ ॥ सोऽप्येवमागतः शीघ्रं । प्रभुणा ज्ञापितस्तथा ॥ संदेहं तस्य चित्तस्य । व्यक्तीकृत्याऽवदच्छिबुः

॥ ४ ॥ हे गौतमाग्निचूते कः । संदेहस्तव कर्मणः ॥ कथं वा वेदतत्त्वार्थं । विज्ञावयसि न स्फुटं
 ॥ ५ ॥ स चायं-पुरुष एवेदं । सर्वं यद्भूतं यच्च ज्ञाव्यं, इत्यादि, तत्र 'ग्निः' इति वाक्यालंकारे,
 यद्भूतं अतीतकाले, यच्च ज्ञाव्यं ज्ञाविकाले, तत् सर्वं इदं पुरुष एव आत्मैव, एवकारः कर्मेश्व-
 रादिनिषेधार्थः; अनेन वचनेन यन्नरामरतिर्यक्पर्वतपृथ्व्यादिकं यद्भूतं दृश्यते, तत्सर्वं आत्मैव,
 ततः कर्मनिषेधः स्फुट एव, किं च अमूर्त्तस्य आत्मनो मूर्त्तेन कर्मणा अनुग्रह उपघातश्च कथं ज-
 वति ? यथा आकाशस्य चदनादिना मंरुनं, खजादिना खंरुनं च न संजवति, तस्मात् कर्म नास्ति,
 इति तव चेतसि वर्तते, परं हे अग्निचूते ! नायमर्थः समर्थः, यत् इमानि पदानि पुरुषस्तुतिपराणि,
 यथा त्रिविधानि वेदपदानि, कानिचिद्विधिप्रतिपादकानि, यथा स्वर्गकामोऽग्निहोत्रं जुहुयादित्या-
 दीनि, कानिचित् अनुवादपराणि, यथा द्वादश मासाः संवत्सर इत्यादीनि, कानिचित् स्तुतिपराणि, यथा
 इदं पुरुष एवेत्यादीनि, ततोऽनेन पुरुषस्य महिमा प्रतीयते, न तु कर्माद्यज्ञावः, यथा- जले विष्णुः
 स्थले विष्णुः । विष्णुः पर्वतमस्तके ॥ सर्वभूतमयो विष्णु-स्तस्माद्विष्णुमयं जगत् ॥ १ ॥ अनेन वाक्येन

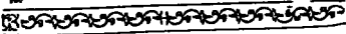
विष्णोर्भद्रिमा प्रतीयते, न तु अन्यवस्तूनां अत्राव', किंच अमूर्त्तस्यात्मनो मूर्त्तेन कर्मणा कथं अ-
नुग्रहोपघातौ ? तदपि अयुक्त, यत् अमूर्त्तस्यापि ज्ञानस्य मयादिना उपघातः, ब्राह्मस्याथौपधेन च
अनुग्रहो दृष्ट एव, किंच कर्मविना एकः सुखी अन्यो दुःखी, एकः प्रचुरन्यः किंकर इत्यादि प्रत्यह
जगद्वैचित्र्य कथं नाम सन्नवतीति श्रुत्वा गतसंशयः प्रव्रजितः, इति द्वितीयो गणधर' ॥ २ ॥

अथ वायुभृतिरपि तौ प्रव्रजितौ श्रुत्वा यस्य इन्द्रभृत्वमिच्छती शिष्यौ जातौ, स ममापि पूज्य
एव तद्गुणम्याहमपि, संशय पृष्ठामि इति सोऽप्यागतः, एवं सर्वेऽप्यागताः, जगवतापि सर्वेऽपि प्रति-
बोधिता, तत्कमश्चाय-तज्जीवतहरीर-संदिग्ध वायुभृतिनामानं ॥ ऊचे विद्युर्यथास्यं । वेदार्थं किं
न जावयसि ॥ १ ॥ यतः- 'विज्ञानघन एवैतेभ्यो चृतेभ्यः' इत्यादिवेदपदैस्तु भूतेभ्यो जीवः पृथग्
नास्ति इति प्रतीयते, तथा 'सत्येन ब्रह्मचर्येण नित्य ज्योतिर्मयो हि शुद्धोऽयं
पश्यंति धीरा यतयः संयमाल्मान इत्यादि' अत्यार्थः-एष ज्योतिर्मयः शुद्ध आत्मा सत्येन तपसा
ब्रह्मचर्येण ब्रह्मो ज्ञेय इत्यर्थः, एभिस्तु वेदपदैर्चृतेभ्यः पृथक् आत्मा प्रतीयते, ततस्तव संदेहः,

ग्रहुत यच्छरीरं स एवात्मा अन्योवेति, परं अयुक्तं एतत्, यस्मात् विज्ञानघनेत्यादिन्निरपि पदैः असदु-
क्तार्थप्रकारेण आत्मसत्ता प्रकटैव ॥ इति तृतीयो गणधरः ॥ ३ ॥

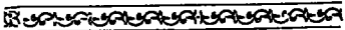
पंचसु भूतेषु तथा । संदिग्धं व्यक्तसंज्ञकं विबुधं ॥ ऊचे विभुर्यथास्थं । वेदार्थं किं न ज्ञात्रयसि
॥ १ ॥ ' येन स्वप्नोपमं वै सकलं, इत्येष ब्रह्मविधिरंजसा विज्ञेय इति ' अस्यार्थः-वै निश्चितं सकलं
एतत् पृथिव्यादिकं स्वप्नोपमं असत्, अनेन वेदत्रयसत्ता तावद्भूतानां अभावः प्रतीयते ॥ पृथ्वी
देवता, आपो देवता, इत्यादिभिस्तु भूतसत्ता प्रतीयते इति संदेहः, परं अविचारितं एतत् यस्मात्
स्वप्नोपमं वै सकलं, इत्यादीनि पदानि अध्यात्मचिंतायां कनककामिन्यादिसंयोगस्य अनित्यत्वसू-
चकानि, न तु भूतनिषेधपराणीति चतुर्थो गणधरः ॥ ४ ॥

यो यादृशः स तादृश । इति संदिग्धं . सुधर्मनामानं ॥ ऊचे विभुर्यथास्थं । वेदार्थं किं न
ज्ञात्रयसि ॥ १ ॥ यतः- ' पुरुषो वै . पुरुषत्वमश्नुते, पशवः पशुत्वं ' इत्यादीनि जवांतरसाहस्यप्रति-
पादकानि ॥ तथा ' शृगालो वै एष जायते यः स पुरुषो दहते, इत्यादीनि जत्रांतरवैसहस्यप्रतिपाद-

कानि वेदपदानि दृश्यते, इति तत्र संदेहः, पर नायं सुदरो विचारः, यस्मात् ' पुरुषो वै पुरुष-
त्वमश्रुते ' इत्यादीनि यानि पदानि तानि, मनुष्योऽपि कश्चिन्मार्दवादिगुणोपेतो मनुष्यायुक्कर्म
बन्धना पुनरपि मनुष्यो जवति, इत्यर्थनिरूपकाणि, न तु मनुष्यो मनुष्य एव जवतीति निश्चीयकानि,
तथा कथं मनुष्यः पशुर्जवति, न हि शालिबीजानोधूमाङ्कुरः सन्नवतीति या तव चित्ते युक्तिः
प्रतिजाति, सापि न समीचीना, यतो गोमयादिज्यो वृश्चिकाद्युत्पत्तेर्दर्शनात् कार्यवैसदृश्य अपि सज-
वर्येवेति पञ्चमो गणधरः ॥ ५ ॥

अथ वधमोक्षविषये : संदिग्ध मंफिताग्निध विबुध ॥ उक्ते विबुधयथास्य । वेदार्थं किं न प्राव-
यसि ॥ १ ॥ यतः--' स एष विगुणो विबुधो वद्व्यते संसरति वा, मुच्यते मोक्षयति वा ' त्वं तावत्
पतेषां पदानां अर्थं एवं करोषि, यत् स एष अधिकृतो जीवः, कथं भूतो विगुणः सत्त्वादिगुणरहितो
विबुधः सर्वव्यापको न वद्व्यते पुण्यपापाभ्यां न युज्यते, नकारस्य सर्वत्र योजनात्, न संसरति न
संसारे परित्रमति, न मुच्यते कर्मणा, वधाऽभावात्, नाप्यन्य मोक्षयति, अकर्तृकत्वात् ॥ परं नात्र

अर्थः समर्थः, किंतु स एष आत्मा किं विशिष्टो विगुणो विगताग्नस्थिकगुणः, पुनः कीदृशो विदुः केवलज्ञानवान्, केवलज्ञानस्वरूपेण विश्वव्यापकत्वात्, एवंविध आत्मा पुण्यपापाभ्यां न युज्यते, इतिसुस्थं, इति षष्ठो गणधरः ॥

अथ देवविषयसंदेह-संयुतं सौर्यपुत्रनामानं ॥ ऊचे विदुर्यथास्थं । वेदार्थं किं न जावयसि ॥ १ ॥ यतः-‘ को जानाति मायोपमान् गिर्वाणान् इंद्रयमवरुणकुबेरादीनिति : पदैर्देवनिषेधः प्रतीयते, ‘ स एष यज्ञायुधी यजमानोंजसा स्वर्गलोकं गच्छतीति ’ पदैस्तु देवसत्ता प्रतीयते, इति तत्र संदेहः; परं अविचार्य एतत् यत् एते त्वया मया च प्रत्यक्षं एव दृश्यंते देवाः, यत्तु वेदे मायोपमानित्युक्तं तद्देवानां अपि अनित्यसूचकं, इति सप्तमो गणधरः ॥ ७ ॥

अथ नारकसंदेहात् । संदिग्धमकंपितं विबुधमुख्यं ॥ ऊचे विदुर्यथास्थं । वेदार्थं किं न जावयसि ॥ १ ॥ यस्मात् ‘ नह वै प्रेत्य नरके नारकाः संति ’ इत्यादिपदैर्नारकाऽजावः प्रतीयते, ‘ नारको वै एषः जायते यः शूद्रान्नमभ्रातीत्यादि ’ पदैस्तु नारकसत्ता प्रतीयते, इति तत्र संदेहः;

परं ' नह वै प्रेत्य नारकाः संतीति ' कोऽर्थ - प्रेत्य परलोकिकेचिन्नारका मेर्वादिवत् शाश्वता न संति, किं तु य. कश्चित् पापमाचरति स नारको भवति, अथवा नारका मृतत्वानंतरं नारकतया नोत्पद्यते इति प्रेत्य नारका न संतीत्युच्यते, इति अष्टमो गणधर. ॥ ७ ॥

अथपापेसदिग्धं । छिज्जमचलत्रातरं विबुधमुख्य ॥ ऊचे विचुर्यथास्थं । वेदार्थं किं न ज्ञावयसि ॥१॥ तत्र संदेहकारण तावत् अन्नित्युक्त ' पुरुष एवेदं ग्निं सर्व ' इत्यादि पदं तत्र उत्तरं अपि तथैव ज्ञेय, तथा ' पुण्यः पुण्येन कर्मणा, पाप पापेन कर्मणा ' इत्यादिवेदपदैः पुण्यपापयोः सिद्धिश्च ॥ इति नवमो गणधरः ॥ ९ ॥

अथ परत्रवसंदिग्ध । मेतार्यनामपंक्तिप्रवरं ॥ ऊचे विचुर्यथास्थ । वेदार्थं किं न ज्ञावयसि ॥ १ ॥ यत्र च इंद्रश्रुत्युक्तैर्विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः ' इत्यादिपदैः परलोकसंदेहो भवति, परं तेषां पदानां अर्थं अस्मत्प्रकारेण विज्ञावय? यथा संदेहो निवर्त्तते, इति दशमो गणधर. ॥ १० ॥

निर्वाणविषयसंदेह-संयुतं च प्रज्ञासनामान ॥ ऊचे विचुर्यथास्थं । वेदार्थं किं न ज्ञावयसि

॥ १ ॥ यतः—‘जरामर्यं वा यदग्निहोत्रं’ अनेन पदेन निर्वाणाऽजात्रः प्रतीयते, कथं, यत् अग्निहोत्रं तत् जरामर्यं, कोऽर्थः—सर्वदा कर्त्तव्यं, अत्र अग्निहोत्रस्य सर्वदा कर्त्तव्यता उक्ता, अग्निहोत्र-क्रिया च निर्वाणकारणं न भवति, शत्रुत्वत्वात्, केषांचिद्धकारणं केषांचिदुपकारकारणं इति, ततो मोक्षसाधकानुष्ठानक्रियाकालस्य अनुक्तत्वान्मोक्षो नास्ति, इति मोक्षाऽभावः प्रतीयते, तथा ‘द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये, परमपरं च, तत्र परं सत्यज्ञानं, अनंतरं ब्रह्मेति’ इत्यादिपदैर्मोक्षसत्ता प्रतीयते, इति तव संदेहः, परं अविचारितं एतत्, यस्मात् ‘जरामर्यं वा यदग्निहोत्रं’ इत्यत्र वा शब्दोऽप्यर्थः, स च जिनन्कमः, तथा च जरामर्यं यावत् अग्निहोत्रं अपि कुर्यात्, कोऽर्थः—कश्चित्स्वर्गार्थी याव-ज्जीवं अग्निहोत्रं कुर्यात्, कश्चिन्निर्वाणार्थीः अग्निहोत्रं विहाय निर्वाणसाधकानुष्ठानमपि कुर्यात्, न तु नियमतोऽग्निहोत्रमेवेत्यपि शब्दार्थः, ततो निर्वाणसत्कानुष्ठानकालोऽप्युक्त एव, तस्माद-स्ति निर्वाणं, इत्येकादशो गणधरः ॥ ११ ॥

एवं चतुश्चत्वारिंशत्तानि द्विजाः प्रव्रजितास्तत्र मुख्यानां एकादशानां विपदीग्रहणपूर्वकं

एकादशांगचतुर्दशपूर्ध्वरचना गणधरपदप्रतिष्ठा च, तत्र द्वादशांगीरचनानंतरं ऋगवांस्तेषां तदनुज्ञां करोति, शक्रश्च दिव्यं वज्रमयस्थालं दिव्यचूर्णानां चृत्वा त्रिभुवनस्वामिनःसंनिहितो ऋवति, ततःस्वामी रत्नमयसिंहासनाबुध्बाय संपूर्णो चूर्णमुष्टिं यच्छति, ततो गौतमप्रमुखा एकादशापि गणधरा इषदवनता अनुक्रमेण तिष्ठति, देवास्तूर्य्यञ्चनिगीतादिनिरोधं विधायशृण्वन्ति, ततो ऋगवान् पूर्वं तावत् ऋणति, गौतमस्य द्रव्यगुणपर्ययिस्त्वीर्थे अनुजानामीति चूर्णोश्च तन्मस्तके क्षिपति, ततो देवा अपि चूर्णपुष्पगधवृष्टिं, तदुपरि कुर्वन्ति, गणं च भगवान् सुधर्मस्वामिनं धुरि व्यवस्थाप्यानुजानाति, इति गणधरवादः समाप्त ॥ १२१ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो ऋगवान् महावीरः अस्यिकग्रामस्य निश्रया प्रथमं वर्षारात्र चतुर्मासीति यावत् वर्षासु वसनं वर्षावासार्थं उपागतः, ततः चंपायाः षष्ट्यंपायाश्च निश्रया त्रीणि चतुर्मासकानि वर्षावासार्थं उपागतः, वैशाल्या नगर्यां वाणिज्यग्रामस्य च निश्रया, द्वादश चतुर्मासकानि वर्षावासार्थं उपागतः, राजष्टहस्य नगरस्य नाळंदायाश्च वाहिरिकाया निश्रया

चतुर्दश चतुर्मासकानि वर्षावासार्थं उपागतः, तत्र नार्वदा राजगृह्नगरादुत्तरस्यां दिशि बाहिरिका शाखापुरविशेषस्तत्र चतुर्दश वर्षारात्रान् उपागतः, षट् मिथिलायां नगर्यां, द्वे जद्रिकायां, एकं आलंजिकायां, एकं श्रावस्त्यां, एकं प्रणितञ्जुमौ, वज्रञ्जूम्याख्याऽनार्यदेशे इत्यर्थः. एकं पापायां मध्यमायां, हस्तिपालस्य राज्ञः रज्जुका लेखकाः ' कारकुन ' इति लोके प्रसिद्धास्तेषां शालासन्ना जीर्णा अपरिजुज्यमाना, तत्र भगवान् अपश्चिममंत्यं चतुर्मासकं वर्षावासार्थं उपागतः, पूर्वं किल तस्या नगर्यां अपापेति नामासीत्, देवैस्तु ' पापेत्युक्तं ' तत्र भगवान् कालगत इति । १२१ श तत्र यस्मिन् वर्षे पापायां मध्यमायां हस्तिपालस्य राज्ञः लेखकशालायां अंत्यं चतुर्मासकं वर्षावासार्थं उपागतः ॥ १२३ ॥

तस्य चतुर्मासकस्य मध्ये योऽसौ वर्षाकालस्य चतुर्थमासः, सप्तमः पक्षः, कार्तिकस्य कृष्णपक्षः, तस्य कार्तिककृष्णपक्षस्य पंचदशे दिवसे, या सा वरमारजनी, तस्यां रजन्यां च श्रमणो भगवान् महावीरः कालगतः, कायस्थितिजवस्थितिकालाद्गतः, संसाराच्छ्वतिकांतः, समुधातः सम्यग् अपु-

नरावृत्त्या ऊर्ध्वं यातः, त्रिन्नानि जातिजरामरणबंधनानि, जन्मजरामरणकारणानि कर्माणि येन स तथा, सिद्धः साधितार्थः, ब्रुहस्तत्त्वार्थज्ञानवान्, सुको भवोपग्राहिकर्मभ्यः, अंतकृत् सर्वदुःखानां, परिनिर्धृत सर्वसंतापाऽज्ञावात्, तथाच कीदृशो जातः? सर्वाणि दुःखानि शारीरमानसानि तानि प्रहीणानि यस्य स तथा, अथ प्रगवतो निर्वाणवर्षादीनां सैद्धांतिकनामान्याह—अथ यत्र प्रगवाश्निर्धृतः स चंडनामा द्वितीयः संवत्सरः, प्रीतिवर्द्धन इति तस्य मासस्य कार्तिकस्य नाम, नंदिवर्द्धन इति तस्य पक्षस्य नाम, अग्निवेश्य इति तस्य दिवसस्य नाम, उपशम इति प्रोच्यते, उपशम इति तस्य द्वितीयं नामेत्यर्थः, देवानंदा नाम्नी सा अमावास्यारजनी, निरतिः इत्यप्युच्यते नामांतरेण, अर्चनामा खवः, सुहूर्चनामा प्राणः, सिद्धनामा स्तोकः, नागनामकं करणं, इदं च शकु-
न्यादिस्थिरकरणचतुष्टे तृतीय करणं अमावास्योत्तरार्द्धं हि एतदेव जवतीति. सर्वार्थसिद्धनामा सुहूर्तः, खातिनामनक्षत्रेण चंद्रयोगे उपागते सति प्रगवान् कालगतः, यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणः, अथ संवत्सरमासदिनरात्रिसुहूर्चनामानि चैवं सूर्यप्रज्ञप्तौ—॥ १३४ ॥

एकस्मिन् युगे पंच संवत्सरास्तेषां नामानि—चंद्र (१) चंद्र (२) अत्रिवर्द्धित (३) चंद्र (४) अत्रिवर्द्धिता (५) श्रेति संवत्सरनामानि ॥ अत्रिनंदनः (१) सुप्रतिष्ठः (२) विजयः (३) प्रीतिवर्द्धनः (४) श्रेयान् (५) शिशिरः (६) शोचनः (७) हैमवान् (८) वसंतः (९) कुसुमसंचवः (१०) निदाघो (११) वनविरोधी (१२) इति श्रावणादिद्वादशमासनामानि ॥ पूर्वार्गसिद्ध (१) मनोरम (२) मनोहर (३) यशोज्ज्वल (४) यशोधर (५) सर्वकाम-समृद्ध (६) इंद्र (७) मूर्च्छाजिबिक्त (८) सौमन (९) धनंजय (१०) अर्थसिद्ध (११) अजित (१२) रत्याशन (१३) शतंजय (१४) अग्निवेश्येति (१५) पंचदशदिननामानि ॥ उत्तमा (१) सुनक्षत्रा (२) श्लापत्या (३) यशोधरा (४) सोमनसी (५) श्रीसंभूता (६) विजया (७) विजयंती (८) वैजयंती (९) अपराजिता (१०) श्वां (११) समाहारा (१२) तेजा (१३) अत्रितेजा (१४) देवानंदा (१५) चेति पंचदश रात्रिनामानि ॥ रुद्रः (१) श्रेयान् (२) मित्रं (३) वायुः (४) सुप्रतीतो (५) ऽभिवृद्धो (६) माहेंद्रो (७) बलवान् (८)

ब्रह्मा (९) बहुसत्य (१०) ऐशान (११) स्वष्टा (१२) चावित्तात्मा (१३) वैश्रवणो (१४)
 वारुण (१५) आनंदो (१६) विजयो (१७) विजयसेन (१८) प्राजापत्य (१९) उपशमो
 (२०) गंधर्वो (२१) अग्निवेश्यः (२२) शतवृषभ (२३) आतपवान् (२४) अर्थवान् (२५)
 कृणवान् (२६) जौसो (२७) वृषन्न (२८) सर्वार्थसिद्धो (२९) राक्षस (३०) श्रेति त्रिशन्सु-
 हूर्चनामानि ॥ १२४ ॥

यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीर. कालगतः, यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणः, सा रजनी बहुजिः
 देवैः देवीभिश्च स्वर्गात् अवपतन्निः उत्पतन्निश्च कृत्वा उद्योतवती अजवत् ॥ १२५ ॥

यस्यां रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरः कालगतः, यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणः, सा रात्रिर्बहुजिः
 देवैः देवीभिश्च अवपतन्निः उत्पतन्निश्च कृत्वा नृश आकुला इव अव्यक्तकोलाहलमयो अजवत् ॥ १२६ ॥

यस्यां रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरः कालगतः, यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणः, तस्यां च रजन्यां
 ज्येष्ठस्य, किं भूतस्य? गोत्रेण गौतमस्य इंद्रभृतिनामकस्य अनगरस्य शिष्यस्य ज्ञातजे श्रीमहावीर-

विषये प्रेमबंधने स्नेहबंधने व्युत्थिते सति अनंतवस्तुविषये, अनुत्तरे याधत् केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पन्ने, तच्चैवं-स्वनिर्वाणसमये देवशर्मणः प्रतिबोधनाय कापि ग्रामे स्वामिना प्रेषितः श्रीगौतमः तं प्रतिबोधय पश्चादागन्तुं श्रीवीरनिर्वाणं श्रुत्वा वज्राहत इव क्षणं तस्यौ, ब्रभाण च-प्रसरति मिथ्या-त्वतमो । गर्जति कुतीर्थिकौशिका अथ ॥ दुर्भिक्षमरवैरादि-राक्षसाः प्रसरमेण्यंति ॥ १ ॥ राहुग्र-स्तनिशाकर-मिव गगनं दीपहीनमिव ज्वनं ॥ जरतमिदं गतशोजं । त्वया विनाद्य प्रभोजे ॥ २ ॥ कस्यांहिपीठे प्रणतः पदार्थान् । पुनः पुनः प्रश्नपदीकरोमि ॥ कं वा भदंतेति वदामि को वा । मां गौतमेत्याप्तगिराय वक्ता ॥ ६ ॥ हा हा हा वीर किं कृतं, यदीदृशोऽवसरेऽहं दूरीकृतः, किमामकं मंरुयित्या बालवत्तवांचलेऽलगिष्यं, किं केवलजागमसार्गयिष्यं, किं मुक्तौ संकीर्णं अजविष्यत्, किं वा तव जारोऽन्नविष्यद्यदेवं मां विमुच्य गतः, एवं च वीर वीर इतिकुर्वतो वीर इति मुखे लशं गौ-तमस्य, तथा च हुं ज्ञातं, वीतरागा निःस्नेहा ज्वंति, ममैवायं अपराधो यन्मया तदा श्रुतोपयोगो न दत्तः, धिगिसं एकपादिकं स्नेहं, अलं स्नेहेन, एकोऽस्मि, नास्ति कश्चन मम, एवं सम्यक् साम्यं

जावयतस्तस्य केवलमुत्पेदे, सुखमगपवषाणं । सिणेहो वज्जासिखला ॥ वीरे जीवंतए जाले ।
 गोअमो जं न केवली ॥ १ ॥ प्रात.काले इंद्रार्थेर्महिमा कृतः, अत्र कवि.-अहंकारोऽपि बोधाय ।
 रागोऽपि गुरुनक्तये ॥ विपाद. केवलायाञ्चूत् । चित्रं श्रीगौतमप्रभोः ॥ १ ॥ स च द्वादशवर्षाणि
 केवलिपर्यायं परिपाल्य दीर्घायुरिति कृत्वा सुधर्मस्वामिने गण समर्प्य मोक्षं ययौ, सुधर्मस्वामि-
 नोऽपि पश्चात् केवलोरयत्ति, सोऽप्यष्टौ वर्षाणि विद्वत्यार्यंजंबूस्वामिनो गण समर्प्य सिद्धिं गतः । २१४।

यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरः कालगतः, यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणः, तस्यामेव रज-
 न्यां नवमह्वकीजातीयाः काशीदेशस्य राजानः, नवखेष्ठकीजातीयाः कोशलदेशस्य राजानः, ते च
 कार्यवशात् गणमेलापकं कुर्वन्ति, इति गणराजानः अष्टादश ये चेटकमहाराजस्य सामंताः श्रूयते,
 ते तस्यां अमावास्याया पारं संसारपारं आभोगयति प्रापयति यस्तं एवंविधं पौषधोपवासं कृतवन्तः,
 आहारत्यागपौषधरूपं उपवासं चक्रुरित्यर्थः, अन्यथा दीपकरणं न संभवति, ततश्च गत. स भा-
 बोद्योतस्ततो ब्रव्योद्योतं करिष्याम इति तैः दीपाः प्रवर्तितास्ततः प्रचरति दीपोत्सवः संघनः, कार्त्ति-

कशुक्लप्रतिपदि च श्रीगौतमस्य केवलमहिमा देवैश्चक्रे, अतस्तत्रापि जनप्रमोदः, नन्दिवर्धननरेंद्रश्च भगवतोऽस्तं श्रुत्वा शोकार्त्सः सुदर्शनया जगिन्या संबोध्य सादरं खवेशमनि द्वितीयायां भोजितस्ततो ब्रातृद्वितीयापर्वरूढिः ॥ १२७ ॥

यस्यां रात्रौ श्रमणो जगवान् महावीरः कालगतः, यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणः, तस्यां रात्रौ क्षुद्रात्मा क्रूरखजात्र एवंविधो जश्मराशिनामा त्रिंशत्तमो महाग्रहः, किंभूतोऽसौ ? द्विसहस्रवर्षस्थितिकः, एकस्मिन् ऋक्षे एतावंतं कालं अवस्थानात्, श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य जन्मनक्षत्रं उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रं संक्रांतः, तत्राष्टाशीतिर्ग्रहाश्रेमे-अंगारको १ विकालको २ लोहिताक्षः ३ शनैश्वरः ४ आधुनिकः ५ प्राधुनिकः ६ कणः ७ कणकणकः ८ कणकणकः ९ कणवितानकः १० कणसंतानकः ११ सोमः १२ सद्दितः १३ अश्वासनः १४ कार्योपगः १५ कर्बुरकः १६ अजकरकः १७ दुंदुजकः १८ शंखः १९ शंखनाजः २० शंखवर्णाजः २१ कंसः २२ कंसनाभः २३ कंसवर्णाजः २४ नीलः २५ नीलावभासः २६ रूपी २७ रूपवजासः २८ जसः २९ भस्मराशिः ३० तिलः ३१ तिलपुष्पवर्णः

३२ दकः ३३ दकवर्णं. ३४ कार्यः ३५ वंध्यः ३६ इंद्राग्निः ३७ धूमकेतुः ३८ हरिः ३९ पिंगलः ४०
 बुधः ४१ शुक्रः ४२ बृहस्पतिः ४३ राहुः ४४ अगस्तिः ४५ माणवकः ४६ कामस्पर्शः ४७ घुरः ४८
 प्रभुलः ४९ विकटः ५० विसंधिकल्प. ५१ प्रकल्प. ५२ जटालः ५३ अरुणः ५४ अग्निः ५५ कालः
 ५६ महाकाल. ५७ स्वस्तिकः ५८ सौवस्तिकः ५९ वर्धमानः ६० प्रलंबः ६१ नित्यालोकः ६२ नित्योद्योतः
 ६३ स्वयंप्रभः ६४ अवजासः ६५ श्रेयस्करः ६६ केमंकरः ६७ आजंकरः ६८ प्रजंकरः ६९ अरजा. ७०
 विरजाः ७१ अशोकः ७२ वीतशोकः ७३ विततः ७४ विवल्लः ७५ विशालः ७६ शासः ७७ सुव्रतः ७८
 अनिवृत्तिः ७९ एकजटी ८० द्विजटी ८१ करः ८२ करिक. ८३ राजा ८४ अर्गलः ८५ पुष्पः ८६ ज्ञावः
 ८७ केतुः ८८ इत्यष्टाशीतिर्ग्रहा. ॥ २२९ ॥

यतः प्रचृति स ह्युजात्मा चरमराशिनामा ग्रहो द्विर्वर्षसहस्रस्यतिः श्रमणस्य प्रगवतो महा-
 वीरस्य जन्मनक्षत्रं संक्रांतः, ततः प्रचृति श्रमणानां तपस्विनां निर्ग्रथानां साधूनां निर्ग्रथीनां साध्वीनां
 च उदतोदित उचरोत्तरं वृद्धिमान् इदृशः, पूजा चंदनादिका, सत्कारो वल्लदानादिवहुमानः स न

प्रवर्तते, अत एव शक्रेण स्वामीः विज्ञप्तो यत्क्षणं आयुर्वर्द्धयत, येन जवत्सु जीवत्सु जवज्जन्मनद्वत्र संक्रांतो जसराशिमहो जवन्नासनं पीरुयितुं न शक्यति, ततः प्रशुणोक्तं, न खलु शक्र कदाचिदपि इदं भूतपूर्वं प्रक्षीणं आयुर्जिनेन्द्रैरपि वर्द्धयितुं शक्यते, ततोऽवश्यं जाविनी तीर्थबाधा भविष्यत्येव, किंतु षरुशीतिवर्षायुषि कल्किनि कुनृपंतौ त्वया निग्रहिते सति वर्षसहस्रद्वये पूर्णे मज्जन्मनद्वत्राद् भस्मग्रहे व्यतिक्रांते च त्वत्स्थापितकल्किपुत्रधर्मदत्तराज्यादारज्य साधुसाध्वीनां लदितोदितः पूजास-
त्कारो जविष्यतीति सूत्रकारा अपि तदेवाहुः ॥ १३० ॥

यदा च स ह्यद्रात्मा जसराशिमहोग्रहः द्विवर्षसहस्रस्थितिकः यावत् भगवज्जन्मनद्वत्रात् व्यतिक्रांतो जविष्यति, उचरिष्यतीत्यर्थः, तदा श्रमणानां निर्ग्रथानां च उदतोदितः पूजा-
सत्कारो भविष्यति ॥ १३१ ॥

यस्यां रात्रौ श्रमणो जगवान् महावीरः कालगतः यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणः, तस्यां रात्रौ कुंशुः प्राणिजातिर्या उर्द्धुं न शक्यते, एवंविधा समुत्पन्ना, या स्थिता अत एव अचलंती सती तन्न-

स्थानां निर्मथानां निर्मथीनां च नैव षट्सुःस्पर्शो दृष्टिपथं शीघ्रं आगच्छति, या च अस्थिता अत एव चलन्ती तद्वस्थानां निर्मथीनां निर्मथीनां च चक्षुर्विषयं शीघ्रं आगच्छति ॥ १३२ ॥

यां कुंथुअणुऊरीं दृष्ट्वा बहुजिनिर्मथैः साधुभिर्वह्नीजिः निर्मथीचिश्च साष्ठीजिर्नक्तानि प्रत्याख्यातानि, अनशनं कृतमित्यर्थः. शिष्यः पृच्छति, किमाहुर्नवंतास्तत् किं कारणं यद् नक्तानि प्रत्याख्यातानि, गुरुराह अथप्रचृति संयमो दुराराध्यो नविष्यति, पृथिव्यादिजीवाकुलत्वात्, संयमयोग्यदेनाऽजावात्, पालकिसंकराच्च ॥ १३३ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य इन्द्रभृतिप्रमुखाणि चतुर्दशश्रमणानां सहस्राणि, उत्कृष्टा पतवाती श्रमणसंपदा अभवत् ॥ १३४ ॥

श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य आर्यचंदनाप्रमुखाणि पदत्रिंशत् आर्यिकाणां सहस्राणि उत्कृष्टा पतवाती आर्यिकासंपदा अभवत् । १३५ ।

श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य शंखशतकप्रमुखाणां श्रमणोपासकानां श्रावकाणां एकशतसहस्री,

एकं लक्षं एकोनषष्टिश्च सहस्रं: उत्कृष्टा श्रमणोपासकानां संपदा अजवत् ॥ १३६ ॥

श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सुलसारिवतीप्रमुखाणां श्रमणोपासिकानां त्रीणि लक्षाणि अष्टा-
दश सहस्राश्च उत्कृष्टा एतावती श्रमणोपासिकानां संपदा अजवत्, अत्र या सुखसा श्राविका, सा
छात्रिंशत्पुत्रजननी नागनार्या, रेवती च प्रजोरौषधदात्री ज्ञेया ॥ १३७ ॥

श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य त्रीणि शतानि चतुर्दशपूर्विणां, कीदृशानां? असर्वज्ञानां परं
सर्वज्ञसदृशानां, सर्वे अक्षरसन्निपाता अक्षरसंयोगा ज्ञेयतया विद्यंते येषां ते तथा तेषां, पुनः कीदृशा-
नां? जन इवाऽवितथं सत्यं व्याकुर्वाणानां, केवलिश्रुतकेवलिनोः प्रज्ञापनायां तुल्यत्वात्, उत्कृष्टा-
एतावती चतुर्दशपूर्विणां संपदा अजवत् । १३८ ।

श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य त्रयोदश शतानि अवधिज्ञानिनां, कीदृशानां? अतिशेषा अति-
शयाः, आमर्षौषध्यादिलब्धयस्तान् प्राप्तानां उत्कृष्टा एतावती अवधिज्ञानिनां संपदा अजवत् ॥ १३९ ॥

श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य सप्तशतानि केवलज्ञानिनां संजिह्वं संपूर्णे वरं श्रेष्ठं यत् ज्ञानं

दर्शनं च तयोः धारकाणां उत्कृष्टा एतावती केवलज्ञानिसंपदा अभवत् ॥ १४० ॥

श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य सप्तशतानि वैक्रियलब्धिमतां मुनीनां, कीदृशानां ? अदेवाना-
मपि देवर्द्धिकुर्षणासमर्थाना इति ज्ञावः, उत्कृष्टा एतावती वैक्रियलब्धिमत्संपदा अभवत् ॥ १४१ ॥

श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य पच शतानि विपुलमतीनां, कीदृशानां ? अर्धतृतीयेषु द्वीपेषु,
द्वयोः समुद्रयोश्च विषये सहिनां पंचेन्द्रियाणां पर्याप्तकानां च मनसि गतान् ज्ञानान् जानतां उत्कृष्टा
एतावती विपुलमतीनां संपदा अभवत्, तत्र विपुलमतयो हि घटोऽनेन चिंतितः, स च सौवर्णः,
पाटलिपुत्रकः, शारदो नीलवर्ण इत्यादिसर्वविशेषोपेतं, सर्वतः सार्द्धं दृश्यगुलाधिके मनुष्यक्षेत्रे स्थितानां
संज्ञिनां मनोगतं पदार्थं जानंति, कञ्चुमतयस्तु सर्वतः संपूर्णमनुष्यक्षेत्रस्थितानां संज्ञिपंचेन्द्रियाणां
मनोगतं सामान्यतो घटादिपदार्थमात्रं जानंतीति विशेषः ॥ १४२ ॥

श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य चत्वारि शतानि वादिमुनीनां, कीदृशानां ? देवमनुष्याऽसुरस-
हिताया पर्येदि वादे अपराजितानां, उत्कृष्टो एतावती वादिसंपदा अभवत् ॥ १४३ ॥

श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य सप्त शिष्यशतानि सिद्धिं गतानि, यावत् सर्वदुःखानि प्रक्षीणानि, चतुर्दश आर्थिकाशतानि सिद्धीं गतानि ॥ २४४ ॥

श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अष्ट शतानि अनुत्तरोपपातिनां, अनुत्तरविमानोत्पन्नमुनीनां, कीदृशानां? गतौ आगामिन्यां मनुष्यगतौ कल्याणं मोक्षप्राप्तिलक्षणं येषां ते तथा तेषां, पुनः कीदृशानां? स्थितौ देवजवेऽपि कल्याणं येषां ते तथा तेषां, वीतरागप्रायत्वात्, आगमिष्यद्भद्राणां, आगामिजवे सेत्स्यमानत्वात्, उच्छृष्टा एतावती अनुत्तरोपपातिनां संपदा अत्रवत् ॥ २४५ ॥

श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य द्विविधा अंतकृद्भूमिः, अंतकृतो मोक्षगामिनस्तेषां भूमिः कालोतकृद्भूमिरत्रवत्, तदेव द्विविधत्वं दर्शयति, तद्यथा-युगांतकृद्भूमिः पर्यायांतकृद्भूमिश्च, तत्र युगानि कालमानविशेषास्तानि च क्रमवर्तीनि, तत्साधर्म्याद्ये क्रमवर्तीनो गुरुशिष्यप्रशिष्यादिरूपाः पुरुषस्तेऽपि युगानि, तैः प्रमिता अंतकृद्भूमिर्या सा युगांतकृद्भूमिः ॥ पर्यायः प्रज्ञोः केवलित्वकालस्तं आश्रित्य अंतकृद्भूमिः पर्यायांतकृद्भूमिः, तत्राद्यां निर्दिशति-इह पंचमी द्वितीयाथे, ततो यावत्

तृतीयं पुरुष एव युगं जंबूखामिनं यावद् युगांतच्छुद्धसृष्टिः, ज्ञानोत्पत्त्यपेक्षया चतुर्वर्षपर्यायि च भगवति अंतमकार्षीत्, कश्चित् केवली मोक्षं अगमत्, प्रभोर्ज्ञानानंतरं चतुर्षु वर्षेषु मुक्तिमार्गो बहमानो जातः, जंबूखामिनं यावच्च मुक्तिमार्गो बहमानः स्थित इति ज्ञावः ॥ १४६ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो जगवान् महावीरः त्रिंशद्वर्षाणि गृहस्थावस्थामध्ये उपित्वा, समधिकानि द्वादश वर्षाणि छद्मस्थपर्यायं पालयित्वा, किञ्चिद्दूनानि त्रिंशद्वर्षाणि केवल्यपर्यायं पालयित्वा, द्विचत्वारिंशद्वर्षाणि चारित्र्यपर्यायं पालयित्वा, द्विसप्ततिवर्षाणि सर्वायुःपालयित्वा क्षीणेणु सत्सु वेदनीय ? आयुः २ नाम ३ गोत्रेषु ४ चतुर्षु जवोपग्राहिकर्मसु, अस्यां अवसर्पिण्यां दुःखमसुखमा इति नामके चतुर्थे अरके बहु व्यतिक्रान्ते सति, त्रिषु वर्षेषु सार्धाष्टसु च मासेषु शेषेषु सत्सु पापायां मभ्यमायां हस्तिपालस्य राज्ञः लेखकसत्रायां एकः सहायविरहात्, अद्वितीय एकाकी एव, न तु रूपभादिबृहशसहस्रादिपरिवार इति, अत्र कविः—यत्र कश्चन मुनिस्त्वया समं । मुक्तिमापदित-
रोर्जनैरिव ॥ दुःख्यमासमयत्राविलिङ्गिनां । व्यंजि तेन गुरुनिर्व्यपेक्षता ॥ १ ॥ पष्टेन भक्तेन

जलरहितेन स्वातिनक्षत्रेण सह चंद्रयोग उपागते सति प्रत्यूषकाले, चतुर्घटिकावशेषायां रात्रौ सप-
 द्यंकासनेन निषण्णः, पद्मासननिविष्टः पंचपंचाशदध्ययनानि कल्याणं पुण्यं तस्य फलविपाको जेषु
 तानि कल्याणफलविपाकानि, पंचपंचाशत् अध्ययनानि पापफलविपाकानि, षट्षिंशत् अपृष्टव्याकर-
 णानि, अपृष्टान्युत्तराणि व्याकृत्य कथयित्वा प्रधानं नाम अध्ययनं एकं मरुदेव्यध्ययनं विभावयन्
 विचारयन् भगवान् कालगतः संसाराद्ध्यतिक्रांतः सम्यग् ऊर्ध्वं यातः, छिन्नानि जातिजरामरण-
 बंधनानि यस्य स तथा, सिद्धः, बुरुः, मुक्तः, कर्मणामंतकृत् सर्वसंतापरहितः सर्वदुःखानि प्रक्षी-
 णानि यस्य स तथा, अथ भगवतो निर्वाणकालस्य पुस्तकलिखनादिकालस्य च अंतरमाह—॥१४९॥

श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणस्य नव वर्षशतानि व्यतिक्रांतानि, दशमस्य च
 वर्षशतस्य अयं अशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति, यद्यपि एतस्य सूत्रस्य व्यक्तो जावार्थो न ज्ञा-
 यते, तथापि यथा पूर्वटीकाकारैर्व्याख्यातं; तथा व्याख्यायते, तथा हि—अत्र केचिच्छ्रद्धंति यत्कल्प-
 सूत्रस्य पुस्तकलिखनकालज्ञापनाय इदं सूत्रं श्रीदेवर्द्धिगणिक्रमाश्रमणैर्लिखितं, तथा चायमर्थो यथा

श्रीवीरनिर्वाणादशीत्यधिकनववर्षशतातिक्रमे पुस्तकारूढः सिद्धांतो जातस्तदा कल्पोऽपि पुस्तकारूढो जात इति, तथोक्त-वसुद्विपुरमि नयरे । देवद्विपमुहसयखसंधेहिं ॥ पुष्टे आगमखिहिं । नवसयअसीआठ वीराठ ॥ १ ॥ अन्ये वदंति-नवशतअशीतिवरे । वीरसेनांगजार्थमानदे ॥ संघसमदा समहं । प्रारब्धं वाचितु विहैः ॥ १ ॥ इत्याद्यंतवच्यवचनात् श्रीवीरनिर्वाणादशीत्यधिकनववर्षशतातिक्रमे कल्पस्य सत्रासमक्ष वाचना जाता, तां झापयितुं इदं सूत्रं न्यस्तमिति, तत्त्वं पुनः केवलिनो विदंतीति. वाचनांतरे पुनरयं त्रिनवतितमः संवत्सर. कालो गहतीति दृश्यते, अत्र केचिच्छदंति, वाचनांतरे कोऽर्थः ? प्रत्यंतरे 'तेणउए' इति दृश्यते, एत् कल्पस्य पुस्तके खिलनं पर्येदि वाचनं वा अशीत्यधिकनववर्षशतातिक्रमे इति क्वचित् पुस्तके खिलितं, तत्पुस्तकांतरे त्रिनवतिवर्षाधिकनवशतवर्षातिक्रमे इति दृश्यते, इति प्रावः, अन्ये पुनर्यदंति, अयं अशीतितमे संवत्सरे इति. कोऽर्थः--पुस्तके कल्पखिलनस्य हेतुभूतः, अयं श्रीवीरात् दशमशतस्य अशीतितमसंवत्सरखद्वयः कालो गहति, 'वायणंतरे' इति कोऽर्थः--एकस्याः पुस्तकखिलनरूपाया वाचनाया अन्यत् पर्येदि वाचनरूपं यद्वा-

चनांतरं तस्य पुनर्हेतुश्रुतो दशमशतस्य अयं त्रिनवतितमः संवत्सरः, तथा चायमर्थः—नवशताशी-
 तितमवर्षे कल्पस्य पुस्तके लिखनं, नवशतत्रिनवतितमवर्षे च कल्पस्य पर्षद्भाषनेति, तथोक्तं श्रीमु-
 निमुंदरसूरिभिः स्वकृतस्तोत्ररत्नकोशे—वीरात्त्रिनंदांक (एण्ड) शरथचीकरत् । त्वच्चैत्यपूते ध्रुव-
 सेनश्रुपतिः ॥ यस्मिन् महैः संसदि कल्पवाचना । माथां तदानंदपुरं न कः स्तुते ॥ १ ॥ पुस्तकलिखनका-
 लस्तु यथोक्तः प्रतीत एव—‘वलहीपुरंमिनयरे’ इत्यादिवचनात्, तत्त्वं पुनः केवलिनो विदंतीति ॥ १४७ ॥
 ॥ इति श्रीवीरचरित्रं समाप्तं ॥ इति महोपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणशिष्योपाध्यायश्रीविनयविज-
 यगणिविरचितायां कल्पसुबोधिकायां षष्ठः दृणः समाप्तः ॥ अं० (१००७) षष्ठमपि व्याख्यानानां
 अं० (४२३२) ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ सतमं व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये पार्श्वनामा अर्हन् पुरुषश्चासौ आदानीयश्च, आदेयवाक्यतया आदेयनामतया च पुरुषादानीयः पुरुषप्रधान इत्यर्थः, पंच कल्याणकानि विशाखायां अत्रवन्, तथथा-विशाखायां व्युतः, व्युत्वा गर्जे उत्पन्न. १, विशाखायां जातः २, विशाखायां मुंको जूत्वा अगाराक्षिष्कम्य साधुतां प्रतिपन्न. ३, विशाखायां अनंते अनुपमे निर्व्याघाते समस्तावरणरहिते समस्ते प्रतिपूर्णे एवंविधे केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पन्ने ४, विशाखायां निर्वाणप्राप्तः ५ ॥ १४९ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये पार्श्वः अर्हन् पुरुषादानीयः योऽसौ लब्धकालस्य प्रथमो मासः प्रथमः पक्षः, चैत्रस्य बहुलपक्षः, तस्य चैत्रबहुलस्य चतुर्थीदिवसे प्राणतनामकात् दशमकल्पात्, कीदृशात्? विशतीसागरोपमस्थितिः आयुःप्रमाणं यत्र, इदृशात्, अनंतरं दिव्यशरीरं त्यक्त्वा अस्मिन्नेव जंबूद्वीपे द्वीपे भरतक्षेत्रे वाणारस्यां नगरीं अश्वसेनस्य राज्ञो वामाया देव्याः दूर्वापररात्रिसमये मन्थरात्रौ इत्यर्थः, विशाखायां नक्षत्रे चंद्रयोगं उपागते सति, दिव्याहारत्यागेन, दिव्यज-

बल्यागेन, दिव्यशरीरत्यागेन कुक्षौ गर्भतया व्युत्क्रांत उत्पन्नः ॥ १५० ॥

पार्श्वः अर्हन् पुरुषादानीयः त्रिज्ञानोपगत आसीत्, तद्यथा-व्यविष्ये इति जानाति, तेनैव-पूर्वोक्तपाठेन स्वप्नदर्शनस्वप्नफलप्रश्नमुखं सर्वं वाच्यं यावत् निजं ग्रहं वामादेवी प्राविशत्, यावत् सुखं सुखेन तं गर्भं परिपालयति ॥ १५१ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये पार्श्वः अर्हन् पुरुषादानीयः योऽसौ शीतकालस्य द्वितीयो मासः, तृतीयः पक्षः पौषबहुलः, तस्य पौषबहुलस्य दशमीदिवसे नवसु मासेषु प्रतिपूर्णेणु सत्सु, अर्धाष्टमसु च अहोरात्रेषु व्यतिक्रांतेषु सत्सु, पूर्वापररात्रिसमये मध्यरात्रौ इत्यर्थः, विशाखायां नक्षत्रे चंद्रयोगे उपागते सति आरोग्या वामा आरोग्यं दारकं प्रजाता ॥

यस्यां रजन्यां पार्श्वः अर्हन् पुरुषादानीयः जातः, सा रजनी बहुनिर्देवैर्देवीभिश्च कृत्वा यावत् जृशं आकुला इव अव्यक्तवर्णकोलाहलमयी अजवत् ॥ १५३ ॥

शेषं जन्मोत्सावदि तथैव, पूर्ववत्, परं पार्श्वजिलापेन जणितव्यं, यावत् तस्मात् जवत्तु कुमारः

पार्श्वः नाम्ना कृत्वा ॥ तत्र प्रज्ञो गर्भस्थे सति शयनीयस्या माता पार्श्वे सर्पतं कृष्णसर्पं ददर्श,
 ततः पार्श्वेति नाम कृत, क्रमेण यौवनं प्राप्तः, तच्चैवं-धात्रीभिरिन्द्रादिष्टान्नि-र्वाड्यमानो जगत्पतिः
 ॥ नवहस्तप्रमाणंग. । कमादाप च यौवनं ॥ १ ॥ ततः कुरास्यलेशः प्रसेनजिन्तृपुत्री प्रजावती-
 नाम्नो कर्नो आयुष्य पित्रा परिणयितः, अन्येद्युर्गवाक्षस्यः स्वामी एकस्यां दिशि गद्यतः पुण्यादिपू-
 जोपकरणसहितान्नागराश्च निरीक्ष्य एते क गद्यतीति कचित्पृष्ठ, स आह, प्रज्ञो कुत्रचित्संनिवेशे
 वास्तव्यो दरिद्रो मृतमातापितृको ब्राह्मणपुत्रः कृपया लोकैर्जीवितः कमठनामा, स च एकदा रत्ना-
 न्नरणच्युतान् नागरान् वीक्ष्य अहो एतत्प्राग्जन्मतपसः फलमिति विचिन्त्य पचान्यादिमहाक-
 थार्थी तपस्वी जातः, सोऽयं पुण्यां बहिरागतोऽस्ति, तं वृजितुं लोका गद्यतीति निशम्य प्रचुरपि स-
 परिवारस्तं दृष्टु ययौ, तत्र काष्ठांतर्दक्षमानं महासर्पं ज्ञानेन विज्ञाय करुणासमुद्रो जगवानाह,
 अहो मूढ तपस्विन् ! किं दयाविना वृथा कष्ट करोषि ? यतः-कृपानदीमहातीरे । सर्वे धर्मास्तृष्णांक्रुरा-
 ॥ तस्यां शोपमुपेतायां । कियन्नदति ते चिरं ॥ १ ॥ इत्याकर्ण्य क्रुद्धः कमठोऽबोचत्, राजपुत्रा हि

गजाश्चादिक्रीमां कर्तुं जानंति; धर्मं तु वयं तपोधना एव जानीमस्ततः स्वामिनाऽभिकुंघात् ज्वलत्काष्ठं
 आकृष्य कुठारेण द्विधा कृत्वा च तापव्याकुलः सर्पो निष्कासितः, स च नगवन्नियुक्तपुरुषमुखान्नम-
 स्कारान् प्रत्याख्यानं च निशम्य तत्क्षणं विषय धरणेन्द्रो जातः, अहो ज्ञानीति जनैः स्तूयमानः
 स्वामी स्वयहं ययौ, कमठोऽपि तपस्तप्त्वा मेघकुमारेषु मेघमाली जातः ॥ १५४ ॥

पार्श्वः अर्हन् पुरुषादानीयो दक्षो दक्षा प्रतिज्ञा यस्य, रूपवान्, गुणैराङ्गितः, भद्रकः,
 विनयवान् त्रिंशच्छर्षाणि गृहस्थावस्थायां स्थित्वा पुनरपि लोकांतिका जीतकल्पिका देवाः, तांभिः
 दृष्टाभिर्वाग्भिः यावत् एवं अवादीयुः ॥ १५५ ॥

जय जयवान् नव? हे समृद्धिमन्! जय जयवान् नव? हे कल्याणवन्! यावत् जयजयशब्दं
 प्रयुंजति ॥ १५६ ॥

पूर्वं अपि पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य मनुष्ययोग्यात् गृहस्थधर्मात् अनुपमं उपयोगात्मकं
 अवधिज्ञानमभूत्, तदेव सर्वं पूर्वोक्तं वाच्यं, यावत् धनं गोत्रिणो विभज्य दत्त्वा, योऽसौ शीतकालस्य

द्वितीयो मासः तृतीयः पक्षः, पौषस्य कृष्णपक्षः, तस्य पौषवहुलस्य एकादशीदिवसे पूर्वाह्निकाख्यस-
मये प्रथमग्रहरे विशालायां नाम शिविकायां देवमनुष्याऽऽसुरसङ्घितया पर्यदा समनुगम्यमानं प्रभु,
अमतः सर्वं तदेव पूर्वोक्तं वाच्य, अय विशेषः—वाणस्या नगर्या मध्यजागेन निर्गच्छति, निर्गत्य यत्रैव
आश्रमपदनामकं उद्यानं, यत्रैव अशोकनामा वृक्षः, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य अशोकवृक्षस्य अ-
धस्तात् शिविकां स्थापयति, संस्थाप्य शिविकातः प्रत्यवतरति, प्रत्यवतीर्य स्वयमेव आभरणमालालं-
कारान् अवमुचति, अवमुच्य स्वयमेव पंचमौष्टिकं खोच करोति, खोचं कृत्वा अष्टमेन जक्तेन
अपानकेन जलरहितेन विशाखायां नक्षत्रे चंद्रयोगं उपागते सति एकं देवदूष्यं दृष्ट्वा त्रिभिः
पुरुषशतैः सार्धं मुंक्तो भूत्वा दृष्ट्वा त्रिभ्यश्चक्रे साधुतां प्रतिपन्नः ॥ १५९ ॥

पाश्र्वः अर्हन् पुरुपादानीयः त्र्यशीति रात्रिदिवसान् यावत् नित्यं व्युत्सृष्टकायस्यक्तदेहः ये
केचन उपसर्गाः उत्पद्यते तथया देवकृताः, मनुष्यकृताः, तिर्यक्कृताः, अनुलोमा वा प्रतिलोमा वा, तान्
उत्पन्नान् सम्यक् सहते, तितिहते, हसते, अध्यासयति, तत्र देवोपसर्गः कमठसंबधी, स चैवं-

स्वामी प्रव्रज्यैकदा विहरन् तापसाश्रमे कूपसमीपे न्यग्रोधाधो निशि प्रतिमया स्थितः, इतः स मेघमाढी सुराधमः श्रीपार्श्वमुपद्रोतुं आगत्य क्रोधांधः स्वविकुर्वितशार्दूलवृश्रिकादिन्निरजीतं प्रभुं निरीदय गगनेंधकारसन्निभान् मेघान् विन्कुर्ण कल्पान्तमेघवद्धर्षितुं आरेजे, विद्युतश्च अतिरौद्राकारा दिशि दिशि प्रसृताः, गर्जरिवं च ब्रह्मांशुस्फोटसदृशं अकरोत्, दृणादेव च प्रभुनासाग्रं यावज्जले प्राप्ते आसनकंपेन धरणेंद्रो महिषीभिः समं आगत्य फणैः प्रभुं आह्लादितवान्, अवधिना च विद्वातोऽम्बेण वर्षन् मेघमाढी धरणेंद्रेण हृक्षितः प्रभुं शरणोक्त्य स्वस्थानं ययौ, धरणेंद्रोऽपि नाट्यादिभिः प्रभुपूजां विधाय स्वस्थानं ययौ, एवं देवादिकृतानुपसर्गान् सम्यक् सहते ॥ १५७ ॥

ततः स पार्श्वो जगवान् अनगारो जातः, इर्यायां समितः, यावत् आत्मानं ज्ञावयतः व्यशीति अहोरात्रा व्यतिक्रान्ताः, चतुरशीतितमस्य अहोरात्रस्य अंतरावर्त्तमानस्य योऽसौ ग्रीष्मकालस्य प्रथमो मासः, प्रथमः पक्षः, चैत्रस्य बहुलपक्षः कृष्णपक्षः, तस्य चैत्रबहुलस्य चतुर्थीदिवसे पूर्वाह्निकालसमये प्रथमप्रहरे धातकीनामवृक्षस्य अधः षष्ठेन जक्तेन अपानकेन जलरहितेन विशाखायां नक्षत्रे चंद्रयोगं

उपागते सति शुक्लव्यानमध्यजागे वर्त्तमानस्य अर्नते अनुपमे यावत् केवलवरज्ञानदर्शने समुत्पन्ने,
यावत् सर्वज्ञानं जानन् पश्यश्च विहरति ॥

पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य अष्टौ गणा अष्टौ गणधराश्चाजवन्, तत्र एकवाचनिका यति-
समूहा गणास्तन्नायकाः सूर्यो गणधरास्ते श्रीपार्श्वस्य अष्टौ, आवश्यके तु दश गणा दश गणधराश्चो-
क्ताः, तस्मादिह स्थानागे च द्वौ अल्पायुष्कत्वादिति कारणान्नोक्तौ, इति टिप्पनके व्याख्यातं, तद्यथा-
शुभश्च १ आर्यघोषश्च २ वसिष्ठ ३ ब्रह्मचारी ४ च ॥ सोमः ५ श्रीधरश्चैव ६ वीरजङ्घ ७ यशस्वी ८ च ॥ १६० ॥
पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य आर्यदिन्नप्रमुखाणि पोरुश श्रमणसहस्राणि उल्लुष्टा एतावती
श्रमणसंपदा अजवत् ॥ १६१ ॥

पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य पुण्यचूषाप्रमुखाणि अष्टत्रिंशत् आर्यासहस्राणि उल्लुष्टा
एतावती आर्यिकासंपदा अजवत् ॥ १६२ ॥

पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य सुव्रतप्रमुखाणां श्रमणोपासकानां श्रावकाणां एकः स्रक्षः

चतुःषष्टिश्च सहस्राः उत्कृष्टा एतावती श्रावकाणां संपदा अजवत् ॥ १६३ ॥

पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य सुनंदाप्रमुखाणां श्रमणोपासिकानां श्राविकाणां त्रयः शत-
सहस्राः त्रयः लक्षाः सप्तत्रिंशत्तिश्च सहस्राः उत्कृष्टा एतावती श्रमणोपासिकानां संपदा अजवत् । १६४।
पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य अष्ट्युष्टशतानि चतुर्दशपूर्विणां अकेवलिनामपि केवलितुल्या-
नां यावत् चतुर्दशपूर्विणां संपदा अजवत् ॥ १६५ ॥

पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य चतुर्दश शतानि अवधिज्ञानिनां संपदा अजवत्, दश शतानि
केवलज्ञानिनां संपदा अभवत्, एकादश शतानि वैक्रियलब्धिमतां संपदा अजवत्, षट् शतानि
ऋजुमतीनां मनःपर्यवज्ञानिनां संपदा अजवत्, दश श्रमणशतानि सिद्धानि, त्रिंशत्ति आर्याशतानि
सिद्धानि, अष्टौ शतानि त्रिपुलमतीनां संपदा अभवत्, षट् शतानि वादिनां संपदा अजवत्,
द्वादश शतानि अनुत्तरोपपातिनां संपदा अजवत् ॥ १६६ ॥

पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादान'यस्य द्विविधा मुक्तिगामिनां मर्यादा अज्वत्, तद्यथा-युगांतकृद्भूमिः

पर्यायांतकृद्भूमिश्च. यावत् चतुर्थं पट्टधरपुरुषं युगांतकृद्भूमिः, श्रीपार्श्वनाथादारभ्य चतुर्थं पुरुषं यावत् सिद्धिभागो बहमानः स्थितः, त्रिवर्षपर्याये कश्चिन्मुक्तिं गतः, पर्यायांतकृद्भूमौ तु केवलोरप-
चेत्त्रियु वर्षेषु सिद्धिगमनारजः ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये पार्श्वं अहंन् पुरुषादानीयः त्रिंशत् वर्षाणि ग्रहस्थावस्थायां
उपित्वा स्थित्वा, त्र्यंशीति अहोरात्रान् बहस्यपर्यायं पालयित्वा, किञ्चिद्भूतानि सतति वर्षाणि
केवलिपर्यायं पालयित्वा, प्रतिपूर्णाणि सतति वर्षाणि चारित्रपर्यायं पालयित्वा, एकं वर्षशतं सर्वायुः
पालयित्वा, क्षीणेषु सत्सु वेदनीययुर्नामिगोत्रेषु कर्मसु, अस्यामेव अवसर्षिण्यां दुःखमसुखमानाम
के चतुर्थेऽरके बहुव्यतिक्रान्ते सति, योऽसौ वर्षांकावस्य प्रथमो मासः, द्वितीयः पक्षः श्रावणशुक्रः,
तस्य श्रावणशुक्रस्य अष्टमीदिवसे, उपरि सम्मेतनामशैलशिलरस्य आत्मना चतुर्द्विंशत्तमः मासि-
क्रेण भक्तेन अपानकेन, विशाखानक्षत्रे चंद्रयोगं उपागते सति पूर्वाह्निकालसमये, तत्र प्रज्ञोर्मोक्षग-
मने पूर्वाह्निके पत्र कालः, 'पुष्यस्तावरत्तकालसमयंसिद्धिः' कश्चित्पाठस्तु श्लेषकद्रोपान्मतांतरजेदाद्या,

प्रलंबितौ पाणी हस्तौ येन स तथा, कायोत्सर्गे स्थितत्वात् प्रलंबितशुजद्वयः भगवान् कालगतः
व्यतिक्रांतः यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणः ॥ १६७ ॥

पार्श्वस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणस्य द्वादशवर्षशतानि व्यतिक्रांतानि, त्रयोदशमस्य वर्षशतस्य अयं त्रिंशत्तमः संवत्सरः कालो गच्छति, तत्र श्रीपार्श्वनिर्वाणात् पंचाशदधिकवर्षशतद्वयेन श्रीवीरनिर्वाणं, ततश्चाऽशीत्यधिकनववर्षशतानि अतिक्रांतानि, तदा वाचना, ततो युक्तमुक्तं त्रयोदशमसंवत्सरस्यायं त्रिंशत्तमः संवत्सरः कालो गच्छतीति, इति श्रीपार्श्वनाथचरित्रं समाप्तं ॥ १६९ ॥

अथ श्रीनेमिनाथस्य जघन्यादिवाचनाजिश्रित्तमाह—तस्मिन् काले तस्मिन् समये अर्हन् अरिष्टनेमेः पंचकल्याणकानि चित्रायां अजवन्, तद्यथा—चित्रायां द्युतः, द्युत्वा गर्जे उत्पन्नः, तथैव उत्पन्नः, तथैव चित्वाभिलापेन पूर्वोक्तपाठो वक्तव्य इत्यर्थः, यावत् चित्रायां निर्वाणं प्राप्तः ॥ १७० ॥ तस्मिन् काले तस्मिन् समये अर्हन् अरिष्टनेमिः योऽसौ वर्षाकालस्य चतुर्थो मासः, सप्तमः पक्षः

कार्तिकेभ्य बहुलपदाः, तस्य कार्तिकत्रहुलस्य षादशीदिवसे अपराजितनामकात् महाविमानात् द्वा-
त्रिंशत् सागरोपमाणि स्थितिर्यत्र इदृशात् अनंतर व्यवनं कृत्वा अस्मिन्नेव जबुद्धीपे द्वीपेचरतक्षेत्रे सौर्य-
पुरे नगरे समुद्रविजयस्य राङ्ग-भार्याया शिवाया देव्याः कुक्षौ पूर्वापरारात्रसमये मध्यरात्रौ यावत्
चित्रायां गर्जतया उत्पन्नः, सर्वं तथैव स्वप्नदर्शनद्रव्यसदृशादिवर्णनं अत्र भणितव्य ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये अर्हन् अरिष्टनेमिः योऽसौ वर्षाकालस्य प्रथमो मासः, द्वितीयः
पक्षः, श्रावणशुद्धः, तस्य श्रावणशुद्धस्य पचमीदिवसे नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्वेषु सत्सु यावत् चि-
त्रानक्षत्रे चङ्गयोगं उपागते सति अरोगा शिवा अरोगं दारक प्रजाता, जन्मोत्सवं समुद्रविजयाजि-
ष्ठापेन ज्ञातव्य, यावत् तस्मात् भवतु कुमारः अरिष्टनेमिर्नाम्ना कृत्वा, यस्मात् प्रगवति गर्भस्थे मा-
तारिष्टरत्नमयं नेमिं चक्रधारां स्वप्नेऽद्वादीत्, ततोऽरिष्टनेमिः, अकारस्य अमंगलपरिन्तारार्थत्वाच्च अ-
रिष्टनेमिरिति, रिष्टशब्दो हि अमंगलवाचीति, कुमारस्तु अपरिणीतत्वात्, अपरिणयन तु एवं-

एकदा यौवनाभिमुख नेमिं निरीक्ष्य शिवादेवी समवदत्, वत्सानुमन्यन्व पाणिग्रहण, पूरय

चास्मन्ननोरथं, स्वामी तु योग्यां कन्यां प्राप्य परिणेष्यामीति प्रत्युत्तरं ददौ, ततः पुनरेकदा कौतुक-
रहितोऽपि जगवान् मित्रप्रेरितः क्रीरुमानः कृष्णायुधशालायामुपागमत्, तत्र कौतुकोत्सुकैर्मित्रैर्निहसौंशु-
द्वयग्रे कुलालचक्रवच्चक्रं त्रामितवान्, शाङ्कं धनुर्भृणालवन्नामितवान्, कौमुदकीगदां यष्टिवदुत्पाटित-
वान्, पांचजन्यं शंखं च मुखे धृत्वा आपूरितवान्, तदाच-निर्मूढ्यालानमूलं व्रजति गजगणः खं-
रुयन् वेदसमालां । धावंत्युत्त्रोद्व्य बंधान् सपदि हरिहया मंडुरायाः प्रणष्टाः ॥ शब्दाद्वैतं समस्तं
वधिरितमभवत्तत्पुरं व्यग्रमुग्रं । श्रीनेसेर्वक्त्रपद्मप्रकटितपवनैः पूरिते पांचजन्ये ॥ १ ॥ तं तादृशं च
शब्दं निशम्योत्पन्नः कोऽपि वैरीति व्याकुलचित्तः केशवस्त्वरितं आयुधशालायां आगतः, दृष्ट्वा च
नेमिं चकितो निजशुजत्रललुलनाय, आत्राभ्यां बलपरीक्षा क्रियते, इति नेमिं वदंस्तेन सह मद्वादा-
टके जगाम, श्रीनेमिराह-अनुचितं ननु भ्रूलुठनादिकं । सपदि बांधव युद्धमिहावयोः ॥ बलपरी-
क्षणकृद्भुजवालनं । नवतु नान्यरणः खलु युज्यते ॥ १ ॥ द्वाभ्यां तथैव स्वीकृतं, कृष्णप्रसारितं बाहुं ।
नेमिर्नेत्रलतामित्र ॥ मृणालदंरुवृद्धीघं । बालयामास लीलया ॥ १ ॥ शाखानिजे नेमिजिनस्य बाहौ ।

तत स शास्त्रामृगवद्विलस ॥ चक्रे निज नाम हरिर्यथार्थ-सुधद्विपादद्विगुणासितास्यः ॥२॥ ततो मह-
 तापि पराक्रमेण नेमिपुजेऽवहिते सति विपश्चिचः कृष्णो मम राज्यमेप-सुखेन दृढीप्यतीति चिना-
 तुरः स्वचिते चिंतयामास-ह्विशयते केवलं स्थूला । सुधीस्तु फलमश्नुते ॥ ममंथ शंकरः सिंधु । र-
 लान्यापुर्दिवोकस ॥ १ ॥ अथवा, ह्विशयते केवलं स्थूला । सुधीस्तु फलमश्नुते ॥ दंता दलंति क-
 टेन । जिह्वा गलति लीलया ॥ २ ॥ ततो बलचंद्रेण सहासोचयति, किं विधास्ये, नेमिस्तु राज्यलि-
 प्सुर्वसवांश्च, तत आकाशवाणी प्रादुरभूद्दहो पुरा नेमिनाथेन कथितमासीद्यदुत द्वाविंशस्तीर्थकरो
 नेमिनामा कुमार एव प्रव्रजिष्यतीति श्रुत्वा निश्चितो निश्चयार्थं नेमिना सह जलक्रीडा कर्तुं श्रंत-पुरिप-
 रिदृतःसरोतरे प्रविष्ट, तत्र च प्रणयत-परिदृष्टकरे जिन । हरिरवेशयदाशु सरोतरे ॥ तदनु शीघ्रमसिंचत
 नेमिनं । कनकशृंगजसैर्धुस्तृणविलैः ॥ १ ॥ तथा रुक्मिणीप्रमुखगोपिका अपि ज्ञापितवान्, यद्य ने-
 मिर्नि-शक क्रीडया पाणिमहाजिमुखीकार्यः, ततश्च ता अपि-काश्चित् केसरसारीरनिकरेराबोटयति प्रभु
 । काश्चिद्बधुरपुष्पकदुकजरैर्निघ्नंति वदःस्थले ॥ काश्चिच्छीदणकद्राक्षकविशिर्बिच्छंति नमोक्तिजिः

! काश्चित्कामकलाविलासकुशला विस्मापयान्किरे ॥ १ ॥ ततश्च-तावत्यः प्रमदाः सुगंधिपयसा स्व-
र्णादिशृंगीर्भृशं । नृत्वा तज्जलनिर्जरेः पृथुरैः कर्तुं प्रभुं व्याकुलं ॥ प्रावर्त्तत मिथो हसंति सतनं क्रीनोद्वस-
न्मानसा-स्तावद्व्योमनि देवगीरिति समुद्रता श्रुता चाखिलेः ॥ १ ॥ सुग्धाः स्य प्रमदा यतोऽमर-
गिरो गिर्वाणनाथेश्चतुः-पष्ट्या योजनमानवक्त्रकुहरेः कुञ्जेः सहस्राधिकैः ॥ वाढ्येऽपि ह्यपितो य एष
जगवान्नाभृन्मनागाकुलः । कर्तुं तस्य सुयत्नतोऽपि किमहो युष्मान्निरीशिष्यते ॥ २ ॥

ततो नेमिरपि हरिं ताश्च सर्वा जलैराद्योदयतिस्म, कमलपुष्पकंदुकैस्ताम्रयतिस्म, इत्यादि
सविस्तारं जलक्रीडां कृत्वा तटमागत्य नेमिं स्वर्णसिने निवेश्य सर्वा अपि गोप्यः परिवेष्य स्थिताः,
तत्र रुद्रिमणी जगो-निर्वाङ्ककातरतयोद्धृसे न यत्नं । कन्यां तदेतद्विचारितमेव नेमे ॥ प्राप्ता तवा-
स्ति विदितः सुतरां समर्थो । द्वात्रिंशदुन्मितसहस्रवधूर्ध्विवोढा ॥ १ ॥ तथा सत्यनामाप्युवाच-
रूपचमुच्यजिनाः करपीरुनं । विदधिरे दधिरे च महीशतां ॥ बुभुजिरे विषयांश्च बहुन् सुतान् ।
सुपुविरे शिवमप्यथ लेचिरे ॥ २ ॥ त्वमसि किंतु नवोऽथ शिवंगमी । नृशमरिष्टकुमार विचारय

॥ कलय देवर चारुसहस्यतां । रचय धंभुमनस्सु च सुस्यतां ॥ ३ ॥ अथ जगाद च जांबुवती
जवात् । श्रुणु पुरा हरिबंधविश्रूषणं ॥ स मुनिमुन्नततीर्थपतिर्यद्दी । शिवमगादिह जातसुतोऽपि
द्वि ॥ ४ ॥ पद्मावतीति समुवाच विना वधूर्ती । शोभा न काचन नरस्य प्रवत्यवश्यं ॥ नो केवलस्य
पुरुषस्य करोति कोऽपि । विश्वासमेप त्रिट एव प्रवेदभार्यः ॥ ५ ॥ गांधारी जगौ-सज्जान्ययात्राशुज-
संघसार्थ-पर्वोत्सवा वेश्मविवाहकृत्य ॥ उद्यानिकापुःक्षणपर्यदक्ष ॥ शोचंत एतानि विनांगनां नो
॥ ६ ॥ गौरी उवाच-अज्ञानभाजः किल पक्षिणोऽपि । कितौ परित्रम्य वसंति सायं ॥ नीडे
स्वकांतासहिताः सुखेन । ततोऽपि किं देवर मूढदृक् त्वं ॥ ७ ॥ लक्ष्मणाप्यवोचत्-—ज्ञानदिसर्वांग-
परिस्क्रयाया । विचक्षणः प्रीतिरसाचिरामः ॥ विह्वमपात्रं विधुरे सहायः । कोऽप्यो प्रवेन्नूनमृते
प्रियायाः ॥ ८ ॥ सुसीमाप्यवादीत्-विना प्रियां को गृहमागतानां । प्राघूर्णकानां मुनिसत्तमानां ॥
करोति पूजाप्रतिपत्तिमन्यः । कथं च शोभां लभते मनुष्यः ॥ ९ ॥ एवमन्यासां अपि गोपांगनानां
वचोयुक्त्या यद्गूनामाग्रहाच्च मौनावलंबितमपि स्मिताननं जिनं निरीदय, अत्रनिपिच्छ-अनुमतमिति

न्यायात् नेमिना पाणिग्रहणं स्वीकृतमिति ताभिर्ब्रह्मिणं उद्घोषितं, तथैव जनोक्तिरिति. ततः कृष्णेनोग्रसेनपुत्री राजीमती मार्गिता, लभं पृष्टश्च क्रोष्टिकनामा ज्योतिर्वित् प्राह—वर्षासु शु-
 क्रकार्येणि । नान्यान्यपि समाचरेत् ॥ गृहिणां मुख्यकार्यस्य । विवाहस्य तु का कथा ॥ १ ॥ समुद्र-
 स्तं बजाप्येऽथ । कालक्षेपोऽत्र नार्हति ॥ नेमिः कथंचित् कृष्णेन । विवाहाय प्रवर्तितः ॥ २ ॥ मा-
 नूद्धिवाहप्रत्यूहो । नेदीयस्तद्दिनं वद ॥ श्रावणे मासि तेनोक्ता । ततः पृष्टी समुज्ज्वला ॥ ३ ॥
 चक्षितश्च श्रीनेमिकुमारः स्फारशृंगारः प्रजाप्रमोदकरो रथारूढो धृतातपत्रसारः श्रीसमुद्रविजया-
 दिदशार्हकेशचलभद्रादिविशिष्टपरिवारः शिवादेवीप्रमुखप्रमदाजेगीयमानधवलमंगलविस्तरः पाणि-
 ग्रहणाय अग्रतो गच्छंश्च वीक्ष्य सार्थिं प्रति कस्येदं कृतमंगलभरं धवलमंदिरं इति पृष्टवान्, ततः
 सौगुह्यमेण दर्शयन् इति जगाद, उग्रसेननृपस्य तव श्वसुरस्त्रायं प्रासाद इति, इमे च तव ज्ञार्याया
 राजीमत्याः सख्यौ चंद्राननामृगलोचनाजिधाने मिथो वार्त्तयतः, तत्र मृगलोचना विलोक्य चंद्राननां
 प्राह, हे चंद्रानने ? स्त्रीवर्गे एका राजीमत्येव वर्णनीया, यस्याः अयमेतादृशो वरः पाणिं गृहीष्यति,

चन्द्राननापि मृगलोचनामाह-राजीमतीमद्भुतरूपरम्या । निर्माय धातापि यदीदृशेन ॥ वरेण नो यो-
जयति प्रतिष्ठा । खञ्जेत विज्ञानविचक्षणः कां ॥ १ ॥ इतश्च तूर्यशब्दमाकर्ण्य मातृगृहात् राजीमती
सखीमन्ध्ये प्राप्ता, हे सख्यौ ! जवतीच्यामेव सांख्यरसागच्छन्नपि वरो विखोक्यते, अहमपि विखोकयितु न
खञ्जेय, इति बलाचक्षुंतेरे स्थित्वा नेमिं आलोक्य साश्चर्यं चिंतयति, किं पातालकुमारः । किंवा मकरध्वज-
सुरेन्द्रः किं ॥ किं वा मम पुण्यानां । प्राञ्चारो मूर्च्छिमानेप. ॥१॥ तस्य विधातुः करयो-रात्मानं न्युबनं
करोमि मुदा ॥ येनैष यरो विहितः । सौजाग्यप्रभृतिगुणराशिः ॥ २ ॥ मृगलोचना राजीमत्यजिप्रायं
परिज्ञाय सप्रीतिहासं-हे सखि चंद्रानने ! समग्रगुणसंपूर्णेऽपि अस्मिन् वरे एकं द्रूपणं अस्त्येव,
परं वरार्थिन्यां राजीमत्यां श्रुण्वत्यां वक्तु न शक्यते, चन्द्राननापि-हे सखि मृगलोचने ! मयापि
तद् ज्ञातं परं सांप्रतं मौनमेवाचरणीय, राजीमत्यपि त्रपया मन्व्यस्थतां दर्शयती-हेसख्यौ ! यस्याः
कस्या अपि शुवनान्द्रुतजाग्यधन्याया. कन्याया अयं वरो भवतु, परं सर्वगुणसुंदरेऽस्मिन् वरे द्रूपणं
तु दुग्धमभ्यात् पूतरकर्षणप्राय अंसंभ्राव्यमेव ॥

तदनु ताभ्यां सविनोदं कथितं, भो राजीमति ! वरः प्रथमः गौरो विलोक्यते अपरे गुणास्तु परिचये सति ज्ञायंते, तजौरत्वं तु कज्जलानुकारमेव दृश्यते, राजीमती सेषर्थं सख्यौ प्रत्याह—अथ यावत् युवां चतुरे इति मम त्रमोऽजवत्, सांप्रतं तु स त्रमः, यत् सकलगुणकारणं श्यामत्वं भूषणमपि दूषणतया प्ररूपितं, श्रुणुतं तावत् सावधानीभूय त्रवत्यौ श्यामत्वे श्यामवस्त्वाश्रयणे च गुणान्, केवलगौरत्वे दोषांश्च, तथाहि—रू १ चित्तवद्वि २ अगुरु ३ । कच्चूरी ४ घण ५ कणीणिगा ६ केसा ७ ॥ कसवद्व ८ मिसी ९ रयणी १० । कसिणा एए अणघफला ॥ १ ॥ इति कृष्णत्वे गुणाः ॥ कप्पूरे अंगारो १ । चंदे विंधं २ कणीणिगा नयणे ३ ॥ जुजे मरीअ ४ चित्ते—रेहा ५ कसिणावि गुणहेज ॥ २ ॥ इति कृष्णवस्त्वाश्रयणे गुणाः ॥ खारं लवणं १ दहणं । हिमं च २ अङ्गोरविग्गहो रोगी ३ ॥ परवसगुणे अचुखो । केवलगोरत्तणेऽवगुणा ॥ ४ ॥

एवं परस्परं तासां जल्पे जायमाने श्रीनेमिः पशुनामार्त्तखरं श्रुत्वा साक्षेपं—हे सारथे ! कोऽयं दारुणः स्वरः, सारथिः प्राह—युष्माकं विवाहे भोजनसमुदायीकृतपशुनामयं स्वर इत्युक्ते स्वामी चि-

तयत्सिम्ह, धिग् विवाहोत्सवं यदनुत्सवोऽमीषां जीवानां, इतश्च ' हृष्टी सहिष्ठ ! किं मे दाहिणं च-
 ख्बु परिष्फुरइति ' वदन्तीं राजीमतीप्रति सख्यौ प्रतिहृतमंगलं ते इत्युक्त्वा शुश्रुत्कारं कुरुत,
 नेमिस्तु हे सारथे रथमितो निवर्त्तय, अत्रांतरे नेमिं पश्यन्नेको हरिणः स्वप्रीवया हरिणीप्रीवां
 पिधाय स्थितः, अत्र कविघटना-स्वामिनं वीक्ष्य हरिणो ब्रूते-मापहरसु मापहरसु । एषं महद्द्विष्ययद्वा-
 रिणिं हरिणीं ॥ सामी अम्हं मरणेवि । दुस्सहो पिच्यतमाविरहो ॥१॥ हरिणी नेमिमुख निभात्य हरिण-
 प्रति ब्रूते-एतोऽपसन्नवयणो । तिहुअणसामी अकारणं वधु ॥ ताविषवेसु वल्लह । रक्कत्थं सबजीवाणं
 ॥२॥ हरिणोऽपि पक्षिप्रेरितो नेमिं ब्रूते, निज्जरणीरपाणी-अरथतणजक्कण च वणवासो ॥ अम्हाण
 निरवराहाण-जीविअ रक्क रक्क पद्दो ॥ ३ ॥ एवं सर्वेऽपि पशवः स्वामिनंप्रति विज्ञापयति, तावत्स्वामी
 वचाषे, सो पशुरदका मुंचत मुंचत इमान् पशून्, नाहं विवाहं करिन्त्ये, पशुरदकाः श्रीनेमिवचसा-
 पशून् मुंचंति, सारथिरपि, रथं निवर्त्तयतेस, अत्र कविः—

हेतुरिदोः कर्त्तके यो । विरहे रामसीतयोः ॥ नेमे राजीमतीत्यागे । कुरंगः सख्यमेव सः ॥१॥

समुद्रविजयशिवादेवीप्रमुखजनास्तु शीघ्रमेव रथं स्वलयंतिस्र, शिवा च सवाष्पं व्रूते, पिष्ठेमि जण-
 णिवद्वह । वृह लुमं पढमं पत्थणं किंपि ॥ काज्जण पाणिगहणं । मह दंसे निअयवहूवयणं ॥ ३ ॥
 नेमिराह-मुंचाग्रहमिमं मात-मंनुयीषु न मे मनः ॥ मुक्तिस्त्रीसंगमोक्तं-मकुंठमवतिप्रते ॥ २ ॥
 यतः-या रागिणि विरागिण्य-स्ताः स्त्रियः को निषेवते ॥ अतोऽहं कामये मुक्तिं । या विरागिणि रा-
 गिणी ॥ ३ ॥ इत्यादि, राजीमती हा देव ! किमुपस्थितमित्युक्त्वा मूर्ध्नि प्राप्ता सखीभ्यां चंदनद्रवै-
 राश्रासिता कथमपि खन्धसंज्ञा सवाष्पं गाढस्वरेण प्राह-हा जायवकुल दिणयर । हा निरुवमनाण हा
 जगसरण ॥ हा करुणायर सामी । मं मुत्तूणं कहं चल्लिउ ॥ ४ ॥ हा हिअय धिठ्ट निहुर । अज्जवि
 निखज्ज जीविअं वहसि ॥ अन्नत्थ बद्धराउ । जइ नाहो अत्तणो जाउ ॥ ५ ॥ पुनर्निःश्रस्य सोपालंजं
 जगाद-जइ सयलसिद्धुत्ताइ । मुत्तिगणिआइ धुत्त रत्तोसि ॥ ता एवं परिणयणा-रंजेण विभंविआ
 किमहं ॥ ६ ॥ सख्यौ सरोपं-लोअपसिद्धी वत्तफी । सहिइ इक्क सुण्णिज्ज ॥ सरलं विरलं सामलं ।
 बुकिअ वीहि करिज्ज ॥ ७ ॥ पिम्मरहिअंमि पिअ । सइि एअंमिवि किं करेसि पिअभावं ॥ पिम्मपरं

किंपि वरं । अन्नयरं ते करिस्तामो ॥ ७ ॥ राजीमती कर्णो पिषाय ह्य अश्राव्य किं श्रावयथः,
जइ कहवि पछिमाए । उदय पावेइ दिणयो तहवि ॥ मुत्तूण नेमिनाहं । करेमि नाहं वरं अन्नं ॥
॥ ८ ॥ पुनरपि नेमिनं प्रति-व्रतेचुरिष्ठाधिकमेव दत्से । त्वं याचकेभ्यो एहमागतेच्यः ॥ मयार्थय-
त्या जगतामधीश । हस्तोऽपि हस्तोपरि नैव लब्धः ॥ १० ॥ अथ विरक्ता राजीमती प्राह—जइवि
हु एअस्स करो । मज्जा करे नो आसि परिणयणे ॥ तहवि सिरे महमुच्चिअ-दिस्कासमए करो
होही ॥ ११ ॥ अथ नेमिनं सपरिकर. समुद्रविजयो जगौ—

नात्तेयाथाः कृतोछाहा । मुक्तिं जग्मुर्जिनेश्वरा ॥ ततोऽप्युच्चैः पदं ते स्यात् । कुमार ब्रह्मचा-
रिणः ॥ १२ ॥ नेमिराह—हे तात ! क्षीणजोगकर्माहमस्मि, किंच-एकस्त्रीसंग्रहेऽनंत-जंतुसंघातघातके
॥ जवतां भवतांतेऽस्मिन् । विवाहे कोऽयमाग्रहः ॥ १३ ॥ अत्र कविः—मन्येगनाविरक्तः । परिणयन-
मिषेण नेमिरागल्य ॥ राजीमती पूर्वप्रव-प्रेम्णा समकेतयन्मुक्त्यै ॥ १४ ॥

अहंन् अरिष्टनेमिर्दकः यावत् त्रीणि वर्षशतानि कुमारः सन् एहस्थावस्थामध्ये उपित्वा-

पुनरपि लोकांतिकाः, इत्यादि सर्वे तद्रेव पूर्वोक्तं जणितव्यं, लोकांतिका देवाः यथा-जय निर्जित-
 कंदर्प । जंतुजाताऽजयप्रद ॥ नित्योत्सवावतारार्थे । नाथ तीर्थे प्रवर्त्तय ॥ १ ॥ इति स्वामिनं प्रोच्य,
 स्वामी वार्षिकदानानंतरं विभुवनमानंदयिष्यतीति समुद्रविजयादीन् प्रोत्साहयंतिस्म, ततः सर्वे-
 ऽपि संतुष्टाः यावत् धनं गोत्रिणां विभज्य दत्त्वा, दानविधिस्तु श्रीवीरवद् ज्ञेयः ॥ १९२ ॥

योऽसौ वर्षाकालस्य प्रथमो मासः, द्वितीयः पक्षः, श्रावणस्य शुक्लः पक्षः, तस्य श्रावणशुद्धस्य
 षष्ठीदिवसे पूर्वाह्नकालसमये उत्तरहारायां शिविकायां स्थितः, देवमनुष्याऽसुरसहितया पर्षदा सम-
 नुगम्यमानो यावत् द्वारवत्या नगर्या मध्यभागे निर्गच्छति, निर्गल्य यत्रैव रैत्रतकं उच्यते तत्रैव उपा-
 गच्छति, उपागत्य अशोकनामवृक्षस्य अधस्तात् शिविकां स्थापयति, संस्थाप्य शिविकातः प्रत्यवतरति,
 प्रत्यवतीर्थं स्वयमेव आचरणमालालंकारान् अवसुंचति, स्वयमेव पंचमौष्टिकं लोचं करोति, कृत्वा
 च षष्टेन जक्तेन अपानकेन जलरहितेन चित्रायां नक्षत्रे चंद्रयोगं उपागते सति एकं देवदूष्यं
 गृहीत्वा, एकेन पुरुषाणां सहस्रेण सार्द्धं सुंको भूत्वा प्रभुः अगारान्निष्क्रम्य साधुतां प्रतिपन्नः ॥१९३॥

अर्हन् अरिष्टनेमि चतुःपचाशत् अहोरात्रान् यावत् नित्यं व्युत्सृष्टकाय. तदेव पूर्वोक्त सर्वे वाच्य, यावत् पचपंचाशत्तमस्य अहोरात्रस्य अतरा वर्त्तमानस्य योऽसौ वर्षाकालस्य तृतीयो मासः पंचमः पक्षः, आश्विनस्य कृष्णपक्षः, तस्य आश्विनवहुलस्य पंचदशे दिवसे दिवसस्य पश्चिमे जागे उज्जयंतनामशेखस्य शिखरे वेतसनामधृक्षस्य अधस्तात् अष्टमेन भक्तेन अपानकेन जलरहितेन चित्राया नक्षत्रे चंद्रयोग उपागते सति शुक्लध्यानस्य मध्यजागे वर्त्तमानस्य प्रभो. अनंतं केवलज्ञानं समुत्पन्नं, यावत् सर्वज्ञानं ज्ञानं पश्यश्च विहरति, तत्र केवलज्ञानं रैवतकस्थे सहस्राव्रवने समुत्पेदे, तत उद्यानपालको विष्णोर्ब्यजिज्ञप्त, विष्णुरपि महर्ष्या भगवंतं वदितुमाययौ, राजीमत्यपि तत्रागता, अथ प्रभोदेशनां निशम्य वरदत्तनृप सहस्रव्यनृपयुतो व्रतमाददे, हरिणा च राजीमत्या. स्नेहकारणे पृष्टे प्रसुर्धनवतीजवादारभ्य तया सह स्वस्य नवव्रतसंघमाचष्टे, तथाहि—

प्रथमे भवेऽहं धननामा राजपुत्रस्तदेय धनवती नाम्नी मत्पत्नी अचूत १, ततो द्वितीये जवे प्रथमे देवलोके आवां देवदेवो २, ततस्तृतीये जवेऽहं चित्रगतिनामा विद्याभ्रस्तदेयं रत्नवती मत्पत्नी ३.

ततश्चतुर्थे ऋवे षथुर्थे कल्पे द्वावपि देवौ ४, पंचमे ऋवेऽहं अपराजितराजा, एषा प्रियतमा राज्ञी, ५, षष्ठे एकादशे कल्पे द्वावपि देवौ ६, सप्तमेऽहं शंखो नाम राजा, एषा तु यशोमती राज्ञी ७, अष्टमे अपराजिते द्वावपि देवौ ८, नवमेऽहं एषा राजेमती ए. ततः प्रचुरन्थत्र विहृत्य क्रमात्पुनरपि रैवतके समवासरत्, अनेकराजकन्यापरिवृता राजीमती तदा च रथनेमिश्च प्रचुरपार्श्वे दीक्षां जगृहतुः, अन्यदा च राजीमती प्रचुरं नंतुं प्रतिव्रजन् मार्गे वृष्ट्या बाधिता, एकां च गुहां प्राविशत्, तस्यां च गुहायां पूर्वं प्रविष्टं रथनेमिं अजानती सा क्लिन्नानि वस्त्राणि शोषयितुं परितश्चिक्षेप, ततश्च तां अपहस्ति- तत्रिदशतरुणीरामणीयकां साक्षात् कामरमणीमिव रमणीयां तथा विवसनां निरीक्ष्य त्रातुर्वैरादिव मदनेन मर्मणि हतः कुललज्जामुत्सृज्य धीरतामवधीर्य रथनेमिस्तां जगाद-अयि सुंदरि किं देहः- शोष्यते तपसा त्वया ॥ सर्वगन्तोगसंयोग-योग्यः सौभाग्यसेवधिः ॥ १ ॥ आगच्छ स्वेष्टया भद्रे । कुर्वहे सफलं जनुः ॥ आत्रामुभावपि प्रांते । चरिष्यावस्तपोविधिं ॥ २ ॥ ततश्च महासती तदाकर्ण्य तं दृष्ट्वा च धृताद्भुतधैर्यां तं प्रत्युवाच-महानुजाव कोऽयं ते-ऽजिलाषो नरकाध्वनि ॥ सर्वे सावद्यमुत्सृ-

ज्य । पुनर्वांठन्न लङ्कासे ॥ १ ॥ अगधनकुले जाता—स्तियंचो ये जुजंगमाः ॥ तेऽपि नो वांतमिधं-
ति । त्वं नीचः किं ततोऽप्यसि ॥ ३ ॥ इत्यादिवाक्ये प्रतिबोधितः श्रीनेमिपाश्र्वे तद्बुद्धुश्चीर्णमाखो-
च्य तपस्तप्त्वा मुक्तिं जगाम, राजीमत्यपि दीक्षामाराध्य शिवशय्यामारूढा, चिरप्रार्थितं शाश्वतिकं
श्रीनेमिसंयोगमवाप, यदाहु -ठद्मस्था वत्सरं स्थित्वा । गेहे वर्षचतुःशतौ ॥ पचवर्षशतौ राजी । ययौ
केवल्लिनी शिवं ॥ १ ॥ १७४ ॥

अर्हतोऽरिष्टनेमे अष्टादश गणाः, अष्टादशगणधराश्च अजवन् ॥ १७५ ॥

अर्हतोऽरिष्टानेमे वरदत्तप्रमुखाणि अष्टादश श्रमणानां सहस्रासि उल्कृष्टा एतावती श्रमणसं-
पदा अजवत् ॥ १७६ ॥

अर्हतः अरिष्टनेमे आर्ययक्षिणीप्रमुखाणि चत्वारिंशत् आर्यासहस्राणि उल्कृष्टा एतावती
आर्यासंपदा अजवत् ॥ १७७ ॥

अर्हतोऽरिष्टनेमेः नदप्रमुखाणां श्रावकाणां एकः सद्दः एकोनसप्ततिश्च सहस्राः उल्कृष्टा एता-

वती श्रावकाणां संपदा अभवत् ॥ १७८ ॥

अर्हंतोऽरिष्टनेमेः महासुव्रताप्रमुखाणां श्राविकाणां त्रयो लक्षाः षट्त्रिंशत् सहस्राः उत्कृष्टा
एतावती श्राविकाणां संपदा अजवत् ॥ १७९ ॥

अर्हंतोऽरिष्टनेमेः चत्वारिंशत् शतानि चतुर्दशपूर्विणां अकेवलिनामपि केवलितुहयानां यावत्
संपदा अजवत्, पंचदश शतानि अवधिज्ञानिनां संपदा अजवत्, पंचदश शतानि केवलज्ञानिनां
संपदा अजवत्, पंचदश शतानि वैक्रियलब्धिमतां संपदा अजवत्, दश शतानि विपुलमतीनां
संपदा अजवत्, अष्टौ शतानि त्रिदश शतानि अजवत्, षोडश शतानि अनुचरोपपातिनां संपदा
अजवत्, पंचदश शतानि शतानि सिद्धानि, त्रिंशत् आर्याशतानि सिद्धानि ॥ १८० ॥

अर्हंतोऽरिष्टनेमेः द्विविधा अंतकृन्मर्यादा अजवत्, तद्यथा-युग्यांतकृद्भूमिः पर्यायांतकृद्भूमिश्च,
यावत् इदमग्रे योज्यं अप्तमं पुरुषयुग्यं पट्टधरं युगांतकृद्भूमिरासीत्, द्वित्रिंशत्पर्यायि प्रचौ जाते कोऽपि
अंतमकार्षीत् ॥ १८१ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये अर्हन् अरिष्टनेमिः त्रीणि वर्षशतानि कुमारवस्थायां स्थित्वा, चतुःपंचाशत् अहोरात्रान् तद्भस्यपर्याय पात्रयित्वा, किञ्चिद्भूतानि सप्त वर्षशतानि केवल्लिपर्याय पात्रयित्वा, प्रतिपूर्णाति सप्तवर्षशतानि चारित्रपर्याय पात्रयित्वा एकं वर्षसहस्रं सर्वायुः पात्रयित्वा, क्षीणेषु सत्सु वेदनीयायुर्नामगोत्रेषु कर्मसु, अस्यामेव श्रवसर्पिण्यां दुःखमसुखमानामके चतुर्थेऽर्के बहु व्यतिक्रान्ति सति, योऽसौ उष्णकालस्य चतुर्थो मासः, अष्टमः पक्षः श्रापाढशुक्लः, तस्य श्रापाढशुक्लस्य अष्टमीदिवसे उपरि उज्जयतनामशैलशिखरस्य, पंचमिः पदत्रिंशद्युतः अनगारशतैः सार्द्धं मासिकेन अनशनेन अपानकेन जलरहितेन चित्तानक्षत्रे चद्रयोगं उपागते सति पूर्वापररात्रिसमये, मध्यरात्रौ निपद्य सन् कालगतः, यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणः, अथ नेमिनिर्वाणात् कियता कालेन पुस्तकलिखना-

दि जातमित्याह ॥ १७२ ॥

अर्हन्तोऽरिष्टनेमेः कालगतस्य यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणस्य चतुरशीतिवर्षसहस्राणि व्यतिक्रान्तानि, पंचाशीतितमस्य वर्षसहस्रस्यापि नववर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य वर्षशतस्य अथ अशीतितमः

संवत्सरः कालो गहति ॥ १८३ ॥ श्रीनेमिनिर्वाणच्चतुरशीत्या वर्षसहस्रैः श्रीवीरनिर्वाणमञ्जुत्, श्रीपा-
 श्र्चनिर्वाणं तु वर्षाणां त्र्यंशीत्या सहस्रैः साष्टैः सप्तत्रिंशच्च शतैरञ्चुदिति स्वधिया ज्ञेयं ॥ इति श्रीनेमिचरित्रं ॥
 अतः परं ग्रंथगौरवप्रयात् पश्चानुपूर्व्या नम्यादीनां अजितांतानां अंतरकालमानमे-
 वाह-नमिनाथस्य अर्हतः कालगतस्य यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणस्य पंच वर्षाणां लक्षाः, चतुरशीति व-
 र्षसहस्राणि, नव वर्षशतानि च व्यतिक्रान्तानि. दशमस्य वर्षशतस्य अयं अशीतितमः संवत्सरः कालो
 गहति । १८४ । श्रीनमिनिर्वाणात् पंचभिर्वर्षाणां लक्षैः श्रीनेमिनिर्वाणं, ततश्चतुरशीतिसहस्रानवश-
 ताशीतिवर्षातिक्रमे च पुस्तकवाचनादि (२१)

(श्रीनमिनाथना निर्वाणथी पांचलाखवर्षं श्रीनेमिनिर्वाणं, तेवारपत्नी चोरासी सहस्र नवशत एंसी वर्षे पुस्तकवाचनादि)
 मुनिसुव्रतस्य अर्हतः यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणस्य एकादश वर्षाणां लक्षाः, चतुरशीति वर्षसह-
 स्राणि, नववर्षशतानि च व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य वर्षशतस्य अयं अशीतितमः संवत्सरः कालो
 गहति, श्रीमुनिसुव्रतनिर्वाणात् षड्विधवर्षाणां लक्षैः श्रीनेमिनिर्वाणं, ततश्च पंच लक्ष चतुरशीतिस-

द्वन्वनवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि, अत्र च मुनिमुद्रतनमिनिर्वाणांतरस्य तमिनिर्वाणपु-
स्तकवाचनांतरस्य च मिखने सूत्रोक्त मानं जवति, एवं सर्वत्र ज्ञेय ॥ २० ॥ १७५ ॥

(श्रीमुनिमुद्रतना निर्वाणधी कलाख वर्षे श्रीमिनिर्वाण, तेवारपछी पांच लाल चोर्पासी सहस्र नयद्यव एसी वर्षे
पुस्तकवाचनादि ॥ २० ॥)

मखिनाथस्य अर्हतः यावत् प्रदीणस्य पंचपष्टिवर्षाणां लक्षाः, चतुरशीति वर्षसहस्राणि,
नव वर्षशतानि च व्यतिक्रातानि, दशमस्य वर्षशतस्य अथ अशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति
॥ १७६ ॥ श्रीमखिनिर्वाणाद्यतुःपंचाशतवर्षाणां लक्षैः श्रीमुनिमुद्रतनिर्वाण, ततश्चैकादशलक्षचतुर-
शीतिसहस्रनवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि, उच्चयमिखितं च सूत्रोक्त मानं जवति (१७६)

(मखिनाथना निर्वाणधी चोपन लाल वर्षे श्रीमुनिमुद्रतनिर्वाण, तेवारपछी इग्यार लाख चोर्पासी हजार नवसँ एसी
वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ १२ ॥)

अरनाथस्य अर्हत यावत् प्रदीणस्य एकं वर्षकोटीनां सहस्र व्यतिक्रातं, शेषः कालो मखि-

नाथवद् द्वैयः, स चायं-पंचषष्टिः लक्षाः चतुरशीति वर्षसहस्राणि च व्यतिक्रान्तानि, तस्मिन् समये महावीरो निर्वाणं गतः, ततःपरं नव वर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य वर्षशतस्य अयं अशीति-तमः संवत्सरः कालो गच्छति. अयमेव पाठः अग्रतः यावत् श्रेयांसस्तावत् दृष्टव्यः ॥ १८७ ॥ श्रीअरनिर्वाणाद्धर्षाणां कोटिसहस्रेण श्रीमद्विनिर्वाणं, ततश्च पंचषष्टिलक्षचतुरशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ १८ ॥

(श्री अरनिर्वाणथी कोटीसहस्र वर्षे श्रीमद्विनिर्वाणं, तिवारपल्ली पांसठ लाख चोर्यासी हजार नवसो एंसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ १८ ॥)

कुंशुनाथस्य अर्हंतः यावत् प्रक्षीणस्य एकः चतुर्थो जागः पद्योपमस्य व्यतिक्रान्तः, पंचषष्टि-लक्षप्रमुखं शेषं मद्दिनाथवद् द्वैयं; श्रीकुंशुनिर्वाणाद्धर्षकोटिसहस्रान्यूनपद्योपमचतुर्थजागेन श्रीअरनिर्वाणं, ततश्च वर्षसहस्रकोटिपंचषष्टिलक्षचतुरशीतिसहस्रनवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि (१९) ॥ १८८ ॥

(श्रीकृथुनाथना निर्वाण पछी कोटीसहस्र वर्षे न्यून पत्योपमने चोथे भागे श्रीअरनाथनिर्वाणं, तेवारपछी सहस्र कोटि पसठ लाख चोरासी हजार नवसो एशी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ १७ ॥)

शातिनाथस्य अर्हतो यावत् प्रक्षीणस्य एकं चतुर्थजागेनोनपद्योपमं व्यतिक्रान्तं, पचपष्टि-
 क्षप्रमुख शेष मद्धिनाथवद् ज्ञेय ॥ १७ए ॥ श्रीशांतिनिर्वाणात् पद्योपमाद्धेन श्रीकृथुनिर्वाणं, ततश्च
 पद्यचतुर्थजागंपचपष्टिद्वचतुरशीतिसहस्रनवशताशीतिवर्षातिप्रमेपु पुस्तकवाचनादि, उन्नयमिलने
 च सूत्रोक्त पादोन पद्योपममानं स्यात्, शेषं मद्धिनाथवत्, तच्च पचपष्टिद्वचतुरशीतिसहस्रनवश-
 ताशीतिवर्षरूप ज्ञेय, एवं सर्वत्र ॥ १६ ॥

(श्रीशातिनाथना निर्वाणथी अर्ध पत्योपमं श्रीकृथुनाथ निर्वाण, तेवारपछी पत्योपमनो चोथे भाग तथा पसठलाख चोरासीहजार नवसो एसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ १६ ॥)

धर्मनाथस्य अर्हतो यावत् प्रक्षीणस्य त्रीणि सागरोपमाणि व्यतिक्रान्तानि, पंचषष्टिद्वप्रमुख-
 शेषं मद्धिनाथवद् ज्ञेय ॥ १७ए ॥ श्रीधर्मनिर्वाणात् पूर्वोक्तपादोनपत्यन्यूनैस्त्रिभिः सागरोपमैः श्रीशां-

तिनिर्वाणं, ततश्च पादोनपट्टयोपमं पंचषष्टिलक्षत्तुरशीतिसहस्रनवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्त-
कवाचनादि ॥ १५ ॥

(श्रीधर्मनाथना निर्वाणथी षोणा पल्योपमे न्यून त्रण सागरोपमं श्रीशोविनाथनिर्वाणं, तेवारपछी पोणुं पल्योपम पांसठ
लाख चौरासी हजार नवमो गंगी वंषं पुस्तकवाचनादि ॥ १५ ॥)

अनंतनाथस्य अर्हतः यावत् प्रक्षीणस्य सप्त सागरोपमाणि व्यतिक्रान्तानि, पंचषष्टिलक्षादि शेषं
मद्विवद् द्वैयं ॥ १६ ॥ श्रीअनंतनिर्वाणात् चतुर्भिः सागरैः श्रीधर्मनिर्वाणं, ततश्च सागरत्रयपंच-
षष्टिलक्षादिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि, उन्नयमिलनात् सूत्रोक्तं मानं स्यात् ॥ १४ ॥

(श्री अनंतनाथना निर्याणथी चार सागरोपमं श्रीधर्मनाथनिर्वाणं, तेवारपछी त्रण सागरोपम पांसठ- लाख चौर्यासी
हजार नवमो एंसी वंषं पुस्तकवाचनादि ॥ १४ ॥)

विमलनाथस्य अर्हतो यावत् प्रक्षीणस्य षोडश सागरोपमाणि व्यतिक्रान्तानि, पंचषष्टिलक्षादि शेषं
मद्विवद् द्वैयं ॥ १७ ॥ श्रीविमलनिर्वाणात्तत्रिः सागरैः श्रीअनंतनाथनिर्वाणं, ततश्च सप्तसागरपं-

चपटिलदादिना पुस्तकवाचनादि, उन्नयसिद्धनेन सूत्रोक्त मानं स्यात् ॥ १३ ॥

(श्रीविमलनाथना निर्वाणयो नव सागरोपमे श्रीअनतनायनिर्वाण, तेवारपछी सात सागरोपम उपर पांसठ लाल चोराली हजार नवसो एसी वषे पुस्तकवाचनादि ॥ १३ ॥)

वासुपूज्यस्य अर्हत. यावत् प्रद्वीणस्य षट्चत्वारिंशत् सागरोपमाणि व्यतिक्रान्तानि, पंचपटिलदादि शेष मस्त्रिवद् इयं ॥ १९३ ॥ श्रीवासुपूज्यनिर्वाणात् त्रिंशत् सागरे. श्रीविमलनिर्वाणं, ततश्च पोरुशसागरपंचपटिलदादिना पुस्तकवाचनादि ॥ १२ ॥

(श्रीवासुपूज्यना निर्वाणयी त्रीस सागरोपमे श्रीविमलनाथ निर्वाण, तेवारपछी सोल सागरोपम पांसठ लाल चोराली हजार नवसो एसी वषे पुस्तकवाचनादि ॥ १२ ॥)

श्रेयांसस्य अर्हतो यावत् प्रद्वीणस्य एकं सागरोपमशतं व्यतिक्रान्तं, पंचपटिलदादि शेषं मस्त्रिनाथवद् इयं ॥ १९४ ॥ श्रीश्रेयांसनिर्वाणाच्चतुःपंचाशतसागरेः श्रीवासुपूज्यनिर्वाणं, ततश्च षट्चत्वारिंशत् सागरपंचपटिलदादिना पुस्तकवाचनादि ॥ ११ ॥

(श्रीश्रेयांगाना निर्वाणश्री चोपन सागरोपमं श्रीधासुपुज्यनिर्वाणं, तेवारपछी वेंतालीम सागरोपम पांसठ लाख चोर्यासी हजार नवसो गंसी वर्षे पुस्तकनाचनादि ॥ ११ ॥)

शीतलस्य अर्हतः यावत् प्रदीणस्य एका सागरोपसकोटी, कीदृशी ? त्रिवर्षसाधार्ष्टमासैरधिकैः, एवंविधैः द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरुना व्यतिक्रांता, एतस्मिन् समये महावीरो निर्भूतः, ततोऽपि परं नववर्षशतानि व्यतिक्रांतानि, दशमस्य वर्षशतस्य अयं अशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति ॥२९५॥ श्रीशीतलनिर्वाणात् पट्पष्टिलक्षपञ्चविंशतिसहस्रवर्षाधिकसागरशतोनया सागरकोट्या श्रीश्रेयांसनिर्वाणं, ततोऽपि वर्षत्रयसाधार्ष्टमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रान्यूनैःषट्पष्टिलक्षपञ्चविंशतिसहस्रवर्षैरधिके सागरशते व्यतिक्रांते श्रीवीरो निर्भूतः, ततः परं नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि।१०।

(श्रीशीतलनाथना निर्वाणश्री एकसो सागरोपम छासठ लाख छवीस हजार वर्षे ओछा एना एक कोडी सागरोपमं श्रीश्रेयांसनिर्वाणं, तेवारपछी त्रण वर्षे साडा आठ मास अने वेंतालीस हजार वर्षे न्यून, एना छासठ लाख छवीस हजार वर्षे अतिक एकसो सागरोपमं श्रीवीरनिर्वाणं, तेवारपछी नवसो गंसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ १०. ॥)

सुविधिनाथस्य अर्हतो यावत् प्रक्रीणस्य दशसागरोपमाणां कोट्यो व्यतिक्रांताः, शेषः पाठः शो-
तलनाथवत्, तच्चैरथं-दशकोट्यः, कीदृश्यः ? त्रिवर्षसार्धाष्टमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरूना,
इत्यादिकः ॥ १९६ ॥ श्रीसुविधिनिर्वाणान्नवजिः सागरकोटीजिः श्रीशीतलनाथनिर्वाणं, ततश्च त्रि-
वर्षार्धनवममासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रन्यूनसागरकोट्या अतिक्रमे श्रीवीरनिर्दृष्टिः, ततो नवश-
ताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ९ ॥

(श्रीसुविधिनाथना निर्वाणथी नव कोटी सागरोपमे श्रीशीतलनिर्वाणः तेचत्वारिंशती वतालीस हजार वर्षे प्रण वर्षे साडाजाठ
मास षट्ठला न्यून एक कोटी सागरोपमे श्री वीरनिर्वाण, तेचत्वारिंशती नवसो एंसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ ९ ॥)

चद्रप्रज्ञस्य अर्हतो यावत् प्रक्रीणस्य एक सागरोपमकोटिशतं व्यतिक्रांतं, शेषं शीतलवद् द्वैयं,
तच्च इरथं, कीदृश ? सागरकोटिशतं, त्रिवर्षसार्धाष्टमासाधिकं, द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैः ऊनं इत्यादि
॥ १९७ ॥ श्रीचन्द्रप्रमनिर्वाणान्नवसागरकोटिजिः श्रीसुविधिनाथनिर्वाण, ततोऽपि त्रिवर्षार्धनवमासा-
धिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैरूनासु दशसु सागरकोटिसु व्यतिक्रांतासु श्रीवीरनिर्दृष्टिः, ततो नवश-

ताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ७ ॥

(श्री चंद्रप्रभना निर्वाणथी नेत्रु कोडी सागरोपमे श्रीसुविधिनिर्वाणं, तेवारपछी बेतालीस हजार वर्ष त्रण वर्ष साडाआठ मास एदला न्यून दश कोडी सागरोपमें श्रीवीरनिर्वाणं, तेवारपछी नवसो एंसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ ८ ॥)

सुपार्श्वस्य अर्हंतो यावत् प्रक्षीणस्य एकं सागरोपमकोटीनां सहस्रं व्यतिक्रांतं, शेषं शीतलवत्, तत् कीदृशं ? त्रिवर्षसार्द्धाष्टमासाधिकः द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैः ऊनं इत्यादि ॥ १एण ॥ श्री सुपार्श्वनिर्वाणात्सागराणां नवशतकोटिभिः श्रीचंद्रप्रभनिर्वाणं, ततश्च वर्षत्रयसार्द्धाष्टमासाधिकचत्वारिंशद्वर्षसहस्रन्यूनैकशतकोटिसागरैः श्रीवीरनिर्दृत्तिः, ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ९ ॥

(श्रीसुपार्थना निर्वाणथी नवसं कोटी सगरोपमे श्रीचंद्रप्रभनिर्वाणं, तेवारपछी वेंतालीस हजार वर्ष, त्रण वर्ष साडाआठ मास एदला न्यून एकसो कोड सागरोपमें श्रीत्रीरनिर्वाणं, तेवारपछी नवसो एंसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ ७ ॥)

पद्मप्रज्ञस्य अर्हंतो यावत् प्रक्षीणस्य दश सागरोपमकोटीनां सहस्राणि व्यतिक्रांतानि, शेषं शीतलवत्, तत् कीदृशं ? त्रिवर्षसार्द्धाष्टमासाधिक द्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैः ऊनं इत्यादि ॥ १एण ॥ श्रीपद्मप्र-

भनिर्वाणात् सागरकोटीनां नवत्रिंशत्सहस्रैः श्रीसुपाश्वनिर्वाणं, ततश्च त्रिवर्षार्द्धिनवमासाधिकद्विचत्वारिंशच्छर्षसहस्रन्यूनैककोटिसहस्रसागरैः श्रीवीरनिर्वृत्तिस्ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ६ ॥

(श्रीपद्मप्रभना निर्वाणथी नव हजार कोटी सागरोपमं श्रीसुपाश्वनिर्वाणं, तेवारपछी त्रण वर्ष साढआठ मास तथा पेंतालीस हजार वर्ष ओछा एक हजार क्रोड सागरोपमं श्रीवीरनिर्वाणं, तेवारपछी नवसो एसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ ६ ॥)

सुमतिनाथस्य अर्हतो यावत् प्रक्षीणस्य एकःसागरोपमकोटीनां लक्षो व्यतिक्रान्तः, शेषं शीतलवत्, तत् कीदृश ? त्रिवर्षसार्द्धाष्टमासाधिकद्विचत्वारिंशच्छर्षसहस्रैः कुनं इत्यादि ॥ २०० ॥ श्रीसुमतिनिर्वाणान्नवतिसहस्रकसागरकोटिञ्चिः श्रीपद्मप्रज्ञनिर्वाणं, ततश्च त्रिवर्षार्द्धिनवमासाधिकद्विचत्वारिंशच्छर्षसहस्रन्यूनदशकोटिसहस्रसागरैः श्रीवीरनिर्वाणं, ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ५

(श्रीसुमतिनाथना निर्वाणथी नेबु हजार क्रोड सागरोपमं श्रीपद्मप्रभनिर्वाणं, तेवारपछी त्रण वर्ष साढा आठ मास तथा पेंतालीस हजार वर्ष ओछा दसहजार क्रोड सागरोपमं श्रीवीरनिर्वाणं, पछी नवसो एसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ ५ ॥)

अचिनन्दनस्य अर्हतो यावत् प्रक्षीणस्य दश सागरोपमकोटिलक्षाः व्यतिक्रांताः, शेषं शीतलवत्, तत् कीदृशं ? त्रिवर्षसार्द्धाष्टमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैः ऊनं इत्यादि ॥२०१॥ श्रीअभिनन्दननिर्वाणात् सागरकोटीनां नवभिर्लक्षैः श्रीसुमतिनिर्वाणं, ततश्च त्रिवर्षार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैर्नूनेकलक्षकोटिसागरैः श्रीवीरनिर्द्वैचिस्ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ४ ॥

(श्रीअभिनन्दनानिर्वाणथी नव लाख क्रोड सागरोपमं श्रीसुमतिनिर्वाणं, तेवारपछी त्रण वर्ष साडा आठ मास अने बेतालीस हजार वर्ष ओछां एक लाख क्रोड सागरोपमं श्रीवीरनिर्वाणं, तेवारपछी नवसो एंसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ ४ ॥)

संभवस्य अर्हतो यावत् प्रक्षीणस्य त्रिंशतिः सागरोपमकोटीनां लक्षा व्यतिक्रांताः, शेषं शीतलनाथवत्, तत् कीदृशं ? त्रिवर्षसार्द्धाष्टमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैः ऊनं इत्यादि ॥२०२॥ श्रीसंभवनिर्वाणात् सागरकोटीनां दशचिर्लक्षैः श्रीअचिनन्दननिर्वाणं, ततश्च त्रिवर्षार्द्धनवमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रान्यूनदशलक्षकोटिसागरैः श्रीवीरनिर्द्वैचिस्ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ ३ ॥

(श्री संपन्ननाथना निर्वाण पछी दश लाख कोढी सागरोपमें श्रीअभिनन्दननिर्वाण, तेवारपछी ऽण वर्ष साडा आठ मास वेतालीस हजार वर्ष ओछा एवा दश लाख कोढी सागरोपमें श्रीवीरनिर्वाण, तेवारपछी नवसो एसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥३॥)

अजितस्य अर्हतो यावत् प्रक्षीणस्य पंचाशत् सागरोपमकोटीनां खदा व्यतिक्राता., शेप शीत-
खनाथवत्, तत् कीदृश ? त्रिवर्षसार्धष्टमासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रैः क्वं इत्यादि ॥३७३॥ श्रीअजि-
तनाथनिर्वाणात् सागराणां शतकोटिलक्षैः श्रीसंजवनिर्वाण, ततश्च त्रिवर्षाङ्कनवममासाधिकद्विचत्वा-
रिंशद्वर्षसहस्रान्यूनविंशतिसागरकोटिलक्षैः श्रीवीरनिर्धृत्सिस्ततो नवशताशीतिवर्षातिक्रमे पुस्तकवाच-
नादि ॥ २ ॥

(श्रीअजितनाथना निर्वाणशी त्रीस लाख सागरोपमें श्रीसम्पन्ननाथनिर्वाण, तेवारपछी ऽण वर्ष साडा आठ मास तथा वेतालीस हजार वर्ष ओछां वीस लाख कोढ सागरोपमें श्रीवीरनिर्वाण, तेवारपछी नवसो एसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ २ ॥)

श्रीरूपचनिर्वाणात् सागरकोटीना पंचाशत्लक्षैः श्रीअजितनिर्वाण, ततश्च त्रिवर्षाङ्कनव-
ममासाधिकद्विचत्वारिंशद्वर्षसहस्रान्यूनपचाशत्कोटिलक्षद्विसागरैः श्रीवीरनिर्धृत्सिस्ततो नवशताशीति-

वर्षातिक्रमे पुस्तकवाचनादि ॥ १ ॥

(श्रीऋषभना निर्वाणथी पचास लाख कोडि सागरोपमें श्रीअलितनिर्वाणं, तेवारपछी त्रण वर्ष साडा आठ मास वेतालीस हजार वर्ष ओछा, एवा पचास लाख क्रोड सागरोपमें श्रीवीरनिर्वाणं, तेवारपछी नवसो एंसी वर्षे पुस्तकवाचनादि ॥ १ ॥)

अथास्यामवसर्पिण्यां प्रथमप्रवर्तकत्वेन परमोपकारित्वात् किञ्चिद्धिस्तरतः श्रीऋषभदेवचरित्रं प्र-
स्तौति-तस्मिन् काले तस्मिन् समये ऋषभः अर्हन्, कीदृशः ? कोशलायां अयोध्यायां जातः कौशलिकः;
चत्वारि कड्याणकानि उत्तराषाढायां, पुनः अग्निजिन्नक्षत्रे पंचमं कड्याणकं अन्नवत् ॥ १०४ ॥ त-
द्यथा—उत्तराषाढायां च्युतः, च्युत्वा गर्भे उत्पन्नः, यावत् अग्निजिन्नक्षत्रे निर्वाणं प्राप्तः ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये ऋषभः अर्हन् कौशलिकः, योऽसौ उष्णकालस्य चतुर्थो मासः, सप्तमः
पक्षः, आषाढस्य कृष्णपक्षः, तस्य आषाढचतुर्दशस्य चतुर्थीदिवसे. सर्वार्थसिद्धनामात् महाविमानात्
त्रयस्त्रिंशत् सागराणि स्थितिर्यत्र, एवंविधात् अंतररहितं च्यवनं कृत्वा अस्मिन्नेव जंबूद्वीपे द्वीपे
अरतक्षेत्रे तदा ग्रामादीनामन्नावात् इक्ष्वाकुभूमिकयां, नाग्निनामकुलकरस्य मरुदेवाया भार्यायाः

कुक्षौ पूर्वापररात्रि काक्षसमये मध्यरात्रौ दिव्याहारत्यागेन यावत् गर्जतया उत्पन्नः ॥ ३०६ ॥

रूपन्न. अर्हन् कौशलिक. त्रिज्ञानोपगतोऽन्नवत्, तद्यथा चोल्ब्ये इति जानाति, यावत् स्वप्नान् पश्यति, तद्यथा-गयवसद् इत्यादि गाथात्र वाच्या, सर्वं तथैव पूर्वोक्तवत्, अय विशेषः, मरुदेवा प्रथमं घृपन्नं मुखे विशतं पश्यति, शेषास्तु जिनजनन्यः प्रथमं गज पश्यति, वीरमाता सिंहमद्राहीति, नात्रिकुलकराय च कथयति, तदा स्वप्नपाठका न सति, अतो नात्रिकुलकरः स्वयमेव स्वप्नफलं कथयति ॥ ३०७ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये ऋषभः अर्हन् कौशलिकः, योऽसौ लब्णकाक्षस्य प्रथमो मासः, प्रथम-पक्षः, चैत्रस्य कृष्णपक्षः, तस्य चैत्रग्रहुलस्य अष्टमीदिवसे नवसु मासेषु बहुप्रतिपूर्णेणु सत्सु, यावत् उत्तरापाढाया नक्षत्रे चद्रयोग उपागते सति अरोगा माता अरोग दारकं प्रजाता ॥ ३०८ ॥

तदेव सर्वं यावत् देवा देव्यश्च वसुधारावर्षणं, शेष तथैव पूर्वोक्तप्रकारेण वदिमोचनमानोन्मानव-र्द्धनशुल्कमोचनप्रमुखस्थितिपतितावर्जं सर्वं क्षणितव्य ॥३०९॥ अथ देवलोकाच्युतोऽद्भुतरूपोऽनेकदे-वदेवीपरिरृतः सकलगुणैस्तेभ्यो युगलमनुष्येभ्यः परमोत्कृष्टः क्रमेण प्रवर्द्धमानः सन्नाहाराजिलापे

सुरसंचारिताभृतरससरासां अंगुलिं मुखे प्रक्षिपति, एवं अन्येऽपि तीर्थकरा बाद्ये अवगंतव्याः, वा-
 द्यातिक्रमे पुनरग्निपक्वाहारजोजिनः, ऋषभस्तु प्रवज्यां यावत् सुरानीतोत्तरकुरुकल्पद्रुमफलान्यास्वा-
 दितवान्, अथ संजाते किञ्चिद्भूतवर्षे च जगवति प्रथमजिनवंशस्थापनं शक्रजीतमिति विचिंत्य कथं
 रिक्तपाणिः स्वामिसमीपं याम्नीति सहतीं इश्रुयष्टिं आदाय नाञ्जिकुलकरांकस्थस्य प्रजोरग्रे तस्थौ, दृष्ट्वा
 चेच्छुयष्टिं हृष्टवदनेन स्वामिना करे प्रसारिते इक्षुं जहदथसीति जणित्वा तां दत्त्वा इद्वव भिलाषात् स्वा-
 मिनो वंश इद्ववाकुनासा जवतु, गोत्रं अपि अस्य एतत्पूर्वजानां इद्ववञ्जिलाषात्काश्यपनामिति शक्रो वंश-
 स्थापनां कृतवान् । अथ किञ्चिशुगलंमातृपितृभ्यां तालवृक्षाधो मुक्तं, तस्मात्पतत्तालफलेन पुरुषो व्या-
 पादितः, प्रथमोऽयं अकालभृत्युः, अथ सा कन्या मातापित्रोः स्वर्गतयोः एकाकिन्येव वने च चार,
 दृष्ट्वा न तां सुंदरीं शुगलिकनरा नाञ्जिकुलकराय न्यवेदयन्, नाञ्जिरपि शिष्टेयं सुनंदा नाम्नी ऋषभ-
 पत्नी जविष्यतीति लोकज्ञापनपुरस्सरं तां जग्राह. ततः सुनंदासुमंगलाभ्यां सह प्रवर्द्धमानो जग-
 वान् शौवनमनुप्राप्तः, इंद्रोऽपि प्रथमजिनविवाहकृत्यमस्माकं जीतमिति अनेकदेवदेवीकोटिपरिवृतः

समागत्य स्वामिनो धरकृत्यं स्वयमेव कृतवान्, वर्षकृत्य च द्वयोरपि कन्ययोर्देव्यं इति, ततस्ताभ्यां वि-
पयोपभोगिनो भगवतः पदलक्षपूर्वेषु गतेषु जरतब्राह्मीरूप युगलं सुमंगला, बाहुवखिसुंदरीरूपं युगलं
च सुनंदा प्रसुप्ते, तदनु चैकोनपचाशद्युगलानि क्रमात् सुमंगला प्रसूतवती ॥

ऋषभः अर्हन् कौशलिकः काश्यपगोत्रीयः, तस्य प्रजोः पच नामधेनानि एवं आख्यायते, तं तथा
ऋषभ इति वा । १ । प्रथमराजा इति वा । २ । प्रथमभिदाचर इति वा । ३ । प्रथमजिन इति वा । ४ ।
प्रथमतीर्थिकर इति वा । ५ । तत्र इकारः सर्वत्र वाक्यालंकारे, प्रथमराजा सर्वैवं-कालानुज्ञावात् क्रमेण
प्रचुरकपायोदयात् परस्परं विवदमानानां युगलिकानां दंडनीतिस्तावत् विमलवाहनचक्षुभकुलकर-
कालेऽल्पापराधित्वेन हृकाररूपैवाभूत्, यशस्विनोऽजिचद्रस्य च काले अल्पेऽपराधे हृकाररूपां, महति
च अपराधे मकाररूपा, अथ प्रसेनजिन्मरुदेवनात्रिकुलकरकाले च जघन्यमभ्यमोक्तृष्टापराधेषु क्रमेण
हृकारमकाराधिकाररूपा वंडनीतयोऽभूवन्, एवमपि नीत्यतिक्रमेण ज्ञानादिगुणाधिकं जगवंतं विज्ञाय
युगलिभिर्जगवन्निवेदने कृते स्वाम्याह नीतिमतिक्रमतां दंशं सर्वं राजा करोति, सचात्रिपिकोऽर्मा-

त्यादिपरिवृतो भवति, एवं उक्ते तैरुक्ते, अस्माकं अपि इदंशो राजा भवतु, स्वाभ्याह-याचञ्चं ना-
 जिकुलकरं राजानं, तैर्याचितो नाभिर्जो भवतां ऋषभ एव राजा इत्युक्तवान्, ततस्ते राज्यान्निषेक-
 निमित्तमुदकानयनाय सरःप्रति गतवंतस्तदा च प्रकंपितासनः शक्रो जीतमिति समागत्य मुकुटकुंज-
 खाजराणादिपरिस्क्रियापुरस्सरं जगवंतं राज्योऽजिषिंचितिस, युगलिकनरास्तु नंलिनपत्रस्थितजलहस्ता
 अलंकृतं जगवंतं निरीक्ष्य विस्मिताः, द्रुणं विचार्य भगवतः पादयोर्जलं प्रक्षिसवंतस्तच्च दृष्ट्वा तुष्टः
 शक्रोऽचिंतयत्, अहो विनीता एते पुरुषा इति वैश्रमणं आज्ञापितवान्, यदिह द्वादशयोजनविस्तीर्णो
 नवयोजनविष्कंभो विनीतां नाम्नीं नगरीं निष्यादयेत्याज्ञासमन्तरमेव रत्नसुवर्णमयभवनपंक्तिप्राकारे-
 णोपशोचितां नगरीमवासयत्, ततो भगवान् राज्ये हस्त्यश्वगवादिसंग्रहपुरस्सरं उग्रभोगराजन्यद्व-
 त्रियलक्षणानि चत्वारि कुलानि व्यवस्थापितवान्, तत्रोग्रदंफकारित्वादुग्रा आरक्षकस्थानीयाः १,
 भोगार्हत्वाद् भोगा गुरुस्थानीयाः २, समानवगस इति कृत्वा राजन्या वयस्यस्थानीयाः ३, शेषाः प्र-
 धानप्रकृतितया द्वालियाश्च ४, तदा च काक्षपरिहाया ऋषभकुलकरकाले कल्पद्रुमफललाजाऽजावेन

ये ईदवाकास्ते ईक्षुभोजिनः, शेषास्तु प्रायः पत्रपुष्पफलज्जिनोऽभेरजावाचाऽपकशाल्याद्यौषधीजो-
जिनश्चासृवन्, कालानुजावात्तदजीर्णे च खट्वपं खट्वतरं च शुक्रवर्तस्तस्याप्यजीर्णे जगवद्भवसा ह-
स्ताभ्यां घृष्टा त्वचं अपनीय शुक्रवंतस्तथाप्यजीर्णे प्रभूपवेशात् पत्रपुटे जलेन क्लेदयित्वा तंशुषादीन्
शुक्रवंतः ॥ एवमप्यजीर्णे कियतोमपि वेष्ठां हस्ततलपुटे क्लेदयित्वा हस्ततलपुटे संस्थाप्ये-
त्यादि बहुप्रकारैरन्नज्जिनो वभ्रूवांसः, एव सत्येकदा दुमघर्षणान्नवोद्धितं प्रवृक्त्वज्वलज्ज्वालं
तृणकलाप कवलयतं अग्निमुपलभ्याऽभिनवरत्नबुद्ध्या प्रसारितकरा दह्यमाना जयभीताः
संतो जगवंतं विह्वपयामासुः, जगवता चाग्नेरुत्पत्तिं विज्ञाय प्रो युगलिका जल्पन्नोऽग्नित्र च शाल्या-
द्यौषधीर्निधाय जुग्ध्वं, यतस्ताः सुलेन जीर्यतीत्युपाये कथितेऽप्यनभ्यासात् सम्यगुपायं अजानाना
द्यौषधीरग्नौ प्रक्षिप्य कल्पद्रोः फलानीव याचन्ते, अग्निना च ताः सर्वतो दह्यमाना हृष्टा अयं
पापात्मा वेताल इवाऽतुसः स्वयमेव सर्वं जह्वयति, नासाकं किञ्चित् प्रतियद्यतीत्यनोऽस्यापराध भग-
वते विह्वप्य शिक्षां दापयिष्याम इति बुद्ध्या गच्छंतः पथि जगवंतं हस्तिस्कंधारूढं अग्निमुखमाग-

छतं दृष्ट्वा यथास्थितं व्यतिकरं भंगवर्तेत्येवेदयन्, भंगवांश्चाह—अत्र कंगारा दिव्यवधानेन भवन्नि-
 धन्यादिप्रक्षेपः कार्यः, इत्युक्त्वा तैरेव सार्द्धं मृत्पिण्डं आनाय्य निर्धाय च हस्तिकुञ्जे मिठेन कुञ्ज-
 कारशिष्टपं प्रथममदर्शयत् उक्तवांश्च, एवंविधानि ज्ञानानि विधाय तेषु पाकं कुरुष्वमिति जगवदुक्तं
 सम्यगुपलभ्य ते तथैव कृतवन्तः; अतः प्रथमं कुञ्जकारशिल्पं प्रवर्तितं ततो लोहकार १ चित्रकार
 २ तंतुवाय ३ नापितशिल्प ४ लक्षणानि चत्वारि शिल्पानि; एतेषां च पंचानां मूलशिष्टपानां
 प्रत्येकं विंशत्या श्रैदैः शिल्पशतं, तच्चाचार्योपदेशजमिति ॥ २१० ॥

ऋषभः अर्हन् कौशलिकः दक्षः, दक्षाप्रतिज्ञा यस्य स तथा, सुंदररूपवान् सर्वगुणैराङ्गितः
 सरलपरिणामो विनयवान् विंशतिलक्षपूर्वाणि यावत् कुमारवस्थायां उषित्वा, त्रिषष्टिलक्षपूर्वाणि
 यावत् राज्यावस्थायां च वसन् सन्, लिखनं आदौ यासां तास्तथा गणनं प्रधानं श्रेष्ठं यासां तास्त-
 था, तथा पक्षिणां शब्दः सपर्यवसाने प्राप्ते यासां तास्तथा, एवंविधा द्वासप्ततिपुरुषकलाः, लेखादिका
 द्वासप्ततिकलास्ताश्चेमाः—लिखितं १ गणितं २ गीतं ३ । नृत्यं च ४ वाद्यं च ५ पठनं च ६ शिक्रे च

७ ॥ ज्योति ऽ श्वदो ए लंकृति १० । व्याकरण ११ निरुक्ति १२ काव्यानि १३ ॥ १ ॥ काल्यायनं १४
 निघंटु १५ । गजतुरगारोहणं १६-१७ च तयो शिक्षा १८ ॥ शस्त्राभ्यासो १९ रस २० मंत्र २१ यत्र २२ ।
 विष २३ खन्य २४ गधवादाश्च २५ ॥ २ ॥ प्राकृत २६ सस्कृत २७ पैशाचिका २८ । पत्रंशा २९
 स्मृति ३० पुराण ३१ विधी ३२ ॥ सिद्धांत ३३ तर्क ३४ वैयक ३५ । वेदा ३६ गम ३७ संहिते ३८
 तिहासाश्च ३९ ॥ ३ ॥ सामुद्रिक ४० विज्ञाना ४१ । चार्यकविया ४२ रसायनं ४३ कपटं ४४ ॥ विद्यानु-
 वाददर्शन ४५ । सस्कारो ४६ धूर्त्तसंबलकं ४७ ॥ ४ ॥ मणिकर्म ४८ तरुचिकित्सा ४९ । खेचर्य ५०
 मरी ५१ कलेन्द्रजालं च ५२ ॥ पातालसिद्धि ५३ यत्रक ५४ । रसवत्यः ५५ सर्वकरणिः च ५६ ॥ ५ ॥
 प्रासाद लक्षण ५७ पण ५८ । चित्रोपल ५९ छेप ६० चर्मकर्माणि ६१ ॥ पत्रछेद ६२ नखछेद ६३ ।
 पत्रपरीक्षा ६४ वशीकरण ६५ ॥ ६ ॥ काष्ठघटन ६६ देशभाषा ६७ । गारु ६८ योगांग ६९ धातु-
 कर्माणि ७० ॥ केवलिविधि ७१ शकुनरुते ७२ । इति पुरुषकला द्विसप्ततिर्ज्ञेयाः ॥ ७ ॥ अत्र खिलितं
 हंससिप्याद्यष्टादशसिपिविधानं, तच्च जगवता दक्षिणकरेण ब्राह्म्या उपदिष्टं, गणितं तु एकं, दशं, शतं

सहस्रं, अयुतं, लक्षं, प्रयुतं, कोटिः, अबुदं, अब्जं, खर्वं, निखर्वं, महापद्मं; शंक्रुः, जलधिः, अंत्यं, मध्यं, परार्थं चेति यथाक्रमं दशगुणं इत्यादिसंख्यानं: सुंदर्या वामकरेण, काष्ठकर्मादिरूपकर्म जर-
तस्य, पुरुषादिलक्षणं च बाहुबलिनं उपदिष्टमिति ॥

चतुःषष्टिः स्त्रीकक्षाश्च, ताश्चेमा द्वेयाः, कृत्यौ १ चित्ये २ चित्रं ३ । वादित्र ४ मंस ५ तंत्राश्च ६ ॥
घनवृष्टि ७ फलाकृष्टी ८ । संस्कृतजल्पः १० ॥ १ ॥ ज्ञान ११ विज्ञान १२ दंजां १६-
बुस्तंभा १४ गीत १५ तालयो १६ मनिं ॥ आकारगोपना १७ राम-रोपणे १८ काव्यशक्ति १९
वक्रोक्ती २० ॥ २ ॥ नरलक्षणं २१ गज २२ हयवर-परीक्षणे २३ वास्तुशुद्धि लघुबुद्धि २४ ॥ शकुन-
विचारो २५ धर्मा-चारो २६ जन २७ चूर्णयोगाः २८ ॥ ३ ॥ गृहिधर्म २९ सुप्रसादन-कर्म ३० कन-
कसिद्धि ३१ वर्णिकावृद्धी ३२ ॥ वाक्पाटव ३३ करलाघव ३४ । सखितत्वरण ३५ तैलसुरभिताकरणे
३६ ॥ ४ ॥ चृत्योपचार ३७ गेहा-चारो ३८ व्याकरण ३९ परनिराकरणे ४० ॥ वीणानाद ४१ वितंका
-वादां ४२ कस्थितिः ४३ जनाचाराः ४४ ॥ ५ ॥ कुञ्जत्रम ४५ सारिश्रम ४६ । रत्नमणिभेद ४७

स्त्रिपिपरिच्छेदा. ४७ ॥ वैद्यक्रिया च ४९ कामा-विष्करणं ५० रंधनं ५१ चिकुरबंधः ५२ ॥ ६ ॥ शा
ल्लिखंजन ५३ मुखमंजने ५४ । कथाकथन ५५ कुसुमग्रथने ५६ ॥ धरत्वेषः ५७ सर्वं ज्ञाया-विशेषो
५८ वाणिज्य ५९ जोज्ये च ६० ॥ ७ ॥ अग्निधानपरिहाना ६१-जरणयथास्थानविबिधपरिधाने ६२
॥ अत्याहारिका ६३ प्रश्न-प्रद्वेषिका ६४ स्त्रीकला. चतु.पष्टिः ॥ ८ ॥

कर्मणां कृषिवाणिज्यादीनां मध्ये कुंजकारशिष्टपादिकं प्रागुक्त शिष्टपशतमेव भगवतोपदिष्टं, अत
एवाऽनाचार्योपदेशजं कर्म, आचार्योपदेशज शिष्टपमिति कर्मशिष्टपयोविशेषमामनंति, कर्माणि च
क्रमेण स्वयमेव समुत्पन्नानि, ग्रीण्येतानि द्वासप्ततिपुरुषकलाचतुःषष्टिमहिलागुणशिष्टपशताख्यानि
वस्तूनि प्रजाहिताय जगवानुपदिशतिस्म, उपदिश्य पुत्राणां शतं राज्यशते स्थापयति, तत्र भरतस्य
विनीतायां सुस्यराज्यं, बाहुवलेश्च बह्वलीदेशे तद्गशिखायां राज्य दत्त्वा शेषाणां अष्टनवतिनंदनानां
पृथक् पृथक् देशान् विभज्य दत्तवान्, नंदननामानि चेमानि—

जरत. १ बाहुवलिः २ शंखः ३ विश्वकर्मा ४ विमल. ५ सुलक्षणः ६ अमलः ७ चित्रांगः ८

ख्यातकीर्तिः १९ वरदत्तः २० सागरः २१ यशोधरः २२ अमरः २३ रथवरः २४ कामदेवः २५ ध्रुवः २६
 बहो २७ नन्दः २८ सूरः २९ सुनन्दः ३० कुरुः ३१ अंगः ३२ वंगः ३३ कोशलः ३४ वीरः ३५ कलिंगः ३६
 मागधः ३७ विदेहः ३८ संगमः ३९ दशार्णः ३० गंजीरः ३१ वसुवर्मा ३२ सुवर्मा ३३ राष्ट्रः ३४ सुरा-
 प्रः ३५ बुद्धिकरः ३६ विविधकरः ३७ सुयशः ३८ यशःकीर्ति ३९, यशस्करः ४०, कीर्तिकरः ४१ सूरणः
 ४२ ब्रह्मसेनः ४३ विक्रांतः ४४ नरोत्तमः ४५ पुरुषोत्तमः ४६ चंद्रसेनः ४७ महासेनः ४८ नजःसेनः ४९
 ज्ञानुः ५० सुकांतः ५१ पुष्पयुत ५२ श्रीधरः ५३ दुर्धर्यः ५४ सुसुमारः ५५ दुर्जयः ५६ अजेयमानः ५७
 सुधर्मा ५८ धर्मसेनः ५९ आनन्दनः ६० आनन्दः ६१ नन्दः ६२ अपराजितः ६३ विश्वसेनः ६४ हरि-
 पेणः ६५ जयः ६६ विजयः ६७ विजयवंतः ६८ प्रभाकरः ६९ अरिदमनः ७० मानः ७१ महाबाहुः
 ७२ दीर्घबाहुः ७३ मेघः ७४ सुघोषः ७५ विश्वः ७६ वराहः ७७ सुसेनः ७८ सेनापतिः ७९ कपिलः ८०
 शैलविचारी ८१ अरिजयः ८२ कुंजरबलः ८३ जयदेवः ८४ नागदः ८५ काश्यपः ८६ बलः ८७
 वीरः ८८ शुभ्रमतिः ८९ सुमतिः ९० पद्मनाभः ९१ सिंहः ९२ सुजातिः ९३ संजयः ९४ सुनाभः

ए५ नरदेवः ए६ चित्तहरः ए७ सुरवरः ए८ हृदयरथः ए९ प्रभञ्जन १०० इति ॥ राज्यदेशनामानि तु अग १
 बंग २ कलिंग ३ गोकु ४ चौर ५ कर्णाट ६ लाट ७ सौराष्ट्र ८ काश्मीर ९ सौवीर १० आज़ीर ११
 चीण १२ महाचीण १३ गूर्जर १४ बंगाल १५ श्रीमाख १६ नेपाल १७ जहाख १८ कौशल १९ मा-
 खव २० सिंहख २१ मरुखलादीनि २२ ॥ २० ॥

स्यापयित्वा पुनरपि लोकांतिकैर्जीतकल्पिकैर्देवैः ताजिः दृष्टाजिः यावद् वाग्जिः लक्तः सन्, शेषं
 तदेव पूर्वोक्तं सर्वं जणितव्यं, यावत् धनं गोत्रिणां विजय्य दत्त्वा, योऽसौ उष्णकालस्य प्रथमो मासः,
 प्रथम. पक्षः, चैत्रबहुलः, तस्य चैत्रबहुलस्य अष्टमीदिवसे, दिवसस्य पश्चिमे जागे सुदर्शनायां नाम शि-
 धिकायां देवमनुजाऽसुरसहितया पर्यदा जनश्रेण्या समनुगम्यमानः, यावत् विनीताया नगर्यां मध्यभा-
 गेन निर्गच्छति, निर्गल्य यत्रैव सिद्धार्थवनं उथानं, यत्रैव अशोकनामा प्रधानवृक्षः, तत्रैव उपागच्छति, उ-
 पागल्य अशोकवरद्वयस्य अधः यावत् अत्मनैव चतुर्मुखिकं लोचं करोति, चतस्रजिर्मुखिप्रिलोचं कृते स-
 ति, अवशिष्टां पक्षां मुष्टिं सुवर्णवर्णयोः स्कन्धयोरुपरि लुठन्तीं कनककक्षशोपरि विराजमानां नीलकमल-

मालामिव विलोक्य हृष्टचित्तस्य शक्रस्य आग्रहेण रक्षितवान्, लोचं कृत्वा षष्टेन ऋक्तेन अपानकेन जलरहितेन उत्तराषाढार्यां नक्षत्रे चंद्रयोगं उपागते सति, उग्राणां, भोगानां, राजन्यानां, कृत्रियाणां च कष्टमहाकक्षादिभिश्चतुर्भिः सह, यथा स्वामी करिष्यति तथा वयमपि करिष्याम इति कृतनिर्णयैः सार्द्धं, एकं देवदूष्यमादाय मुंको भूत्वा गृहान्निष्क्रम्य अनगारितां प्रतिपन्नः, दीक्षां गृहीतवान् ३११ ।

कृषन्नः अर्हन् कौशलिक एकं वर्षसहस्रं यावत् नित्यं व्युत्सृष्टकायत्यक्तदेहः सन् विचरति ॥ अथ प्रव्रज्यां प्रतिपद्य गृहीतघोराभिग्रहो ऋगवान् ग्रामानुग्रामं विहरति, तदानीं लोकस्यातिसमृद्धत्वात् का निद्रा? कीदृशा वा निद्राचराः? इति कोऽपि वार्त्ता न जानाति, ततस्ते सह प्रव्रजिताः क्षुधादिपीडिता भववंतं आहारोपायं पृष्ठंति, ऋगवांस्तु मौनी न किमपि प्रतिवक्ति, ततस्ते कष्टमहाकष्टौ प्रति विज्ञप्तिं चक्रुः, तौ अपि ऊचतुर्यत् वयमपि आहारविधिं न जानीमः, पूर्वं तु भगवान् न पृष्ठः, इदानीं आहारं विना तु स्यातुं न शक्यते, ऋतल्लज्जया गृहेऽपि गंतुं अयुक्तं, ततो विचार्यमाणो वनवास एव श्रेयान्, इति विचार्य ऋगवंतं एव ध्यायंतो गंगातटे परिशदितपत्रायुषभोगिनो-

ऽसंस्कृतकेशकूर्वाजटिलास्तापसा जङ्घिरे, इतश्च कलमहाकलसुतौ जगवता पुलत्वेन प्रतिपत्नौ नमि-
 विनमिनामानौ देशांतरादागतौ ऋरतेन दीयमानं राज्यभागं श्रवणगण्ड्य पितृवचसा जगवत्समीप-
 मागत्य प्रतिमास्थिते जगधति नखिनीपत्रैर्जलमानीय सर्वतो ऋमिसिचनं जानुप्रमाणं कुसुमोच्चय च
 कृत्वा पंचांगप्रणामपूर्वकराज्यजागप्रदो भवेति प्रत्यहं विज्ञपयतौ जिनं सिपेवतुः, तौ चान्यदा वीदय
 बंदनार्थमागतो धरणेन्द्रो जगवद्भक्त्या संतुष्टोऽधादीतु चो जगवान्नि.संगो मा जगवंतं याचेयां, जव-
 न्नक्त्याऽहमेव युवाभ्यां दास्यामीति भणित्वा अष्टचत्वारिंशत्सहस्रसंख्याका विद्यास्तत्र गौरी गंधारी
 रोहिणी प्रज्ञसिखरुणाश्चतस्रो महाविद्याश्च पाठसिद्धा एव दत्तवान्, यद्योक्तं किरणावलीकारेण अ-
 ष्टचत्वारिंशत्संख्याका इति, तदयुक्त, आवश्यकवृत्तौ अष्टचत्वारिंशत्सहस्राणां उक्तत्वात्, अथ विद्यां
 दत्त्वा उक्तवांश्चेमाजिर्विद्याधरकिंप्राप्तौ संतौ स्वजनं जनपदं च गृहीत्वा यात युवां वैताढ्ये नगे, दक्षि-
 णविद्याधरश्रेण्यां, गौरियंगंधारप्रमुखानद्यौ निकायान् रथनूपुरचक्रवाहप्रमुखाणि पंचाशन्नगराणि,
 उचरश्रेण्यां च पंक्तवंशाक्षयप्रमुखानद्यौ निकायान् गगनवह्नजप्रमुखाणि च षट्पिनगराणि च निवास्य

विहरतमिति, ततस्तौ कृतकृत्यौ स्वपित्रोर्जरतस्यः च-खं व्यतिकरं निवेद्य दक्षिणश्रेण्यां नमी, उत्तरश्रेण्यां विनमी च तस्थतुः ॥

जगवांश्चान्नपानादिदानाऽकुशलैः समृद्धिमद्भिर्जनैर्वस्त्राजरकन्यादिभिर्निमंत्र्यमाणोऽपि योग्यां जिह्वां अलजमानोऽर्दीनमनाः कुरुदेशे हस्तिनागपुरे प्रविष्टस्तत्र च आवश्यकवृत्त्यनुसारेण बाहुब-
 विस्रुतसोमप्रजसुतः श्रेयांसो युवराजः, स च श्रेयांसो मया श्यामवर्णो मेरुसृतकलशेनाग्निषिक्तो-
 ऽतीवशोजितवानिति खप्तं दृष्टवान्, सुबुद्धिनामा नगरश्रेष्ठी सूर्यमंफलात् खस्तं किरणसहस्रं पुनः
 श्रेयांसेन तत्र योजितं, ततस्तदतीवाशोचत इतिखप्तमैकत, राजापि स्वप्ने महापुरुष एको रिपुबलेन
 युध्यमानः श्रेयांससहायाज्जयी जात इति ददर्श, त्रयोऽपि प्राप्ताः सत्रायां संभूय स्वप्नाः परस्परं न्य-
 वेदयन्, ततो राज्ञा कोऽपि श्रेयांसस्य महान् लाजो भावीति निर्णय विसर्जितायां पर्षदि श्रेयांसोऽपि
 खजवने गत्वा गवाक्षस्यः स्वामी न किञ्चिद्वातीति जनकोलाहलं श्रुत्वा स्वामिनं वीक्ष्य च मया का-
 पीदृशं नेपथ्यं दृष्टपूर्वं, इतीहापोहं कुर्वन् जातिस्मरणं प्राप, अहो अहं पूर्वभवे जगवतः सारथिर्जगवता

सह दीक्षां गृहीतवान्, तदा च वज्रसेनजिनेन कथितमासीद्यद्य वज्रनाभो जरतक्षेत्रे प्रथमो जिनो जावीति, स एष भगवान्, तदानीमेव तस्यौको मनुष्यः प्रधानेश्वरसकृमसमूहप्राचृतमादाय आगतस्ततोऽसौ तत्कुंभमादाय जगवान् गृह्णाणेमां योग्यां जिह्वासिति जगाद, जगवतापि पाणी प्रसारितौ, निखट्टश्च तेन सर्वोपि रसः, न चात्र विंदुरप्यधः पतति, कितूपरि शिखा वर्द्धते, यतः—माइज घ-
 रुहसहस्सा । अहवा माइज्जा सागरा सवे ॥ जस्सेयारिस खद्धी । सो पाणिपक्किगही होई ॥ १ ॥
 अत्र कवि—स्वाम्याह दक्षिणं हस्तं । कथं जिह्वां न खासि भोः ॥ स प्राह दातृहस्तस्या—ऽधो भवामि
 कथं प्रभो ॥ २ ॥ पूजाजोजनदानशातिककक्षापाणिग्रहस्थापना—चोक्षेत्रेक्षणहस्तकार्पणमुखव्यापार-
 बद्धस्त्वहं ॥—इत्यभिधाय दक्षिणहस्ते स्थिते—वामोऽहं रणसंमुखार्कगणनावासांगशय्यादिहृत् । बू-
 तादिव्यसनी त्वसौ स तु जगौ चोक्षोऽस्मि न त्वं शुचिः ॥ ३ ॥ ततः—राज्यश्रीभरतार्जितार्थनिवह-
 त्यागेः कृतार्थीकृतः । सतुष्टोऽपि गृह्णाण दानमधुना तन्वन् दयां दानिषु ॥ इत्यब्दं प्रतिबोध्य हस्त-
 युगलं श्रेयांसतः कारयन् । प्रत्यमेश्वरसेन पूर्णमृपभः पायात् स वः श्रीजिनः ॥ ३ ॥ श्रेयांसस्य दाना-

वसरे-नेत्रांबुधारा वाग्दुग्ध-धारा धाराधरस्य च ॥ स्वर्धया वर्द्धयामासुः । श्रीधर्मद्वंदुत दाशये ॥ ४ ॥
 ततस्तेन रसेन भगवता सांवत्सरिकतपःपारणा कृता, पंच दिव्यानि जातानि, वसुधावृष्टिः १
 चेलोत्क्षेपः २ व्योम्नि देवदुन्दुभिः ३ गंधोदकपुष्पवृष्टिः ४ आकाशे अहोदानमिति धोषणं च ५. ततः
 सर्वेऽपि लोकास्तत्र मिलिताः, अथ श्रेयांसस्तान् प्रज्ञापयति, जो जनाः सज्जतिक्षिप्सया एवं साधुभ्य
 एषणीयाहारभिक्षा दीयते, इत्यस्यां अवसर्पिण्यां श्रेयांसोपज्ञं दानं, त्वया एतत् कथं ज्ञातं ? इति
 लोकैः पृष्टश्च स्वामिना सह स्वकीयं अष्टप्रवसंबंधं आचष्ट, यदा स्वामीशाने लक्षितांगस्तदाहं पूर्वप्रवे
 निर्नामिका नाम्नी स्वयंप्रभा देवी १, ततः पूर्वविदेहे पुष्कलावतीविजये लोहार्गले नगरे जगवान्
 वज्रजंघस्तदानीमहं श्रीमती भार्या २, तत उत्तरकुरौ जगवान् युगलिकोऽहं युगलिनी ३, ततः सौ-
 धर्मे छात्रपि मित्रदेवौ ४, ततो जगवान् परविदेहे वैद्यपुत्रस्तदाहं जीर्णश्रेष्ठिपुत्रः केशवनामा मित्रं
 ५, ततोऽच्युतकल्पे देवौ ६, ततः पुंनरीकियां भगवान् वज्रनाभस्तदाहं सारथिः ७, ततः सर्वार्थि-
 सिद्धिविमाने देवौ ८; इह जगवतः प्रपौत्र इति, एवं श्रुत्वा सर्वोऽपि जनः-रिसहेससमं पत्तं । नि-

रवजां इक्षुरससम दाणं ॥ सेञ्चंससमो प्राधो । हविल्ल जइ मग्गिञ्चं जुजा ॥ १ ॥ इत्यादि स्तुवन-
स्वस्थानं गतः, एवं दीक्षादिनादारभ्य प्रमूर्धपर्यसहस्र छद्मस्थत्वकासस्तत्र सर्वसंकलितोऽपि प्रमादका-
ल अहोरात्र, एवं च—

यावत् आत्मानं ज्ञावयत एकं वर्षसहस्रं व्यतिक्रान्तं, ततश्च योऽसौ शीतकालस्य चतुर्थो मासः,
ससम पक्षः, फाल्गुनस्य कृष्णपक्षः, तस्य फाल्गुनबहुलस्य एकादशीदिवसे पूर्वाह्नकालसमये पुरि-
मताखनामकस्य विनीताशाखापुरस्य बहिस्तात् शकटमुखनामके उद्याने न्यग्रोधनामकवृक्षस्य
अधः, अष्टमेन प्रक्तेन अपानकेन जलरहितेन उत्तरापाढायां नक्षत्रे चद्रयोगे उपागते सतिः यान-
स्य मध्यजागे वर्त्तमानस्य अनन्तं केवलमुत्पन्नं, यावत् जानन् पदयंश्च विहरति ॥ ३३३ ॥

एवं च वर्षसहस्रेऽतिक्रान्तिं पुरिमताखनाग्निं विनीताशाखापुरे प्रज्जोः केवलज्ञानं उत्पन्नं, तदैव
भरतस्य चक्रमपि, तदा च विषयतृष्णाया विषमत्वेन प्रथमं तातं पूजयामि उत चक्रमिति द्रुणं वि-
मृश्य, इहलोकपरलोकसुखदायिनि ताते पूजिते, केवलमिहलोकफलदायि चक्रं पूजितमेवेति सम्यग्-

विचार्य ऋतः प्रत्यहं उपालंभान् ददतीं मरुदेवां हस्तिस्कंधे पुरतः कृत्वा सर्वधर्षा वंदितुं ययौ, प्रत्यासन्ने च समवसरणे मातः पश्य स्वपुत्रकिं, इति ऋतेन भणिता मरुदेवा हर्षपुत्रकितांगी प्रमोदाशुभ्रैर्निर्मलनेत्रा प्रभोश्ब्रह्मचामरादिकां प्रातिहार्थ्यलक्ष्मीं निरीक्ष्य चिंतयामास, धिग् मोहविह्वलान् सर्वानपि प्राणिनः, स्वार्थैः स्निह्यति, यन्मम ऋषजदुःखेन रुदंत्या नेत्रे अपि हीनतेजसी जाते, ऋषजस्तु एवं सुराऽसुरसेव्यमान इहशीं समृद्धिं जुंजानोऽपि मम सुखवार्त्तासंदेशमपि न प्रेषयति, ततो धिगिमं स्नेहं, इत्यादि जावयंत्यास्तस्याः केवलमुत्पन्नं, तत्क्षणाच्च आंयुषः क्षयान्मुक्तिं जगाम. ॥ अत्र कविः—पुत्रो युगादीशसमो न विश्वे । ज्ञात्वा द्वितौ येन शरत्सहस्रं ॥ यदर्जितं केवलरत्नमग्रं । स्नेहात्तदेवार्पितं मालुराशु ॥ १ ॥ मरुदेवा समा नांवा । याऽगात् पूर्वं क्लिबेक्षितुं ॥ मुक्तिकन्यां तनूजार्थं । शिवमार्गमपि स्फुटं ॥ २ ॥ जगवानपि समवसरणे धर्मं अकथयत्, तत्र ऋषजसेनाद्याः पंच शतानि भरतस्य पुत्राः सप्त शतानि पौत्राश्च प्रवजितास्तेषां मध्ये ऋषजसेनादयश्चतुरशीतिर्गणधराः स्थापिताः, ब्राह्मण्यपि प्रवत्राज, भरतः पुनः श्रावकः संजातः, स्त्रीरत्नं जविष्यतीति

तदा भारतेन निरुद्धा सुंदर्यपि श्राविका संजातेति, चतुर्विधसंघस्थापना ॥ ते च कलमहाकलवर्जाः सर्वेऽपि तापसाः भगवतः पार्श्वे दीक्षां जग्धुः, जगतस्तु शक्रनिवारितमरुदेवीशोकः स्वस्थानं जगाम ।

अथ जगतश्चक्रपूजां कृत्वा शुभे दिने प्रयाणं कृत्वा पट्टिसहस्रवर्षैः जगतस्तु पदं खंनानि साधयित्वा स्वयम्भूजां कृत्वा तु वह्निरिव तस्यौ, तदा जगतेन तत्कारणं पृष्ठा नियोगिनो जगुः, न-
वनवतिस्तत्र जगतरो वशे नागता इति, तदा भारतेनाष्टनव जगतृणां मदाज्ञा मान्येति हृतमुखेनावचि,
ते संजगुः किमाज्ञां मन्यामहे उत युञ्ज कुर्म इति पृष्टुः प्रजुमाश्रं गताः, प्रजुण,पि वैवालीयाध्यय
नप्ररूपणया प्रतिबोध्य दीक्षिता इति, तदनु बाहुवसिन उपरि हृतः त्रैवि, सोऽपि क्रोधधदप्पोद्धुः
सन् स्वैसन्ययुत सन्मुखमागत्य जगतेन सह द्वादशवर्षं यावद्युञ्जमकरोत्, परं न च हारितः, तदा
शक्रेणागत्य जगुस्तरजनसंहारं जवंतं ज्ञात्वा दृष्टिवाग्मुष्टिदं कलक्षणश्चत्वारो युञ्जाः प्रतिष्ठिताः, ते-
ष्वपि भारतस्य पराजयो जज्ञे, तदा भारतेन क्रोधधेन बाहुवसिन उपरि चक्रं मुक्तं, परमेकगोत्री-
यत्वात्तत्तं न पराजवत्, तदामर्षवशाद्भारतं हंतुमना मुष्टिमुत्पाठ्य धावन् बाहुवलिरहो पितृबुद्धयज्ये-

छत्रातृहननं तु ममानुचितमेव, उरपाटिता मुष्टिरपि कथं मोघा जवेदिति विचार्य स्वशिरसि तां
 मुक्त्वा लोचं कृत्वा सर्वं च लम्ब्या कायोत्सर्गं चक्रे, तदा जगतस्तं नत्वा स्वापराधं क्षमयित्वा स्व-
 स्थानं गतः, बाहुबलिस्तु पर्यायज्येष्ठान् बहुभ्रातृन् कथं नमामीति, ततो यदा केवलमुत्पत्स्यते तदैव
 जगत्पार्श्वे यास्यामीति विचार्य वर्षं यावत् कायोत्सर्गेणैवास्यात्, वर्षीते च जगत्त्रेभिः ताभ्यां स्वभ-
 गिनीभ्यां हे त्रातर्गजादुत्तरेत्युक्त्वा प्रतिबोधितः स यावत् चरणौ उदक्षिपत् तावत्तस्य केवलमु-
 त्पेदे, ततो जगत्पार्श्वे गत्वा चिरं विहृत्य जगवता सहैव स मोक्षं ययाविति, भरतोऽपि चिरं च-
 क्रवर्त्तिश्रियमनुभूय एकदादर्शजवने मुद्रिकाशून्यां स्वांगुलीं दृष्ट्वाऽनित्यत्वं भावयन् केवलज्ञानमुत्पाद्य
 दशसहस्रनृपसार्द्धं देवतादत्तं लिंगमुपादाय चिरं विहृत्य शिवं ययाविति ॥

कृषजस्य अर्हतः कौशलिकस्य चतुरशीर्तिर्गणाः, चतुरशीर्तिर्गणधराश्चाजवन् ॥

ऋषजस्य अर्हतः कौशलिकस्य ऋषजसेनप्रमुखाणां चतुरशीर्तिश्रमणसहस्राणि उत्कृष्टा एता-
 वती श्रमणसंपदा अजवत् ॥ २१४

ऋषभस्य अर्हतः कौशलिकस्य द्वाह्मीसुंदरीप्रमुखाणां आर्यिकाणां त्रयो लक्षाः, उत्कृष्टा एतावती आर्यिकासंपत् अजयत् ॥ २१५ ॥

ऋषभस्य अर्हतः कौशलिकस्य श्रेयांसप्रमुखाणां श्रमणोपासकानां त्रयो लक्षाः पञ्च सहस्राणि उत्कृष्टा एतावती आवकाणां संपत् अजयत् ॥ २१६ ॥

ऋषभस्य अर्हतः कौशलिकस्य सुभद्राप्रमुखाणां श्राविकाणां पञ्च लक्षाश्चतस्रु पञ्चाशत् सहस्राः उत्कृष्टा श्राविकाणां संपत् अजयत् ॥ २१७ ॥

ऋषभस्य अर्हतः कौशलिकस्य चत्वारि सहस्राणि, पञ्चाशदधिकानि चतुर्दशपूर्विणां अकेवलिनामपि केवलितुल्याना यावत् उत्कृष्टा एतावती चतुर्दशपूर्विणां संपत् अभवत् ॥ २१८ ॥

ऋषभस्य अर्हतः कौशलिकस्य नव सहस्राणि अवधिज्ञानिनां उत्कृष्टा एतावती अवधिज्ञानिनां संपत् अभवत् ॥ २१९ ॥

ऋषभस्य अर्हतः कौशलिकस्य विशतिसहस्राः केवलज्ञानिनां उत्कृष्टा एतावती केवलज्ञानिसंपत्

अजवत् ॥ २२० ॥

ऋषजस्य अर्हतः कौशलिकस्य विंशतिसहस्राणि षट् शतानि च वैक्रियलब्धिमतां उत्कृष्टा ए-
तावती वैक्रियलब्धिमत्संपत् अजवत् ॥ २२१ ॥

ऋषजस्य अर्हतः कौशलिकस्य द्वादश सहस्राणि, षट् शतानि, पंचाशच्च विपुलमतीनां सा-
र्धं द्यद्वीपेषु द्वयोश्च समुद्रयोः संज्ञिनां पंचेन्द्रियाणां पर्याप्तकानां मनोगतान् ज्ञावान् जानतां उत्कृ-
ष्टा एतावती विपुलमत्संपत् अभवत् ॥ २२२ ॥

ऋषजस्य अर्हतः कौशलिकस्य द्वादश सहस्राणि, षट् शतानि पंचाशच्च वादिनां उत्कृष्टा ए-
तावती वादिसंपत् अजवत् ॥ २२३ ॥

ऋषभस्य अर्हतः कौशलिकस्य त्रिंशतिशिष्यसहस्राणि सिद्धानि, चत्वारिंशत् आर्यिकासह-
स्राणि सिद्धानि ॥ २२४ ॥

ऋषजस्य अर्हतः कौशलिकस्य द्वाविंशतिसहस्राणि नव शतानि च अनुत्तरोपपातिनां, गतौ

कल्याणं येषां ते तथा तेषां, यावत् उत्कृष्टा एतावती अनुत्तरोपपातिनां संपत् अन्नवत् ॥ २२५ ॥
 ऋषयस्य अर्हतः कौशलिकस्य द्विविधा अंतकृद्भूमिः अजवत्, तथाथा-युगांतकृद्भूमिः पर्यायां-
 तकृद्भूमिश्च, यावत् युगांतकृद्भूमिरसंख्येयानि पुरुषयुगानि, जगवतोऽन्वयक्रमेण सिद्धानि, पर्यायां-
 तकृद्भूमिस्तु जगवतः केवले समुत्पन्नंतमुद्गूत्तं न मरुदेवास्वामिनी अतकृत्केवलितं प्राप्ता ॥ २२६ ॥

तस्मिन् काले तस्मिन् समये ऋषयः अर्हन् कौशलिकः विशतिपूर्वखदान् कुमारवस्यायां उपित्वा
 स्थित्वा, त्रिपष्टि. पूर्वखदान् राज्यावस्थायां उपित्वा, त्र्यशीतिपूर्वखदान् गृहस्थावस्थायां उपित्वा,
 एकं वर्षसहस्रं तन्नस्यपर्यायं पालयित्वा, एकं पूर्वखदा वर्षसहस्रेणो नं केवल्यपर्यायं पालयित्वा, प्र-
 तिपूर्णे पूर्वखक्षं चारित्रपर्यायं पालयित्वा, चतुरशीतिः पूर्वखदान् यावत् सर्वायुः पालयित्वा, क्षीणेपु
 वेदनीयायुर्नामगोत्रेषु सत्सु, अस्यां अवसर्पिण्यां सुखमदुःखमानामके तृतीयारके बहु व्यतिक्रान्ते सति,
 त्रिपु वर्षेषु सार्वेषु अष्टसु मासेषु शेषेषु सत्सु, तृतीयारके एकोनवतिपक्षावशेषे, योऽसौ शीतकालस्य
 तृतीयो मासः, पंचमः एकः, माघस्य कृष्णपक्षः, तस्य माघत्रयस्य त्रयोदशी दिवसे उपरि अष्टापदशे-

ब्रह्मिण्यस्य दशभिः अनगारसहस्रैः सार्द्धं चतुर्दशजक्तपरित्यागादुपवासषट्केन अपानकेन जलरहितेन, अग्निजिनामके नक्षत्रे चंद्रयोगं उपागते सति पूर्वाह्निकालसमये पढ्यंकासनेन निषण्णः कालगतः, यावत् सर्वदुःखानि प्रक्षीणानि ॥

यस्मिन् समये जगत्तान् सिद्धः तस्मिन् समये चलितासनः शक्रोऽवधिना जगवन्निर्वाणं विद्या-
याग्रमहिषीलोकपालादिसर्वपरिवारपरिवृतो यत्र जगवह्वरीरं तत्रागत्य त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य निरानंदोऽश्रु-
पूर्णनयनो नात्यासन्ने नातिदूरे कृतांजलिः पथुपास्ते, एवं इशानेंद्रादयः सर्वेऽपि सुरेंद्राः कं पितासना ज्ञा-
तजगवन्निर्वाणाः स्वस्वपरिवारपरिवृता अष्टापदपर्वते यत्र जगवह्वरीरं तत्रागत्य विधिवत् पथुपासमा-
नास्तिष्ठति, ततः शक्रो जवनपतिव्यंतरज्योतिष्कवैमानिकदेवैर्नंदनवनाडु गोशीर्षचंदनकाष्ठानि आ-
नाय्य तिस्रश्चिताः कारयति, एका तीर्थकरशरीरस्य, एका गणधरशरीराणां, एका शेषमुनिशरीराणां,
तत आग्नियोगिकदेवैः क्षीरोदसमुद्राज्जलं आनायति, ततः शक्रः क्षीरोदजलैस्तीर्थकृह्वरीरं ह्यपयति,
सरसगोशीर्षचंदनेनानुलिंपति, हंसलक्षणं पटशाटकं परिधापयति, सर्वालंकारविभूषितं करोति, एवं

अन्ये देवा गणधरमुनिशरीराणि लपितानि चंदनानुलिसानि सर्वालंकारविभूषितानि कुर्वन्ति, ततः शक्रो विचित्रचित्रविराजितास्त्रिभुजाः शिविकाः कारयति, निरानंदो दीनमना अश्रुमिश्रनेत्रस्तीर्थकुण्ड-
रीरं शिविकायां आरोपयति, अन्ये देवा गणधरमुनिशरीराणि स्थापयति, ततः शक्राह्वया अग्निकुमारा देवा निरानंदा निरुत्साहा अग्निं ज्वालयति, वायुकुमारा वायुं विकुर्वन्ति, शेषाश्च देवास्तासु चितासु काष्ठागुरुचंदनादिसारदारुणि निक्षिपति, कुजशो मधुघ्नतैस्ताः सिंचन्ति, अस्थिशेषेषु च तेषु शरीरेषु ततः शक्राह्वेन मेघकुमारा देवास्त्रिभुजा निर्वपयति, ततः शक्रः प्रचोरुपरितर्नी दक्षिणां दाढां यच्छाति, ईशानेन्द्र उपरितर्नी वामां, चमरेंद्रोऽधस्तर्नी दक्षिणां, बर्लोड्रोऽस्तर्नी वामां, अन्येऽपि देवाः केऽपि जिनचक्र्या केऽपि जीतमिति, केऽपि धर्म इति कृत्वा अवशिष्टानि अगोपांगास्थीनि यच्छन्ति, ततः शक्रो रत्नमयानि त्रीणि स्तूपानि कारयति, एकं प्रगवतो जिनस्य, एकं गणधराणां, एकं शेषमुनीनां, तथा कृत्वा च शक्रादयो देवा नंदीश्वरादिषु द्वीपेषु कृताष्टाष्टिकमहोत्सवाः स्वस्वविमानेषु गत्वा स्वस्वासु समासु वज्रमयसमुज्जकेषु जिनदाढाः प्रक्षिप्य गंधमाख्यादिभिः पूजयन्ति ॥

शृष्यस्य अर्हतः कौशलिकस्य यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणस्य त्रीणि वर्षाणि : सार्द्धांश्चाष्टौ मासा
 व्यतिक्रान्ताः, ततः परं एका सागरोपमकोटाकोटी, कीदृशी ? त्रिवर्षसार्द्धाष्टमासाधिकैर्द्विचत्वारिं-
 शद्वर्षाणां सहस्रैः जनां व्यतिक्रान्ता, एतस्मिन् समये श्रमणो जगवान् महावीरो निर्वृत्तः, ततोऽपि
 परं नववर्षशतानि व्यतिक्रान्तानि, दशमस्य वर्षशतस्य अयं अशीतितमः संवत्सरः कालो गच्छति । ११७
 ॥ इति श्रीऋषभदेवचरित्रं समाप्तम् ॥

॥ इति जगद्गुरुश्रीह्रीरविजयसूरीश्वरशिष्यरत्नमहोपाध्यायश्रीकीर्तिविजयगणि-
 शिष्योपाध्यायश्रीविनयविजयगणिविरचितायां कदपसुबोधिकायां सप्तमः

द्वयः समाप्तः ॥ समाप्तं च जिनचरितरूपप्रथमवाच्यव्याख्यानं,
 इति, ग्रंथाग्रंथ (१०५५) सप्तानामपि व्याख्यानानां

ग्रंथाग्रंथ (५१५९)

॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ अष्टमं व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥

अथ गणधरादि स्थविरावलीसङ्क्षेपे द्वितीये वाच्ये स्थविरावलीमाह—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य नव गणाः, एकादश गणधराश्च अत्रवन्, अथ शिष्यः पृष्ठति, तत् केन अर्थेन हेतुना हे चन्दत ! एवं उच्यते ? श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य नव गणाः, एकादश गणधराश्च अभूवन्, अन्येषां गणानां गणधराणां च तुल्यत्वात् ' जावइआ जस्स गणा तावइआ गणहुरा तस्स ' इति प्रसिद्धत्वात्, इति शिष्येण प्रश्ने कृते आचार्य आह—श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठ इन्द्रभृतिनामा अनगारो गौतमगोत्रः पच श्रमणशतानि वाचयति, मध्यमः अग्निभृतिनामा अनगारः गौतमगोत्रः पंच श्रमणशतानि वाचयति, सप्तः वायुञ्जृतिर्नामा अनगारः गौतमगोत्रः पच श्रमणशतानि वाचयति, स्थविरः आर्यव्यक्कनामा चारद्वाजगोत्रः पच श्रमणशतानि वाचयति, स्थविर आर्यसुधर्मानामा अग्निवैश्यायनगोत्रः पच श्रमणशतानि वाचयति ॥

स्थिविरः मन्त्रितपुत्रो वासिष्ठगोत्रः सार्द्धान् त्रीणि श्रमणशतानि वाचयति, स्थिविरो मौर्यपुत्रः काश्यपगोत्रः सार्द्धानि त्रीणि श्रमणशतानि वाचयति ॥ स्थिविरः अक्रंपितः गौतमगोत्रः, स्थिविरः अचलत्राता च हार्यानगोत्रः, तौ द्वात्रिंशत् स्थिविरौ त्रीणि त्रीणि श्रमणशतानि वाचयतः, स्थिविरः मेतार्थः, स्थिविरः प्रभासः, द्वावपि स्थिविरौ कोस्मिन् यौ गोत्रेण त्रीणि त्रीणि श्रमणशतानि वाचयतः. तत् तेन हेतुना हे आर्यं ! एवं उच्यते ॥ श्रमणस्य ऋगवतो महावीरस्य नव गणाः, एकादश गणधराश्च अऋवन्, तत्र अक्रंपिताचलत्रात्रोरैकैव वाचना, एवं मेतार्थप्रज्ञासयोरपीति युक्तमुक्तं नव गणा एकादश गणधराः, यस्मात् एकवाचनिको यतिसमुदायो गण इति, अत्र मंडितमौर्यपुत्रयोरैकमातृकत्वेन त्रात्रोरपि भिन्नगोत्रान्निधानं पृथक्जनकापेक्षया, तत्र संकितस्य पिता धनदेवो मौर्यपुत्रस्य तु मौर्य इति, अनिषिद्धं च तत्र देशे एकस्मिन् पत्न्यौ मृते द्वितीयपतिवरणमिति वृद्धाः ॥

सर्वे एते इंद्रऋत्यादयः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य एकादशपि गणधराः, कीदृशाः ? द्वादशांगीप्रणेतारः, आचारांगादिद्विष्टिवादांतश्रुतवंतः स्वयं तस्मिन्प्रणयनात्. चतुर्दशपूर्ववेत्तारः, द्वादशांगि-

त्वे इत्येतैर्नैव षतुर्दशपूर्वित्वे लब्धे यत्पुनरेतदुपादानं तदंगेषु चतुर्दशपूर्वाणां प्राधान्यख्यापनार्थं, प्राधान्यं च पूर्वप्रणयनात् अनेकविधामत्रार्थमयत्वात् महाप्रमाणत्वाच्च, द्वादशांगित्वं चतुर्दशपूर्वित्वं च सूत्रमात्रग्रहणेऽपि स्यादिति तदपोहार्थमाह समस्तगणपिटकधारकाः, गणोऽस्यास्तीति गणी भा-
 वाचार्यस्तस्य पिटकमिव रत्नादिकरंऽकमित्र गणपिटक द्वादशांगी, तदपि न देशतः स्थूलिजद्रस्येव,
 किं तु समस्तं सर्वाक्षरसन्निपातित्वाच्चद्वारयति सूत्रतोऽर्थतश्च ये ते, तथा राजपट्टे नगरे अपानकेन
 मासिकेन भक्तेन प्रक्तप्रत्याख्यानैः, पादपोपगमनानशनेन मोक्ष गताः, यावत् सर्वदुःखप्रक्षीणाः,
 स्थिविर इन्द्रभृतिः स्थिविर आर्यसुधर्मा च सिद्धिं गते महावीरे सति पश्चाद् द्वावपि स्थिविरो निर्वाणं
 प्राप्तौ, तत्र नव गणधरा प्रगवति जीवत्येव सिद्धाः, इन्द्रभृतिः सुधर्माणौ तु प्रगवति निर्धृते निर्धृत्तौ ॥
 ये इमे अद्यतनकाले श्रमणा निर्ग्रथा विहरंति एते सर्वेऽपि आर्यसुधर्मणः अणगारस्य अप-
 त्यानि शिष्यसंतानजा इत्यर्थः अत्रशेषा गणधरा निरपत्याः शिष्यसंतानरहिताः, स्वस्वमरणकाले
 स्वस्वगणान् सुधर्मस्वामिनि निरुज्य शिवं गताः, यदाहुः--' मासं पाउवगया । सर्वे वि अ सबसद्धि-

संपन्ना ॥ वज्ररिसहसंघयणा । समचतुरंसा य संवाणा ॥ १ ॥

॥ गणधराणां सहवासादिवर्षमानयंत्रकसिद्धं ॥

गणधरनाम.	सहवास.	वर्ष ३०	वर्ष १२	केवलपर्याय.	सर्वायुः
१ इंद्रच्युति	वर्ष ५०	वर्ष ३०	वर्ष १२		वर्ष १२
२ अग्निच्युति	४६	२२	१६		१४
३ वायुच्युति	४२	१०	१०		१०
४ व्यक्त	५०	१२	१०		१०
५ सुधर्मा	५०	४२	१०		१००
६ संकित	५३	१४	१६		१५
७ सौर्यपुत्र	६५	१४	१६		१५
८ अकंपित	४०	१५	२१		१०

९	अचलव्राता	वर्ष ४६	वर्ष १२	वर्ष १४	वर्ष ३२
१०	मेतार्य	" ३६	" १०	" १६	" ६२
११	प्रजास	" १६	" ८	" १६	" ४०

श्रमणो जगवान् महावीरः काश्यपगोत्रः, श्रमणस्य जगवतो महावीरस्य काश्यपगोत्रस्य आर्य-
सुधर्मा स्थिविरः शिष्यः, अश्विष्यायनगोष्ठः, श्रीवीरपट्टे श्रीसुधर्मस्वामी पंचमो गणधरस्तत्स्वरूपं
चेदं-कुल्लगसन्निवेशे धम्मिलविप्रस्य आर्या भद्रिणा, तयोः सुतश्चतुर्दशवियापात्रं पंचाशच्छर्पाति प्र-
व्रजितस्त्रिंशच्छर्पाणि वीरसेवा, वीरनिर्वाणाद् द्वादशवर्षति जन्मतो द्विनवतिवर्षति च केवलं, ततो-
ऽष्टौ वर्षाणि केवलित्वं परिपाल्य शतवर्षायुर्जंबूस्वामिनं स्वपदे संस्थाप्य शिवं गतः ॥३॥ स्थिविरस्य आर्य-
सुधर्मणः अश्विष्यायनगोत्रस्य आर्यजबूनामा स्थिविरः शिष्यः काश्यपगोत्रः, श्रीजंबूस्वामिस्वरूपं चेदं-
राजपट्टे ऋष्यधरिष्ठोः पुत्रः पंचमस्वर्गाच्छ्रुतो जंबूनामा श्रीसुधर्मस्वामिसमीपे धर्मश्रवणपुरस्तरं
प्रतिपन्नशीलसम्यक्त्वोऽपि पित्रोर्दृढाग्रद्ववशादष्टौ कन्याः परिणीतः, परं तासां सनेहाजिर्वाग्भिर्न

व्यामोहितः, यतः—सम्यक्त्वशीलतुंवाभ्यां । नवाब्धिस्तीर्यते सुखं ॥ ते दधानो मुनिर्जंबूः । स्त्रीन-
दीषु कथं ब्रुहेत् ॥ १ ॥ ततो रात्रौ ताः प्रतिबोधयंश्चौर्यार्थमागतं चतुःशतनवनवतिचौरपरिकरितं
प्रज्ञवमपि प्राबोधयत्ततः प्रातः पंचशतचौरप्रियाष्टकतज्जनकजननीखजनकजननीनिः सह स्वयं पंच-
शतसप्तविंशतितमो नवनवतिकनककोटीः परित्यज्य प्रव्रजितः, क्रमात् केवली भ्रूत्वा षोडशवर्षाणि
गृहस्यत्वे, विंशतिः षाड्मस्थे, चतुत्वारिंशत् केवलित्वे, अशीतिवर्षाणि सर्वायुः परिपाठ्य श्रीप्रज्ञवं
स्वपदे संस्थाप्य सिद्धिं गतः, अत्र कविः—

जंबूसमस्तखारदो । न श्रुतो न जविष्यति ॥ शिवाध्ववाहकान् साधून् । चौरानपि चकार यः
॥ १ ॥ प्रज्ञवोऽपि प्रशुर्जीया—स्त्रीयेण हरता धनं ॥ लेभेऽनर्घ्याचौर्यहरं । रत्नत्रितयमद्भुतं ॥ २ ॥ तत्र
—बार वरिसेहिं गोअम । सिद्धो वीराळ वीसहिं सुहुमो ॥ चउसष्टिण् जंबू । बुद्धिज्ञा तत्थ दस णाणा
॥ ३ ॥ मण १ परमोहि २ पुलाए ३ । आहार ४ खवग ५ उवसमे ६ कल्पे ७ ॥ संजमतिअ ँ केवल
ए सिज्ज—णाया १० जंबूमि दस बुद्धिज्ञा ॥ ४ ॥ ' मणत्ति : मनःपर्यायज्ञानं, ' परमोहित्ति ' परमा-

वधिर्यस्मिन्नुत्पन्नैतमुद्दूर्चीतः केवलोत्पत्तिः, 'पुष्पाणत्ति' 'पुष्पाकलन्धिर्यया चक्रत्रत्तिसैन्यमपि चूर्णीकर्तुं प्रभुः स्यात्, 'आहारागत्ति' आहारकशरीरलन्धिः, 'खवगत्ति' 'रूपकश्रेणिः, ' उवसमत्ति ' उपशमश्रेणिः, ' कप्पत्ति ' जिनकल्पः, ' संजमत्तिश्चत्ति ' संयमत्रिकं, परिहारविशुद्धिक १ सूदमसंपराय २ यथाख्यातचारित्रलक्षण ३. अत्रापि कविः-लोकोत्तरं हि सौभाग्यं । जञ्चूस्वामिमहामुनेः ॥ अद्यापि य पतिं प्राप्य । शिवश्रीर्नान्यमिहति ॥ १ ॥ स्थिविरस्य आर्यजंबूनामकस्य काश्यपगोत्रस्य आर्यप्रजवः स्थिविरः शिष्योऽभूत्, काल्यायनगोत्रः, स्थिविरस्य आर्यप्रजवस्य काल्यायनगोत्रस्य आर्यशय्यप्रजवः स्थिविरः शिष्यः, कीदृशः ?, मनकस्य पिता बहगोक्षः, अन्यदा स प्रजवप्रभुणा स्वपदे स्थापनार्थं गणे सधे, च उपयोगे दत्ते, तथाविधयोग्याऽदर्शने च परतीर्थेषु तदुपयोगे दत्ते राजगृहे यज्ञयजन् शय्यप्रजवज्जो ददृशे, ततस्तत्र गत्वा साधुभ्यां ' अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं न ज्ञायते परं ' इति वचः श्रावित, खजजापितस्वरुब्राह्मणदर्शिताया यज्ञस्तंन्नाधस्यश्रीशातिनाथप्रतिमाया दर्शनेन प्रतिबुद्धः प्रमजितः, तदनु श्रीशय्यप्रजवं स्वपदे न्यस्य स्वर्गमगादिति प्रजवप्रभुस्वरूप, तदनु श्रीशय्यं-

क्षवोऽपि साधानमुक्तनिजनायार्थाप्रसूतमनकाख्यपुष्टहिताय श्रीदशवैकालिकं कृतवान्, क्रमेण च श्री-
यशोजद्रं स्वपदे संस्थाप्य श्रीवीरादष्टनवतिवर्षैः स्वर्जगाम इति ॥ ४ ॥

श्रीयशोजद्रसूरिरपि श्रीजद्रबाहुसंभृतिविजयाख्यौ शिष्यौ स्वपदे न्यस्य स्वलोकमलंचक्रे ॥५॥
स्थिविरस्य आर्यशय्यंजवस्य मनकस्य पितुः बह्वगोत्रस्य आर्ययशोजद्रः स्थिविरः शिष्यः तुंगिकायन-
गोत्रोऽभूत् ॥ ५ ॥ अतः परं प्रथमं संक्षिप्तवाचनया स्थिविरावलीमाह—संक्षिप्तवाचनया आर्यय-
शोजद्रात् अग्रतः एवं स्थिविरावली कथिता, तद्यथा—स्थिविरस्य आर्ययशोजद्रस्य तुंगिकायनगोत्र-
स्य शिष्यौ द्वौ स्थिविरौ, स्थिविरः संभृतिविजयः माहरगोत्रः १, स्थिविरः आर्यभद्रबाहुश्च प्राचीन-
गोत्रः २, श्रीयशोजद्रपट्टे श्रीसंभृतिविजयश्रीजद्रबाहुनामकौ द्वौ पट्टधरौ जातौ, तत्र जद्रबाहुसंबंध-
श्रैवं-प्रतिष्ठानपुरे वराहमिहिरजद्रबाहुद्विजौ प्रव्रजितौ, जद्रबाहोराचार्यपपदाने रष्टः सन् वराहो
द्विजवेषमाहृत्य वाराहीसंहितां कृत्वा निमित्तैर्जीवति, वक्ति च लोके काप्यरण्ये शिष्यायां अहं सिं-
हलक्ष्ममंरुथं, शयनावसरे तद्रजंजनस्मृत्या लक्ष्मजक्त्या तत्र गमने सिंहं दृष्ट्वापि तस्याधो हस्तक्षेपेण

लक्ष्मणगे कृते संतुष्टः सिंहलमाधिपः सूर्यः प्रत्यक्षीभूय स्वमंगले नीत्वा सर्वं ग्रहचारं ममादर्शयदि-
 ति, अन्यदा वराह्येण राहः पुरो लिखितकुशलकमध्ये द्विपचाशत्पलमानमत्स्यमाने कथिते श्रीभद्र-
 बाहुचिस्तस्य मार्गेऽर्धपलशोपात् सार्धैकंपंचाशत्पलमानता कुंजालकप्रति पातश्च उक्तो मिलितश्च,
 तथान्यदा तेन नृपनंदनस्य शतवर्षपर्युर्वचते, एते न व्यवहारज्ञा नृपपुत्रस्य विभोक्तनार्थमपि नागता
 इति जैननिंदायां च क्रियमाणायां गुरुत्रिः सप्तत्रिंशैर्धिकासिकातो मृतिरूचे; अत्र किरणावली-
 कारेण सप्तदिनेरिति समस्तः प्रयोगो लिखितः, स तु वैयाकरणैश्चित्य, सख्यया समाहारद्विगुजव-
 नात्, तदनु राज्ञा पुरात्सर्वविकालिकाकर्षणेऽपि सप्तमदिने स्तन्यं पिबतो बालस्योपरि विकालिकाकारव-
 क्सागंखापातेन मरणे गुरुणां प्रशंसा, तस्य निंदा च सर्वत्र प्रससार, ततः कोपान्मृत्वा व्यतरीभू-
 याऽशिवोत्पादादिना संघ उपसर्गयन् उपसर्गहरं स्तोत्रं कृत्वा श्रीगुरुत्रिनिवारितः, उक्त च-उवस-
 गहरं शुच । कालण जेण संघकक्षाण ॥ करुणापरेण विहिद्य । स जहबाहुगुरु जयउ ॥ १ ॥

स्थिविरस्य आर्यसंभृतिविजयस्य माहर्गोत्रस्य शिष्यः स्थिविरः आर्यस्थूलमद्रः गौतमगोत्रोऽभूत्

॥ स्थूलचन्द्रसंबंधश्चैवं-पाटलिपुरे शकटालमंत्रिपुत्रः श्रीस्थूलजद्रो द्वादश वर्षाणि कोशागृहे स्थितो वरुचिद्विजप्रयोगात् पितरि मृते नंदराजेनार्थं मंत्रिसुद्रादानायान्यर्थितः सन् पितृमृत्युं सचिन्ते विचिन्त्य दीक्षामादत्त, पश्चाच्च संमृतिविजयांतिके व्रतानि प्रतिपद्य तदादेशपूर्वकं कोशागृहे चतुर्मासी-मस्थत्, तदंते च बहुहावजावविधायिनीमपि नां प्रतिबोध्य गुरुसमीपमागतः सन् तैर्दुष्करदुष्करकारक इति संवसमहं प्रोचे, तद्धवसा पूर्वायाताः सिंहगुहासर्पबिलकूपकाप्रस्थायिनस्त्रयो मुनयो हूनाः, तेषु सिंहगुहास्थायी मुनिर्गुरुणा निवार्यमाणोऽपि द्वितीयचतुर्मास्यां कोशागृहे गतः, दृष्ट्वा च तां दिव्यरूपां चलचित्तोऽजनि, तदनु तथा नेपालदेशानायितरलंकंबलं खाले क्षिप्त्वा प्रतिबोधितः सन्नागत्योवाच-स्थूलजद्रः स्थूलजद्रः । स एकोऽखिलसाधुषु ॥ युक्तं दुष्करदुष्कर-कारको गुरुणा जगे ॥ १ ॥ पुष्प-फलाणं च रसं । सुराणमंसाणमहिलिञ्चाणं च ॥ जाणंता जे विरया । ते दुष्करकारए वंदे ॥ २ ॥ कोशापि तत्प्रतिबोधिता सती स्वकामिनं पुंलार्पितवाणैर्दूरस्थाम्रलुंब्यानयनगर्वितं रथकारं सर्वपरा-शिश्वसूच्यग्रस्थपुष्पोपरि नृत्यंती प्राह-न दुष्करं अंबयलुंबितोरुणं । न दुष्करं सरिसवनञ्चिआइं ॥

तं दुष्करं तं च महाणुजावं । ज सो मुणी पमयवणमि बुद्धो ॥ ३ ॥ कवयोऽपि-

गिरौ गुहायां विजने वनांतरे । वासं श्रयते वशिनः सहस्रशः ॥ हर्म्येऽतिरम्ये शुवतीजनांतिके । वशी
स एकः शकटालनंदनः ॥ ४ ॥ योऽज्ञो प्रविष्टोऽपि छि नैव दग्ध-श्लिन्नो न खजाप्रकृतप्रचारः ॥ कु-
ष्णाद्विरध्रेऽप्युपितो न दष्टो । नाक्तोजनागारनिवास्यहो यः ॥ ५ ॥ वेद्या रागवती सदा तदनुगा पद्मी-
रसैर्जोजनं । शुभ्रं धाम मनोहरं वपुरहो नव्यो वयः संगम ॥ कालोऽय जलदाविलस्तदपि यः कामं
जिगायादरात् । तं वंदे शुवतीप्रबोधकुशलं श्रीस्थूलजडं मुनिं ॥ ६ ॥ रे कामवामनयना तव मुख्य-
मखं । वीरा वसंतपिकपचमचंद्रमुख्या ॥ त्वस्तेवका दूरिविरचिमद्देश्वराद्या । द्वाहा इताश मुनिनापि
कथ हतस्त्वं ॥ ७ ॥ श्रीनदिपेणरथनेमिमुनीश्वरादि-बुद्ध्या त्वया मदन रे मुनिरेष दृष्टः ॥ ज्ञातं न
नेमिमुनिजंबुसुदर्शनानां । तुयौ जविष्यति निहृत्य रणांगणे मां ॥ ८ ॥ श्रीनेमितोऽपि शकटाद्यसुतं
विचार्य । मन्यामद्दे वयममुं भटमेकमेव ॥ देवोऽद्भिर्दुर्गमधिरुह्य जिगाय मोह । यन्मोहनालयमयं
तु वशी प्रविश्य ॥ ९ ॥ अन्यदा द्वादशवर्षदुर्भिक्षप्रति संघामद्देण श्रीप्रद्रबाहुनिः साधुपंचशत्याः प्र-

त्यहं वाचनासप्तकेन दृष्टिवादे पाठ्यमाने सप्तभिर्वाचनाभिरन्येषु उद्विग्नेषु श्रीस्थूलजद्रो वस्तुछयोनां दशपूर्वीं पपाठ; अथैकदा यद्दासाध्वीप्रचृतीनां चंदनार्थमागतानां स्वभगिनीनां सिंहरूपदर्शनेन तुना श्रीमद्भवाहवो वाचनायां अयोग्यस्त्वं इति स्थूलजद्र ऊचिवांसः, पुनः संघाग्रहात्, अथान्यस्मै वाचना न देयेत्युक्त्वा सूत्रतो वाचनां ददुः, तथा चाहुः—केवली चरमो जंबू—स्वाम्यथ प्रजवप्रभुः ॥ शय्यंजवो यशोजद्रः । संभ्रूतिविजयस्तथा ॥ १ ॥ भद्रबाहुः स्थूलजद्रः । श्रुतकेवलिनो हि षट् ॥

स्थविरस्य आयस्थूलभद्रस्य गौतमगोत्रस्य शिष्यौ द्वौ स्थविरौ अभूतां, स्थविर आर्यमहागिरिः एलापत्यगोत्रः, स्थविरः आर्यसुहृस्तिश्च वासिष्ठगोत्रः, तयोः संबंधश्चैवं—आर्यमहागिरिर्जिनकल्प-विच्छेदेऽपि जिनकल्पतुलनामकार्षीत्—‘ बुद्धिन्ने जिणकल्पे । काही जिणकल्पतुलणमिह धीरो ॥ तं वंदे मुणिवसहं । महागिरिं परमंचरणधरं ॥ १ ॥ जिणकल्पपरीक्रमं । जो कासी जस्स संथवमकासी ॥ सिद्धिघरंमिः सुहृबी । तं अज्जमहागिरिं वंदे ॥ १ ॥ ’ वंदे अज्जसुहृडिं । मुणिवरं जेण संपइ-राया ॥ रिद्धिं तव्वपसिद्धं । चारित्तापाविडं परसं ॥ १ ॥ ’ चैरार्यसुहृस्तिजिर्हुर्जिंके साधुभ्यो जिक्षां

याचमानो द्रमको दीक्षितः, श्रेणिकसुतकोणिकसुतोदायिपद्मोदितनवनन्दं पद्मोद्भूतचन्द्रगुप्तसुतश्च शोक-
 श्रीसुतकुणालपुत्रः संप्रतिनामाभूत्, स च जातमात्र एव पितामहदं चराज्ये रथयात्राप्रवृत्तश्रीआर्यसु-
 हृस्तिदर्शनाज्जातजातिस्मृतिः सपादलक्षजिनलयसपादकोटिनवीनविंबवर्द्धत्रिंशत्सहस्रजीर्णोद्धारपं-
 चनवतिसहस्रपित्तलमयप्रतिमानेकशतसहस्रसत्रशाखादिभिर्विभूयितां त्रिखणामपि महीमकरोत्,
 यत्तु किरणावलीकृता सपादकोटिजिनचवनेत्युक्त तद्धित्य, अंतर्वाच्यादौ सपादलक्षकेति दर्शनात्, अ-
 नार्थदेशानपि करं मुक्त्वा पूर्वं साधुवेपथुत्वंतंप्रेषणादिना साधुविहारयोग्यान् स्वसेवककट्टपान् जैन-
 धर्मरतांश्च चकार, तथा, बल्लपात्रान्नदध्यादि-प्रासुकद्रव्यविक्रय ॥ ये कुर्वन्त्यथ तानूर्वी-पतिः सं-
 प्रतिरूचिवान् ॥ १ ॥ साधुभ्यः संचरद्द्रव्योऽग्रे । द्वैकनीयं स्वस्तु ज्ञोः ॥ ते यदा ददंते पूज्या-स्तै-
 भ्यो दातव्यमेव तत् ॥ २ ॥ अस्मत्कोशाधिकारी च । तन्नं दास्यति याचितं ॥ मूल्यमभ्युह्यसहस्रानि-
 । समस्तं तस्य वस्तुनः ॥ ३ ॥ अथ ते पृथिवीमर्तु-राज्ञया तद् व्यधुर्मुदा ॥ अशुक्रमपि तच्छुद्धं-
 बुद्ध्या त्वादायि साधुभिः ॥ ४ ॥

स्थिविरस्य आर्यसुहस्तिनः वाशिष्ठगोत्रस्य शिष्यौ द्वौ स्थिविरौ अचूतां, सुस्थितः सुप्रतिबुद्धश्च, कौटिककाकंदिकौ व्याघ्रापत्यगोत्रौ, सुस्थितौ सुविहितक्रियानिष्ठौ सुप्रतिबुद्धौ सुज्ञाततत्त्वौ, इदं विशेषणं, कौटिककाकंदिकाविति तु नामनी, अन्ये तु सुस्थितसुप्रतिबुद्धौ इति नामनी, कोटिशः सुरिमंत्रजापात् काकंधां नगर्थां जातत्वाच्च कौटिककाकंदिकाविति विशेषणं, स्थिविरयोः सुस्थितसुप्रतिबुद्धयोः कौटिककाकंदिकयोः व्याघ्रापत्यगोत्रयोः शिष्यः स्थिविरः आर्यं इंद्रदिन्नोऽभूत् कौशिकगोत्रः, स्थिविरस्य आर्यं इंद्रदिन्नस्य कौशिकगोत्रस्य शिष्यः स्थिविरः आर्यं दिन्नोऽभूत् गौतमगोत्रः, स्थिविरस्य आर्यं दिन्नस्य गौतमगोत्रस्य शिष्यः स्थिविरः आर्यं सिंहगिरिरभूत्, जातिस्मरणवान् कौशिकगोत्रः, स्थिविरस्य आर्यं सिंहगिरेः जातिस्मरणवतः कौशिकगोत्रस्य शिष्यः स्थिविरः आर्यं वज्रोऽभूत् गौतमगोत्रः, स्थिविरस्य आर्यं वज्रस्य गौतमगोत्रस्य शिष्यः स्थिविरः आर्यं वज्रसेनोऽभूत् उत्कौशिकगोत्रः, स्थिविरस्य आर्यं वज्रसेनस्य उत्कौशिकगोत्रस्य शिष्याः चत्वारि स्थिविरा अभूवन्, स्थिविरः आर्यनागिलः, स्थिविरः आर्यपौमिलः, स्थिविरः आर्यजयंतः, स्थिविरः आर्यतापसः, स्थिविरात् आर्या-

नागिष्ठा शाखा निर्गता, स्थिविरात् आर्यपौमिष्ठा आर्यपौमिष्ठा शाखा नितागं, स्थिविरात् आर्यज-
यंतात् आर्यजयती शाखा निर्गता, स्थिविरात् आर्यतापसात् आर्यतापसी शाखा निर्गता, इति ।

अथ विस्तरवाचनया स्थिविरावलीमाह-विस्तरवाचनया पुन. आर्ययशोजडात् अग्रतः स्थिवि-
रावली एवं प्रसोक्तयति, तत्रास्यां किल वाचनायां भृशो जेदा लेखकदोषहेतुका ज्ञेयाः, तत. स्थि-
विराणां शाखा. कुलानि च प्रायः संप्रति न ज्ञायते, नामांतरेण तिरोहितानि न विज्यतीति, तत्र त-
द्विदः प्रमाणं, नत्र कुलं एकाचार्यसंततिर्गणस्त्वेकवाचनाचारमुनिसमुदायः, यदुक्तं-तस्य कुलं विज्ञेयं ।
एगायरिअस्स संततिजाड ॥ दुन्दृकुल्लाणमिहो पुण । साविक्काणं गणो होइ ॥१॥ शाखास्तु ए-
काचार्यसंततावेव पुरुषविशेषाणां पृथक् पृथगन्वयाः, अथवा विवदितायपुरुषसंततिः शाखा, य-
थाऽऽसदीया वैरनाम्ना वैरी शाखा, कुलानि तु तत्तच्छिष्याणां पृथक् पृथगन्वयाः, 'यथा चांद्रकुलं
नागेंद्रकुलमित्यादि, तद्यथा—

स्थिविरस्य आर्ययशोजडस्य तुंगिकायनगोत्रस्य इमौ द्वौ स्थिविरौ श्रंतेवासिनौ, 'अहावच्चा'

न पतंति यस्मिन्नुत्पन्ने दुर्गतौ अयशःपंके वा पूर्वजास्तदपत्यं पुत्रादिस्तत्सहशा यथापत्याः, अत एव अग्निज्ञाया अग्निज्ञाताः प्रसिद्धाः अन्नवन्, तद्यथा-स्थिविर आर्यञ्जद्रबाहुः प्राचीनगोत्रः, स्थिविरः आर्यसंभृतिविजयः माढरगोत्रः, स्थिविरस्य आर्यञ्जद्रबाहोः प्राचीनगोत्रस्य एते चत्वारि स्थिविराः अंतेवासिनो यथापत्याः प्रसिद्धा अन्नवन्, तद्यथा-स्थिविरः गोदासः १, स्थिविरः अग्निदत्तः २, स्थिविरः यज्ञदत्तः ३, स्थिविरः सोमदत्तः ४ काश्यपगोत्रः, स्थिविरात् गोदासात् काश्यपगोलात् यत्र गोदासनामको गणो निर्गतः, तस्य एताश्चत्वारि शाखा एवं आख्यायंते, तद्यथा-तामलिसिका १, कोऽश्विर्षिका २, पुंमूर्च्छनिका ३, दासीखबन्धिका ४. स्थिविरस्य आर्यसंभृतिविजयस्य माढरगोत्रस्य एते द्वादश स्थिविराः शिष्याः यथापत्याः प्रसिद्धा अभवन्, ॥ तद्यथा— नन्दनञ्जद्रः १, उपनंदः २, तीसभद्रः ३, यशोञ्जद्रः ४, सुमनञ्जद्रः ५, मणिञ्जद्रः ६, पूर्णञ्जद्रः ७, स्थिविरः स्थूलीञ्जद्रः ८, कञ्जुमतिः ९, जंबूनामधारकः १०, स्थिविरः दीर्घञ्जद्रः ११, स्थिविरः पांडुञ्जद्रः १२.

स्थिविरस्य आर्यसंभृतिविजयस्य माढरगोत्रस्य एताः सप्त अंतेवासिन्यः यथापत्याः प्रसिद्धा

अजवन्, तयथा-जस्काय ? जस्कदिना २ । भूआ ३ तह चैव भूअदिना य ४ ॥ सेणा ५ वेणा ६ रेणा ७ । भइणीलं थूलजइस्स ॥ १ ॥ थेरस्सणं अज्जथूलभइस्स गोयमसगुत्तस्स इमे दो थेरा अतेवासी अहावच्चा अग्निनाया हुवा, तं जहा-थेरे अज्जमहागिरी एलावच्चसगुत्ते, थेरे अज्जसुहठी वासि-
 ठसगुत्ते, थेरस्स अजमहागिरिस्स एलावच्चसगुत्तस्स इमे अह थेरा अतेवासी अहावच्चा अग्निनाया हुवा, तं जहा-थेरे उत्तरे, थेरे बलिसहे, थेरे धण्हे, थेरे सिरिभहे, थेरे कोकिन्ने, थेरे नागे, थेरे नाग-
 मित्ते, थेरे ठमुलूप रोहगुत्ते कोसियगुत्तेण, ठडुलूप रोहगुत्तेत्ति, इव्य १ गुण २ कर्म ३ सामान्य ४ वि-
 शेष ५ समवायाख्य ६ पदपदार्थप्ररूपकत्वात् पद, उलूकगोत्रोत्पन्नत्वेनोलूकः, ततः कर्मधारये प-
 डलूकः प्राकृतत्वात् ' छमुलूपत्ति ' अत एव सूत्रे ' कोसियगुत्ते ' त्युक्त, उलूककौशिकयोरेकार्थ-
 त्वात्. थेरेहिंत्तोणं ठडुलूपहिंत्तो रोहगुत्तेहिंत्तो कोसियगुत्तेहिंत्तो, तत्थण तेरासिया निग्गया, तेरा-
 सियत्ति त्रैराशिका जीवाऽजीवनोजीवाख्यरा शिन्नयप्ररूपिणस्तद्धिव्यप्रशिष्या. ॥ तडुत्पत्तिस्त्वेवं-
 श्रीवीरात् पंचशतचतुश्चत्वारिंशत्तमे वपे अंतरंजिकायां पुर्या भूतसहव्यतरचैत्यस्यश्रीगुसाचा-

र्थवन्दनाय ग्रामांतरादागद्यन् रोहृगुस्तस्तद्धिष्यः प्रवादिप्रदापितपटहृध्वनिमाकंणर्थं तं पटहं स्पृष्ट्वाचार्थस्य तन्निवेद्य वृश्चिक १ सर्प २ मूषक ३ मृगी ४ वराही ५ काकी ६ शकुनिकाभिधपरित्राजकविद्योपघातिका मयूरी १ नकुली २ विन्नाली ३ व्याघ्री ४ सिंही ५ उलूकी ६ श्येनी ७ संज्ञाः सप्त विद्याः अशेषोपद्रवशमकरजोहरणं च गुरुभ्यः प्राप्य बलश्रीनाम्नो राज्ञः सभायामागत्य पोद्दशालाभिधेन परित्राजकेन सह वादे प्रारब्धे तेन जीवाऽजीवसुलदुःखादिरूपे राशिद्वये स्थापिते ॥ देवानां त्रितयं त्रयी हुतशुजां शक्तित्रयं त्रिसरा-ल्लैलोक्यं त्रिपदी त्रिपुष्करमथ त्रिव्रह्म वर्णास्त्रियः ॥ त्रैगुण्यं पुरुषत्रयी त्रयमथो संध्यादिकालत्रयं । संध्यानां त्रितयं वचस्त्रयमथाप्यथस्त्रियः संस्मृताः ॥ १ ॥ इत्यादि वदन् जीवाऽजीवनोजीवित्यादिराशित्रयं व्यवस्थापितवान्, ततश्च तद्विद्यासु स्वविद्याभिर्विजितासु तत्प्रयुक्तां रासत्रीविद्यां रजोहुरणेन विजित्य महोत्सवपूर्वकं आगत्य सर्वं वृत्तांतं गुरुभ्यो व्यजिज्ञापत्, ततो गुरुत्रिरुचे वत्स वरं चक्रे, परं जीवाऽजीवनोजीविति राशित्रयस्थापनमुत्सूलमिति तत्र गत्वा ददस्व मिथ्यादुःकृतं, ततः कथं तथाविधपरिदि स्वयं प्रज्ञाप्य अप्रमाणयामीति जाताहंकारेण

तेन तथा न चक्रे, ततो गुरुभिः पणमासां यावद्राजसभायां वादमासूय कुत्रिकापणान्नोजीवयाचने तस्याऽप्राप्तौ चतुश्चत्वारिंशत्पृष्ठाशतेन निर्लोठितः, कथमपि स्वामहमत्यजन् गुरुभिः क्रुधा लेखमात्र-प्रसप्रक्षेपेण शिरोमुंक्नपूर्वक संघवाह्यश्चक्रे, ततः षष्ठो निह्ववैत्राशिकः क्रमेण वैशेषिकदर्शनं प्रक-टितवानिति, यत्तु सूत्रे रोहगुप्त आर्यमहागिरिशिष्यः प्रोक्तः, उत्तराध्ययनदृत्तस्थानांगदृत्त्यादौ तु श्रीगुप्ताचार्यशिष्यः प्रोक्तस्ततोऽस्माभिरपि तथैव खिलितं, तत्त्वं पुनर्वहुश्रुता विदंति ॥

आर्यरोहणः १ मद्रयशा. २ मेघ. ३ कामर्द्धि. ४ सुस्थितः ५ सुप्रतिबद्धः ६ रक्षितः ७ रोहगुप्त-
८ ऋषिगुप्त. ९ श्रीगुप्त. १० ब्रह्मा ११ सोम. १२ इति द्वादश गणधारिणः सुहस्तशिष्याः ॥

पिच्छगथेत्ति, एकदा त्रिशतजिनभवनचतुःशतलौकिकप्रासादाष्टादशशतविप्रग्रहपद्त्रिंशच्छतव-
णिग्गेहनवशतरामसप्तशतत्रापीछिशतकूपसप्तशतसनागारविराजमाने अजमेरुकटकवर्तिनि सुजटपा
वराजसंघंधिनि हर्षपुरे श्रीप्रियग्रंथसूरयोभ्येयुस्तत्र चान्यदा छिजैयगि छागो हंतुमारजे, तैः श्राद्धक-
रार्पितवासक्षेपे तं वागमागत्यां विकयाधिष्ठितः, ततः स वागो नजसि भूत्वा वज्राण-हनिष्यत तु मां

हुत्स्यै । बधीतायातमाहण ॥ शुष्मद्वन्निर्दयः स्यां चेतु । तदा हन्मि ह्णेन वः ॥ १ ॥ यत्कृतं रक्षतां
 द्रुगे । कुपितेन हनूमता ॥ तत्करोम्येव वः स्वस्थ-कृपा चेन्नांतरा जवेत् ॥ २ ॥ यावन्ति रोमकूपणि ।
 पशुगान्त्रेषु जारत ॥ तावदूर्पसहस्राणि । पच्यन्ते पशुघातकाः ॥ ३ ॥ यो दद्यात् कांचनं मेरुं । कृ-
 त्स्नां चैव वसुंधरां ॥ एकस्य जीवितं दद्या-न्न च तुड्यं युधिष्ठिर ॥ ४ ॥ महतामपि दानानां ।
 कालेन क्षीयते फलं ॥ जीतान्नयप्रदानस्य । क्षय एव न विद्यते ॥ ५ ॥ इत्यादि, कस्त्वं प्रकाशया-
 त्मानं । तेनोक्तं पावकोऽस्म्यहं ॥ ममैनं वाहनं कस्मा-ज्जिघांसथ पशुं वृथा ॥ ६ ॥ इहास्ति श्रीप्रि-
 यग्रन्थः । सूर्योद्भ्रः समुपागतः ॥ तं पृष्ठत शुचिं धर्मं । समाचरत शुद्धितः ॥७॥ यथा चक्री नरेन्द्राणां ।
 धानुष्काणां धनंजयः ॥ तथा धुरि स्थितः साधुः । स एकः सत्यवादिनां ॥ ८ ॥ ततस्ते तथा कृतवंत इति ।

श्रेरे अज्जवश्चेत्ति, तुंबवनग्रामे सुनंदाजिधानां नार्यां साधानां मुक्त्वा धनगिरिणा दीक्षा शु-
 द्धीता, सुनंदासुतस्तु स्वजन्मसमये एव पितुर्दीक्षां श्रुत्वा जातजातिस्मृतिर्मतुरुद्धेगाय सततं रुद-
 न्नेवास्तेः ततो मात्रा पणमासवया एव धनगिरेरर्पितस्तेन च गुरोः करे दत्तो महाजारत्वाद् दत्तव-

जनामा पालनस्य एवैकादशांगानि अर्चयेत्, ततस्त्रिवार्षिकः सन् मात्रा राजसमक्ष विवादेऽनेकसुख-
 जक्षिकादिजिखोभ्यमानोऽपि धनगिरिणार्पितं रजोहरणमेवाग्रहीत्व, ततो मातापि प्रवव्राज, ततो-
 ऽष्टवर्षति एकदा तस्य पूर्वजवधयस्यैर्जुनिकैरुज्जयिनीमार्गे दृष्टिनिवृत्तौ कूर्मार्काभक्षायां दीयमानायां
 अनिमित्वाद्देवर्षिनोऽयमकल्प्य इत्यग्रहणे बुष्टैर्वैक्रियलब्धिर्दत्ता, तथैव द्वितीयवेलायां घृतपूरामहणे
 नजोगमनविद्या दत्ता, यश्च पाटलीपुरे धनश्रेष्ठिना दीयमानां धनकोटिसनायां साञ्चीज्यो गुणानाकर्ण्य
 वज्रमेव दृणोमीति कृताञ्जिग्रहां रुक्मिणीनामकन्यां प्रतिबोध्य दीक्षयामास. अत्र कविः—मोहा-
 न्निधश्चुकी चक्रे । येन बालेन लीलया ॥ स्त्रीनदीस्नेहपूरस्तं । वज्रर्षिं प्लावयेत्कथं ॥ ? ॥ यश्चै-
 कदा दुर्जिदे संघं पट्टे संस्थाप्य संसृजिक्तां पुरीं नीतवान्, तत्र बौद्धेन राज्ञा जिनचैत्येषु पुष्पनि-
 पेधः कृतः, अत्रापि किरणावलीदीपिकयोर्वौद्धराज्ञेति प्रयोगो लिखितस्ततश्चित्यः, तदनु पर्युषणायां
 श्राद्धनिज्ञातो न्योमविषयया माद्देश्वरीपुर्यां पितृमित्रमारात्मिकं पुष्पप्रगुणीकरणार्थमादिश्य स्वयं हि-
 मवदसौ श्रीदेवीगृहे गतस्ततश्च श्रिया दत्तं महापद्मं हुताशनवनाद्विशतिलक्षपुष्पाणि च सात्वा जून-

कामरविकुर्वितविमानस्थः समहोत्सवमागत्य जिनशासनं प्रभावयन् राजानमपि श्रावकं चक्रे, अन्यदा स श्रीवज्रखामी कफोद्रेके जोजनादनुजद्वाणाय कर्णे स्थापितायाः शुंढ्याः प्रतिक्रमणवेद्यायां पाते प्रमादेन स्वमृत्युं आसनं विचिंत्य द्वादशवर्षदुर्निहप्रवेशे स्वशिष्यं श्रीवज्रसेनाभिधं—लक्ष्मूढ्यौदनाद् भिक्षां । यत्राहि त्वमवाप्नुयाः ॥ सुनिहमवबुद्ध्येथा—स्तदुत्तरे दिनोषसि ॥ १ ॥ इत्युक्त्वा अन्यत्र विजहार, स्वयं च स्वसमीपस्थसाधुजिस्सह रथावत्तं गिरौ गृहीतानशनो दिवं प्राप, तत्र च संहननचतुष्कं दशमं पूर्वं च व्युच्छिन्नं, यत्तु किरणावलीकारेण तुर्यं संहननं व्युच्छिन्नं कथितमस्ति तच्चित्यं, तदनु च श्रीवज्रसेनः सोपारके जिनदत्तश्राद्धगृहे तत्पत्न्या ईश्वरीनाम्न्या लक्ष्मूढ्यमन्नं पक्त्वा प्रक्षिप्यमाणं विपं गुरुवचः प्रोच्य न्यवारयत्, प्रजाते पौतैः प्रचुरधान्यागमनात् संजाते सुजिद्वे जिनदत्तः सचार्यो नागैर्द्र १ चंद्र २ निवृत्ति ३ विद्याधरा ४ ख्यसुतपरिवृतो दीक्षां जग्राह, ततस्तेभ्यः स्वनाम्ना चतस्रः शाखा प्रवृत्ताः,

‘ बंजहीविया साहा निगयाइत्ति ’ आजीरदेशेऽचलपुरासन्ने कन्नबिन्नानयोर्मध्ये ब्रह्मछीपे

पंचशती तापसानां अभूत्, तेज्वेकः पादलेपेन घृमाविव जलोपरि गह्वन् जलाऽखिसपादो वेन्नामुचीर्यं पारणार्थं याति, ततोऽहो एतस्य तपःशक्तिर्जनेषु न कोऽपि प्रभावीति श्रुत्वा आक्रे. श्रीवज्रस्वामि-
 मातुलार्यसमितसूरय आहूतास्तैरुचे स्तोकमिवं पादलेपशक्तिरीति, आक्रेस्ते स्वगृहे पादपादुका-
 धादनपुरस्सरं जोजितास्ततस्तै सहैव आक्रा नदीमगुः, स च तापसो धार्ढ्यमालंब्य नयां प्रविश-
 नेव नृक्त्सि लभस्ततस्तेषां अपत्राजना, इतश्च तद्यार्यसमितसूरयोऽप्येत्य लोकवोधनाय योगचूर्णे
 क्षिप्त्वा ऊचुर्वेत्ते परं पार यास्याम इत्युक्ते कुक्षे मिलिते, वन्रुव बद्धाश्चर्य, ततः सुरयस्तापसाश्रमे गत्वा
 तान् प्रतिबोध्य प्रात्राजयन्, ततस्तेभ्यो ब्रह्मद्वीपिका शाखा निर्गता, तत्रच-महागिरिः (१) सु
 हस्ती च २ । सुरिः श्रीगुणसुदर. (३) ॥ श्यामार्यः (४) स्कंदिलाचार्यो (५) । रेवतीमित्र सू-
 रिराद (६) ॥ १ ॥ श्रीधर्मा (७) भद्रगुप्तश्च (८) । श्रीगुप्तो (ए) वज्रसूरिराद (१०, ॥ युग-
 प्रधानप्रवरा । दशैते दशपूर्विण. ॥ २ ॥

‘ येरे अजरक्केचि’ अहो बत किरणावलीकारस्य बहुश्रुतप्रसिद्धिभाजोऽपि अनाजोगविलसितं,

यतो येऽमी तोसलिपुत्राचार्यशिष्याः श्रीवज्रस्वामिपाश्र्वेऽधीतसाधिकनवपूर्वा नाम्ना च श्रीआर्यरक्षि-
तास्ते चिन्ना एते च श्रीवज्रस्वामिच्यः शिष्यप्रशिष्यादिगणनया नवमस्थानजाविनो नाम्नाचार्य-
रक्षा इत्येवमनयोः आर्यरक्षितार्यरक्षयोः स्फुटं जेदं विस्मृत्य आर्यरक्षस्थाने आर्यरक्षितव्यतिकरं
लिखितवान् ॥

‘ वंदामि फगुमित्त ’ मित्यादिगाथाचतुर्दशकं, तत्र गवोक्तोऽर्थः पुनः पथैः संगृहीत इति न
पुनरुक्तशंका ॥

‘ गिम्हाणंति ’ ग्रीष्मस्य प्रथममासे चैत्रे ‘ कालगयंति ’ दिवं गतं, ‘ सुद्धस्सत्ति ’ शुद्धपक्षे ॥ ६ ॥
‘ वरमुत्तमंति ’ वरा श्रेष्ठा मा लक्ष्मीस्ताया उत्तमं वत्रं वहति यस्य शिरसि धारयति देवः
पूर्वसंगतिकः कश्चित् ॥ ७ ॥

‘ मिउमद्वसंपन्नंति ’ मृदुना मधुरेण माद्वेन मायात्यागेन संपन्नं ॥ १० ॥
॥ इति स्थविरावलीसूत्रं संपूर्णं ॥

॥ इति जगद्गुरुत्तहारकश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्यरत्नमहोपाध्यायश्रीकीर्तिविज-
यगणेशिष्योपाध्यायश्रीविनयविजयगणिविरचितायां कल्पसुबोधि

कार्या अष्टमः दणः, समाप्तश्चाय स्याविरावलीनामा द्वि-

तीयोऽधिकारः, अथाग्रथ (४३७) अष्टानामपि

व्याख्यानानां ग्रंथाग्रंथ (५४९५)

॥ श्रीरस्तु ॥

—६३—

॥ अथ नवमं व्याख्यानं प्रारभ्यते ॥

॥ अथ सामाचारीसदृशेण तृतीयं वाच्य वक्तु प्रथमं पर्युपणा कदा विधेयेत्याह-तस्मिन् काले
तस्मिन् समये श्रमणो जगवान् महावीरः वर्षाकालस्य विंशतिदिनयुक्ते मासे व्यतिक्रान्ते चतुर्मासके
पर्युपणामकरोत्. तत् केन अर्थेन कारणेन हे पूज्य एवं उच्यते ? श्रमणो भगवान् महावीरः वर्षा-

कालस्य विंशतिदिनयुक्ते मासे व्यतिक्रान्ते सति चतुर्मासिके पर्थुषणामकरोत्, इति शिष्येण प्रश्ने कृते गुरुः उत्तरं दातुं सूत्रमाह—यतः कारणात् प्रायेण अगारिणां गृहस्थानां अगाराणि गृहाणि कटयुक्तानि, धवलितानि, तृणादिभिराढ्यादितानि, गोमयादिना लिप्तानि, वृत्तिकरणादिना गुप्तानि, विषमभूमिन्नंगाद् घृष्टानि, पाषाणखंडेन घृष्टा कोमलीकृतानि, सौगंध्यर्थधूपैर्वसितानि, कृतप्रणाली-रूपजलमार्गाणि, खनितखालानि एवंविधानि, आत्मार्थे आत्मनिमित्तं परिणामितानि अचिन्तीकृतानि इहशानि यतो गृहाणि चवंति, तेनार्थेन तेन कारणेन हे शिष्या एवं उच्यते, श्रमणो जगवान् महावीरः वर्षाकालस्य विंशतिदिनयुक्ते मासे व्यतिक्रान्ते चतुर्मासिके पर्थुषणामकरोत्. तथा गणधरा अपि वर्षाकालस्य विंशतिदिनयुक्ते मासे व्यतिक्रान्ते चतुर्मासिके पर्थुषणां चक्रुः ॥ ३ ॥

यथा गणधराः वर्षाकालस्य यावत् पर्थुषणां चक्रुः, तथा गणधरशिष्याः वर्षाकालस्य यावत् पर्थुषणां चक्रुः ॥ ४ ॥ यथा गणधरशिष्याः वर्षाकालस्य यावत् पर्थुषणां चक्रुः, तथा स्थिविरा अपि वर्षाकालस्य यावत् पर्थुषणां चक्रुः ॥ ५ ॥ या यश्चिविराः वर्षाकालस्य यावत् पर्थुषणां चक्रुः, तथा

चे इमे अथकालीना आर्यतया वा व्रतस्थधिरत्वेन वर्त्तमानाः श्रमणा नम्रथा विहरति, ते अपि च वर्षाकालस्य यावत् पर्युपणां कुर्वति ॥ ६ ॥ यथा चे इमे अथतनकाले श्रमणा निर्ग्रथा अपि वर्षाकालस्य विशतिदिनयुते मासे व्यतिक्रान्ते चतुर्मासके पर्युपणां कुर्वति, तथा अस्माकमपि आचार्या उपाध्यायाश्च व्यतिक्रान्ते मासे व्यतिक्रान्ते चतुर्मासके पर्युपणां कुर्वति ॥ ७ ॥ यथा अस्माक आचार्या उपाध्यायाश्च यावत् उपाध्यायाश्च वर्षाकालस्य यावत् पर्युपणां कुर्वति ॥ ७ ॥ यथा अस्माक आचार्या उपाध्यायाश्च यावत् पर्युपणां कुर्वति, तथा वयमपि वर्षाकालस्य विशतिदिनैश्च युते मासे व्यतिक्रान्ते चतुर्मासके पर्युपणां कुर्म. अर्वागपि तत् पर्युपणाकरण कल्पते, परं न कल्पते तां रात्रिं भाद्रशुक्लपंचमीरात्रिं अतिक्रमयितु ॥ ८ ॥

तत्र परि सामस्येन लपणं वसनं पर्युपणा, सा द्वेषा गृहस्यज्ञाता, गृहस्यैः अज्ञाता च, तत्र गृहस्यैः अज्ञाता, यस्यां वर्षायोग्यपीठफलकादौ प्राप्ते कल्पोक्तद्रव्यदेत्रकालजावस्थापना क्रियते, सा ध्यापणपूर्णिमायां, योग्यदेत्राऽजावे तु पंच पंच दिनवृद्ध्या दशपर्वत्रिधि क्रमेण यावत् श्रावण-कृष्णपंचदश्यां एव । गृहज्ञाता तु द्वेषा, सांवत्सरिककृत्यविशिष्टा गृहज्ञातमात्रा च, तत्र सांवत्स-

रिककृत्यानि-संवत्सरप्रतिक्रांति-लुंचनं चाष्टमं तपः ॥ सर्वाह्निकिपूजा च । संघस्य द्दामणं मिथः
 ॥ १ ॥ एतत्कृत्यविशिष्टा च ज्ञाद्रसितपंचम्यां एव, कालिकाचार्यादिशास्त्रचतुर्थ्यामपि, केवलं गृहि-
 ज्ञाता तु सा यत् अग्निवर्द्धिते वर्षे चतुर्मासिकदिनादारभ्य विंशत्या दिनैर्व्यमत्र स्थिताः स्मेति पृ-
 च्छतां गृहस्थानां पुरो वर्द्धति, तदपि जैनटिप्पनकानुसारेण, यतस्तत्र युगमध्ये पौषो युगांते चाषाढो
 वर्द्धते, नान्ये मासास्तद्विपनकं तु अधुना सम्यग् न ज्ञायते, ततः पंचाशत्तैव दिनैः पर्थुषणा युक्तेति
 वृद्धाः । अत्र कश्चिदाह-ननु श्रावणवृद्धौ श्रावणसितचतुर्थ्यामिव पर्थुषणा युक्ता, न तु ज्ञाद्रसितच-
 तुर्थ्या दिनानां अशीत्यापत्तेः, ' वासाणं सवीसश्राए मासे विश्कंत ' इति वचनबाधा स्यादिति चेन्मैवं,
 अहो देवानुप्रिया एवं आश्विनवृद्धौ चतुर्मासिककृत्यं आश्विनसितचतुर्दश्यां कर्त्तव्यं, तस्मात् कार्तिक-
 सितचतुर्दश्यां करणे तु दिनानां शतापत्याः, ' समणे जगवं महात्रीरे वासाणं सवीसश्राए मासे
 विश्कंते सितरिरांदिषहिं सेसेहिं ' इति समवायांगवचनबाधा स्यात्, न च वाच्यं चतुर्मासिकानि हि
 आषाढादिमासप्रतिबद्धानि; तस्मात् कार्तिकचतुर्मासकं कार्तिकसितचतुर्दश्यामेव युक्तं, दिनगणनायां

त्वधिक मास कालचूलेत्यविवक्षणादिनानां सप्ततिरेवेति कुतः समवायांगवचनबाधा इति, यतो यथा चतुर्मासकानि आपाढादिमासप्रतिवक्ष्यानि तथा पर्युषणापि चाद्रपदमासप्रतिवक्ष्या तत्रैव कर्त्तव्या, दिनगणनायां अधिकमास. कालचूलेत्यविवक्षणाद् दिनाना पंचाशदेव, कुतोऽशी-
तिवार्त्तापि? न च भाद्रपदप्रतिवक्ष्यत्वं पर्युषणाया अयुक्तं, बहुष्वगमेषु तथा प्रतिपादनात्, तथा हि-

अत्रया पञ्जोसवणादिवसे आगए अज्ञकालगेण साखिवाहणे भणिल ऩइवपञ्जुह्पंचमीए पञ्जोसवणा, इत्यादि पर्युषणाकल्पचूर्णौ, तथा तत्थ य साखिवाहणे राया, सोअ सावगो, सो अ कालगज त इतं सोठेण निगल अजिमुहो समयसंघो अ, महाविमूहए पविहो कालगज्जो, पवि ह्मेहिं अ ऩणिअं ऩइवयसुखपचमी५ पञ्जोसविज्ञाइ, समणसंघेण पडिवणं, ताहे रखा ऩणिअं, त-
द्विसं मम लोगाणुवत्तीए इंदा अणुजाएअवो होहिंत्ति साहुचेइएण पञ्जुवासिस्संतो ठ्ठीए पञ्जोसवणा किज्जाउ, आयरिएहिं ऩणिअं, न वट्ठति अइक्कमिं, ताहे रखा ऩणिअ, अणागय-
चउठ्ठीए पञ्जोसर्विति, आयरिएहिं ऩणिअं एवं ऩवउ, ताहे चउरथीए पञ्जोसर्वितं, एवं जुगएपहाणेहिं

कारणे चलन्ती पवतिआ, सा चेत्राणुमया सबसाहूणमित्यादिश्रीनिशीथचूर्णिदशमोद्देशके, एवं यत्र कुत्रापि पर्थुपणानिरूपणं तत्र जाद्रपदविशेषितमेव, न तु काप्यागमे ' भद्रवयसुरुपंचमीए पज्जोसवि-
इत्ति' पाठवत् ' अचिवद्विअ वरिसे सावणसुरुपंचमीए पज्जोसविज्जइत्ति ' पाठ उपलभ्यते, ततः कार्तिकमासप्रतिबद्धचतुर्मासककृत्यकरणे यथा नाधिकमासः प्रमाणं, तथा जाद्रमासप्रतिबद्धपर्थुष-
णाकरणेऽपि नाधिकमासः प्रमाणमिति त्यज कदाग्रहं, किं चाधिकमासः किं काकेन ऋद्धितः, किं वा तस्मिन् मासे पापं न लगति ? उत बुभुक्षां न लगति ? इत्याद्युपहसन् मा स्वकीयं ग्रहिलत्वं प्रक-
टय ? यतस्त्वमपि अधिकमासे सति त्रयोदशसु मासेषु नातेष्वपि सांवत्सरिकक्षामणे ' वारसएहं मासाएहं ' इत्यादि वदन्नधिकमासं नांगीकरोषि, एवं चतुर्मासिकक्षामण्येऽधिकमाससन्नावेऽपि ' च-
उएहं मासाण ' मित्यादि, पाद्विकक्षामण्येऽधिकतियसंज्ञवेऽपि ' पन्नरसएहं दिवसाण ' मिति ब्रूये, तथा नवकद्वपविहारालोकोत्तरकार्येषु ' आसाढे मासे दुपयाइ ' त्यादि, सूर्यचारेऽपि तथैव, लोके-
ऽपि दीपालिकाक्षततृतीयादिपर्वसु धनकलांतरादिषु च अधिकमासो न गण्यते, तदपि त्वं जाना-

सि, अन्यच्च सर्वाणि शुभकार्याणि अत्रिवर्द्धिते मासे नपुंसक इति कृत्वा ज्योतिःशास्त्रे निषिद्धानि ॥
 अपरं आस्तामन्योऽत्रिवर्द्धितः, जाद्रपदवृद्धौ प्रथमो जाद्रपदोऽपि अप्रमाणमेव, यथा चतुर्दशीवृद्धौ
 प्रथमां चतुर्दशीमवगणय्य द्वितीयायां चतुर्दश्यां पाक्षिककृत्यं क्रियते, तथात्रापि, एवं तर्हि अप्र
 माणे मासे देवपूजासुनिदानावश्यकादिकार्यमपि न कार्यं इत्यपि वक्तुं माधुरीष्ट चपलय? यतो
 यानि हि दिनप्रतिबद्धानि देवपूजासुनिदानादिकृत्यानि तानि तु प्रतिदिनं कर्त्तव्यान्त्येव, यानि च
 सध्यादिसमयप्रतिबद्धानि आवश्यकादीनि तान्यपि य कंचन संख्यादिसमय प्राप्य कर्त्तव्यान्त्येव,
 यानि तु जाद्रपदादिमासप्रतिबद्धानि तानि तु तद्दृश्यसंज्ञे कस्मिन् क्रियते? इति विचारे प्रथमं
 अवगणय्य द्वितीये क्रियते इति सम्यग् विचारय? ॥

तथा च पश्य? अचेतना वनस्पतयोऽधिकमासं नांगीकुर्वते, येनाधिकमासं प्रथमं परित्यज्य
 द्वितीय एव मासे पुष्पति, यदुक्तं आवश्यकनिर्मुक्तौ-जइ फुद्धा कणिश्चाराया । चूथगणा अद्धिमा-
 सयंसि बुधंसि ॥ तुह न खमं फुद्धेणं । जइपचंता करिति रुमराइं ॥ १ ॥ तथा च कश्चित् 'अत्रिव-

द्विअंसि वीसाइअरेसु सवीसइमासे ' इति वचनबलेन मासात्रिवृद्धौ विंशत्या दिनैरेव लोचादिकृत्य-
 विशिष्टां पशुषणां करोति, तदप्ययुक्तं, येन ' अत्रिवद्विअंसि वीसा ' इति वचनं गृह्णितात्मात्रापे-
 क्षया, अन्यथा ' आसाढमासिए पज्जोसविति एस उस्सगो, सेसं कालं पज्जोसविताणं अववाउत्ति '
 श्रीनिशी यचूर्णिदशमोद्देशकवचनादाषाढपूर्णिमायमेव लोचादिकृत्यविशिष्टा पशुषणा कर्त्तव्या
 स्यात्, इत्यलं प्रसंगेन ॥ कल्पोक्ता द्रव्य १ क्षेत्र २ काल ३ जाव ४ स्थापना चैवं-द्रव्यस्थापना तु-
 णरुगलठारमद्वकादीनां परिभोगः, सचित्तादीनां च परिहारः, तत्र सचित्तद्रव्यं शैक्षो न प्रव्राज्यते,
 अतिश्रद्धं राजानं राजामाल्यं च विना, अचित्तद्रव्यं वज्रादि न गृह्यते, मिश्रद्रव्यं सोपधिकः शिष्यः
 ॥ क्षेत्रस्थापना-सक्रोशयोजनं ग्लानवैद्यौषधादिकारणेन चत्वारि पंच वा योजनानि ॥ कालस्थापना
 चत्वारो मासाः ॥ जावस्थापना क्रोधादीनां विवेक ईर्ष्यादिसमित्तिषु चोपयोगः, इति ॥ ७ ॥

वर्षावासं चतुर्मासकं पशुषितानां स्थितानां कल्पते निर्गथानां साधूनां वा निर्गथीनां साध्वीनां वा स-
 र्वतश्चतस्रषु दिक्षु समंतात् विदिशु च सक्रोशं योजनं अवगृह्यं, अवगृह्य अथेत्यव्ययः, लंदशब्देन काल-

उच्यते, तत्र यावता कालेनाहं करः शुष्यति तावत्कालो जघन्यं लंदं पंच अहोरात्रा उत्कृष्टं लंदं, तन्मध्ये मध्यमं लंदं, सदमपि कालं यावत् स्लोककालमपि अचष्टे स्यात् कल्पते, न तु अवग्रहाद् बहिः, अपिशब्दात् अलंदमपि बहुकालमपि यावत् पणमासानेकत्रावग्रहे स्यात् कल्पते; न अवग्रहाद् बहिः, गजेन्द्रपदादिगिरेर्मैलखाग्रामस्थितानां पदसु दिक्षु उपाश्रयात् सार्द्धकोशछय गमनागमने पंचक्रोशावग्रहः, यत्तु विदिक्षु इत्युक्तं तद्व्यवहारिकविदिगपेक्षया, नैश्चयिकविदिशा एकप्रदेशारमकत्वेन तत्र गमनाऽसंभवात्, अटवीजलादिना व्याघातेषु त्रिदिक्षो द्विदिक् एकदिक्षो वा अवग्रहो चाढ्यः ॥ ए ॥ वर्षावास चतुर्मासक पथुंथितानां स्थितानां कल्पते, निर्ग्रथानां निर्ग्रथीनां वा सर्वतश्चतस्रेषु दिक्षु समंतात् विदिद्यु च सक्रोश योजनं त्रिदाचर्यायां गंतु प्रतिनिवर्तितुं ॥ १० ॥

यत्र नदी नित्योदका नित्य प्रचुरजला, नित्यस्यंदना नित्यस्रवणशीला सततवाहिनीत्यर्थः, नैव तत्र कल्पते सर्वासु दिक्षु विदिद्यु च सक्रोश योजनं त्रिदाचर्यायां गंतुं प्रतिनिवर्तितुं ॥ ११ ॥ यथा घेरावती नाम्नी नदी कुणालायां पुर्यां सदा द्विक्रोशवाहिनीं तादृशीं नदीं लघयितुं कल्प्या,

स्तोकजलत्वात् यतेः, यत्र एवं कर्त्तुं शक्नुयात्, किं तदित्याह—एकं चरणं जले कृत्वा जलांतः प्र-
 क्षिप्य, एकं चरणं स्थले कृत्वा, जलादुपरि आकाशे कृत्वा, अनया रीत्या गंतुं शक्नुयात्, एवं सति
 कटपते सर्वतः समंतात् सक्रोशं योजनं गंतुं प्रतिनिवर्त्तितुं ॥ १२ ॥ पूर्वोक्तरीत्या नैव यत्र गंतुं श-
 क्नुयात्, एवं तस्य साधोः नो कटपते सर्वतः समंतात् गंतुं प्रतिनिवर्त्तितुं, यत्र च एवं कर्त्तुं न श-
 क्नुयाज्जलं विलोड्य गमनं स्यात्, तत्र गंतुं ना कटपते, यतो जंघारू यावदुदकं दकसंघट्टो, नात्रिया-
 वद्वेषो, नात्रेरुपरि लेपोपरि, तत्र शेषकाले त्रिजिदकसंघट्टे सति क्षेत्रं नोपहन्यते, तत्र गंतुं कटपते,
 इति जावः; वर्षाकाले च सप्तजिः क्षेत्रं नोपहन्यते, चलुर्थेऽष्टमे च दगसंघट्टे सति क्षेत्रं उपहन्यते
 एव, लेपस्तु एकोऽपि क्षेत्रं उपहंति, नात्रियावज्जलसन्नावे तु गंतुं न कटपते एव, किं पुनर्लेपोपरि
 नात्रेरुपरि जलसन्नावे ? ॥ १३ ॥ चलुर्मासकं स्थितानां केषांचित् साधूनां गुरुभिः एवं प्रायुक्तं भवति
 ग्दानाथामुकं वस्तु दापयेः, हे भदंत, हे शिष्य तदा तस्य साधोः कटपते दापयितुं, परं नो तस्य
 कटपते स्वयं प्रग्रहीतुं ॥ १४ ॥

चतुर्मासिकं स्थितानां केषांचित् साधूनां, गुरुभिः एवं प्रागुक्तं भवति स्वयं प्रतिगृह्णीयाः, हे शिष्य ! तदा तस्य कल्पते परिगृहीतुं, परं नो तस्य कल्पते दापयितुं, यद्येवमुक्तं भवति 'यत् त्वं स्वयं प्रतिगृह्णीयाः, ग्लानाय अन्यो दास्यति तदा स्वयं प्रतिगृहीतुं कल्पते, न तु दातुं इत्यर्थः ॥ १५ ॥ चतुर्मासिकं स्थितानां केषांचित् साधूनां गुरुभिः एवं प्रागुक्तं भवति 'दापयेः हे शिष्य ! स्वयं प्रतिगृह्णीयाः हे शिष्य, तदा तस्य कल्पते दापयितुमपि प्रतिगृहीतुमपि, यदि च दद्यात् प्रतिगृह्णीयाश्चेत्युक्तं भवति, तदा दातुं प्रतिगृहीतुं चोभयमपि कल्पते ॥ १६ ॥ चतुर्मासिकं स्थितानां नो कल्पते साधूनां सांघीनां, कीदृशानां ? हृष्टानां तारुण्येन समर्थानां, तरुणा अपि केचिद्भोगिणो निर्बलशरीराश्च भ्रवंति, अत उक्तं आरोग्यानां बलवच्छरीराणां इदृशानां साधूनां इमां बध्यमाणां नवरसप्रधानां विकृतयोऽज्ञोद्गणवारंवारं आहारयितुं न कल्पते, तद्यथा-दुग्धं १ दधि २ मृक्षणं ३ घृतं ४ तैलं ५ गुणः ६ मधु ७ मद्यं ८ मांस एव अभीक्षणगृह्णात् कारणे कल्पतेऽपि, नव गृह्णात् कदाचित् पक्वान्नं गृह्यतेऽपि ॥

तत्र विकृतयो द्वेषा, सांचयिका असांचयिकाश्च, तत्राऽसांचयिका बहुकालं रक्षितुमशक्या

दुग्धदधिपक्वान्नाख्यां ग्लानंत्वे गुरुबालांशुपंगृहार्थं श्राद्धनिमंत्रणाद्वा ग्राह्याः, सांचयिकास्तु घृततैल-
 गुन्नाख्यास्तिम्बस्ताश्च प्रतिलंघयन् गृही वाच्यो महान् कालोऽस्ति, ततो ग्लानानादिनिमित्तं गृहीष्यामः,
 स वदेत् गृह्णीत चतुर्मासीं यावत् प्रभ्रूताः संति, ततो ग्राह्या, बालादीनां च देया, न तरुणानां,
 यद्यपि मधु १ मद्य २ मांस ३ नवनीत ४ वर्जनं यावज्जीवं अस्त्येव, तथापि अत्यंतापत्राद्दशायां
 बाह्यपरिजोगाद्यर्थं कदाचिद्गृहणेऽपि चतुर्मास्यां सर्वथा निषेधः ॥ १७ ॥ चतुर्मासकं स्थितेः, अस्ति
 एतद् एकेषां वैयावृत्त्यकरादीनां एवमुक्तपूर्वं जत्रति गुरुं प्रतीति शेषः, वैयावृत्त्यकरैर्गुरवे एवं उक्तं
 जत्रतीत्यर्थः, हे जदंत भगवन् ! अर्थो वर्त्तते ग्लानस्य विकृत्या इति वैयावृत्त्यकरणे प्रश्ने कृते स
 गुरुर्वदेत् ग्लानस्य अर्थो वर्त्तते, ततः स ग्लानः पृष्टव्यः, कियता विकृतिजातेन क्षीरादिना तवार्थः,
 तेन च ग्लानेन स्वप्रमाणे उक्ते स वैयावृत्त्यकरो गुरोरग्रे समागत्य द्रूयात्, एतावतार्थो ग्लानस्य, ततो
 गुरुराह-यत् स ग्लानः प्रमाणं वदति तत्प्रमाणेन से इति तद्विकृतिजातं ग्राह्यं त्वया, ततः स च
 वैयावृत्त्यकरो विज्ञापयेत्, कोऽर्थो गृहस्थपार्श्वत् याचेत, विज्ञप्तिधातुरत्र यांचायां, स वैयावृत्त्यकरो

याचमानो लभेत् तद्वस्तु क्षीरादि, अथ तद्वस्तु प्रमाणप्राप्तं पर्याप्तं जातं, ततश्च तत्र ' होष्ठिति ' जवत् इतिपदं साधुप्रसिद्धमिति शब्दस्यार्थे, ' अस्माद्धिचि ' सूतं इत्यर्थे, इति पादद्वय गृहस्थं प्रति वक्तव्यं स्यात्, ततो गृही व्रूते, अथ किमाहुर्नदंताः, कुतो जवंतः सूतमिति व्रूवते इत्यर्थः, ततः साधुराह ग्लानस्य एतावता एव अर्थोऽस्तीति, ततः स्यात्, कदान्चित् एं इति वाक्यालङ्कृतौ, एवं वदंतं साधु प्रति परो गृहस्थो वदेत्, यत् हे आर्य ! साधो ! प्रतिगृहाण ? पश्चात् ग्लानचोत्रनानंतरं यदधिकं तत्त्वं भोदयसे शुंजीयाः पक्काम्नादिक, पास्यसि पिवे. क्षीरादिकं, क्वचित् ' पाद्विसिति ' स्थाने न च ' दाद्विसिति ' दृश्यते, तदा तु स्वयं शुंजीया', अन्येष्यो वा दयाः, एवं तेनोक्ते तत् कल्पते अधिकं प्रति- गृहीतुं पुनर्ग्लाननिश्रया गार्ह्यात् स्वयं गृहीतु, ग्लानार्थं याचितं मंरुल्यां नानेयमित्यर्थः ॥ १७ ॥

चतुर्मासकं स्थितानां अस्त्येतत्, एं इति प्राग्वत्, स्थविराणां तथा प्रकाराणि अजुगुप्सितानि कुलानि गृहाणि, किं विशिष्टानि ? तैरन्यैर्वा श्रावकीकृतानि, प्रीतिकराणि, प्रीतौ दाने वा स्थैर्यवंति, निश्चितं अथ सप्त्येऽहमिति विश्वासो येषु तानि वैश्वासिकानि, येषां यतिप्रवेशः सम्मतो भवति

तानि सम्मतानि, बहुवोऽपि साधवः सम्मंता येषां, अथवा बहूनां गृहमनुष्ठयाणां साधवः सम्मता येषु तानि बहुमतानि, अनुमतानि दानं अनुज्ञातानि, अथवा अणुरपि ब्रह्मकोऽपि मतो येषु सर्वसाधुसाधारणत्वान्न तु सुखं दृष्ट्वा तिलकं कुर्वतीति अनुमतानि अणुमतानि वा भवंति, तत्र तेषु गृहेषु से तस्य साधोः याच्यं वस्तु अदृष्ट्वा इति वक्तुं न कल्पते, यथा हे आयुष्मन्! इदं वा वस्तु अस्ति? इत्यदृष्टं वस्तु पृष्टुं न कल्पते इत्यर्थः. तत् कुतो जगवन्, इति शिष्यप्रश्ने गुरुराह—यतस्तथाविधः श्रद्धावान् गृही मूढ्येन गृहीत, यदि च मूढ्येनापि न प्राप्नोति तदा स श्रद्धातिशयेन चौर्यमपि कुर्यात्, कृपणगृहे तु अदृष्ट्वापि याचने न दोषः ॥ १९ ॥

चतुर्मासकं स्थितस्य नित्यमेकाशनकारिणः चिकोः कल्पते एकस्मिन् गोचरचर्धाकाले गाथापतेर्गृहस्थस्य कुलं गृहं, भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्कमितुं वा प्रवेष्टुं वा कल्पते, न तु द्वितीयवारं, परं णकारो वाक्यादौ अलंकारार्थः, अन्यत्र आचार्यादिवैयावृत्यकरेभ्यस्तान् वर्जयित्वेत्यर्थः, ते तु यदि एकवारं शुक्रेण वैयावृत्यं कर्तुं न शक्नुवंति, तदा द्विरपि शुक्रेण वैयावृत्यं गयरी

इति, आचार्यवैयावृत्यकरान् वा, उपाध्यायवैयावृत्यकरान् वा, तपस्विवैयावृत्यकरान् वा, ग्लानवैयावृत्यकरान् वा, यावत् व्यजनानि वस्तिकूर्चकदादिरोमाणि न जातानि तावत् ब्रह्मकडुद्विकयोरपि छिन्नेजानयोर्न दोषः, यद्वा वैयावृत्यमस्यास्तीति वैयावृत्यकर इत्यर्थः, आचार्यश्च वैयावृत्यश्च, आचार्यवैयावृत्यौ, एवं उपाध्यायादिष्वपि, ततश्च आचार्यउपाध्यायतपस्विग्लानशुल्लकानां तद्वैयावृत्यकारणा च छिन्नेजनेऽपि न दोष इत्यर्थो जातः ॥ ३७० ॥

चतुर्मासिकं स्थितस्य एकातरोपवासिन साधोरयमेतावान् विशेषो यत् स प्रातर्निष्क्रम्य गोचरचर्यार्थं प्रथममेव विकटं प्राशुकाहारं श्रुत्वा, तन्नादिक पीत्वा, पात्र संखिल्य निर्लेपीकृत्य, संप्रयुज्य प्रदाल्य, स यदि संस्तरेन्निर्वहेचर्हि तेनैव भोजनेन तस्मिन्, दिने, कल्पते पर्युपितु स्यात् अथ यदि न संस्तरेत् स्तोकत्वात् तदा तस्य साधोः कल्पते द्वितीयवार, एहस्थएहे भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितु वा प्रवेष्टुं वा ॥ ३७१ ॥ चतुर्मासिकं स्थितस्य नित्य पष्टकारिणो जिज्ञोः कल्पेते द्वौ गोचरकालौ एहस्थएहे भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितु वा प्रवेष्टुं वा ॥ ३७२ ॥ चतुर्मासिकं स्थितस्य नित्यं अ-

ष्टमकारिणो जिक्षोः कल्पन्ते त्रयो गोचरकाला गृहस्थथहे जक्तार्थः वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा ॥ २३ ॥

चतुर्मासिकं स्थितस्य नित्यं अष्टमाहुपरि तपः कारिणो जिक्षोः सर्वेऽपि गोचरकाला गृहस्थ-
गृहे जक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा, यदा दृष्ट्वा जवति तदा भिक्षते, न तु प्रातर्यहीतमेव
धारयेत्, संसृज्यजीवसंसक्तिसर्पाघ्राणादिदोषसंभवात् ॥ २४ ॥ एवमाहारविधिसुक्त्वा पानकविधिमार्ह-

चतुर्मासिकं स्थितस्य नित्यं एकाशनकारिणो भिक्षोः कल्पन्ते सर्वाणि पानकानि प्रतिग्रहीतुं,
सर्वाणि च आचारांगोक्तानि एकविंशतिः, अत्र वक्ष्यमाणानि नव वा, तत्राचारांगोक्तानि इमानि-
उस्सेइम १ संसेइम २ तंजुल ३ तुस ४ तिल ५ जवोदगा ६ यामं ७ सोवीरं ८ सुद्धवियनं ९ अं-
बय १० अंबारुग ११ कविष्ठं १२ मज्जलिग १३ दस्कं १४ दामिम १५ खज्जूरं १६ नाखिकेर १७
कयर १८ बोरजलं १९ आमखगं २० चिंचापाणगाइं २१ पढमंगज्जणियाइं ॥ २ ॥ एषु पूर्वाणि नव
तुं अत्रोक्तानि; चतुर्मासिकं स्थितस्य एकांतरोपवासकारिणो जिक्षोः कल्पन्ते त्रीणि पानकानि प्रति-

ग्रहीतु तथथा-उस्स्वेदिमं पिष्टादिचृतहस्तादिधावनजलं, संस्वेदिमं यत्पर्णायुत्काद्य शीतोदकेन सिच्यते तज्जलं, तंशुलधावनजल ॥ चतुर्मासिक स्थितस्य नित्यं पष्टकारिणो भिक्षोः कल्पते त्रीणि पानकानि प्रतिग्रहीतुं, तथथा-तिलोदकं तिलधावनजलं, तुपोदकं त्रीक्षादितुषधावनजलं, यवोदकं यवधावनजलं ॥ चतुर्मासिकं स्थितस्य नित्यं अष्टमकारिणो जिहोः कल्पते त्रीणि पानकानि प्रतिग्रहीतुं, तथथा-आयामकोऽथ्रात्रणं, सौवीरं कांजिक, शुरुविकट उष्णोदक ॥ चतुर्मासिक स्थितस्य अष्टमादुपरि तपःकारिणो जिहोः कल्पते एकं उष्णोदकं गतिग्रहीतु, तदपि सिक्थुरहितं, नैव सिक्थुसहित ॥ चतुर्मासिक स्थितस्य भक्तप्रत्याख्यानकस्य अनशनकारिणो जिहोः कल्पते एकं उष्णोदकं प्रतिग्रहीतु, तदपि सिक्थुरहितं, नैव सिक्थुसहितं, तदपि परिप्लुतं गलितं, नैव अगलितं, तृणादिलगनात्, तदपि मानोपितं, नैव अपरिमितं, तदपि किञ्चिद्भूतं नैव बहुन्यूनं, तथा तृष्णाऽनुपशमात् ॥ २५ ॥

चतुर्मासिकं स्थितस्य दसिसंख्याकारिणो जिहोः कल्पते पंच दत्तयो जोजनस्य प्रतिग्रहीतु,

पंच पानकस्य, अथवा चतस्रो जोजनस्य, पंच पानकस्य, अथवा पंच भोजनस्य, चतस्रः पानकस्य, तत्र दत्तिशब्देन अल्पं बहु वा यदेकवारेण दीयते तदुच्यते, इत्याह—तत्र एका दत्तिः खवणास्वा-
दनप्रमाणेऽपि जक्तादौ प्रतिगृहीते स्यात्, यत्र खवणं किल स्तोकं दीयते, यदि तावन्मात्रं भक्त-
पानस्य गृहीति सापि दत्तिर्गण्यते, पंचैत्युपलक्षणं, तेन चतस्रस्तस्रो द्वे एका षट् सप्त वा यथा-
त्रिग्रहं वाच्याः, समग्रस्य च सूत्रस्य अयं ज्ञावः, यावत्योऽन्नस्य पानकस्य वा दत्तयो रक्षिता ज-
वति, तावत्य एव तस्य कल्पते, न तु परस्परं समावेशं कर्तुं कल्पते, न च दत्तिभ्योऽतिरिक्त
गृहीतुं कल्पते, कल्पते तस्य तस्मिन् दिने तेनैव जोजनेन अवस्थातुं, न तस्य कल्पते द्वितीयवारं
गृहस्थगृहे जकार्थं वा पानार्थं वा निष्कमितुं वा प्रवेष्टुं वा ॥ ३६ ॥

चतुर्मासकं स्थितानां नो कल्पते साधूनां साध्वीनां वा, भिक्षार्थं तत्र न गन्हेदित्यर्थः, एतावता
शय्यातरगृहं, अन्यानि च षट् गृहाणि वर्जयेदिति, तेषां आसन्नत्वेन साधुगुणानुरागितया उन्नमा-
दिदोषसंज्ञात्, कीदृशानां साधूनां? सन्निवृत्तचारिणां; ' सन्नियदृत्ति ' गृहेभ्यः संनिवृत्ताः

सतः चरंतीति, तथा तेषां निषिद्धयद्देश्योऽन्यत्र प्रमत्तामिति ज्ञाव., अत्र बहुत्वे एकत्वं भिद्यार्थं गतुं, बहुवस्त्वेवं व्याचक्षते सप्तशृङ्गांतरे संखर्गि जनसकुल जेमनवारालक्षणा गंतुं न कल्पते, अत्रार्थे सूत्रकृन्मतांतराण्यह-एके पुनः एवं कथयति नो कल्पते उपाश्रयादारज्य परतः सप्तशृङ्गमध्ये जेमनवारायां सनिवृत्तचारिणां भिद्यार्थं गतु, एके पुन. एवं कथयति नो कल्पते उपाश्रयादारज्य परंपरतः सप्तशृङ्गमध्ये जेमनवारायां सनिवृत्तचारिणां भिद्यार्थं गतुं, द्वितीयमते ' परेणति ' शय्या-तरशृङ्गं अन्यानि च सप्त शृङ्गाणि वर्जयेत्, तृतीयमते परंपरेणेति शय्यातरशृङ्गं तत एकं शृङ्गं, ततः परं सप्त शृङ्गाणि वर्जयेदिति ज्ञाव. ॥ १७ ॥ चतुर्मासक स्थितस्य नो कल्पते पाणिपात्रस्य जिनक-द्विपकादेर्जिह्वोः फणगफुसिश्चा फुसारमात्रं एतावत्यपि दृष्टिकाये निपतति सति शृङ्गस्यशृङ्गे जकार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितु वा प्रवेष्टुं वा ॥ १८ ॥

चतुर्मासकं स्थितस्य करपात्रस्य जिनकल्पिकादेर्जिह्वोः नो कल्पते अनाढ्यादितेऽवकाशो विरु-पातं जिह्वां प्रतिशृङ्ग अवस्थालु आहारयितु न कल्पते, यदि अनाढ्यादिते स्थाने जुंजानस्य साधोः

अकस्मात् वृष्टिकायः निपतेत् तदा पिंडपातस्य देशं चुक्त्वा देशं चादाय पाणिं आहारैकदेशसहितं हस्तं पाणिना द्वितीयहस्तेन परिपिधायाम्नाद्य हृदयोम्रे वा गुप्तं कुर्यात्, कक्षायां वा समाहरेत् आम्नादितं कुर्यात्, एवं च कृत्वा यथातन्नानि गृह्णिन्निःस्वनिमित्तमाम्नादितानि गृहाणि उपागच्छेत्, बृहन्मूलानि वा उपागच्छेत्, यथा तस्य तत्र पाणौ दकरजांसि महांतो विंदन्ः, दगफुसिआ फुसारं अवश्यायलत्रो विंदन्वो वा न विराध्यन्ते, पतन्ति वा यद्यपि जिनकल्पिकादेशे न दशपूर्वधरत्वेन प्रागेव त्रयोपयोगो जवति, तथा चार्द्धचुक्ते गमनं संनत्रति, तथापि ठन्नस्थत्वात् कदाचिदनुपयोगोऽपि भवति ॥१९॥ उक्तमेवार्थं निगमयन्नाह—चतुर्मासकं स्थितस्य पाणिपात्रस्य जिह्वोः यत्किंचित् कणो लेशस्तन्मात्रकं पानीयं कणकं तस्य फुसिआ फुसारमात्रं तस्मिन्नपि निपतति, न तस्य जिनकल्पिकादेः कल्पते गृहस्थशृङ्गे भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेण्डुं वा ॥ ३० ॥ उक्तः पाणिपात्रविधिः, अथ पात्रधारिणो विधिमाह—

चतुर्मासं स्थितस्य पात्रधारिणः स्थविरकल्पिकादेर्जिह्वोः न कल्पते अविच्छिन्नधाराजिर्बृष्टि-

काये निपतति, यस्यां वर्षाकल्पोऽस्तीव वा श्रवति, कल्पं वा भित्वांत कायं आर्द्रयति, तत्र गृहस्थ-
 गृहे ऋकार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा, अपत्रादमाह—कल्पते तस्य स्यविरकल्पिका-
 देः अल्पवृष्टिकाये अतरेण वर्षति सति, अथवा आतरः सौत्रः कल्प उत्तरः और्णिकस्ताभ्यां प्रा-
 वृतस्याल्पवृष्टौ गृहस्थगृहे ऋकार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा, अपवादे तु तत्रापि
 तपस्विनः क्षुद्रमहाश्च निष्कार्थं पूर्वपूर्वज्ञाचे और्णिकेन औष्ट्रिकेन तौत्रेण वा कल्पेन, तथा
 तावपत्रेण पलाशछत्रेण वा प्रावृता विहरंत्यपि ॥ ३१ ॥

चतुर्मासकं स्थितस्य निग्रंथस्य साण्ड्याश्च गृहस्थगृहे पिरुपातो निष्कालानस्तत्प्रतिज्ञया अ-
 न्नाह सप्तये इति धिया अनुप्रविष्टस्य गोचरचर्यायां गतस्य साधोः स्थित्वा स्थित्वा वृष्टिकायो निपतेत्,
 तदा कल्पते तस्य साधो आरामस्थाधो वा सांभोगिकानां इतरेषां वा उपाश्रयस्याधस्तदज्ञावे विकरुगृहं
 संरुपिका यत्र ग्राम्यपर्यटुपविशति, तस्याधोः, वृक्षमूलं वा निर्गलकरीरादिमूलं तस्य वा अधः, तत्रो-
 पागतु कल्पते ॥ ३२ ॥ तत्र विकटगृहवृक्षमूलादौ स्थितस्य से तस्य साधोः आगमनात् पूर्वकाले पू-

र्वायुक्तः पक्वतुमारब्धः तंशुलौदनः, पश्चादायुक्तोऽत्रिलिंगसूपो मसूरदाह्लिर्भाषदालिः सस्नेहसूपो वा, तदा कल्पते तस्य साधोः तंशुलौदनं प्रतिगृहीतुं, न कल्पते तस्य मसूरादिदालिः प्रतिगृहीतुं, अयमर्थः—तत्र यः पूर्वयुक्तः साध्वागमनात् पूर्वमेव स्वार्थं गृहस्थैः पक्वतुमारब्धः स कल्पते दोषाभावात्, साध्वागमनानंतरं च यः पक्वतुमारब्धः स पश्चादायुक्तः स न कल्पते उज्जमादिदोषसंज्ञात्, एवं शेषालापकद्वयमपि भाव्यं ॥ ३३ ॥

तत्र गृहे तस्य आगमनात् प्राक् पूर्वयुक्तः मसूरादिदालिः पश्चादायुक्तः तंशुलौदनः, तदा कल्पते तस्य मसूरादिदालिः प्रतिगृहीतुं, नो तस्य कल्पते तंशुलौदनं प्रतिगृहीतुं ॥ ३४ ॥ तत्र गृहे तस्य आगमनात् प्राक् द्वावपि पश्चादायुक्तौ तदा नो तस्य कल्पते द्वावपि प्रतिगृहीतुं, यत् तस्य तत्र आगमनात् प्राक् पूर्वयुक्तं तत् कल्पते प्रतिगृहीतुं, यत् तस्य तत्र आगमनात् प्राक् पूर्वयुक्तं तत् कल्पते प्रतिगृहीतुं, यत् तस्य तत्र आगमनात् प्राक् पूर्वयुक्तं न तत् कल्पते प्रतिगृहीतुं ॥ ३५ ॥

चतुर्मासिकं स्थितस्य साधोः साध्व्याश्च गृहस्थगृहे त्रिदाश्विष्टस्य स्थित्वा स्थित्वा

दृष्टिकायो निपतेत्, तदा कल्पते तस्य आरामस्याधो वा, यावत् दृष्टमूले वा उपागंतुं, नो तस्य कल्पते पूर्वदृष्टीतेन जकपानेन भोजनवेलां अतिक्रमयितु ॥ आरामादिस्थितस्य साधोर्यदि वर्षा नो परमति तदा किं कार्यमित्याह—कल्पते तस्य साधोः पूर्वमेव विकटं उज्जमादिशुद्धमशनादि शुक्त्वा पीत्वा च पात्रं निर्लेपीकृत्य सप्रदाह्य एकस्मिन् पात्रे पात्रायुपकरणं कृत्वा वपुषा सह प्रावृत्य वपुष्यपि मेघे सावशेषे अनस्तमिते सूर्ये यत्रैव उपाश्रयस्तत्रैव उपागतु, परं नो तस्य कल्पते तां रात्रिं यदस्ययद्दे एव अतिक्रमयितु, एकाकिनो हि वह्निर्यसतः साधोः स्वपरसमुदा बहवो दोषाः संजयेयुः, साधवो वा वसतिस्था अधृतिं कुर्वुरिति ॥ ३६ ॥

चतुर्मासकं स्थितस्य साधो. साध्याश्च यदस्ययद्दे त्रिदायदृष्टार्थं अनुप्रविष्टस्य स्थित्वा स्थित्वा दृष्टिकायो निपतेत्, तदा कल्पते तस्य आरामस्याधो वा यावत् उपागंतुं ॥ ३७ ॥ अथ स्थित्वा वर्षे पतति यदि आरामादौ साधुस्तिष्ठति तदा केन विधिनेत्याह—तत्र विकटयद्दृष्टमूलादौ स्थितस्य साधोः नो कल्पते एकस्य साधोः एकस्याश्च साध्याश्च एकत्र स्यात् (१) तत्र नो कल्पते

एकस्य साधोः द्वयोः साध्वयोश्च एकत्र स्थातुं (२), तत्र नो कल्पते द्वयोः साध्वोः एकस्याः साध्व्याश्च एकत्र स्थातुं (३), तत्र नो कल्पते द्वयोः साध्वोः साध्वोश्च एकत्र स्थातुं (४); यदि स्यात् अत्र कोऽपि पंचमः क्षुल्लको वा क्षुल्लिका वा, अन्येषां वा दृष्टिविषयः, बहुद्वारसहितस्थानं वा, तदा कल्पते एकत्र स्थातुं. ज्ञावार्थस्त्वयं-एकस्य साधोः एकया साध्वया सह स्थातुं न कल्पते, एवं एकस्य साधोर्द्विभ्यां साध्वीभ्यां सह, द्वयोः साध्वोरेकया साध्वया सह, द्वयोः साध्वोर्द्विभ्यां साध्वीभ्यां सह स्थातुं न कल्पते, यदि चात्र पंचमः कोऽपि क्षुल्लकः क्षुल्लिका वा साक्षी स्यात् तदा कल्पते, अथवा अन्येषां ध्रुवकर्मिकलोहकारादीनां वर्षत्यप्यमुक्तस्वकर्मिणां संलोकैकं तत्रापि सप्रतिद्वारे सर्वगृहाणां वा द्वारे एवं पंचमं विनापि स्थातुं कल्पते ॥ ३७ ॥

चतुर्मासिकं स्थितस्य साधोः गृहस्थगृहे त्रिद्वारागृहणार्थं, यावत् उपागतुं तत्र नो कल्पते एकस्य साधोः एकस्याः श्राविकायाः एकत्र स्थातुं, एवं चत्वारो जंगः, यदि स्यात् अत्र कोऽपि पंचमः स्थविरो वा स्थविरा वा साक्षी जवति तदा स्थातुं कल्पते, अन्येषां वा दृष्टिविषयः, बहुद्वारसहितं

वा स्थानं, एवं कल्पते एकत्र स्थातुं, एवमेव साध्याः गृहस्थस्य च चतुर्नैगी वाच्या, तथा एका-
 कित्त्वं च साधो सांघाटिके उपोषितेऽसुखिते वा कारणाद्भवति, अन्यथा हि बत्सर्गस्तु साधुरात्मना
 द्वितीयः, साध्यस्तु त्र्यादयो विहरंति ॥ ३७ ॥ चतुर्मासकं स्थितानां नो कल्पते साधूनां साध्वीनां
 वा मदर्थं त्वमानये. इति अपरिज्ञेन अज्ञापितेन साधुना त्वयोग्य अहमानयिष्यामीति अपरि-
 ज्ञापितस्य साधो. निमित्त अशनादि यावत् प्रतिगृहीतुं ॥ ४० ॥

तत् कुतो जदत इति पृष्टे गुरुराह-इष्टा चेदस्ति तदा परो अपरिज्ञापित, यदर्थं आनीतं स
 जुजीत, इष्टा न चेचदा न जुजीत, प्रत्युतैवं वदति केनोक्तमासीत् यत्त्वया आनीतं, किं च अनिष्टया
 दाक्षिण्यतश्चेद् युक्ते, तदा अजीर्णादिना वाधा स्यात्, परिष्ठापने च वर्षासु स्थंजिलदौर्लभ्याद्दोषः
 स्यात्तस्मात् पृष्ठा आनेय ॥ ४१ ॥ चतुर्मासकं स्थितानां नो कल्पते साधूनां साध्वीनां च उदकेन आर्द्रं
 क्लिन्ने गलद्विंदुयुते तथा जेदेन. ईषदुदकेन सहिते वा एवंविधे देहे सति अशनादिक ४ आहारयितु,
 ॥ ४२ ॥ तत् कुतः पूज्या इति पृष्टे गुरुराह-सप्तत्रेहायतनानि जलावस्थानस्थानानि प्रज्ञप्तानि जी-

नैर्येषु चिरेण जलं शुष्यति. तद्यथा-पाणी हस्तौ १, पाण्डुरेखा आयूरेखा वस्तासु हि चिरं जलं तिष्ठति २, नखा अखंका ३, नखशिखास्तदग्रजागाः ४, जमूहा त्रुर्नेत्रोर्ध्वर्गोमाणि ५, अहरुष्ठा दाढिका ६, उत्तरुष्ठा श्मश्रूणि ७, अथ पुनः एवं जानीयात् उदकरहितो मम देहः सर्वथा निर्जलोऽभूत्, तदा तस्य साधोः कल्पते अशनादिकं ४ आहारयितुं ॥ ४३ ॥

चतुर्मासकं स्थितानां अत्र खलु साधूनां साध्वीनां च इमानि अष्टौ सूक्ष्माणि, यानि ह्यस्येन साधुना साध्व्या च वारंवारं यत्रावस्थानादि करोति तत्र तत्र ज्ञातव्यानि, सुत्रोपदेशेन चक्षुषा दृष्टव्यानि, ज्ञात्वा दृष्ट्वा च प्रतिश्लेषितव्यानि परिहर्त्तव्यतया विचारणीयानि संति, तद्यथा-सूक्ष्माः प्राणाः १, सूक्ष्मः पनकः फुद्धिः २, सूक्ष्माणि वीजानि ३, सूक्ष्माणि हरितानि ४, सूक्ष्माणि पुष्पाणि ५, सूक्ष्माणि अंरुानि ६, सूक्ष्माणि लयनानि, त्रिलानि ७, सूक्ष्मः क्षेहः अप्कायः ८, तत्के सूक्ष्मप्राणाः? गुरुराह-सूक्ष्मप्राणाः पंचविधाः प्रज्ञप्तास्तीर्थकरणधरैः, तद्यथा-कृष्णाः, नीलाः, रक्ताः, पीताः, श्वेताः. एकस्मिन् त्रये सहस्रशो ज्ञेया बहुप्रकाराश्च संयोगास्ते सर्वे पंचसु कृष्णादिवर्णेष्वे-

व अवतरंति, अस्ति कुशु. अणुद्धरी नाम, या स्थिता अवलंती सती तद्ग्रहस्थानां साधूनां साध्वी-
ना च नो दृष्टिविषय शीघ्र आगच्छति, यावत् तद्ग्रहस्थेन साधुना साध्व्या च वारंवारं ज्ञातव्या,
दृष्टव्या., प्रतिखेखितव्याश्च जवंति ते सूक्ष्मा. प्राणा., स हि चक्षत्रेव विभाव्यते, न हि स्था-
नस्था ॥ ४४ ॥

तत् क सूक्ष्म पनक. ? गुरुराह-सूक्ष्मपनक. पचविधः प्रज्ञप्तः, तथथा-कृष्ण. यावत् शुक्लः,
अस्ति सूक्ष्मः पनकः, यत्रोत्पद्यते तद्द्रव्यसमानवर्णं. प्रसिद्धः प्रज्ञप्तः, य तद्ग्रहस्थेन साधुना सा-
ध्व्या यावत् प्रतिखेखितव्यो जवति, पनक उद्धी, स च प्राय प्रावृषि भूकाष्टादिषु जायते, यत्रो-
त्पद्यते तद्द्रव्यसमवर्णश्च, नामं पञ्चचैत्यत्र नाम प्रसिद्धौ, स सूक्ष्मपनकः ॥ अथ कानि तत् सू-
क्ष्मबीजानि ? गुरुराह सूक्ष्मबीजानि पंचविधानि प्रज्ञप्तानि, तथथा-कृष्णानि यावत् शुक्लानि सति सू-
क्ष्मबीजानि, कणिका नखिका ' नहीलं ' इति लोके तत्समानवर्णानि नाम प्रज्ञप्तानि, यानि तद्ग्रहस्थेन
यावत् प्रतिखेखितव्यानि तानि सूक्ष्मबीजानि ॥ अथ कानि तत् सूक्ष्महरितानि ? गुरुराह-सूक्ष्म-

हरितानि पंचविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-कृष्णानि यावत् शुक्लानि, संति सूक्ष्मरितानि पृथिवीसमानवर्णानि प्रसिद्धानि प्रज्ञप्तानि, यानि साधुना साध्व्या वा यावत् प्रतिब्लेखितव्यानि ऋवंति, तानि सूक्ष्महरितानि, हरितसूक्ष्मं नवोद्भिन्नं पृथ्वीसमवर्णं हरितं तच्चाटपसंहननत्वात् स्तोकेनापि विनश्यति-

अथ कानि तत् सूक्ष्मपुष्पाणि? गुरुराह-सूक्ष्मपुष्पाणि पंचविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-कृष्णानि यावत् शुक्लानि; संति सूक्ष्मपुष्पाणि वृक्षसमानवर्णानि प्रसिद्धानि प्रज्ञप्तानि, यानि बद्धस्थेन यावत् प्रतिब्लेखितव्यानि ऋवंति तानि सूक्ष्मपुष्पाणि ॥ अथ कानि तत् सूक्ष्मअंशानि? गुरुराह-सूक्ष्मंशानि पंचविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-उदंशा मधुमद्विकामत्कुणादयस्तेषां अंशं उदंशं १, उत्कलिका लूना ' कुलातरा ' इति लोके, तस्या अंशं उत्कलिकांशं २, पिपीलिका: कीटिका:; तासां अंडं पिपीलिकांशं ३, हलिका गृहकोलिका ब्राह्मणी वा, तस्या अंशं हलिकांशं ४, हृद्धोहलिया अहिलोनी सरटी ' कार्किनी ' इति लोके, तस्या अंडं हृद्धोहलिकांशं ५, यानि साधुना यावत् प्रतिब्लेखितव्यानि भवंति तानि सूक्ष्मंशानि ॥ अथ कानि लयनसूक्ष्माणि? लयनं आश्रयः सत्वानं, यत्र कीटिका-

यनेकसुदमसत्त्वा ज्ञवंति, तद्वयनं सूदमविलानि, गुरुराह-सूक्ष्मविलानि पंचविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-उत्तिगा गर्भजाकाग जीवास्तेषां विलं चूमो उल्कीर्णं गृह उत्तिगवयनं १, नृपु. शुष्कभूरेखाजल-शोपानंतरं जलकेदारादिषु स्फुटिता दाक्षिरित्यर्थ २, सरल विलं ३, तालमूलाकारं अथ. पृथु उपरि च सूक्ष्मं विलं तालमूल ४, शंबूकार्वत्तं त्रमगृह नाम पचमं ५, यानि तद्व्यस्येन यावत् प्रतिद्वेखित-तवयानि ज्ञवंति तानि सुदमविलानि ॥ अथ क तत् सूदमलेह ? गुरुराह-सूदमलेह पचविध प्रज्ञप्तः, तद्यथा-अवश्यायो गगनात्पतज्जाल १, द्विमं प्रसिद्ध २, मदिका धूमरी ३, करका प्रतीताः ४, हरतनुर्भूनि स्रुतवृणाग्रभिंदुरूपो यो यवांकुरादौ दृश्यते ५, यः तद्व्यस्येन यावत्प्रतिद्वेखित-इत्यो ज्ञवंति स. सूक्ष्म लेहः ॥

चतुर्मासिकं स्थित. साधु इच्छेत् गृहस्थगृहे ज्ञकार्थं वा पानार्थं वा निष्कमितु वा प्रवेष्टुं वा, तदा नो तस्य साधोः कल्पते अनापृष्य, कं इत्याह-आचार्य सूत्रार्थदाता तं १, सूत्राभ्यापक उ-पाभ्यायस्तं २, स्थविरो ज्ञानादिषु सीदतां स्थिरिकर्त्ता, उद्यतानामुपबृंहकश्च तं ३, ज्ञानादिषु प्र-

वर्त्तयिता प्रवर्त्तकस्तं ४, यस्य पार्श्वे आचार्याः सूत्राद्यन्यसंसति स गणी, तं ५, तार्थिकरशिष्यो गणधरस्तं ६, गणवहेदको यः साधून् गृहीत्वा वहिः क्षेत्रे आस्ते, गणार्थं क्षेत्रोपधिसार्गणादौ प्रधावनमदित्ता, सूत्रार्थोन्नयवित् तं ७, यं वान्यं वयःपर्याध्याज्यां लघुमपि पुरतः कृत्वा गुरुत्वेन कृत्वा विहरति, कल्पते तस्य आपृत्व्य आचार्यं यावत् यं वा पुरतः कृत्वा विहरति, अथ कथं पृष्टव्यमित्याह—
 इबाम्यहं हे पूज्य ! जवन्निः अन्यनुज्ञातः सन् गृहस्थगृहे जकार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा इति. ते आचार्यादयः से तस्य साधोः वितरेशुरनुज्ञां दद्युस्तदा कल्पते गृहस्थगृहे जकार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा. ते आचार्यादयस्तस्य नो आज्ञां दद्युः, तदा नो कल्पते गृहस्थगृहे जकार्थं वा पानार्थं वा निष्क्रमितुं वा प्रवेष्टुं वा. तत् कुतो हेतोः हे पूज्य ! इति पृष्टे गुरुराह—आचार्याः प्रत्यपायं अपायं तत्परिहारं च जानन्तीति ॥ ४६ ॥

एवमेव विहारभूनिर्जिनचैत्ये गमनं ' विहारो जिनसन्ननीति ' जचनात्, विचारभूमिः शरीर-
 चिन्ताद्यर्थं गमनं, अन्यं वा यत्किञ्चित्प्रयोजनं त्वेषमीवनलिखनादिकं उच्छ्वासादिजर्जं सर्वमापृष्टयेव

कर्तव्यमिति तत्त्वं एवं ग्रामानुग्रामं दिक्खितुं शिक्षार्थं ग्लानादिकारणे वा, अन्यथा उपासु ग्रामानुग्रामदिक्खनमनुचितमेव ॥ ४९ ॥

चतुर्मासिक स्थितो त्रिंशुः श्रेष्ठे अन्यतरो विकृतिं आहारयितु, तदा नो तस्य कल्पते अनापठ्य आचार्ये वा यावत् य वा पुरतः कृत्वा विहरति, कल्पते तस्य साधो आपठ्य आचार्ये वा यावत् आहारयितुं, कथं पृष्टव्यमित्याह—अहं श्रमामि हे पूज्य ! शुभमाप्ति. अभ्यनुज्ञात सन् अन्यतरं विकृतिं आहारयितु ता एतावती एतावती वारान्, ते आचार्यदियस्तस्य यदा आज्ञां दद्युः तदा तस्य कल्पते अन्यतरी विकृतिं आहारयितु, ते आचार्यदियस्तस्य नो यदि आज्ञां दद्युस्तदा तस्य नो कल्पते अन्यतरो विकृतिं आहारयितु, तत् कृतो हेतोः हे पूज्य ! इति पृष्टे गुरुराह—आचार्या लाभालाज् जानन्ति ॥ ४९ ॥

चतुर्मासिकं स्थितो त्रिंशुः श्रेष्ठे काचित् चिकित्सां वातिक १ वैचिक २ श्लेष्मिक ३ सन्निपातिक ४ रोगाणामातुर १ वैद्य २ प्रतिचारक ३ त्रैपज्य ४ रूपं चतुष्पादां चिकित्सां, तथा

चोक्तं—त्रिषक् १ द्रव्या २ एतुपस्थाता ३ । रोगी ४ पादचतुष्टयं ॥ चिकित्सितस्य निर्दिष्टं । प्रत्येकं तच्चतुर्गुणं ॥ १ ॥ दक्षो १ विज्ञातशास्त्रार्थो २ । दृष्टकर्मा ३ शुचि ४ त्रिषक् ॥ बहुकल्पं बहुगुणं २ । संपन्नं ३ योग्यमौषधं ॥ २ ॥ अनुरक्तः १ शुचि २ दक्षो ३ । बुद्धिमान् ४ प्रतिचारकः ॥ आद्यो १ रोगी २ त्रिषग्वश्या ३ । ज्ञापकः सत्त्ववान् ॥ पि ॥ ३ ॥ कारयितुं, आउद्धिधातुः कारणार्थे सैद्धांतिकः, तदेव सर्वं जणितव्यं ॥

चतुर्मासकं स्थितो भिक्षुः इहेत् किञ्चित् प्रशस्तं, कट्याणकारि, उपद्रवहरं, धन्यकरणीयं, मंगलकारणं, सश्रीकं, महान् अनुभावो यस्य तथा तत्, एवंविधं तपःकर्म आहत्य विहर्तुं, तदेव सर्वं जणितव्यं ॥ ५० ॥

चतुर्मासकं स्थितो भिक्षुः इहेत्, अथ कीदृशो भिक्षुः? अपश्चिमं चरमं मरणं अपश्चिममरणं, न पुनः प्रतिक्षणमायुर्दलिकां नुचवलक्षणं आत्रीचिमरणं, अपश्चिममरणमेवांतस्तत्र नवा अपश्चिमममरणांतिकी, संलिख्यते कृशीक्रियते शरीरं कषायाद्यनयेति संलेखना, सा च द्रव्यजावन्नेदजिह्वा

‘ चत्वारि विधिच्छाडं ’ इत्यादिका तस्या ‘ जूसणंत्ति ’ जोषणं सेवा, तथा ‘ झूसिणत्ति ’ दूपितशरीरः, अत एव प्रत्याख्यातकपानः, अत एव पादपोषणतः कृतपादपोषणमनः, अत एव कालं जीवित-काल वाऽनवकाकन्ननचिलपन् विहृन्नुंमिष्ठेत्, यद्वस्यथहे निष्कमितु वा प्रवेण्डु वा, अशनादिक ऽ वा आहारयितु, उच्चारं पुरीष, प्रश्रवणं मूत्र परिष्ठापयितु वा, स्वाश्याय वा कर्तुं, धर्मजागरिकां आज्ञा १ ऽप्याय २ विपाक ३ संस्थानविचय ऽ ज्ञेदधर्मस्थानविधानादिना जागरण धर्मजागरिका, ता जागरयितुमनुष्ठानुमिति, नो तस्य कल्पते अनापृष्टथ तदेयं सर्वं वाच्य, एतत् सर्वं गुर्वाज्ञया एव कर्तुं कल्पते ॥ ५१ ॥

चतुर्मासक स्थितो भिच्छुः श्लेत्, बल्ल वा, पतद्ग्रहं वा, कंवलं वा, पादप्रोठनं वा रजोहरण, अल्प-तरं वा उपधिं आतापयितु एकवार आतापे दातुं प्रतापयितुं पुनः पुनरातापे दातुं इच्छति, अनातापने कुत्सापनकादिदोषोत्पत्तेः, तदा नो तस्य कल्पते एक वा साधुं अनेक वा साधु अप्रतिज्ञाप्य अकथ-यित्वा, यद्वस्यथहे भक्तार्थं वा, पानार्थं वा, निष्कमितुं वा प्रवेण्डुं वा, अशनादिकं ऽ वा आहारयितुं,

विहारभूमौ वा विहारभूमिर्जिनचैत्यगमनं, विचारभूमिः शरीरचिन्ताद्यर्थं गमनं, स्वाध्यायं वा कर्तुं, कायोत्सर्गं वा स्थानं स्यात्, यदि स्यात् अत्र कोऽपि निकटवर्ती एकः अनेको वा साधुः, तदा कदपते तस्य एवं वक्तुं, इमं उपधिं त्वं हे आर्य ! मुहूर्त्तमात्रं जानाहि सत्यापयेः तावत्, यावत् अहं गृहस्थगृहे यावत् कायोत्सर्गं वा स्थानं वीरासनादि वा स्यात् इति, स चेत् प्रतिशृणुयात् अंगीकुर्यात् तद्व्रत्तसत्यापनं, तदा तस्य कदपते गृहस्थगृहे गोचर्यादौ गंतुं, अशनाद्याहारयितुं, विहारभूमिं विचारभूमिं वा गंतुं, स्वाध्यायं वा कायोत्सर्गं च कर्तुं, स्थानं वा वीरासनादिकं स्यात्, तदेव सर्वं ऋणितव्यं. स चेत् नो अंगीकुर्यात् तदा तस्य नो कदपते गृहस्थगृहे यावत् स्थानं स्यात् ॥ ५२ ॥

चतुर्मासकं स्थितानां नो कल्पते साधूनां साध्वीनां वा न अग्निगृहीते शय्यासने येन स अनभिगृहीतशय्यासनः, अनभिगृहीतशय्यासन एव अनग्निगृहीतशय्यासनिकः, स्वार्थे इकप्रत्ययस्तथाविधेन साधुना ' हत्तएत्ति ' ऋणितुं न कदपते, वर्षासु मणिकुट्टिमे पीठफलकादिगृहवतैव भाव्यं, अन्यथा शीतलायां भूमौ शयने उपवेशने च कुंश्वादिविराधनोत्पत्तेः, कर्मणां दोषाणां वा आदान-

मुपादानकारण, एतद् अनजिह्वोतशय्यासनिकत्वं, तदेव दृढयति—अनभिष्टहीतशय्यासनिक इति प्राग्गतस्य उच्चाहस्तादियावत् येन पिपीलिकादेर्वधो न स्यात्, सर्पादेर्वा दशो न स्यात्, अकृचा, कुच परिस्पदे इति वचनात् परिस्पदरहिता निश्चक्षेति यावत्, ततः कर्मधारयः, एवंविधा शय्या कविकादिमयी सा न विद्यते यस्य अनुचाकृचिका नीचसपरिस्पर्शशय्याकस्तस्य अनर्थकसंबन्धिनः, पक्ष्मण्ये अनर्थक निष्प्रयोजन एकवारोपरि द्वौ श्रीश्वतुरो वारान् कंवासु वधान् ददाति, चतुरुरपरि बहूनि अद्भुतकानि वा वध्नाति, तथा न स्वाध्यायविघ्नपल्लिमंथादयो दोषाः, यदि चैकागिकं चंपकादिपट्टं लभ्यते तदा तदेव ग्राह्यं, यथनादिपल्लिमथपरिहारात्, अमितासनिकस्य अबद्धासनस्य सुष्ठुमुहुं स्थानात्स्थानातरं गच्छतो हि सत्त्वधः स्यात्, अनेकानि वा आसनानि सेवमानस्य संस्तारकपात्रादिना आतपे दातुः श्यांसमितिषु अनुपयुक्तस्य वारंवारं अग्रतिलेखनाशीलस्य, दृष्ट्वा अग्रमार्जनाशीलस्य रजोहरणादिना तथा तथारूपाणां इदृशस्य साधोः संयमो दुराराध्यो भवति ॥ ५३ ॥

आदानमुक्त्वाऽनादानमाह—कर्मणां दोषाणां वा अनादानं अकारणमेतत् अजिष्टहीतशय्या-

सनिकत्वं उच्चाकुचशय्याकत्वं सप्रयोजनं पद्ममध्ये सकृच्च शय्याबंधकत्वमिति, तदेव प्रकटयति—अ-
ग्निशुद्धीतशय्यासनिकस्य, उच्चाकुचिकस्य, अर्थाय बंधिनः, मितासनिकस्य, आतापिनो वस्त्रादेरातपे
दातुः, समितस्य समितिषु दत्तोपयोगस्य, अग्नीदणं अग्नीदणं प्रतिब्लेखनाशीलस्य प्रमार्जनाशीलस्य
इदृशस्य साधोः, तथा तथा तेन तेन प्रकारेण संयमः सुखाराधो जवति ॥ ५४ ॥

चतुर्मासिकं स्थितानां कटपते साधूनां साध्वीनां तिस्रः उच्चारप्रश्रवणश्रुम्यः, अनधिसहिष्णो-
स्तिस्त्रोऽतः अधिकसहिष्णोश्च बह्विस्तिस्त्रो हूरव्याघातेन मध्याभूमिस्तद्व्याघाते चासन्नोति आसन्नम-
ध्यहूरजेदावत्रिधा भूमिः प्रतिब्लेखितव्या, न तथा हेमंतग्रीष्मयोर्यथा वर्षासु. तत् कुतो हेतोः हे
पूज्य ! इति पृष्ठे गुरुराह—वर्षासु उसन्नंति प्राथेण प्राणाः शंखनकेंद्रगोपकृम्यादयस्तृणानि प्रतीतानि,
बीजानि तत्तद्वनस्पतीनां नवोद्भिन्नानि किसलयानि, पनका उद्वयः, हरितानि बीजेभ्यो जातानि
षृतानि वर्षासु बाहुद्वयेन जवंति ॥ ५५ ॥

चतुर्मासिकं स्थितानां कटपते साधूनां साध्वीनां त्रीणि मात्रकाणि शुद्धीतुं, तद्यथा—उच्चारमा-

त्रक १, प्रश्रवणमात्रक १, खेसमात्रकं ३, मात्रकानावे वेलातिक्रमणे वेगधारणे आत्मविराधना, वर्षति च बह्निगमने संयमविराधनेति ॥ ५६ ॥ चतुर्मासिक स्थितानां नो कल्पते साधूनां साध्वीना च पर्युपणात्.पर आषाढचतुर्मासिकादनतरं गोक्षोमप्रमाणा अपि केशा न स्यापनीया, आस्तां दीर्घा, ' ध्रुवं खोळं ल जिणाण, निच थेराण वासवासासु ' इति वचनात्. यावत्तां रजनीं जाद्रपद-पचमीरात्रिं सांप्रतं चतुर्थीरात्रिं नातिक्रमयेच्चतुर्थ्यां अर्वागिव लोच कारयेत्, अयं ज्ञावः-यदि सम-र्थस्तदा वर्षासु नित्य लोच कारयेदसमर्थोऽपि तां रात्रिं नोह्वयेत्, पर्युपणापर्वणि लोच विना प्र-तिक्रमणस्याऽवश्यमकल्पत्वात्, केशेषु हि अप्कायविराधना तत्ससर्गच्च यूका समूर्ध्वति, ताश्च क नूयमानो हति, शिरसि नखदतं वा स्यात्, यदि क्षुरेण मुंकापयति कर्त्तर्यां वा, तदाज्ञाजंगायाः दोषा, संयमात्मविराधना, यूकाश्चित्थते, नापितश्च पश्चात्कर्म करोति, शासनापत्राजना च, ततो लोच एव श्रेयान् यदि वाऽसहिष्णुलोचि कृते ज्वरादिर्वा स्यात् कस्यचिद्, बालो वा रुषारुर्म वा ल्यजेचतो न तस्य लोच इत्याह—

आर्येण साधुना उत्सर्गतो लुंचितशिरोजेन, अपवादतो बालखानादिना मुञ्जितशिरोजेन नवितव्यं स्यात्, तत्र केवलं प्रासुकोदकेन शिरः प्रक्षाल्य नापितस्यापि तेन करौ द्वालयति, यस्तु धुरेणापि कारहितुमसर्थो व्रणादिमन्त्रिरा वा तस्य केशाः कर्त्तर्या कट्यनीयाः. पदे पदे संस्तारकद्वारकाणां बंधा. मोक्तव्याः प्रतिलेखितव्याश्चेत्यर्थः, अथवा आरोपणाप्रायश्चित्तं पदे पदे ग्राह्यं सर्वकालं, वर्धापु विशेषतः असद्विष्णुना मासि मुच्यते कारणीयं, यदि कर्त्तर्या कारयति तदा पदे पदे गुप्तं कारणीयं, ह्युरकर्त्तर्योश्च लोचं प्रायश्चित्तं निशीथोक्तं यथासंख्यं लघुगुरुमासलक्षणं ज्ञेयं. एमासिको लोचः, स्थविराणां बुद्धानां जराजर्जरत्वेनाऽसामर्थ्याद् दृष्टिरक्षार्थं च 'संवहरिण वा शेरकप्प्येति' सांवत्सरिको वा लोचः स्थविरकल्पे स्थितानामिति, अर्थात्तरुणानां चानुर्मासिक इति ॥ ५७ ॥

अनुर्मासिकं स्थितानां नो कल्पते साधूनां साध्वीनां च पर्युषणातः परं अधिकरणं राटिस्तत्करं वचनमपि अधिकरणं तद् वक्तुं न कल्पते, यश्च साधुः साध्वी वा पर्युषणातः परं क्लेशकारि वचनं

वदति स एवं वक्तव्यं. स्यात्, हे आर्य! त्वं अकल्पेन अनाचारेण वदसि, यतः पर्युपणादिनतोऽ-
 र्वाङ्गं तद्दीने एव वा यदधिकरण उत्पन्नं, तत् पर्युपणाया कृमिति, यच्च त्वं पर्युपणात्. पर अपि
 अधिकरणं वदसि, सोऽयमकल्प इति ज्ञाव. यथैवं निवारितोऽपि साधुर्वा साध्वी वा पर्युपणात्.
 पर अधिकरणं वदति, स निर्यूहितव्यस्ताबुद्धिकपत्रदृष्टातेन सघाद् वद्दि. कर्त्तव्यं, यथा तांबूळि-
 केन विनष्टं पत्रं अन्यपत्रविनाशनजयाद् वद्दि. क्रियते, तच्छ्रदयमप्यनतानुवंधिक्रोधाविष्टो विनष्ट
 एवेत्यतो वद्दि. कर्त्तव्यं इति ज्ञावस्तथान्योऽपि द्विजदृष्टातो यथा—

खेटवास्तव्यो रुद्रनाम द्विजो वर्षाकाले केदारान् कृष्टु ह्वलं लाल्वा केन्द्रं गतो ह्वलं ब्राह्मणतस्तस्य गत्वा
 बलीवर्द्धं उपविष्टस्तोत्रेण ताड्यमानोऽपि यावन्नोत्तिष्ठति तदा क्रुद्धेन तेन केदारत्रयमृत्स्वैरेवाह्वन्यमानो
 मृतस्वकस्थगितमुखः श्वासरोधान्मृतः, पश्चात् स पश्चात्तापं विदधानो महास्थाने गत्वा स्ववृत्तातं कथय-
 न्नुपशांतो न वेति तैः पृष्टो नाद्यापि ममोपशातिरिति वदन् द्विजैरपाक्तेयश्चक्रे, एवं अनुपशांतकोप-
 तथा वार्षिकपर्वाणि अकृतकामण. साध्वादिरपि उपशांतौपस्थितस्यैव मूलं दातव्यं ॥ ५७ ॥

चतुर्मासकं स्थितानां इह निश्चयेन साधूनां साध्वीनां च अथैव पर्युषणादिने एव कल्कफ उच्चैः शब्दरूपः, कटुको जकारमकारादिरूपो, विग्रहः कलहः समुत्पद्यते, तदा शैको लघुः रालिकं ज्येष्ठं द्वाभयति, यद्यपि ज्येष्ठः सापराधस्तथापि लघुना ज्येष्ठः क्षमणीयो इत्यवहारात्, अथाऽपरिणतधर्मत्वा- द्बहुज्येष्ठं न क्षमयति तदा किं कर्त्तव्यमित्याह—ज्येष्ठोऽपि शिक्षं क्षमयति, ततः क्षंतव्यं स्वयमेव, क्षामयितव्यः परः, उपशमितव्यं स्वयं, उपशमयितव्यः परः, शोभना मतिः सुमती रागद्वेषरहितता तत्पूर्वं या संपृच्छना, सूत्रार्थविषयः समाधिप्रश्नो वा, तद्धुत्वेन जवितव्यं, येन सहाधिकरणमुत्पन्नमा- सीत्तेन सह निर्मलमनसा आलापादि कायमिति ज्ञावः, अथ द्वयोर्मध्ये यद्येकः क्षमयति, नापरस्तदा का गतिरित्याह—य उपशाम्यति अस्ति तत्साराधना, यो नोपशाम्यति नास्ति तत्साराधना, त- स्मात् आत्मना उपशमितव्यं. तत् कुतो हेतोः हे पूज्य ! इति पृष्टे गुरुराह—उपशमप्रधानं श्रामण्यं श्रमणत्वं, अत्र दृष्टांतो यथा—सिंधुसौवीरदेशाधिपतिर्दशमुकुटवर्द्धभूपसेव्य उदयनराजो विद्युन्मालि- समर्पितश्रीवीरप्रतिमार्चनागतनीरोगी जूतगंधारश्राद्धार्पितगुटिकात्रक्षणतो जाताद्भुतरूपायाः सुव-

षांगुलिकाया देवाधिदेवपतिमायुताया अपहतार मालवदेशभृपं चतुर्दशचतुर्पसेव्य चंरुप्रथोतराज
 देवाधिदेवप्रतिमाप्रत्यानयनोरुपन्नसंग्रामे बह्व्वा पश्चादागच्छन् दशपुरे वर्षासु तस्यो; वार्षिकपर्वेणि
 च स्वयमुपवास चक्रे, नृपादिष्टसूपकारेण नोजनार्थं पृष्टेन चंरुप्रथोतेन विपचिया श्राद्धस्य समाप्य-
 योपवास इति प्रोक्ते धूर्त्तसाधर्मिकेऽप्यस्मिन्नक्षमिते मम प्रतिक्रमण न शुद्ध्यतीति तत्सर्वं स्वप्रदानत-
 स्तन्नाले मम दासीपतिरित्यक्षराष्टादनाय स्वमुकुटपट्टदानतश्च श्रीउदयनराजेन चंरुप्रथोत. क्षमि-
 तोऽत्र श्रीउदयनराजैस्वाराधकत्वं, तस्यैवोपशांतत्वात् ॥ कचिच्चोजयोश्चाराधकत्वं, तथाहि—अ-
 न्यदा कौशाब्या सूर्यचन्द्रमसौ स्वविमानेन श्रीवीरं वदितु समागच्छतः स, चंदना च दक्षत्वादस्त
 समयं विज्ञाय स्वस्थानं गता, मृगावती च सूर्यचंद्रगमनात्तमसि विस्तृते सति रात्रिं विज्ञाय जीता
 उपाश्रयमागतेर्यापथिकीं प्रतिक्रम्य निद्राणा चंदना प्रवर्तिनी क्षम्यनां ममापराध इत्युक्तवती, च-
 दनापि भद्रे कुलीनायास्तवेदश न युक्तमित्युवाच, साप्युचे भूयो नेदशं करिष्ये इति पादयोः पतिता,
 तावता प्रवर्तिन्या निद्रागात. तथा च तथैव क्षामणेन केवलं प्राप्त. सर्पसमीपात करापसारणव्य-

तिकरेण प्रबोधिता प्रवर्त्तिन्यपि कथं सर्पोऽज्ञायीति पृच्छंति तस्याः केवलं ज्ञात्वा भृगावतीं कामयंती
केवलमाससाद, तेनेहं मिथ्याहुःखकृतं देयं, न पुनः कुञ्जकारभुङ्क्षकहृष्टांतेन, तथाहि—कश्चित्
क्षुद्धको ज्ञानानि काणीकुर्वन् कुञ्जकारेण निवारितो मिथ्याहुःकृतं दत्ते, न पुनस्ततो निवर्त्तते, ततः
न कुञ्जकारोऽपि कर्करैः क्षुद्धकर्णमोटनं कुर्वन् पुनः पुनः क्षुद्धेन पीड्येऽहमित्युक्तोऽपि मुग्धा मिथ्या-
हुःकृतं ददौ ॥ ५ए ॥

चतुर्मासकं स्थितानां कल्पते साधूनां साध्वीनां च त्रीन् उपाश्रयान् गृहीतुं, तद्यथा-जंतुसंभवत्या-
दित्रयात्तत्र त्रिषु उपाश्रयेषु द्वौ पुनः पुनः प्रतिबेख्यौ दृष्टव्यौ इति ज्ञातः साइज्जिधातुरास्वादाने,
ततः उपशुज्यमानोऽयमुपाश्रयस्तत्संबन्धिनी प्रमार्जना, यतो यस्मिन्नुपाश्रये साधवस्तिष्ठति तं प्रातः
प्रमार्जयति, पुनर्निष्कां गतेषु साधुषु, पुनस्तृतीयप्रहरांते चेति वारत्रयं, ऋतुबद्धे वारद्धयं, असं-
क्तेऽयं त्रिधिः, संसक्ते च पुनः पुनः प्रमार्जयति, शेषोपाश्रयद्वयं तु प्रतिदिनं दृशा पश्यति, कोऽपि
तत्र ममत्वं साकार्षीदिति तृतीयदिने च पादप्रोच्छनेन प्रमार्जयतीति, अत उक्तं “ वेडविया

एकिल्लिहत्ति ” ॥ ६० ॥

चतुर्मासकं स्थितानां साधुसाध्वीनां च कल्पते अन्यतरां दिशं पूर्वादिकां, अनुदिश आग्ने-
र्यादिकां विदिशं अवष्ट्या उद्दिश्य, अहममुकां दिश अनुदिश वा यामीत्यन्यसाधुभ्यः कथयित्वा
अकपान गवेपयितु तत् कुतो हेतोः हे पूज्य ! इति पृष्टे गुरुराह-उसनंति प्रायः श्रमणा जगवंतो
वर्षासु तपःसंप्रयुक्ताः प्रायश्चित्तबहूनार्थं सयमार्थं वा पष्टादितपश्चारिणो भवंति, ते च तपस्विनो दु-
र्बलास्तपसैव क्रांशगाश्च, अत एव क्लान्ताः संतः कदाचिन्मूर्छेयुः प्रपतेयुर्वा, ततः तस्यामेव दिशि अनु-
दिशि वा उगथश्रयस्याः श्रमणा भगवतः सारां कुर्वन्ति गवेपयति, अकथयित्वा गतास्तु कुत्र गवेपयंति.

चतुर्मासकं स्थितानां कल्पते साधूनां साध्वीनां च वर्षाकल्पौषधैव्या र्थग्लानसाराकरणार्थं वा
यावच्चत्वारि पंच योजनानि गत्वा प्रतिनिवर्त्तितु कल्पते, न तु तत्र स्यातु कल्पते, स्वस्थानं प्राप्तु-
मक्षमश्चेत्तदा तस्यांतरापि वस्तुं कल्पते, न पुनस्तत्रैव, एवं हि वीर्याचाराराधनं स्यादिति, यत्र
दिने वर्षाकल्पादि लब्धं तद्दिनरात्रिं तत्रैव तस्य नातिक्रमयितुं कल्पते, कार्ये जाते सद्य एव

बहिर्निर्गत्य तिष्ठेदिति ज्ञावः ॥ ६२ ॥

इति रूपदर्शने, तं पूर्वोपदर्शितं सांवत्सरिकं वर्षारालिकं स्थविरकल्पं यथा सूत्रे ऋणितं तथा, न तु सूत्रविरुद्धं, यथा अत्रोक्तं तथा करणे कल्पोऽन्यथा त्वकल्प इति यथाकल्पं, एतत्कुर्वतश्च ज्ञानादित्रयलक्षणो मार्ग इति यथामार्गं, अत एव यथातथ्यं सत्यमित्यर्थं, सम्यग् यथावस्थितं उपलक्षणत्वात्कायवाङ्मनसैः स्पृष्ट्वा आसेव्यं, पालयित्वा अतिचारेभ्यो रक्षयित्वा, शोभयित्वा विधिवत्करणेन, तीरयित्वा यावज्जीवं आराध्य, कीर्त्तयित्वा अन्येभ्यः उपदिश्य, आराध्य यथोक्तकरणेन, आज्ञया जिनोपदेशेन, यथा पूर्वं पालितं तथा पश्चात् परिपाल्य संत्येके ये अत्युत्तमया तदनुपालनया श्रमणा निर्ग्रथाः तस्मिन्नेव ऋत्रग्रहणे ऋत्रे सिद्ध्यंति कृतार्था ऋत्रंति, बुद्ध्यंते केवलज्ञानेन, मुच्यंते कर्मपंजरात्, परिनिर्वोति कर्मकृतसर्वतापोपशमनात् शंतीभवंति, सर्वदुःखानां शारीरमानसानां अंतं कुर्वंति. संत्येके ये उत्तमया तु तत्पालनया द्वितीयऋत्रग्रहणे सिद्ध्यंति, यावत् अंतं कुर्वंति. संत्येके ये मध्यमया तत्पालनया तृतीयऋत्रे यावत् अंतं कुर्वंति, जघन्ययापि एतदाराध-

नया सषाष्टभवांस्तु पुनः नातिक्रामंतीति भावः ॥ ६३ ॥

तस्मिन् काले चतुर्थारकपर्यंते तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो राजगृहे न-
गरे समवसरणावसरे गुणशैलनामचैत्ये बहूनां श्रमणानां, बहूनां श्रमणीनां, बहूनां श्रावकाणां,
बहूनां श्राविकाणां, बहूनां देवानां, बहूनां देवीनां, मध्यगत एव, न तु कोणके प्रवि-
श्यप्रवृत्तयेति भावः; एवमाख्याति कथयति, एव चापते वाग्योगेन, एवं प्रज्ञापयति फलक-
थनेन, एव प्ररूपयति, दर्पणे इव श्रोतृहृदये संक्रामयति पर्युपणाकल्पो नाम अध्ययनं, अर्थेन प्र-
योजनेन सहितं, न तु नि प्रयोजनं, सद्देतुकं, देतवो निमित्तानि, यथा गुरुणां पृष्ठा सर्वं कर्त्तव्यं,
तत् केन हेतुना? यत आचार्याः प्रत्यपाय जानंतीत्यादयो हेतवस्तैः सहितं, कारण अपवादो यथा
' अंतरावि से कम्पई ' त्यादिस्तेन सहितं, सूत्रसहितं, अर्थसहितं, उग्रयसहितं च व्याकरणं
पृष्ठार्थकथनं तेन सहितं सव्याकरणं, भूयोभूय उपदर्शयति, इत्यहं त्रवीमीति श्रीजडवाहुस्वामी
स्वशिष्यान् प्रतीदमुवाचेति ॥ इति ॥ ६४ ॥

॥ इति श्रीपर्युषणकल्पो नाम दशाश्रुतस्कंधस्याष्टममध्ययनं समर्थितं ॥
 ॥ इति श्रीजगद्गुरुद्वारकश्रीह्रीरविजयसूरीश्वरशिष्यरत्नमहोपाध्यायश्रीकीर्त्तिविजयगणी-
 शिष्योपाध्यायश्रीविनयविजयगणीविरचितायां कल्पसुबोधिकायां सामाचारीव्याख्यानं संपूर्णं ॥
 ॥ समाप्तश्चायं सामाचारीव्याख्याननामा तृतीयोऽधिकारः ॥

अथ प्रशस्तिः—आसीद्द्वीरजिनेंद्रपट्टपदवीकल्पद्रुमः कामदः । सौरज्योपहतप्रबुद्धमधुपः श्री-
 हीरसूरीश्वरः ॥ शास्त्रोत्कर्षमनोरमस्फुरदुरुहायः फलप्रापक—श्रंचन्मूलगुणः सदातिसुमनाः श्रीमान्
 मरुत्पूजितः ॥ १ ॥ यो जीवाज्ञयदानकिंडिममिपात् स्वीयं यशोकिंकिमं । पणमासान् प्रतिवर्षमुग्र-
 मखिले भूमंम्लेऽवीवदत् ॥ त्रेजे धार्मिकतामधर्मरसिको म्लेच्छाग्रिमोऽकव्वरः । श्रुत्वा यद्ददनाद-
 दिसेनसुगुरुर्चन्वेष्टञ्चिंतामणिः ॥ २ ॥ तत्पद्मेन्नतपूर्वर्षतशिरःफुर्त्तिक्रियाहर्मणिः । सूरिः श्रीविजया-
 भूगोलः किल यस्य

मलं क. दाम. सक्रमस्य । नो चित्रं यच्चरित्रं जगति जनमनः कस्य चित्रीयते स्म ॥ चक्राणा मू-
 खमुख्यानापि विबुधमणीन् हस्तसिद्धिर्यदीया । चितारत्नेन ज्ञेदं शिथिलयति सदा यस्य पादप्रसाद-
 ॥ ९ ॥ आबाढ्यादपि यः प्रसिद्धमहिमा वैरंगिकग्रामणी । पृष्टः शाब्दिकपक्किपु प्रतिजटैर्जटयो न
 यस्ताकिकै ॥ सिद्धातोदधिमंदरः कविकलाकौशल्यकीर्त्युद्भवः । शश्वत्सर्वपरोपकाररसिकः संवेगत्रारा-
 निधिः ॥ १० ॥ विचाररत्नाकरनामधेय-प्रश्नोत्तराद्यद्भुतशास्त्रवेधा । ॥ अनेकशास्त्रार्णवशोधकश्च । यः
 सर्वदेवाऽजवदप्रमत्त । ११ । तस्य स्फुरद्गुरुकीर्त्तै-र्वाचककीर्त्तिविजयपूज्यस्य ॥ विनयविजयो विनेयः ।
 सुबोधिकां व्यरचयत्कल्पे ॥ १२ ॥ चतुर्भिः कलापक ॥ समशोधयस्तथैनां । पद्मिसंविग्रसहृदयवतंसा
 ॥ श्रीविलहर्षवाचक-वंशे मुक्तामणिसमाना ॥ १३ ॥ विषणा निर्जितधिपणाः । सर्वत्र प्र स्रुतकी-
 र्त्तिकर्पूरा ॥ श्रीजावविजयवाचक-कोटीरा शास्त्रवसुनिकया ॥ १४ ॥ युग्मं ॥ रसशशिरसनिधिवर्षे ।
 ज्येष्ठे मासे समुज्ज्वले पक्षे ॥ गुरुपुत्रे यत्नोऽय । सफलो जज्ञे द्वितीयायां ॥ १५ ॥ श्रीरामविजय-
 पद्मिस-शिष्यश्रीविजयविबुधमुख्यानां । अर्थार्थनापि हेतु-विज्ञेयोऽस्याः कृतौ विवृतेः ॥ १६ ॥ यात्र-

कीर्त्तिसुदृशः क्रीमाकृते कंडुकः ॥ ३ ॥ येनाकब्धरपर्षदि प्रतिभटाशिर्जित्य वाग्वैज्रवैः । शौर्यार्थाश्रय-
कृता वृता परिवृता लक्ष्म्या जयश्रीकनी ॥ चिञ्चं मित्र किमत्र चारुमहसस्तेनास्य वृद्धा सती ।
कीर्त्तिः पत्यपमानशंकितमना याता दिगंतानितः ॥ ४ ॥ विजयतिलकसूरिभूरिसूरिप्रशस्यः । मस-
जनि मुनिनेता तस्य पद्येऽल्लचेताः ॥ हरहसितह्रिमानिहंसहारोज्ज्वलश्री-स्त्रिजगति वरिवर्त्तिसुफुत्ति-
शुक्र यस्य कीर्त्तिः ॥ ५ ॥ तत्पद्ये जयति क्विती श्वरततिस्तुत्यां ह्रिपंकेरुहः । सूरिर्दूरितदुःखद्वंदविजया-
नंदः क्षमाचृद्धिभुः ॥ यो गौरैर्गुरुजिगुणैर्गणिवरं श्रीगौतमं स्पृद्धते । लब्धीनासुदधिर्दधीयितयशाः
शास्त्राब्धिपारं गतः ॥ ६ ॥ यच्चारिलमस्त्रिन्न किन्नरगणैर्जेगीयमानं जग-ज्जाग्रज्जन्मजराविपत्तिहरणं
श्रुत्वा जयंतीयितुं ॥ चांठापूर्त्तिमियत्तिं शुभमसिन्न तद्वेजे सहस्रं स्पृहा-वैयर्थ्यं गुणरागिणोऽग्रिमगु-
णग्रामाचिरामात्मनः ॥ ७ ॥

किंच—श्रीहीरसूरिसुगुरोः प्रवरौ विनेयौ । जातौ शुभौ सुरगुरोरिद्य पुष्पदंतौ ॥ श्रीसोमसो-
मविजयाजिधवाकेंद्रः । सत्कीर्त्तिकीर्त्तिविजयाजिधवाचकश्च । ७ । सौभाग्यं यस्य जायं कलत्रिदुम-

ङ्कानीमृगाक्षी धरणिधरत्नर श्रीफलैः पूर्णगर्ज । चञ्चद्रुक्षौघदर्ज निषधगिरिमहाकुक्रुमामत्र चित्रं ॥
 जम्बूद्वीपान्निधानं द्विमगिरिरजतं मंगलस्थालमेत—द्धत्ते तावत् सुबोधा विबुधपरिचिता नंदतात् कल्प-
 वृत्तिः ॥ १७ ॥ यावद्धयोमतरं गिणीजलमिलत्कल्लोलमालाकुलं । दिग्दत्तावलकीर्णपुष्करकणसेकप्रणष्ट-
 श्रमं ॥ ज्योतिश्चक्रमनुक्रमेण नभसि त्राम्यत्यजस्रं कितौ । तावन्नदतु कल्पसूत्रविद्युतिर्विद्वज्जनैरा-
 श्रिता ॥ १८ ॥ इति श्रीकल्पसुबोधिकावृत्तिः संपूर्णा ॥ ग्रंथाग्रंथ (७०५) नवानामपि व्याख्या-
 नानां ग्रंथाग्रंथ (६५७०) श्रीरस्तु

॥ इति श्रीसुबोधिकानामकल्पसूत्रटीका समाप्ता गुरुश्रीमच्चारित्रविजयसुप्रसादात् ॥

॥ इति श्रीकल्पसूत्रसुबोधिकाटीका समाप्ता ॥

